

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMİNDE HARBİYE'DE
EĞİTİM VE ÖĞRETİM FAALİYETLERİ
(1894-1914)

Yüksek Lisans Tezi

Fatih GÜRSES

Ankara-2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMİNDE HARBİYE'DE
EĞİTİM VE ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

(1894-1914)

Öğrencinin Adı

Fatih GÜRSES

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Ankara-2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

OSMANLI İMPARATORLUĞU’NUN SON DÖNEMİNDE HARBİYE’DE
EĞİTİM VE ÖĞRETİM FAALİYETLERİ
(1894-1914)

Yüksek Lisan Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı		İmzası
Prof.Dr. Cengiz DÖNMEZ	(Başkan)	
Prof.Dr. Mesut ÇAPA	(Danışman)	
Doç.Dr. Ahmet Şamil GÜRER		

Tez Sınavı Tarihi :

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

Ülkemizin en eski yüksek eğitim kurumlarından birisi olan Kara Harp Okulu, kurulduğu 1834 yılından beri sürekli bir gelişim içinde olarak, eğitim alanındaki seçkin yerini daima muhafaza etmiştir. Başlangıçta, ordunun eğitilmiş subay ihtiyacını karşılamak üzere, mesleki eğitim veren bir okul olarak kurulmuş olmasına rağmen, zamanla ülkemizdeki çağdaşlaşma sürecinin önemli simgelerinden birisi haline gelmiştir.

Kara Harp Okulunun yetiştirdiği, komutan ve devlet adamlarının yakın tarihimize önemli roller üstlenmesi sebebiyle, eğitim ve öğretim tarihinin incelenmesi, genel tarih yazımına önemli katkılar sağlayacaktır. Bu alanda, Kolağası Mehmed Esad Bey'in 1894 yılında yazmış olduğu "Mirat-ı Mekteb-i Harbiye" adlı eseri uzun zaman tek başvuru kaynağı olarak kalmış, bu eserden sonra uzun süre bilimsel nitelikte bir araştırma yapılmamıştır. Yapılan bilimsel çalışmalarda da çoğunlukla, 20.yüzyılın başına kadar olan süreç incelenmiştir. Birinci Dünya Harbi ve İstiklal Harbinin komuta heyetini oluşturan mezunların yetiştiği, 1894-1914 arası dönem genellikle ihmal edilmiştir. Çoğunlukla belgelere dayanmadan yazılan tarihçeler, yanlış kanaatlerin oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Bu tezde, Harbiye'nin 1894-1914 yılları arasındaki eğitim ve öğretim faaliyetleri, belgelere dayalı olarak incelenmiştir. Başta Kara Harp Okulu Tarihi Arşivi olmak üzere, Devlet Arşivlerinde yer alan belgelerden geniş ölçüde istifade edilmiştir. Tezin birinci bölümünde, Harbiye'nin kuruluş dönemi ele alınarak, Avrupa'daki belli başlı askeri okullar ile eğitim sistemi açısından mukayese yapılmıştır. İkinci bölümde, Eğitim ve öğretimde, Alman etkisinin belirginleştiği 1894-1908 dönemi ayrıntılarıyla ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde, II. Meşrutiyetin ilanından Birinci Dünya Harbine kadar geçen süredeki eğitim ve öğretim alanındaki anlayış değişimi incelenmiştir. Harbiye'nin eğitim sisteminin, yaygın kanaatin aksine Fransız veya Alman sisteminin bilinçsizce taklit edilmesiyle oluşmadığı, bilinçli bir şekilde ülkemizin ihtiyaçlarına uygun olarak biçimlenerek özgün bir yapıya kavuştuğu tespiti, bu tezin önemli bulgularından birisidir.

Anahtar Kelimeler: Kara Harp Okulu, Profesyonel Askeri Eğitim, Türk Askeri Reformları, II. Meşrutiyet Dönemi, Alman Askeri Eğitim Sistemi.

ABSTRACT

Turkish Military Academy which was one of the oldest higher educational institutions of our country has been preserving its distinguished place within education by continuous development since 1834. Although it was originally founded as a vocational school to provide trained officers to the army, in the meantime it has become an important symbol of the modernization.

Commanders and statesmen that had been trained by the Turkish Military Academy played important roles in our recent past. For this reason, the research about its history of education would certainly contribute to the general historiography. For many years Senior Captain Mehmed Esad Bey's work "Mirat-ı Mekteb-i Harbiye", published in 1894, remained the sole reference work due to the fact that no academic research has been done since then. The available academic works have mostly examined the history of the academy until the beginning of the 20th century. The 1894-1914 period when most of the commanding cadres of the First World War and the Turkish War of Independence had been trained has neglected. Furthermore, the available histories of this period did not make use of documents thereby are responsible of giving wrong impressions.

In this thesis, the educational activities of the Military Academy during 1894-1914 have been examined by using documents. Turkish Military Academy Historical Archive and documents deposited in the state archives have thoroughly been used. The first chapter of the thesis has been allocated for the foundation period of the Military Academy in a comparative manner with the educational systems of the important military schools in Europe. The second chapter deals with the 1894-1908 period in which the German influence became paramount. The transformation of education from the Second Constitution until the First World War has been examined within the third chapter. One of the important findings of this thesis is against the common stereotype of blind imitation of the French and German systems the Turks intentionally created a unique system depending on the requirements of the country.

Key Words: Turkish Military Academy, Professional Military Education, Turkish Military Reforms, the Second Constitution Period, German Military Educational System.

ÖNSÖZ

“Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde Harbiye’de Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri (1894-1914)” başlıklı bu tez çalışmasında, Harbiye’nin en az incelenmiş olan dönemi ele alınarak, Kolağası Mehmed Esad’ın “Mirat-ı Mekteb-i Harbiye (1834-1894)” adlı eserinin bir devamının yazılması hedeflenmiştir.

Tezin yazımında, Kara Harp Okulu Tarihî Arşivi kayıtları ile devlet arşivlerine ait belgeler kullanılmıştır. İncelenen dönemde, Harbiye’de öğrenci olan subayların ve devlet adamlarının anılarından istifade edilerek, kayıtlarda bulunmayan konular tamamlanmaya çalışılmıştır.

Tezimin hazırlanmasında benden yardımını esirgemeyen, tez danışmanım, Prof.Dr. Mesut ÇAPA’ya, yönlendirmeleriyle bana destek olan, Prof.Dr. Mesut UYAR’a, Prof Dr. Ahmet ÖZCAN’a, Prof.Dr. Fatih YEŞİL’e, Doç Dr. İsmet SARIBAL’a, Feyyaz KARINCALI’ya, Mehmet Fatih BAŞ’a, çalışmalarında manevi desteklerini her zaman hissettiğim, sevgili eşim Birnur GÜRSES ve oğlum Tolga Efe GÜRSES’e şükranlarımı sunarım.

Fatih GÜRSES

ÖZET

SAYFA

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKTEB-İ FÜNUN-U HARBİYE’NİN KURULUŞU VE KURUMSALLAŞMASI (1834-1894)

1.1. Osmanlı Ordusunda Askeri Eğitim Alanında Yapılan Reformlar ve Subay Yetiştirme sistemi üzerine düşünceler	4
1.1.1. Klasik Osmanlı Sisteminin Çöküşü	4
1.1.2. Reform Girişimleri ve Askeri okullara ihtiyaç	7
1.1.3. Lâle Devri Reformları (1718-1730)	9
1.1.4. Nizam-ı Cedid’e Kadar Geçen Sürede Reform Çabaları	13
1.1.5. Nizam-ı Cedid Reformları	18
1.1.6. Vaka-i Hayriye ve Yeni ordunun Kurulması	28
1.2. Mektepli Subay Kavramı	30
1.3. Harbiye’nin Kuruluş Süreci	32
1.3.1. Batılı Tarzda Eğitim Veren Bir Okulun Kurulması Üzerine Düşünceler	32
1.3.2. Harbiye’nin Kurulması İçin Hazırlıklar	33
1.3.3. Padişah II. Mahmud Tarafından, Mekteb-i Harbiye’nin Açılışı	39
1.3.4. Harbiye’nin Kuruluş Döneminde Eğitim ve Öğretim	41
1.3.5. 1845 Yılı Reformları	52
1.3.6. Harbiye’nin Pangaltı’da Yapılan Yeni Binaya Taşınması	58

1.3.7. Mekteb-i Harbiye'nin İlk Mezunları	58
1.3.8. Eğitim ve Öğretimin Kurumsallaşması	60
1.3.9. Kırım Harbi ve Harbiye Mezunlarının İlk Harp Tecrübeleri	63
1.4. Abdülaziz Döneminde Mekteb-i Harbiye (1861-1876)	69
1.4.1. Galip Paşa'nın Mektep Nazırlığı Dönemi ve Askeri İdadilerin Açılması	70
1.4.2. Öğretmen Yetiştirmek Maksadıyla Muavin Sınıfının açılması	72
1.4.3. Galip Paşa Dönemi Reformları	72
1.4.4. Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un Harbiye İle Birleştirilmesi	73
1.4.5. Süleyman Hüsnü Paşa'nın Mektep Nazırlığı	76
1.4.6. Askeri Okullara Öğretmen Seçiminde Sınav Usulünün Getirilmesi	82
1.5. II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye	83
1.5.1. 1877-1878 Osmanlı – Rus Harbi	83
1.5.2. Reform İhtiyacı ve Alman Askeri Yardım Heyetinin Ülkeye Gelişi	86
1.5.3. Kaehler Heyeti	89
1.5.4. II. Abdülhamid'in Orduya Bakışı	91
1.5.5. Baron Colmar von der Goltz'un Osmanlı Ordusundaki Hizmeti	94
1.5.6. Almanya'da Askeri Eğitim ve Öğretim Sistemi	96
1.5.7. Goltz'un Göreve Başladığı dönemde Harbiye'de Eğitim Sistemi	101
1.5.8. Zülüflü İsmail Paşa	107
1.5.9. Goltz'un Askeri Eğitim Sisteminde Yaptığı Reformlar	109

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYETİN İLANINA KADAR GEÇEN SÜREDE HARBİYE'DE EĞİTİM VE ÖĞRETİM (1894-1908)

2.1. Colmar von der Goltz Paşa'nın Ayrılışından Meşrutiyete Kadar Olan Dönemde Harbiye'nin Tarihi	121
2.1.1. Eğitim ve Öğretimde Yeni Arayışlar	125
2.1.2. Siyasi Olaylar	128
2.1.3. Kayserli Ali Rıza Paşa	135

2.2. Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri	139
2.2.1. Teşkilat ve İdari Kadro	139
2.2.2. Öğrenci Kaynağı ve Seçimi	140
2.2.3. Öğretim Kadrosu	142
2.2.4. Dersler	144
2.2.5. Sınavların Uygulanması	163
2.2.6. Mezuniyet ve Diploma Törenleri	172
2.2.7. 1894- 1908 Yılları Arasında Mezun Olan Öğrenci Sayısı	173
2.3. Erkân-ı Harp Sınıflarına Seçim	175
2.4. Aşiret Sınıfı	175
2.5. Sınıf-ı Mahsusa	177
2.6. Taşra Mekteb-i Harbiyeleri	179
2.7. Disiplin	182
2.8. Okulda Günlük Yaşam ve Sosyal Faaliyetler	184

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYETİN İLANINDAN BİRİNCİ DÜNYA HARBİNE KADAR HARBİYE'DE EĞİTİM VE ÖĞRETİM (1908-1914)

3.1. II. Meşrutiyetin ilanı ve Ordu	189
3.2. Harbiye'de Meydana Gelen Karışıklıklar ve Değişim Süreci	192
3.2.1. Harbiye'ye Sancak Verilmesi	195
3.2.2. İsmail Fazıl Paşa'nın Mektep Nazırlığı	196
3.2.3. Orduda Subaylar Arasında Bölünmeler	201
3.3. 31 Mart Vakası ve Okula Yansımaları	206
3.4. Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettiş-i Umumiliği'nin Kurulması	210
3.5. Binbaşı Vehip Bey'in Okul Komutanlığı Dönemi (1909-1912)	211
3.6. Balkan Harbi (1912-1913)	218
3.7. Balkan Harbi Sonrası Harbiye'nin Yeniden Teşkilatlanması (1913-1914)	220

3.8. II. Meşrutiyet Döneminde, Eğitim ve Öğretimde Yeni Yaklaşımlar ve Reform Çabaları.....	223
3.8.1. Endaht Mekteplerinin Kurulması	225
3.8.2. Erkân-ı Harpliğe Seçim Usulünün Değiştirilmesi	226
3.8.3. Gayri Müslimlerin Askeri Okullara Alınması	227
3.9. 1908- 1914 Arası Dönemde Harbiye’de Eğitim ve Öğretim	227
3.9.1. Dersler ve Sınavlar	228
3.9.2. 1908 -1914 Yılları Arasında Mezun Olan Öğrenci Durumu	229
SONUÇ	232
KAYNAKÇA	235
EKLER	246
ÖZGEÇMİŞ	297

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
bkz.	: Bakınız
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
BEO.	: Bâb-ı Âlî Evrak Odası
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
(der.)	: Derleyen
(ed.)	: Editör
DH.ŞFR.	: Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı
DH.MKT.	: Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî
Haz.	: Hazırlayan
HR.MKT.	: Hariciye Nezareti Mektubî Kalemî Belgeleri
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi
I.AS.	: İrade Askerî
İBB.A.K.S.A.	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv
I.SE.	: İrade Şehremaneti
İ.HB.	: İrade-i Harbiye
İ.DH.	: İrade-i Dahiliye
İ.HUS.	: İrade-i Hususî
İ.MMS.	: İrade-i Meclis-i Mahsus
İ.TAL.	: İrade Taltifat
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi

İÜ.NEK.	: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
KHOTA.	: Kara Harp Okulu Tarihi Arşivi
ks.	: Kısım
MB.İ.	: Mabeyn-İrâde
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MF.İBT.	: Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi
MF.MKT.	: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
ML.EEM.	: Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdiriyeti Evrakı
MSÜ.	: Milli Savunma Üniversitesi
Y.EE.	: Yıldız Esas Evrakı
Y.MTV.	: Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.ASK.	: Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y.PRK.AZJ.	: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal
Y.PRK.KOM.	: Yıldız Perakende Evrakı Komisyanlar Maruzatı
Y.PRK.MS.	: Yıldız Perakende Evrakı Meşihat Dairesi Maruzatı
Y.PRK.MYD.	: Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi
s.	: Sayfa
t.y.	: (eserin basım) tarihi yok.
y.y.	: (eserin yayım) yeri yok.

GİRİŞ

Askeri tarih, sadece muharebelerin incelenmesinden ibaret değildir, komuta heyetini oluşturan subayların nasıl yetiştirildiğinin incelenmesi de önemli bir akademik çalışma kolunu teşkil etmektedir. Ülkemizde bu alandaki çalışmaların öncüsü, Kolağası Mehmed Esad Beydir. Harbiye İdadisinde kitabet öğretmenliği yaptığı dönemde, Harbiye'nin tarihi üzerine ilk çalışmayı yaparak 1894 Yılında “Mirat-ı Mekteb-i Harbiye” adlı eserini yayımlamıştır. Bunun arkasından “ “Mirat-ı Mühendishane-i Berri-i Hümayun” adlı eserini yazmıştır. Mehmed Esad'dan sonra, Askeri eğitim kurumlarımızla ilgili, kapsamlı bir çalışma yapılmamış, bu konuda eser verenler, çalışmalarını çoğunlukla bu iki eserin üzerine kurgulamışlardır. Ancak bu eserler incelendiğinde, ciddi eksiklikler olduğu görülecektir. Mehmed Esad Bey, tüm iyi niyetine rağmen, birincil kaynaklara ulaşmakta güçlük çekmiş, zaman zaman da yazılı olmayan söylentilere itibar etmek zorunda kalmıştır. Bu çalışmada, mevcut arşiv belgeleri kullanılarak, eksik olan kısımlar tamamlanmaya gayret edilmiştir. Ülkemizin, yüksek öğrenim alanındaki öncü okullarının incelenmesi, eğitim tarihimize katkı sağlayacağı gibi, genel tarih yazımına da önemli veriler temin edebilecektir.

II. Meşrutiyet Döneminden Cumhuriyete kadar geçen süreç, Türk Modernleşmesinin önemli bir aşamasıdır. Birçok alanda olduğu gibi, askeri alanda da önemli reformlar yapılmış, kısa vadede önemli kadroların yetişmesini sağlamıştır. Bu dönemde askeri okullarda yetişen öğrencilerin önemli bir bölümü, I. Dünya ve İstiklal harbinde önemli mevkileri işgal etmişlerdir. Bu kadronun hangi süreçten geçerek, nasıl bir eğitim aldığı, almış oldukları eğitimin yaşamlarına ve yönetim tarzlarına nasıl bir etki sağladığı, sebep sonuç ilişkisi göz önünde tutularak incelenmelidir.

Ülkemizde, askeri tarih yazımında, kurumların tarihine ve kişilere çok önem verilmemesi, biyografik verilerin kullanılmaması neticesinde, tarihi olaylar toplumsal düzlemde adeta bir mitoloji haline gelerek, gerçeklik algısında şüphelere yol açmaktadır. Osmanlı askeri tarihinin, yeterince anlaşılabilmesi maksadıyla, 1894-1914 arasındaki döneme ilişkin ayrıntılı bir çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu tez çalışmasında, Harp Okulunun, 1894-1914 dönemi hakkında, arşiv belgeleri ışığında, sistematik bir araştırma yaparak, elde edilen veriler ışığında, Harbiye'deki askeri eğitim sisteminin gelişiminin gerçekçi bir şekilde ortaya konulması hedeflenmiştir. Askeri eğitim tarihimizin incelenmesiyle, ulaşılan sonuçlar, genel askeri tarih yazımına da katkı sağlayacaktır.

Harbiye, Ülkemizin ilk yüksek öğrenim kurumudur. Aynı zamanda ilk başarıya ulaşan ve kalıcı olanıdır. Kurulduğu dönemde kuruma öğrenci sağlayacak, bir ilk ve orta eğitim sistemi de olmadığından, tüm bunları kendisi yaratmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple, farklı maksatlara yönelik birçok alanda eğitim vermiştir. Okul bünyesinde bulunan, bir nevi lisansüstü eğitim kurumu olan “Erkân-ı Harbiye Mektebi”, “Baytar Mektebi” inceleme kapsamı dışında bırakılmış, “Sınıf-ı Mahsusa” ve “Aşiret Sınıfına” yeteri kadar değinilmiştir. Bu bölümler, işlevsel olarak, farklı amaçlara yönelik kurulmuş olmasından dolayı, Harbiye çatısı altında yer almış olmalarına rağmen, okulun arşiv evraklarından ve diplomalardan anlaşıldığı kadarıyla, harbiye mezunu sayılmamışlardır.

Bugüne kadar, bir takım genel kabul görmüş bilgiler, belgelere dayalı olarak düzeltilmeye gayret edilmiştir. Örneğin, 1894'ten itibaren 1914'e kadar görülen dersler içerik ve nitelik olarak farklılıklar arz etmesine rağmen birçok çalışmada sanki hiç değişmemiş kabul edilmiştir. Aynı şekilde, hiçbir kaynakta, mezun miktarları tam olarak tespit edilememiştir. Bu çalışmada, arşiv vesikalarından ve bulunabilen mezun diplomalardan faydalanmak suretiyle, gerçekçi ve doğruya en yakın rakamlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Goltz Paşa'nın ülkeye gelişinden itibaren, Harbiye'deki sistemi tamamen değiştirdiği inancı yaygındır. Oysaki Goltz kapsamlı reformu, sadece Erkân-ı Harp sınıflarında yapmış, Alman etkisi Harbiye'de etkisini gösterse dahi, ülkenin ihtiyaçlarına göre özgün yapısını ve ekolünü sürdürmüştür.

Avrupa yüksek askeri okul sisteminin tamamında öğrenim süresi Harbiye'dekinden daha kısadır. Avrupa'da 19. yüzyılın sonlarından itibaren, mesleki eğitim veren atış ve tatbikat okulları bulunmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğunda ise II. Abdülhamid döneminin de etkisiyle, bu okullar kurulamamıştı. Harbiye, bu açığı da uzun süre eğitim yapısıyla kısmen kapatmayı başarmıştır.

İmparatorluğun son döneminde Harbiye'nin eğitim kadrosu, büyük ölçüde, yurt dışında eğitim gören, yabancı dil bilen subaylardan oluşuyordu. Bu subaylar, kıt'a hizmeti ve komuta tecrübelerinin olmaması sebebiyle, harplerde önemli rol üstlenemediler ve liderlik yapamadılar. Ancak, bunu yapacak nesli yetiştirmeyi başardılar ve onlar üzerinde etkili oldular. Bir nevi ara nesli teşkil ettiler. Bu çalışmada, öğretim kadrosu da incelenerek, kimliklerinin tespitine önem verilmiştir.

Dönemin Sosyo-ekonomik gelişmeleri ile siyasal olaylarının, 1894-1914 yılları arasında okulu ve öğrencileri nasıl bir etkilediği incelenerek, eğitim ve öğretimin yanında, tarihçenin de yazılmasına önem verilmiştir. Çalışmamızın sonuç bölümünde ise, Osmanlı'nın son döneminde Harbiye'nin geçirdiği değişimler ve dönemin siyasi tarihi üzerindeki etkisi hakkında, genel bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKTEB-İ FÜNUN-U HARBİYE’NİN KURULUŞU VE KURUMSALLAŞMASI (1834-1894)

1.1. Osmanlı Ordusunda Askeri Eğitim Alanında Yapılan Reformlar ve Subay Yetiştirme Sistemi Üzerine Düşünceler

1.1.1. Klasik Osmanlı Sisteminin Çöküşü

Osmanlı Ordusu kapıkulu ve tımarlı askerlerden oluşmaktaydı. Ancak Ordunun ve iktidarın dayandığı esas organize gücü, yeniçeriler oluşturmuyordu. Avrupa’nın gördüğü gerçek anlamda Avrupa’nın ilk kurulu piyade birlikleriydi. Bu ocak, kanunnamelerinin ruhuna uygun olarak geliştiği dönemlerde, imparatorluğun kurulmasının ve genişlemesinin başlıca kuvvet çarpanlarından birisi olmuştu.¹

Yeniçerilerin, asıl muharebe silahları, başlangıçta kılıç ve yay iken zamanla askeri gelişmelerden etkilenerek, arkebüz olarak adlandırılan tüfeği esas kadro silahı olarak kabul etmişlerdi. Çağdaşı olan ordulardan önemli bir farkı da muharebe desteği sağlayan teşkillerin ve teknik sınıfların varlığıydı. Topçu, Top Arabacı, Humbaracı, Cebeci ve Lağımçı Ocakları, birleşik sınıflar timi esasına göre destek sağlıyorlardı. Sıralı Terfi Sistemi esasına göre oluşturulan yeniçeri subay sınıfı, işlevsel olarak Romalılardan sonra, görülen en iyi komuta heyetiydi. Başta Ruslar ve Avusturyalılar olmak üzere, birçok Avrupa ülkesi tarafından taklit edildiler. Avrupalılarca, yeniçeriler hakkında yapılacak kapsamlı analizler, Avusturyalı General Raimondo Montecuccoli sayesinde, ancak 17. yüzyılın sonlarında mümkün olacaktı.²

Yeniçeriler, Osmanlı düzenli ordusunun ana muharebe gücü ve iktidarın dayandığı önemli bir güç olma vasfını, 17. yüzyılın sonuna kadar muhafaza ettiler. İmparatorluk içinde organize bir güç olmaları ayrıcalığının, gerek kendileri gerekse de diğer siyasi güç merkezleri tarafından fark edilmesiyle, zaman zaman siyasi mücadeleler içinde yer almaya başladılar. Devletin yapısını tehdit eden bu potansiyel

¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, c.5**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983, s. 7.

² Hayrullah Gök, **Arşiv Belgelerinin Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883)**, Ankara 2005, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, s. 17.

tehlike, çok erken dönemlerde fark edildi. II Mehmed, Yeniçeri Ocağı'nın kendisine sadakat ve itaatini artırmak için sekban birliğini ocağa dâhil ederek, emir-komuta sistemini kısmen kontrol altına almayı hedefledi. Ancak devletin gelişmiş, işlevsel bir siyasi yapıya sahip olmayışı, benzer olaylarının tekrarlanmasına yol açtı. II. Bayezid, sekbanların kendisine yönelik bir komplonun içinde yer aldığını öğrenince, komutanı görevden aldı. Aynı zamanda sekbanbaşların yeniçeri ağalığına atanması kuralını da kaldırdı. Sultanın endişesi o kadar büyük boyuttaydı ki, yeniçeri ağalığına askerliğe ve ocağa oldukça yabancı olan kişileri, çoğunlukla da kendi kapı halkından birisini tayin etmeye başladı. Bu şekilde seçilen ocağa yabancı ağaların ocağı kontrol altında tutması mümkün değildi. Bu sefer, alt rütbede hiç bilinmeyen başkaları gücü ele geçirmeye kalktı. Bu sistem, 1641 senesinde ağanın tekrar ocaktan seçilmesi kuralı getirilerek ortadan kaldırıldı. Sultanların sık sık başvurdukları bir çare de tamamen kendi ihdas ettikleri birliklerin kurulmasıydı. II. Bayezid bu maksatla "Ağa Bölükleri" adı altında ocak içinde yeni bir oluşuma gitti. Bunlar da geçici çözümler olmaktan ileri gidemedi. Yeniçeri subaylarının, atamalarında ve yükselmelerinde "Sıralı Terfi" sistemi geçerliydi. Bu sıralı ve katı terfi sistemi yüzünden, ocak içinde yazılı ve yazılı olmayan normlar korunuyor, iltimasa engel olunuyordu. Bazı durumlarda sultanın dahi söz hakkını kısıtlaması, keyfiliği engelliyordu.³ Yeniçeri teşkilatı gücünü aynı zamanda devletten de alıyordu. Harpler başarıyla devam ederken, bir takım aksaklıklar göze çarpmıyordu. Ancak bu yapısı, I. Süleyman sonrasında önemli problemlere yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda egemenlik sistemi, politik güç ile askeri gücün geçişenliği üzerine kurulmuştur. Batı Avrupa'da ordunun, merkezi otoriteye dâhil olması yavaş yavaş aristokrasinin şiddetli direncine rağmen gerçekleşirken, padişahın hâkimiyeti doğrudan doğruya kendisine bağlı askeri birliklerin gücüne dayanmaktaydı. Bu birliklerin, hanedanın merkeziyetçi iktidarını tayin edici bir önem taşıması, askerin olağanüstü politik nüfuz kazanmasına yol açtı.⁴ Bu özelliği itibariyle yeniçeriler, sadece bir askeri teşkilat değildir. Zaten Osmanlı'da sivil- asker diye bir ayrım da yoktu. Osmanlı düzeninde ancak reaya ve berâya sivilidir. Onun

³ a.g.e., s.73.

⁴ Ulrich Bröckling, **Disiplin (Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi)**, çev: Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,2008, s.12.

dışında kalan devlet organlarının hepsi hem sivil hem askerdir.⁵ Yeniçerilik, politik ve askeri yönleriyle, Osmanlının yıkılmasına yol açan etkenleri de içinde bulunduruyordu diyebiliriz.

Yeniçeri ocağının askeri fonksiyonlarının belli başlı iki sorunu vardı. Birincisi, geleneksel yapının muhafaza edilemeyişi ve dejenere olması, ikincisi, yeniliklere uyum sağlama sorunuydu. Bu iki hususta da çözüm üretilmemiştir.

İlerleyen dönemlerde ortaya çıkan komuta ve subay yetiştirme sorunu, ocak kaldırılıncaya kadar çözülememiştir. Komutana sevk ve idarede yardımcı olacak bir karargâhın bulunmayışı, birlik yapılarında bir standartlık ile hiyerarşik bir teşkilat yapısı olmayışı ayrı bir sorundur.

Avrupa'da muharebelerin, 16. yüzyıldan itibaren, tahkimli bölgelere yoğunlaşması, piyadenin öneminin ve mevcutlarının artmasına yol açmış, yeniçerilerde de Orta mevcutları artmasına rağmen (17. yüzyıl boyunca orta mevcutları yedi kat arttı) subay kadrolarında artış sağlanamamıştır. Sonuç olarak subay eksikliğini gidermek için alınan etkisiz tedbirler ve suni terfiler, disiplin ve düzenin bozulmasına yol açtı.⁶ Devletin ocağı kontrol altına almaya yönelik müdahaleleri ve tehlike olmaktan çıkarma düşüncesi, aynı zamanda ocağı, devletin düşmanları için de tehdit olmaktan çıkardı.

Çağın gelişmelerine başlangıçta iyi bir uyum gösteren Osmanlı ordusu, gücünün doruk noktasına 1683 Viyana Kuşatması ile ulaşmıştı. Ancak bu kuşatma gerçek bir felaketle bitmiş, askeri alanda yaşanan yenilginin siyasi sonuçları ülkeyi bir uçurumun eşiğine getirmiştir.⁷

Tımar sisteminin yozlaşıp tımarlı sipahiler işlevsiz hale gelmesi, harbin dönemsel karakterinin de değişmesiyle, gitgide daha fazla yeniçeri eyaletlere atanmaya başladı. Meydan muharebelerinin yerini meskûn mahal kuşatması ve kuşatmaya karşı harekât aldıkça, hudut bölgelerindeki kale ve garnizonlardaki yeniçeri miktarları da artırılmak zorunda kalınmıştı. Yeniçeriliğe alımdaki kaynağın çeşitlenmesi ve nitelikli personelin temin edilememesi yıkımı hızlandırmıştır.

⁵ Niyazi Berkes, **Türkiye İktisat Tarihi, Yapı Kredi Yayınları**, İstanbul, 2016, s.78.

⁶ Gábor Agoston, **Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç**, çev: M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s.56.

⁷ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.148.

Osmanlı subay yetiştirme sistemi, uzun zaman alan ve güçlüklerle dolu bir fiili hizmet esasına dayanmaktaydı. Bu kapsamda, örgün bir eğitim süreci, eğitim birlikleri veya okullar yoktu. Birliklerde fiilen hizmet etmek zorunluluğu ile birlikte tecrübe ve liyakatin vazife esnasında tespiti gerektiğinden, subay sınıfının mevcudunun kısa bir sürede artırılması mümkün değildi. Kişilerin yetenek ve inisiyatifine bağlı olduğundan, her hangi bir meslek grubundan çok da büyük bir farkı yoktu. Tecrübenin sözlü olarak uygulama esnasında aktarılması, yazılı talimname ve kitapların bulunmayışı büyük bir zafiyet oluşturmuyordu. Muharebede meydana gelebilecek bir felaket neticesinde, tecrübenin kaybolma riski vardı. Devletin gerileme döneminde karşılaşılan felaketler, tam da buna yol açmıştır. Sefer ihtiyaçları sebebiyle yeni birliklerin teşkil edilmesi hızlı gerçekleşen atamalar da buna katkı sağlamıştır.⁸

Askeri sistemdeki bozulmanın dikkatten kaçan önemli bir başka yanı ise, yüksek rütbeli subayların giderek standart subay yetiştirme ve terfi sisteminin dışından ve hatta ordu dışından atanmaya başlamasıdır. Klasik Osmanlı askeri sisteminde subay olabilmenin meşru kabul edilen üç usulü vardı: Kapıkulu Ocakları'nda uzun zaman hizmet ettikten sonra liyakati sonrasında subay naspedilme; Enderun, Galatasaray ve İbrahim paşa saray okullarından yetişme; üçüncüsü de tımar sistemi içinden yetişmedir. Dönem içinde saray bürokrasisinin önem kazanması neticesinde, diğer devlet ricalinin adamları arasından da subay atanmaya başladı. Bu istikrarı ve insicamı bozan en büyük etkenlerden birisi oldu. Yeterlilikleri şüpheli olduğu kadar, ocak tarafından da reddedildiler. Acil ihtiyaçlar kapsamında, niteliğe dikkat edilmeden yapılan personel alımları, geleneksel subay yetiştirme sistemini çökertmiştir.⁹ Temelde Osmanlı reformcularının da üzerinde en çok düşündükleri husus, disiplinin ve nizamın tesisi bağlamında subay yetiştirilmesi olmuştur.

1.1.2. Reform Girişimleri ve Askeri Okullara İhtiyaç

“Askeri Islahat (Reform)” ihtiyacı, 17. yüzyılın ortalarından itibaren, üst düzey Osmanlı yöneticileri arasında tartışılmaya başlanmıştı. 18. yüzyılda ise, bunun artık bir zorunluluk olduğu anlaşılmıştı. Bu zaman zarfında tartışmalar, klasik

⁸ İbrahim Müteferrika, **Milletlerin Düzeninde İlmi Usuller**, Haz: Ömer Okutan, MEB, İstanbul 1990, s. 73-80.

⁹ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.191.

dönemin, yapısının tekrar ihya edilerek eski başarılı günlere dönülmesi fikrinin savunular ile yeni bir sistemin kurulması düşünenler arasında yoğunlaştı. Kapsamlı askeri reform teklifini getirenlerin daha çok kâtip ve ilmiye kökeninden olmaları oldukça dikkat çekicidir. Bu husus, o dönemdeki cereyan eden harplerin sonucunda meydana gelen başarısızlıkların, askerlerinin itibarını sarmış olmasına bağlanabilir. Reform tartışmaları dönemin gündem değişikliklerine göre, zaman zaman öncelik kazandı veya unutuldu.¹⁰

Sultan II. Osman'ın (1618-1622) ıslahatlar yoluyla devleti eski günlerine döndürme çabaları, 1622 yılındaki isyan ile son buldu. Bu süreç, reform ihtiyacının ne kadar erken anlaşıldığının ve reformistlerin mevcut yozlaşmış yapı ile mücadele ederken, neleri göze alması gerektiğinin iyi bir örneği idi.

Koçi Bey'in "Siyasetnâme-Nasihâtname" tarzında yazarak, 1631 tarihinde IV.Murad'a sunduğu "Risale" si, yaşanan sıkıntıları tanımlamaya yönelik olarak, geleneksel şekilde yapılan bilinen ilk çalışmadır. Risale'de, Osmanlı devlet sisteminin artık bir çöküş dönemine girerek çözüm üretmediği vurgulanıyordu.¹¹

Niyazi Berkes'e göre "Gelenekçi bir anlayışta, "Yenileşme" ve "Çağdaşlaşma" kavramları olamaz. O düşünce göre, hiçbir değişme iyiye götürmez; ancak bozulmaya götürürdü. Islah, ancak eski düzene dönmekle mümkündür. Osmanlıda bu görüşün etkileri 18. yüzyılın sonuna kadar sürdü. Eski düzeni restore etmeye yönelik her girişim, daha çok uzaklaşmayla sonuçlandı. Dönemin ihtiyaçları ihmal ediliyordu. Değişen uluslararası politika sonucunda, Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşlar, toprakları muhafaza amacıyla yapıldığı halde kayıplarla sonuçlanmaya başladı. Kaybedilen savaşların en belirgin sonuçları, malî ve askeri yapıdaki bozulmalar şeklinde ortaya çıktı. Bu savaşların sonucunda, dış dünyaya bakış açısındaki değişme, devlet yapısında bir takım reformların yapılması zorunluluğunu beraberinde getirdi. Osmanlı reformları genelde barış dönemlerinde başlamış, bir savaş veya isyanla sona ermiştir. Osmanlı'nın bakış açısını değiştiren iki

¹⁰ a.g.e., s.149.

¹¹ Zuhuri Danışman, **Koçi Bey Risalesi**, MEB. Yayınları, İstanbul, 1997, s.10-85.

barış anlaşması olmuştur. Bunların birincisi 1699'da yapılan Karlofça Antlaşması, ikincisi ise 1718'de yapılan Pasarofça Antlaşması'dır.¹²

Rusya henüz ciddi bir tehdit olarak, ortaya çıkmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu on yıllık süreç sonunda, Prut zaferi ile kazanmış olduğu avantajları yitirdi. Arkasından Venediklilerle yapılan harpte Mora da kaybedildi. O dönemde, Osmanlı İmparatorluğunun asıl düşmanı Avusturya idi. Mora'nın alınışından sonra, ileride kendisinden söz edeceğimiz Gedikli Müteferrika İbrahim Efendi elçi olarak görevlendirildiği Viyana'da, Savoia Prensi ve Avusturya komutanı Eugene ile görüştü. Yapılan müzakerelerden bir sonuç alınamadı. 1716'da Damat Ali Paşa'nın sadrazamlık döneminde savaşlar yine başladı. İngiltere ile Hollanda'nın arabuluculuğu sayesinde sona eren savaş, 1718'de Pasarofça Antlaşması'yla sonuçlandı. Bu antlaşma ile Osmanlı devleti, Banat, Temeşvar, Belgrad ve Sırbistan'daki önemli kaleleri Avusturya'ya terk etti. İki devlet arasında, yirmi beş yıl süreli bir barış anlaşması yapıldı. Bu barış anlaşması sonrasında, geleneksel düzene dönme görüşünün yetersizliğinin anlaşılmasıyla, batılı anlamda ıslahat anlayışının ortaya çıkmaya başladığını görüyoruz.¹³

1.1.3. Lâle Devri Reformları (1718-1730)

Mağlup olunan savaşlar ve büyük toprak kayıpları, Osmanlı İmparatorluğunun güvenlik endişelerini ilk defa bu kadar büyük boyutta gündeme getirmiştir. 1718 Pasarofça Antlaşması, kaybedilen eyaletleri geri kazanma ümitlerinin sonu ve Osmanlı Ordusunun yenilmezlik imajının yıkılmasıyla neticelendi. Değişim ihtiyacının orduda ortaya çıkması, öncelikle istikrarın sağlanması ve diğer yeniliklerin ancak güvenli bir ortamda yapılabileceği anlayışının bir sonucuydu. Osmanlıyı oluşturan ulusların bağımsızlık ihtiraslarının da gündeme gelmesi, devletin dağılmasına yönelik bir iç tehdidin varlığını da ortaya çıkarmıştır. Öngörülen yenilikler, bu yıkılma sürecin durdurulması ve devletin bekasının sağlanmasına yöneliktir.¹⁴

¹² Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003, s.39-40.

¹³ a.g.e., 42

¹⁴ Kurtuluş Kayalı, "*Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu*", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi c.5**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1251.

1718 Pasarofça Antlaşması imparatorluğun en çok ihtiyaç duyduğu huzur ve barış dönemini başlattı. Sonradan Lale Devri (1718 - 1730) diye adlandırılacak bu dönemde, sadece toplumsal alanda değil, aynı zamanda askeri alanda da önemli değişimler yaşandı. Bu dönemde, Osmanlı yönetimi ve ricalin büyük kısmının anlayışının artık değiştiğini görmekteyiz. İlk defa olarak, Avrupa'nın askeri üstünlüğünü açıkça kabul edilerek, üstünlüğün altında yatan sebeplerin neler olduğunun arayışı başlamıştır.¹⁵

Dönemin öne çıkan karakteri Nevşehirli damat İbrahim Paşadır. Sultan III. Ahmed, damadı Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya geniş yetki ve sorumluluklar verdi. Askeri reformlar konusunda en önemli rolü İbrahim Paşa oynamıştır. Nasihatçilerin eserlerinde çok vurgu yaptıkları barış sürecinin, planlanan reformlar için ne kadar önemli olduğunun farkındaydı. Gereksiz bir savaştan kaçınmak en önemli prensibi oldu. Osmanlı yönetimi, Avrupa'daki üstünlüğün sebeplerini anlamak ihtiyacının da etkisiyle Avrupa'yla daha yakın ilişkiler tesis edilmeye gayret edildi. Bu kapsamda, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa'ya elçi olarak görevlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Çelebi Mehmed Efendi, 1720-21 yılları arasında icra ettiği elçilik görevi esnasındaki gözlemlerini ve tespitlerini büyük bir ciddiyetle kaleme aldı. Askeri konulara çok az yer vermekle birlikte, o dönemin önemli güçlerinden biri olan Fransa'yı çok başarılı bir şekilde tasvir etti. Bu gözlemler, Osmanlı İdarecilerinin bakış açısını önemli ölçüde etkilemiştir.¹⁶

Osmanlı yönetimi, Avrupa'yla yakın ilişkileri olan, azınlıklara mensup vatandaşlar ve çeşitli maksatlarla İstanbul'u ziyaret eden Avrupalılar vasıtasıyla Avrupa'da yaşanan gelişmeler hakkında bir kısım bilgileri edinmeye başlamıştı. Bunlardan bazıları, devlet yönetimine başvurarak, Osmanlı hizmetine girmek de istemişlerdi. Bu taleplerden en dikkat çekici olanı, 1717 sonlarında İstanbul'a gelmiş olan bir Huguenot¹⁷ grubunun liderliğini üstlenmiş olan Rochefort'dur. Huguenotlar, Fransa'nın askeri gemi inşa sanayinde ve istihkâm sınıfında önemli mevkiele üstlenmişlerdi. Eski bir Fransız subayı olan de Rochefort, Sadaret Kaymakamı

¹⁵ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.205.

¹⁶ Karal, **a.g.e.**, c.5, s.55-56.

¹⁷ Huguenot'lar, Fransa'da Katoliklik'ten ayrılp Protestanlığa geçen kişilerdir. Berkes, **a.g.e.**, s.46.

İbrahim Paşaya “Bab-ı Âli Hizmetinde Bir Ecnebi Askerî Mühendisleri Kıt’ası Teşkiline Dair” başlıklı bir proje sunmuş, Huguenotlara Eflak, Boğdan veya başka uygun bir yerde yerleşecek toprak verilmesine karşılık olarak, Osmanlı ordusu bünyesinde batılı esaslarla yetiştirilmiş ve teçhiz edilmiş alaylar kurulmasını teklif etmişti. Projede ayrıca, uzman mühendisler eşliğinde, bilgi transferi yapılarak yerli sanayinin hayata geçirilmesi öneriliyordu. Bu projenin en önemli kısmı ise ilk kez Avrupa yöntemleriyle kurulup yetiştirilecek olan bir “Fen Subaylığı Teşkilatı” teklifidir. Sonuçta, De Rochefort’un projesi kabul edilmedi.¹⁸ Bunda Osmanlı idarecilerinin proje hakkındaki şüphelerinin yanında, Avrupalı diplomatların proje aleyhindeki kampanyaları da etkili olmuştur.¹⁹

Lale Devri’nin önemli reform girişimlerinden birisi de, İbrahim Müteferrika (1674-1754)’nın Nevşehirli Damat İbrahim Paşanın desteği ve Said Mehmed Efendinin işbirliğiyle, Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk matbaayı 1727’de açmasıydı. İbrahim Müteferrika’nın askeri tarih açısından dikkate değer en önemli hizmeti ise, 1731’de I. Mahmud’a sunduğu “Usûl-ül Hikem fî Nizami’l Ümem” isimli eseridir. İbrahim Müteferrika, Osmanlı Devletinin güçsüzleşmesi ve Avrupa devletlerinin güçlenmesinin sebeplerini sıralayarak, reform ihtiyacını vurgulamış, çöküşe engel olmak için kendi öngörüsü çerçevesinde alınabilecek tedbirleri sıralamıştı. İbrahim Müteferrika, ilk olarak Avrupa’da yeni askeri düşünce esaslarına göre teşkil edilen orduları incelemiş, kullanılan silahları ve buna göre biçimlenen taktik kullanım şekillerini açıklamıştır. Bu yeni anlayışa “Nizam-ı Cedit” adını vermiştir. Daha sonraları Osmanlının gündeminde büyük bir yer teşkil edecek bu terime, ilk defa bu eserde yer verilmiştir. Avrupa ordularının güçlü olmasını sağlayan özelliklerini kendince açıklayarak, Avrupa ordularının başarısının, piyade, süvari ve ağır süvari sınıfları arasındaki işbirliğine ve uyuma dayandığını belirtmiştir. Avrupa ordu teşkilatlarında, bu sınıflara, en uygun nispette yer verilmekteydi. Bu dengenin sağlanması sayesinde sınıfların uyumu sağlanarak en fazla verim elde edilebilmekteydi. Övgüye değer bulduğu diğer nitelikler ise eğitim ve disiplindi. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de eğitilmiş bir subay sınıfı tesis edilmeliydi.²⁰

¹⁸ Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, s.44-48.

¹⁹ Abdülhak Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s.18.

²⁰ İbrahim Müteferrika, **Milletlerin Düzeninde İlmi Usuller**, Haz: Ömer Okutan, MEB. Yayınları, İstanbul, 1990, s. 38-49.

İbrahim Müteferrika, birçok dile hâkim olduğundan, eserini yazmadan önce askerliğe dair birçok eseri tetkik ettiği anlaşılmaktadır. Yazılarında özellikle, Raimondo Montecuccoli'nin “Commentarii Bellici” adlı eserindeki fikirlerin etkisi sezilmektedir. Bu eseri okuduğu anlaşılmakla beraber belki de çevirisinin bizzat kendisi tarafından yapılmış olması da mümkündür. Eserin birinci kısmında, orduda nizamın gerekliliği ve iyi bir teşkilatlanmanın faydaları anlatılmaktadır. İkinci kısımda, coğrafya biliminin askerlik için vazgeçilmezliği ile faydalarından bahsedilerek bu alandaki gelişmeler sıralanmıştır. Kitabın üçüncü bölümünde Osmanlı Ordusunun eskimiş muharebe anlayışını eleştirdikten sonra, yenilgilerin bu eskimiş yöntemlerin uygulanmasında ısrar etmek yüzünden meydana geldiği sonucuna varır. Başlıca hatayı, Avrupa'daki yeni askerlik anlayışı ile yeni ordu teşkilatını uygulamamak, askerlik eğitimini öğrenmemekte ve istihbarat faaliyetlerine gerekli önemi vermemekte bulur.²¹ Müteferrika'ya göre, eski usul muharebe usullerini terk etmemiş, kendini yenileyememiş bir ordunun, yeni usule göre teşkilatlandırılmış, üstün ateş gücüne sahip bir ordu karşısında, sayıca kalabalık bile olsa zafer şansının olamayacağını belirtir. Müteferrika'ya göre başarı ancak, yeni tip askeri teşkilatlanmaya uyum sağlayarak, düzen ve disiplinin sağlanmasıyla mümkün olabilirdi. Kısacası, yeni bir düzene (Nizam-ı Cedid) geçmek gerekiyordu. Osmanlı ordusunun son dönemdeki muharebelerine atıfta bulunarak, komuta yapısının hayati öneme sahip olduğunu vurgular.²² Kendi deyimiyle, “*Bir devletin askeri, mevcut düzene bağlı ve subaylar, emir ve kumanda zincirine tam bir itaat içinde mazbut ve mesut ise o devletin bütün insanları da her zaman mesuttur ve gönül huzuru içindedir. Çünkü, askerin düzenlenmesindeki usul ve onun techizi bir ilme ve ilmi düşünceye dayanmaktadır.*”²³

İbrahim Müteferrika'nın Osmanlı askeri gücünün çökmesi konusundaki en önemli tespiti, asker ile mülki yapının birbirine karışması ve geçişkenliği üzerinedir. Müteferrikanın, askeri yapının bozulmadan muhafazası ve bekası için, profesyonelliğin önemini erken bir tarihte anladığı bellidir.²⁴

²¹ a.g.e., s. 24-34.

²² Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s.53

²³ a.g.e., s.59.

²⁴ a.g.e.,s.55.

18.yüzyılda, Osmanlıların muharebe yöntemlerini inceleyen yabancı uzmanlar, Osmanlı ordusunu kuşatma muharebelerinde nispeten tecrübeli bulsalar da yeni gelişen muharebe anlayışına intibak edemediği sonucunu çıkarmışlardır. Avusturyalıların tespiti çok çarpıcıdır “*Türk ordusun iki yüz yıl öncesinde, Süleyman döneminde olduğu gibi muharebe etmektedir*” Mareşal Saxe, 1732'de, “Harp Sanatı Üzerine Düşüncelerim” adlı eserinde, bir milletin, diğer milletlerden bir şeyler öğrenmesi gerekliliği üzerinde durarak, yeniliklerin kabul edilmesinin zaman aldığını, ancak buna rağmen kabul edilmesi gerektiğini vurgulamış, Osmanlılar hakkında da “*Onlarda eksik olan cesaret, sayılar ya da servet değil, düzen, disiplin ve tekniktir*” demişti.²⁵

İstanbul'da 28 Eylül 1730'da halk arasında başlayan kısmi bir huzursuzluk, kısa zamanda genele yayılma eğilimi göstererek, büyük çaplı bir isyana dönüştü. Daha sonraları Patrona Halil İsyanı olarak adlandırılan bu kalkışma hareketi, doğrudan doğruya reformları hedef almasa da, reformları yapan yönetici kesimi ortadan kaldırdığından, reform dönemi bir süreliğine sona erdi. 1774 yılında Fransız askeri yardım misyonu gelinceye kadar, radikal ve kapsamlı bir yenilik fikri tekrar gündeme gelmedi.²⁶

1.1.4. Nizam-ı Cedit’e Kadar Geçen Sürede Reform Çabaları

Her ne kadar Lale Devri reformcuları tasfiye edilmiş olsalar da, imparatorluğun gerilemekte olduğu ve ordunun zayıflığı gerçeği değişmiyordu. Bunun farkında olan Osmanlı devlet adamları, tepkilerden sakınmak amacıyla, kapsamlı ve kurumsal reformdan kaçındı.²⁷ Bu ara dönemin en önemli reform girişimi, Aslen Fransız olan Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Comte de Bonneval) danışmanlığında, topçu sınıfı ilgili yapılan yeniliklerdir.²⁸

Claude-Alexandre, Comte de Bonneval (1675-1747) Fransız aristokrasisine mensup idi. Fransa'da savaşlarda temayüz ederek ün kazanmış olmakla birlikte, sıra dışı kişiliği sebebiyle ülkesinden kaçarak, Avusturya Ordusuna girmek zorunda

²⁵ Geoffrey Parker, **Askeri Devrim, Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler (1500-1800)**, çev: Tuncay Zorlu, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s.114.

²⁶ Uyar - Erickson, **a.g.e.**,s.210.

²⁷ Gabor Agoston, “*Avrupa'da Osmanlı Savaşları (1453-1826)*”, **Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, (ed.) Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s.153

²⁸ Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**,s.64.

kalmıştı. Avusturya Ordusunda uzun süre hizmet ettikten sonra generalliğe terfi etti. Avusturya'da büyük bir nüfuz sahibi olan Prens Eugene ile rekabeti yüzünden, gözden düşen ve cezalandırılma riski altında kalan Bonneval, Venedik üzerinden Bosna'ya geçti. İade edilmesi tehlikesi üzerine müslüman olarak, Ahmed adını aldı. Amacı Osmanlı ordusuna geçerek, Avusturyalılardan intikam almaktı. 1730 ayaklanmasının bastırılışından sonra, sadaret görevine gelen Topal Osman Paşa, kendisinden istifade edilebileceği düşüncesiyle, onu İstanbul'a davet etti. Osman Paşa, beylerbeyi rütbesiyle, kendisini maiyetinde istihdam ederek, Humbaracı Ocağı'nın, Avrupa tarzında yeniden teşkil edilerek, modern bir askeri teknik sınıf haline getirilmesi görevini verdi. Emrine, kendisi gibi ihtida eden, üç Fransız subayı ile Fransız hükümeti tarafından gönderilen iki topçu subayı verildi.²⁹

Humbaracı ocağı, günümüzdeki karşılığı ile bomba üreten ve havan silahını kullanan bir birlikti. Klasik dönem Osmanlı ordu teşkilatında önemli bir yeri vardı. Bu teknik sınıf, zamanla yeniliklere ayak uyduramamış ve imkânsızlıklar sebebiyle önemini yitirmişti. Bonneval, Bosna'dan gelirken beraberinde getirdiği bir kısım humbaracı erleri ile bostancı ocağından seçilmiş olanları da alarak, 1733'te maaşlı bir humbaracı kıtası kurdu. Teknik bir sınıfın teşkili için gereken teknik altyapıya sahip personeli yetiştirmek maksadıyla da Üsküdar'da "Hendesehâne" adı altında, ilk askeri fen ve tatbikat okulu açıldı.³⁰ Hendesehâne, Avrupa tarzında eğitim veren, askeri okul benzeri bir yapının, Osmanlı İmparatorluğundaki ilk örneği idi. Hendesehâne kısıtlı sayıda öğrencisi ve öğretim kadrosu ile önemsiz görünmekle beraber, sonraki dönemlerde açılacak askeri teknik okullara örnek teşkil etmiştir.³¹ Humbaracı ocağı ile "Hendesehâne" ümit edildiği kadar uzun süre hizmet veremeyerek, kısıtlı sayıda öğrenci yetiştirebildi. Humbaracı Ahmed Paşa, ihtiraslarının etkisinde kalarak, bir takım siyasi faaliyetler içine girmesi neticesinde, 1738 senesinde sürgün edildi. Ocak ve Okul bu tarihten sonra ihmal edildi ve kapandı. Padişah III. Mustafa zamanında Sadrazam Ragıp Paşa Hendesehâne'yi tekrar ihdas etmek istedi. Eski öğrencileri ve öğretim kadrosunun toplayarak, Söğütözü yakınlarında Karaağaç'ta eğitimi tekrar başlatmasına rağmen, okulun tekrar canlandırılması çabaları başarıya ulaşmadı.³²

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.5, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1978, s.322-323.

³⁰ Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.65.

³¹ Agoston, **Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç**, s.261.

³² Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.66-67.

Bu dönemde, Avrupa devletleri ile temasların artması ve kazanılan deneyimler, reform yanlısı bürokratların sayısının artışı da beraberinde getirdi. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz Ahmed Resmi Efendidir (1700-1782). Ahmed Resmi Efendi, devlet kademesinde, çeşitli kâtiplik görevlerinde başarılı hizmetler verdikten sonra önce Viyana (1757-58) ve müteakiben Berlin (1763-64) elçiliklerinde bulundu. Raporları çok kapsamlı ve gözlemlere dayanıyordu. İlk elçilik görevinin raporunda, o sırada cereyan eden Yedi Yıl Savaşı'nın nedenlerini tahlil etmekteydi. Ahmed Resmi Efendi raporunda, son dönem Osmanlı padişahlarına ve Osmanlı askeri sistemine önemli eleştiriler yapmıştır. Örnek gösterdiği Prusya piyadelerinin yaşantısını oldukça iyi bir şekilde tasvir etmiştir. Prusya ordusunun disiplinine değinirken, subay yetiştirme sistemlerini de incelemiştir. Prusya'daki aristokrat ailelerin çocukları için açılmış askeri okullardan (Rittersakademie) oldukça etkilenmiş gözükmektedir.³³ Ülkeye dönüşünden sonra, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, seferi orduda üst düzey idari görevlerde bulunarak, Küçük Kaynarca görüşmelerine baş temsilci olarak katıldı. Olağan dışı bir şekilde, kalemiye sınıfına mensup olan birinin üstlenemeyeceği görevleri üstlendi. Savaşta ve diplomasi alanındaki tecrübeleri, imparatorluğun yapısal sorunlarını ve askeri geri kalmışlığını daha iyi analiz etmesine imkân sağladı.³⁴

Ahmet Resmî Efendi, yazdığı “Hulâsatü'l İtibar” ve “Prusya Sefaretnamesi” adlı eserlerinde ve hazırladığı çeşitli layihalarda, Osmanlı devlet yapısının temel açmazlarını mercek altına alarak, bizzat müşahade ettiği, Avrupa ülkelerinde yaşanan büyük değişimi, idare mekanizmasına aktarmaya çalıştı. Ancak yazdığı eserlerin asıl etkisi, kendisinden sonraki kuşak üzerinde olmuştur.³⁵

Ahmed Resmi Efendi, dönemine göre oldukça ileri görüşlü bir devlet adamıydı. “Hülâsâtü'l-İtibâr” adlı eserinde, savaşın sonunda yaşanan hezimetin sorumlularının, eski gaza kafasıyla, savaşa giren kişiler olduklarına vurgu yaptıktan sonra, “Kızıl Elma” gibi hamasi efsanelerle milli çıkarların korunamayacağını, eski anlayışın artık terk edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Artık “Harp Sanatı” bilimsel

³³ Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa (Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300-1923)**, çev. Zülal Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s.332- 334.

³⁴ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.213.

³⁵ Virginia Aksan, **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi 1700-1783**, çev. Ö.Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s.190-210.

temellere dayanıyordu, temennilerle ve eski kriterlerle savaş yapılamazdı. Asıl önemli olan, diplomasi ve Avrupa devletleriyle barışçıl ilişkilerin kurulması idi. Yalnız eski savaş tarzının değil, eski devlet düzeni anlayışının da değişmesi gerekiyordu.³⁶

1768'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı, o ana değin yapılan, göstermelik ve yüzeysel askeri reformların hiçbir işe yaramadığını açık bir şekilde tekrar göstermişti. Osmanlı Ordusu, Kartal Meydan Muharebesinde (Ağustos 1770) kendisinden çok daha zayıf bir Rus Ordusu karşısında kesin sonuçlu bir yenilgiye uğrarken, Osmanlı Donanması da Rus Donanmasının ani baskını ile Çeşme Limanında yok edildi. Bu iki önemli mağlubiyetin en ağır sonucu, Osmanlı Devletinin düşmanları karşısında tamamen savunmasız kalması oldu.³⁷

Bu iki felaket, Fransız hükümetini de harekete geçirdi. Rusların askeri zaferlerinin, ileriki dönemde, kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını da tehdit edeceğini düşünen Fransızlar, kötü gidişi durdurmak için harekete geçtiler. Osmanlı yönetimi, Fransız elçisi St. Priest'in bir askeri yardım misyonu gönderme teklifini kabul etmedi. Daha sonra politik gerekçelerle Fransız baskılarına karşı koyamayarak, Baron François de Tott ile beraber bir grup Fransız teknik danışmanı hizmete almak zorunda kaldı.³⁸

Baron François de Tott, 1781'de Fransa'nın dışişleri bakanı olacak olan Comte de Vergennes'in Türkiye'de elçisi esnasında, onunla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na gelmişti.³⁹ Macar asıllı olan de Tott aynı zamanda elçinin damadı idi.⁴⁰ Fransız hükümetince, Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumu hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmak, Türkçe öğrenmek ve özellikle Kırım ile ilgili istihbarat yapması amacıyla görevlendirilmişti. 1769'da Rusya savaşı sırasında, Rus donanmasının baskın tarzında bir saldırı ile Boğazları geçip başkenti tehdit etmesi riski ortaya çıkmıştı. Baron François de Tott, Padişah'ın özel isteğiyle, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının tahkimat sistemi ile silah mevzilerini yeniden düzenledi.⁴¹

³⁶ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s.86.

³⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c.5, s.470-480.

³⁸ Uyar - Erickson, *a.g.e.*, s.216.

³⁹ Berkes *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s.82.

⁴⁰ Adivar, *a.g.e.*, s.201.

⁴¹ Berkes, 82-83.

İstanbul Hasköy'de yeni bir top döküm ve barut imalat tesisinin kurulmasına nezaret etti. Top arabalarının yeni askeri anlayışa göre imal edilmesi için çeşitli yenilikler yaptı. Sultan III. Mustafa, sık sık Tophane'deki dökümhaneyi ziyaret ederek denetlemelerde bulundu. Top talimlerini izlemek suretiyle, yeniliklerle bizzat ilgilendi.⁴²

Reformlar, hala orduda en zayıf olduğu düşünülen alandan, yani ateş destek birliklerinden başlıyordu. Bu kısmen sistemden kaynaklanabilecek tepkiden endişe ile piyade birliklerinin hala yeterli olabileceğine ve düzeltilebileceğine olan inançtan kaynaklanıyordu. Komuta yapısını oluşturacak subay kesimi ile ilgili olarak hiçbir düzenleme öngörülmemişti. Bu zoraki reform programı, teknik sınıflarda bilimsel eğitim sürecini zorunlu kılması neticesinde, diğer ülkelerde de benzeri görüldüğü üzere, subaylık mesleğinin kurumsallaşmasını bu sınıflar üzerinden başlattı. Bununla bağlantılı olarak kurulan askeri okullar da bu sınıfların subay ihtiyacını karşılamaya yönelikti.⁴³

Baron de Tott'un en verimli ve belki de önemli çalışması, Osmanlı Devleti'nde ileride kurulacak mühendishane benzeri okulların çekirdeğini oluşturacak, Avrupa anlayışında, Hendesehaneyi tekrar kurmasıdır. Bu okul, Kampel Mustafa Ağa'nın yardımıyla (Le Comte Ramsay Campbell) ile beraber Hasköy'de kuruldu. Yeni okul Comte de Bonneval'in Üsküdar'da kurduğu okulun benzeriydi.

Sürat Topçu Ocağı, 17 Ocak 1774'te Padişah III. Mustafa zamanında kuruldu. O zamana kadar Osmanlıda kullanılan topların, ağır ve manevra kabiliyetlerinin zayıf olması yanında, ateş süratleri de düşüktü. Bugünkü bildiğimiz manada sahra topçusuna benzeyen sürat topçuları, dönemin muharebe koşullarına uygun olarak, manevra birliklerine hızlı ve etkin ateş desteği sağlamak maksadıyla kurulmuştu. Bu açıdan, Osmanlı ordusunda ihdas edilen, ilk Avrupa tarzı modern askerî birlikti. Ordunun en yetenekli ve disiplinli askerlerinden özel olarak seçilen bu askerlerin toplam sayısı 250 idi (Her top mürettebatı 10 askerden oluşuyordu). Büyük ümitlerle kurulan bu ocak, eski benzerlerinin kötü geleneklerini taşımayacak

⁴² Uzunçarşılı, a.g.e.,s.480.

⁴³ Samuel P. Huntington, **Asker ve Devlet Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti**, çev: K. Uğur Kızılaslan, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2004,s.30-38, s.280-285.

şekilde, özlük haklarından eğitimine kadar özenle düşünülmüş bir mevzuata göre hareket edeceklerdi. Ayrıca kendilerine tahsis eden kışlalarda ikametleri zorunlu tutularak, tecrit yoluyla disiplinin tesisi öngörülmüştü.⁴⁴

1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte Rusya ile ilişkiler normalleşmeye başladı. Rusya'nın baskısıyla, Baron de Tott'un görevine son verildi. Görev süresinin son zamanlarında, cüretkâr ve sorumsuz davranışları, Osmanlı siyasi ve askerî yöneticilerinden bir grubun da tepkisini çekmeye başlayan Baron de Tott, 1776'da Fransız hükümetince, geri çağırıldı. 1781'de I. Abdülhamid'in emri ile bütün Fransız teknisyen ve danışmanlar ülkelerine geri gönderildi.⁴⁵

Çeşme yenilgisinde, başarılarıyla ön plana çıkan yegâne deniz subayı olan Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa, mevcut Hendesehâneye karşılık, 1776'da "Bahriye Hendesehânesi"ni açtı. Bahriye Hendesehânesi, yaşamaya devam ederek, bugünkü Deniz Harp Okuluna dönüşürken, Sûrat Topçusu bünyesinde açılan hendesehâne, fazla yaşamadı ve 1780'li yıllarda kapandı.⁴⁶

1.1.5. Nizam-ı Cedid Reformları

III. Selim, 1787-1791 Osmanlı-Habsburg-Rusya Savaşı gibi talihsiz bir dönemde tahta çıktı. (28 Mart 1789) cülusunu Osmanlı tebaasına bildirmek için yolladığı fermanında şu cümleleri kullanmıştır: "*Malûmunuz olsun ki biemrillâhi Teala amirin Sultan Abdülhamid Han tekmi-i enfas-ı madude-i hayat ile zam-i dar-i cenan olub nöbet-i hilâfet ve Saltanat-ı bilirs velistihkak zat-ı şevk-i mülûkâneme intikal eylediğine binaen işbu bin iki yüz üç senesi receb-i şerifinin onbirinci Salı günü taht-ı âlibaht-ı Osmani üzere cülûs-u hümayûnu meymenet-i markime vaki olub ilh...*" Karal'ın yorumuyla, "Bu fermanında yazılan vasıflara göre, tahta yeni çıkan padişahın hak ve salahiyetleri sınırsız, imparatorluğun en güçlü insanı olduğu çıkarımını yapmak mümkündür."⁴⁷ Ancak gerçekte durum hiç de böyle değildir. III. Selim, belki de o dönemde, İmparatorluktaki en güçsüz kişiydi.

⁴⁴ Uzunçarşılı, a.g.e.,c.5, s.482-485.

⁴⁵ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s.80-85.

⁴⁶ Uyar - Erickson, a.g.e.,s.221.

⁴⁷ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları (Nizam-ı Cedit 1789-1807)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1946, s.2.

Şehzadeliği döneminde, askeri konulara büyük ilgi duyması sebebiyle üst düzey devlet ricalinin desteğini kazanmıştı. III. Selim 'in tahta çıkışı, imparatorluğun genelinde büyük sevinçle karşılandı ve geleceğe dair büyük ümitler doğdu.⁴⁸ III. Selim bütün çabasına rağmen savaşın gidişatını değiştiremedi. Hatta hesapsız risk alması, tecrübesizliği ve ihtiyatsızca cüreti yüzünden, Osmanlı ordusu 30 Temmuz 1788'de Fokşani ve Martineşti'de ağır yenilgilere uğradı.⁴⁹ Felaket, ancak uluslararası dengelerin değişmesi sayesinde engellenebildi. Aslında, Osmanlı Devleti'ni Fransa'da ihtilalin patlaması kurtardı. Fransız Devrimi'nin etkileri önce Avusturya-Macaristan'ı, müteakiben Rusya'yı savaştan çekilmeye zorladı.⁵⁰ Fakat Fransa'daki devrimin yayılma eğilimi, başta İngiltere olmak üzere, Avrupa'nın monarşilerini korkutmuştu. İngiliz elçisinin tavsiyeleriyle ağır hükümler ihtiva eden bir barışa razı olundu. Bu yaşananlar sonrasında, Padişah III. Selim felaketin boyutlarını kavrayabildi. Yeni ortaya çıkan fiili durumdan istifade edilerek, 04 Ağustos 1791'de Avusturya-Macaristan ile Zıştovi (Sistova), 07 Ocak 1792'de de Rusya ile Yaş (Jassy) Antlaşması imzalandı.⁵¹

Ancak 1787-1791 Rus Savaşı'nın yenilgisinden sonradır ki kökten reformlara girişilmeye karar verildi. III. Selim Avrupa modelinde, yeni tip bir ordunun kurulması için hazırlanan bir planı uygulamaya koydu.⁵² Önceki askeri reformlar girişimleri gibi Nizam-ı Cedid reformları da bir askeri yenilgi sonrasında, barış döneminde ortaya atılabildi.

III. Selim, askeri reform tartışmalarını savaşın bitmesini beklemeden başlatmıştı. 1789'da üst düzey devlet ricali, yüksek rütbeli askerlerden ve ulemâdan kurulu bir Meşveret Meclisi toplamıştı. Toplantı Padişahın huzurunda yapıldı. Bu danışma meclisi toplantısında, kanun ve şariat hükümlerine aykırı eylemlere değinilmiş, tedbirler düşünülmüş, fakat hiçbir somut reform programı belirmemişti. Tartışılan konular şunlardı: 1) Nizam-ı Cedit ordusu kurulması, 2) Kapıkulu ve tımarlı sipahi teşkilatını ıslahı, 3) Yeni teşkil edilecek, ordu için gerekli kaynakların

⁴⁸ Karal, **Osmanlı Tarihi c.5**, s.14.

⁴⁹ **a.g.e.**, s.15-17.

⁵⁰ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.221.

⁵¹ Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.91

⁵² Agoston, **Avrupa'da Osmanlı Savaşları 1453-1826**, s.153.

sağlanması, 4) Askerî imalat sanayi, eğitim ve fenn-i harp üzerine yazılmış kitaplar hazırlanması ya da tercümesi.⁵³

Bu Grubun üyelerinden 24'ü yoğun tartışmaların yaşandığı toplantılar sonrasında, askeri reformlar konusundaki fikirlerini birer layiha yazarak padişaha sundular. Katılımcıların çoğu “Kalemiye” mensubuydu. Askerlerin çoğunluğu, savaştaki başarısızlıktan dolayı itibar kaybı yaşıyorlardı. Tartışmalara katılmak için girişimde bulunmuş olsaydılar dahi, padişah dâhil kimsenin kendilerini dikkate almayacağı kesin gibiydi. Layihaların sadece ikisinin yazarı askerdi. Birisi Türk ordusunda hizmet veren Bertrant adında bir subay, diğeri de İsveç elçiliği memurlarından meşhur Ermeni asıllı D'Ohsson idi. Bütün lâyihalarda ortak fikir, asker alanında ıslahat yapılmasının gerekliliği üzerineydi. Esas sorun ise Islahatın nasıl yapılacağıydı. Ancak bu konuda görüş birliği sağlanamamıştı. Genel olarak üç yol önerilmekteydi.⁵⁴

1. Yeniçeri ocağı ve diğer asker ocakları, Klasik dönemdeki esaslara göre tekrar revize edilmelidir. Aslında burada söylenmek istenen, o dönemdeki tekniklerin kullanılması değil, disiplin ve düzenin sağlanmasıydı. Ancak, şartlar değişmişti ve arzu edilen disiplin, teşkilatlanmada ve mevzuatta değişiklik yapılmadan tesis edilmezdi.

2. Mevcut askeri yapılar korunarak, eğitim sistemi batılı usullere göre yapılmalı, yeni silahlar kuruluşa girmelidir. Bu öneri de sıkıntılıdır. Çünkü mevcut yapı zaten kendi kusurlarından dolayı bunları doğal olarak gerçekleştiremiyordu.

3. Kapıkulu ocakları, ıslah edilemeyeceğinden, yeni anlayışa göre bir ordu kurulması.

Layiha sunanlardan her biri, değişik şekilde çözüm önerirken, hiçbirinde subay yetiştirmek için askeri bir eğitim kurumu kurmak fikri yoktu. Padişah, bu düşüncelerden ikincisini seçti. Çünkü hem kendisinde, hem de çevresindekilerde o kadar büyük cesaret yoktu.

III. Selim, bu meclisin kararlarından ve olayları kavrayış biçiminden tatmin olmadı. Sonuçta layiha yazarları, kendi kısıtlı bilgileri çerçevesinde olaya

⁵³ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, s.92.

⁵⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi c.5*, s. 62-63.

yaklaşmışlar, mensup oldukları veya temsil ettikleri grubunun bakış açısını yansıtmışlardı. İlk elden ve tarafsız işe yarar gözlemlere ihtiyaç vardı. Bu işi için seçilen kişi ise Ebubekir Ratib Efendiydi. Viyana'ya büyük elçi olarak görevlendirildi. Kasım 1791 -Eylül 1792 arasında elçilik görevini icra eden, Ratib Efendi'nin asıl görevi, Avrupa Askeri Sistemi hakkında bilgi edinmektir. Bu görev için uygun vasıfları taşımakla beraber, asker olmadığını gözden uzak tutmamak gerekir. Özellikle askeri birlikler ile askeri okullar hakkında bilgi toplamaya gayret etti. Kendisinden öncekilerden bir farkını ifade etmek gerekirse, askeri okulların ve maarifin önemini anlamış olduğunu söyleyebiliriz. Dönüşünde, Padişah'a bir askeri konularla ilgili olmak üzere iki rapor sundu. Habsburg ordusunun başarısının sebebinin askeri akademik eğitim görmüş subaylar olduğunu vurguladı. İlk defa, batılı ordular görüntüye bakılmadan, yapısal ve ciddi şekilde bir şekilde analiz ediliyordu. Bir bakıma, gerçekleri ilk fark eden kişi olmuştu. Teknolojinin, eğitim anlayışıyla birleştirilerek, ordunun sevk ve idaresine tatbik edilmesinin önemini fark etmişti. Harp anlayışı değişmişti, sadece sefer dönemini kapsamıyor, barıştan itibaren hazırlığı gerektiren bir yapılanma gerekiyordu. Düzenli daimi bir ordu ile bunları yönetecek bir yönetici kesimine ihtiyaç vardı. Bu da ancak okullar vasıtasıyla mümkün olabilirdi. Bu konuyu öylesine özümsemişti ki, önerileri arasında gelecekte kurulacak okul için isim dahi mevcuttu. "Akademi Militar" (askeri akademi). Ratib Efendi, devlette bu birikim olmadığı için, Rus Çarı Petro'nun yaptığı gibi yabancı askeri danışman seçeneğini öne sürüyordu.⁵⁵ Aslında, Rusya ve Mısır Osmanlının reformlar konusunda örnek aldığı başlıca iki ülke olmuştur. Rusya, Osmanlı gibi reforma ihtiyacı olan doğu karakterli bir ülkeydi. Mısır ise müslümandı. Dolayısıyla her ikisinin de tecrübesi önemliydi. Osmanlılar çoğu zaman, tam manasıyla batıdan bir direkt alım yerine, uyarlamamanın ve kendi benzerlerinin elde ettiği tecrübenin takipçisi olmuştur. Daha sonraları uyarlamamanın örnek alınması modeline, bir de Japonya eklenecektir.

Ratib Efendi elçilik görevinin sonrasinda, reisülküttaplık görevini üstlendi. 14 Haziran 1794 - 19 Ağustos 1796 Döneminde, askeri reformların en önemli temsilcilerinden birisi oldu. Ancak, gerek reform anlayışına yönelik tepkiler, gerekse

⁵⁵ Fatih Yeşil, **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Katibi Ebubekir Ratib Efendi (1750-1799)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s.240-280.

de nüfuzuna karşı beslenen husumet sonucunda, Osmanlı aydınlarının çoğunun karşılaştığı trajik sondan kaçamadı. Sürgünü müteakip, 22 Kasım 1799'da idam edildi.

III. Selim, 1792'de Kapıkulu Ocakları'na dair yeni kanunnamelerini yürürlüğe koyarak, askeri reformlara başladı. Kısıtlı hedefler koymuşlardı. Hala ocakların, kuruluş ilkelerine ve performansına dönebileceği anlayışı, görünüşte de olsa muhafaza ediliyordu. Temelde ocakta disiplin tertip ve düzeninin yeniden sağlanması, nitelikli subayların yetiştirilmesi, terfi sisteminin düzenlenmesi ile ocak içindeki mali yolsuzlukların önlenmesi amaçlanmıştı.⁵⁶ Ancak bu çalışmalar, ne yeniçeriler konusunda ne de tımarlı sipahiler konusunda istenen neticeyi vermedi. İstenen kalite ve sayıya ulaşamadı. Topçu, Cebeci, Humbaracı, Top Arabacı ve Lağımcı Ocakları'nı hedef alan reformlarda, Cebeci Ocağı hariç ümitlendirici gelişmeler meydana geldi.

Görünürdeki ıslah çalışmalarına rağmen devlet idaresi, bu ocakların ayağa kaldırılamayacağını çok iyi anlamıştı. Reformun hazırlık döneminin zamana ihtiyacı vardı ve sıkıntısız atlatılması gerekiyordu. Esas maksat, Avrupa tarzı bir piyade birliği kurmaktı. III selim, sadrazama yazdığı bir hatt-ı Hümayun'da⁵⁷ “*Şu asker maddesi, gayet dikkat olunacak şeylerdendir ve düveli askeriyle olan muharebelerde işe yaracak asker piyade askeridir, askeri çoğu piyade olmasına sâyedesin süvari askeri külliyetlü arpaya muhtaç olmakla işe yaramadıklarından başka orduda kıhta sebep olur...*” şeklinde, ana fikrini ortaya koyuyordu. III. Selim çevresindekilerin de yardımıyla, muharebe sahasında ateş gücünün, süvariye ciddi bir asimetrik üstünlük sağladığını anlamıştı. Bu yeni kurulacak piyade birlikleri vasıtasıyla, modern ve eğitilmiş bir ordunun çekirdeği oluşturulmak isteniyordu. Yeni teşkilata seçilen isim Fransız İhtilali düzeninin benimsediği (Nouvel Ordre) "Nizam-ı Cedid, " idi.⁵⁸ Bu kavram zamanla, tüm reformları temsil eder hale gelerek, döneme adını verecekti.

Koca Yusuf Paşa, savaş esnasında alınan esirlerden ve sığınmacılardan oluşturduğu, bir talim bölüğünü Levent Çiftliğine yerleştirdi. Teçhizat, düşmandan

⁵⁶ Uyar - Erickson, **a.g.e.**,s.224.

⁵⁷ Karal, **Selim III'ün Hat-tı Hümayunları**, s.89.

⁵⁸ Sina Akşin, “1839'da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devletinin Uluslararası Durumu”, **Tanzimat**, (ed.) Halil İncalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006, s.85-86.c

ele geçirilmişti. Bunların arasından temin edilen eğitici subaylar, seçilmiş olan erlere askerlik öğretmekle yükümlü kılındılar. Bu teşkil edilen birlik, “Nizam-ı Cedit Ortaları”nın ilk örneğini teşkil ederken, bir noktada, gösteri tatbikat birliği rolünü üstlenmişti. Bu faaliyete nezaret etmesi için, “Talimli Asker Nezaretî” kuruldu. Padişah, bu ocağın başlı başına bağımsız olmasını isterken, yeniçerilerin mukavemeti neticesinde, bostancı ocağına bağlı olarak “Bostancı Tüfenkçisi Ocağı” olarak kuruldu.⁵⁹

14 Mayıs 1792 tarihinde ayında toplanan Meclis-i Meşveret, Nizam-ı Cedit’in kurulmasını onayladı. Sonuçta ilk alay, 1795 'te Levent Çiftliği'nde, ikincisi Anadolu'dan asker almak suretiyle, Üsküdar'da 1799'da oluşturuldu. Tüm bu cesaret verici gelişmelerden sonra, III. Selim kendisine sadık ayanların bölgesinde ve onların nezaretinde, Nizam-ı Cedit birliklerinin kurulmasını emretti. Dokuz sancakta birlikler teşkil edildi. Birliklerin mevcudu, 1806'da 24.000'e kadar çıktı.⁶⁰

Dönemin olayları anlatılırken, reformlara meşruiyet kazandırmak ve tepkileri göğüslemek maksadıyla yazılmış olan “Koca Sekbanbaşı Risalesi”nden bahsetmek gerekir. Eski bir yeniçeri ve muharip gazi olan Kocasekbanbaşı, yazmış olduğu risalede, eski sisteme şiddetli eleştiriler getirmekte ve yenilikleri desteklemektedir. Sekbanbaşı, Risale'yi yazdığı sırada 87 yaşında ve tecrübeli olduğunu vurgulayarak, özellikle de muhatap aldığı kitlenin içinden yetişmiş olduğunu belirtir. Rusya'da esarette bulunması vesilesiyle, düşmanı iyi tanımaktadır. Kitabında sık sık esareti esnasında Rus subaylarıyla aralarında geçen konuşmalara yer verir.⁶¹ Eserinin, Müteferrikanın “Usûlü'l Hikem Fi Nizamü'l Ümem” adlı eseriyle tam bir mutabakat içinde olduğundan bahisle, kendi düşüncelerine kabul edilebilir referanslar da eklemektedir.⁶² Eserinde yer alan bazı ifadeler, maksadının anlaşılması açısından çok önemlidir. “Kısacası okumak yazmak, ok atmak, ata binmek, çalgı çalmak v.d. sanatların hepsi eğitimsiz, tâlimsiz öğrenilemezler. Bunun gibi savaş usulleri de ayrı bir çalışmayı gerektirir onsuz olmazlar. Tâlim ve terbiye olmadan başarı kazanmanın mümkün olamayacağını herkes bilir.” Bu ifadeyle, yeniçerileri eğitim

⁵⁹ Karal, **Osmanlı Tarihi c.5**,s.65

⁶⁰ Uyar - Erickson, **a.g.e.**,s.226.

⁶¹ Abdullah Uçman, **Koca Sekbanbaşı Risalesi (Hulâsat-Ül Kelam Fi Redd - İl Avam)**, Tercüman yayınları, İstanbul, 1976,s.38.

⁶² **a.g.e.**,s.49.

konusunda, ikna etmeye ve bilinçlendirmeye çalışmıştır. Kitabın çeşitli yerlerinde sırası geldikçe, itaatin, disiplinin önemine vurgu yapılarak, zaferin anahtarının bunlar olduğundan bahsedilir. Yeniçerilere de bir eleştiri getirilerek, 16. yüzyıldan itibaren yeniçerilerin asker vasfını kaybettiğinden, bir tür yarı mafya yarı esnaf sendikası haline dönüştüğünden bahsedilir.⁶³ Artık eski anlayışla, düşmanı yenme ümidinin kaybolduğunu, devletin eski gücüne ancak yeni askeri nizamla geçmek suretiyle ulaşılabileceğinden bahsederek, hedef aldığı kitleyi iknaya çalışır.⁶⁴ Bu propaganda nitelikli eser, çağdaşlarını değil sonraki dönemdeki okuyucuları etkilemekten başka bir işleve sahip olamamıştır.

"Nizam-ı Cedid Ortaları" teşkil edilirken, teknik ve muharebenin ateş desteğini sağlayan sınıfların da modernizasyonuna girildi. Osmanlı Ordusunun, piyadesini savaşamayacak şekilde ümitsizliğe düşüren, orantısız Avrupa askeri üstünlüğüne karşı koymanın başka yolu yoktu. Bunlar olmadan, yeni yetiştirilen asker de aynı sona maruz kalacaktı. Nitekim bu zaaf, yüzyıl sonra Balkan Savaşında, yeni Osmanlı Ordusunun da sonunu hazırlamıştır.

Vakit geçirilmeden tophane, tersane ve mühendishanenin de düzenlenmesine girildi. Tophane için yeni nizamnameler tanzim edilerek, mevzuatta iyileştirmelere gidildi. Kendilerinden istifade edilemeyen ustalar çıkarıldı. İsveç, İngiltere ve Fransa'dan dökümcüler, nitelikli ustalar getirilerek tophanede istihdam edildi. Top dökümünde Fransızların uyguladığı esaslar kabul edilerek, standardizasyonun sağlanmasına özellikle gayret edildi. Tophanenin yanında baruthanelere de intizam verilerek, yeni topların ihtiyaç duyduğu kalite ve miktarda barut üretilmesi sağlandı.⁶⁵

Nizam-ı Cedid dönemi askeri reformlarından en önemlisi ve uzun ömürlüsü ise sonraki dönemin reformlarına temel teşkil ederek yeni anlayışı yerleştiren, Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un kurulmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk çağdaş askeri okulu olan mühendishane, belki de tepkilerden sakınmak maksadıyla 1795'te oldukça sessiz bir şekilde açıldı. Bu okul askeri bir okul olmasına rağmen, diğer modern sivil okullara da örnek teşkil edecekti. Mühendishanenin açılmasına

⁶³ a.g.e., s.72-101.

⁶⁴ a.g.e., s.135.

⁶⁵ Karal, **Osmanlı Tarihi c.5**, s.66.

destek veren en önemli iki kişi, Ebubekir Ratib Efendi ve İsveç elçiliğinin tercümanı Mouradgea d'Ohsson'dur. (Muradcan Tosunyan) III. Selim, akademik ağırlıklı eğitim veren bir askeri yüksek okul kurulması yönünde olumlu bir yaklaşım sergilemekle birlikte, yine teknik sınıflar olan Humbaracı ve Lağımçı Ocaklarının ıslah edilmesini esas aldı. O dönemde herkes teknik sınıfların eksikliği konusunda fikir birliği içindeydi. Kapsamı genişleterek yeni kurulan okulun, bir anda tepkilerin odağına gelmesi işine gelmezdi. Asıl orduyu oluşturacak olan, Nizam-ı Cedid birliklerinin subay ihtiyacı, kıt'adan yetiştirilmeye devam edildi.⁶⁶ Esasen bu Avrupa'da da farklı değildi. Fark onların sivil okullara sahip olması, subaylarının büsbütün eğitimsiz olmamalarıydı. Oysaki Osmanlıda bu eğitimi verebilecek tek okul vardı. O da yeni kurulmuş bir askeri okuldu. Yardım beklenebilecek, bir sivil okul sistemi yoktu.

Mühendishane için, küçük ayrı bir bina inşa edildi. İhtiyaç duyulan eğitim dokümanların sağlayacak bir kütüphane ve matbaa kuruldu. Yabancı uzmanlar istihdam edilerek, dönemin ileri gelen Osmanlı fen adamlarından İshak Efendi Başhoca olarak görevlendirildi. Okulun kısıtlı ve tepki çekmeyen maksatları, muhaliflere rakip olmayacak sahada faaliyet göstermesi onu tepkilerden uzak tuttu. Kısıtlı sayıdaki mezunları, sivil idare de dâhil olmak üzere her alanda istihdam edildi.⁶⁷

Padişah, ordu ve donanmanın yenileştirilmesi kapsamında, derhal istifade edilebilecek, önemli kaynak eserlerin çevrilmesine ve basılmasına büyük önem verdi. İlk olarak, işlevini yitirmekte olan müteferrika matbaasını düzene koymakla başladı. Kostantin İpsilanti tarafından Türkçeye çevrilen "Fenn-i harp", "Fenn-i Lağım" ve "Fenn-i Muhasara" kitapları bastırıldı. Matbaa faaliyete geçmeden önce, elzem olduğu değerlendirilen üç kitap, İstanbul'daki Fransız elçiliğinin yardımıyla, elçilik matbaasında, Türkçe olarak basılmıştı. Bu kitaplar Fransa Ordu ve donanmasının teşkilatı ve muharebe taktiği üzerineydi. Müteferrika matbaasının kapanmasından iki yıl önce Hasköy'de Mühendishane matbaası faaliyete geçti. Bu matbaada ilk olarak, 1793'te Londra'da elçilik katipliği yapmış olan Mahmud Raif Efendinin, "Nizam-ı Cedid" in tanıtılması maksadıyla yazmış olduğu "Tableau des nouveaux reglements

⁶⁶ Uyar - Erickson, a.g.e.,s.227.

⁶⁷ Kemal Beydilli, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**, Eren Yayıncılık, İstanbul,1995, s.20-40.

de l'Empire Ottoman" isimli kitabı ile "Tuhfe-i Vehbi" yayımlandı. Van Kulu lüğatinin de üçüncü baskısı yapıldı.⁶⁸ Padişah askerliğe dair tercüme eserlerin, Özellikle Vauban'ın okunmasını tüm devlet adamlarına tavsiye ediyordu. 18. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da en ünlü askerî uzmanlarından kabul edilen Marquis Sebastien de Vauban'ın (1661-1715), eserlerinin bilindiğini, bu vesileyle anlamış oluyoruz.⁶⁹ Napolyon Bonaparte'ın idaresindeki Fransız askeri sistemi, tüm bunları geçersiz kılmıştı. Artık askerlik, Boru-Trampet çalarak, göze hitap eden askeri manevralar yapmaktan çok daha fazlasıydı. III. Selim'in "Avrupa Ordu Sistemi" diye yeni öğrendiği kavramlar, Vauban'ın artık Avrupa'da eskimiş kabul edilen "Lağım Fenni" eseri ile üniforma ve trampete gibi krallık devri usulleri, Osmanlı bunlarla yeni tanışırken, geçerliliğini yitirmişti⁷⁰

III. Selim devrinde, Yabancı dil öğrenmesinin teşvik edilmesi, çevirilerin yapılması, Türklerin bu dillerde eserler vermesi, Türkçenin sadeleşmesi ve bilim dili haline gelmesinde, önemli bir aşamayı temsil eder. Yabancı dil öğretiminde, Fransızcanın Arapçaya üstünlük sağlayarak ön plana geçmesi ilk defa bu dönemde olmuştur.⁷¹

Reform çabaları devam ederken, devlet beklenmedik bir tehditle karşı karşıya kaldı. Fransız Devrimi sonrasında kurulan cumhuriyet, Avrupa'da kazandığı başarılarından sonra, Britanya ile güç mücadelesine girmişti. Napolyon'un komutasındaki Fransız seferi kuvveti, Mısır'a saldırdı. Geleneksel usulde yetişmiş, Mısır eyalet kuvvetlerini yenerek, 22 Temmuz 1798 'de Kahire'yi ele geçirdi. Osmanlı yönetimi çareyi İngilizlerle işbirliği yapmakta buldu. Cezzar Ahmed Paşa ordusu ile Fransızların ileri harekâtını Akka Savunması (19 Mart- 21 Mayıs 1799) ile engelledi. Güçlülükle yürütülen muharebeler, Osmanlı ordusunun zayıflığını bir kez daha ortaya çıkardı. Osmanlı-Fransız Harbi'nin idare açısından tek iyi yönü, Nizam-ı Cedid askerlerinin beklenenden fazlasını gerçekleştirerek, görevleri iyi yapmaları ve reformlar için ümit vermeleriydi.⁷²

⁶⁸ Karal, **Osmanlı Tarihi c.5**, s.69.

⁶⁹ Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.95.

⁷⁰ Beydilli, **a.g.e.**,s.140-160.

⁷¹ Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.96.

⁷² Uçman, **a.g.e.**,s.137.

Rumeli’de Rus ordusunun 1806’da Eflak ve Boğdan’ı işgali, beş yıllık bir savaş sürecini başlattı. Henüz yeni ordusunu teşkil edememiş Osmanlı Devleti, hazırlıksız yakalandığı bu tehlikeye de yeterince tedbir alamayarak, tecrübeli Rus Ordusuna karşı her muharebeyi kaybetti. Osmanlı Merkezi idaresi çok zayıflamıştı. Rumeli Ayanlarının devlet içinde devlet haline gelmeleri, (Tepedelenli Ali Paşa, Pazvantoglu, Tirsinikli, Yılıkoğlu vb.) hem devletin bütünlüğünü tehdit ediyor, hem de mali sıkıntıları artırarak, reform girişimlerini engelliyordu.

Nizam-ı Cedid ortaları, gözle görülür bir nicelik artışına rağmen, subay kadrosunun eğitimsizliği ve yetersizliği sebebiyle, arzu edilen niteliklerin çok gerisinde kalmıştı. Nizam-ı Cedid’in önde gelen askeri liderlerinden birisi olan Kadı Abdurrahman Paşa’nın 1803 ve 1804’te Konya’da otoriteyi sağlayamaması, İstanbul dışında Rumeli’de Nizam-ı Cedid’in yaygınlaştırılamaması, muhalif güç odaklarına bekledikleri fırsatı verdi.

İstanbul Boğazı’nın savunmasından sorumlu kalelerdeki askerlerin, 25 Mayıs 1807’de başlattığı basit bir ayaklanma, zamanında müdahale edilememesi ve gerekli dirayet gösterilememesi yüzünden geniş çaplı bir isyana dönüştü. III. Selim, elindeki kuvvetleri kullanmadı. Cesaret kazanan İsyancılar, tereddüt içindeki, Nizam-ı Cedid birliklerine saldırarak dağıttılar. III. Selim tahttan indirilerek, IV. Mustafa tahta çıkarıldı.⁷³

Katliamdan kaçabilen devlet ricali, Balkanlar’ın Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa’ya sığındılar. III. Selim’i tekrar tahta çıkarmak için ordusuyla İstanbul’a hareket eden Mustafa Paşa, İstanbul’da kontrolü sağladığında, III. Selim katledilmişti. (28 Temmuz 1808) IV. Mustafa tahttan indirilerek, II. Mahmud Padişah ilan edildi. Alemdar Mustafa Paşa, gücünden almış olduğu güven ve teşviklerle reformlara "Sekban-ı Cedid" adı altından devam etmek istedi. Ancak, devlet içinde yeni bir güç olmanın yarattığı antipati, meydana gelen hoşnutsuzluklar, 16 Kasım 1808’de yeni bir ayaklanmaya yol açtı. Padişah’dan dahi destek alamayan Paşa, konağını saran yeniçerilere karşı uzun süre direndikten sonra, baruthaneyi

⁷³ Karal, **Osmanlı Tarihi c.5**, s.80-85.

havaya uçurarak intihar etti. II. Mahmud isyancılarla uzlaşarak, ayaklanmayı bastırabildi. Sekban-ı Cedid lağvedilerek, reformlar durdu.⁷⁴

1.1.6. Vaka-i Hayriye ve Yeni ordunun Kurulması

Devleti büyük sarsıntıya uğratan, 1807 ve 1808 yeniçeri isyanları sonrasında II. Mahmud, 1822 yılına kadar, herhangi bir reform girişimine cesaret edemedi. Artık işlevsiz kalmış dejenere bir orduyla, olabildiğince uluslar arası güç dengelerinden de istifade etmek suretiyle iç ve dış tehditlere karşı mücadele etti. Bu fırsattan en fazla Ruslar istifade etti diyebiliriz. Önce 1806- 1812 Osmanlı-Rus Savaşı meydana geldi. Rumeli ve Kafkasya'da Osmanlı toprakları istila edildi. Rusları durduran, Osmanlı'nın mukavemeti değil, Salgın hastalıklar ve Napolyon tehdidi oldu. Sonrasında Rusların kışkırtmasıyla meydana gelen Sırp İsyanı, 1813'te zorlukla bastırılabilirdi. Rumeli'deki ayanların merkezi otoriteye tabi olmaları için başlayan harekât sona erdikten sonra, 1821 Mora İsyanı baş gösterdi. Zamanında tedbir alınamayan isyan, büyük güçlerin müdahil olduğu uluslar arası bir nitelik kazandı. İsyanı bastırmak için mücadele eden Osmanlı ordusu, büyük ölçüde valilerin yerel paralı askerlerinden oluşturunuyordu. Ordusu olmayan Osmanlı Devleti, büyük bir zaaf içindeydi. II. Mahmut, 1824'te artık son çare olarak, gücünü iyice ispatlamış olan, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşadan yardım istemek zorunda kaldı.⁷⁵

Mora'ya intikal eden Mısır valiliğine ait ordu ve donanmanın yardımıyla, isyan bastırıldı.⁷⁶ II. Mahmud Mısır Ordusunun başarısından ve Mehmed Ali Paşa'nın gerçekleştirdiği reformlardan çok etkilenmişti.⁷⁷

II. Mahmud'un yenilikler konusundaki kararlılığı ve aldığı tedbirler, 1822 senesinden sonra ortaya çıkmaya başladı. Merkezi idarede güvenemediği kişileri sessizce ve dikkat çekmeden görevden aldı. Artık kendi tabanını oluşturmuş ve muhafazakâr yapıdaki bu kliklere ihtiyacı kalmamıştır. Reformların, meşruiyetini temin amacıyla, kendisiyle işbirliğine yanaşan ulema ile de anlaşılarak kendilerine taviz vermekten çekinmedi. Yeniçerilere yönelik planlanan muhtemel bir harekât için en büyük destekçisi, ebetteki teknik sınıfları teşkil eden topçu ve humbaracı ocakları

⁷⁴ a.g.e.,s.85-98.

⁷⁵ a.g.e.,s.105-110.

⁷⁶ a.g.e.,s.119-122.

⁷⁷ Khaled Fahmy, **Paşa'nın Adamları (Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır)**, çev: Deniz Zarakolu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.53.

olacaktı. Kapıkulu ocaklarının ıslah edilebileceğine dair düşünceleri ortadan kaldırmak maksadıyla, son bir reform denemesinde bulundu. “Eşkinci” adı altındaki bu reform, mahdut hedefleri olan bir projeydi. Yeniçerilerden seçilen erlere, ayrı bir kışlada, yeni teçhizatla, Avrupa usulünde eğitim verilmesi planlanıyordu. Proje hayata geçmeden, yeniçeriler isyana teşebbüs ettiler. Aslında bir çeşit tuzağa çekilmişler, kendilerine olan aşırı güvenleri sebebiyle, tabanlarını kaybettiklerini anlamadan, kendilerine yönelik bir hazırlığın tam ortasına düşmüşlerdi. II. Mahmud tarafından hazırlanan plan gereğince, Padişaha sadık kalan unsurların yardımıyla harekât başladı. İstanbul’un kritik mevkileri önceden kontrol altına alınmıştı ve halk ulema tarafından, padişah lehinde hareket için ikna edilmişti. Planlı bir hareketle karşı karşıya kaldıklarını geç de olsa anlayan yeniçeriler, daha önce pek de uğramadıkları kışlalarına çekildiler. Topçunun ağır ateş baskısı ve padişaha bağlı unsurların koordineli hareketi neticesinde, yeniçerilerin büyük bölümü imha edildi. Tarihte "Vaka-i Hayriye" olarak anılan bu olaydan iki gün sonra, Sultan II. Mahmud Yeniçeri Ocağı ve başta Cebeciler olmak üzere bütün kapıkulu ocaklarını lağvettiğini açıkladı. Yeniçerilerle sadece İstanbul’da değil, devletin tüm eyaletlerinde kararlı bir mücadele verildi. Reformlara karşı muhalefetin sembolü olmuş ocağın kaldırılması, yeni bir dönemin başlangıcı adeta devletin yeniden doğuşu oldu.⁷⁸

Reformlara kararlılıkla devam arzusu artarak devam etti. Hatta eski reformlara ismen bile dönmek cazip gelmedi. “Nizam-ı Cedid” kavramı tekrar kullanılmadı. Halk nezdindeki olumsuz tepkilere baştan set çekmek kaygısıyla da olsa gerek, “Asakir-i Mansûre-i Muhammediye” adı altında bir ordunun kurulmasına karar verildi. 1826 Temmuzunda “Asakir-i Mansûre-i Muhammediye Kanunnamesi” ihdas edildi. Başlangıçta 12.000 kişilik olması düşünülmüştü. Yeterli teşkilatlanma yapılamadan, Osmanlı – Rus Harbi ortaya çıktı. Devlet yine hazırlıksız yakalanmıştı. 1829 Edirne Antlaşması ile savaş sona erdikten sonra, kararlılıkla ordunun teşkilatlanmasına devam edildi.⁷⁹

⁷⁸ Uyar - Erickson, **a.g.e.**,s.230-236.

⁷⁹ Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, s.186.

1.2. Mektepli Subay Kavramı

Genel kabul görmüş anlamıyla, subaylık mesleği, devletin tekelinde olan “Yasal Şiddeti” yöneten kişidir. Vazifesi, çatışmanın kazanılmasıdır. Burada kastedilen kavram, çalışmamızın da önemli bir kısmını oluşturan, muharebenin sevk ve idaresinden sorumlu liyakati esas alan, subaylık mesleğidir. Genel hatlarıyla, bir subayın görevleri; Barışta birliklerin teşkilatlandırılması ve eğitimi, barışta ve savaşta birlikleri idaresi ve muharebede harekâtın yönlendirilmesi, şeklinde özetlenebilir.

Harbin tabiatı, aşırı derecede karmaşık bir hal almadan önce, ihtisas eğitimi almamış birinin subaylık mesleğini icra etmesi düşünülebilirdi. Ancak sanayi devriminden sonra meydana gelen muharebelerde, bir subayın kendisinden beklenen görevleri yapması için, belirli bir mesleki ehliyet seviyesine ulaşmış olması zarureti ortaya çıkmıştır. Bu beceri daha çok, kapsamlı bir eğitim sürecini gerektiren, karmaşık ve bilgiye dayalı bir yetenektir. Subayın en önemli özelliğinin, şiddet eyleminin bizzat uygulanması değil, şiddetin yönetimi olduğu, daima göz önünde bulundurulmalıdır. Şiddetin yönetimi, basit biçimde mevcut yöntemlerin görev başında öğrenilmesi ve idame ettirilmesiyle icra edilebilecek bir beceri değildir. Dinamik bir gelişim sürecidir. Subayın bu gelişmeyi anlaması ve belki de katkı sağlaması beklenir. Mesleki gelişmelerin ana eğilim ve trendlerinden haberdar olması gerekir. Askeri literatüre hâkimiyet, tarih bilgisi bu gelişime katkı sağlayacak yeteneklerdir. Bir subay sadece mesleğine yönelik konularda eğitilirse, kavrama becerisini, öngörülerini, hayal gücünü ve karar verme becerisini geliştiremez. Bir subayın mesleğini icra ederken gerek duyduğu bir takım yetenek ve alışkanlıklar, mesleğini destekleyebilecek akademik derslerle kazandırılabilir. Normal şartlarda, subay kadrosu, askeri okulların dışından yetişmiş, mahdut sayıda dış kaynaktan subayı da istihdam eder. Bunun nedeni, şartlara göre değişen ihtiyaçlar ve devamlı surette yüksek miktarlarda subay kadrosunun muhafazasının zorluğu ile kaliteye verilen önemdir. Dış kaynaktan subay alımı ve kıt’a içinden yetiştirme, tüm dünya ülkelerinde sınırlandırılmıştır. Subay kadrosunun astı konumundaki erbaş ve erler (astsubaylar dâhil) kurumsal bürokrasinin parçası olmakla birlikte, mesleki bürokrasinin parçası değildirler. Yani meslekten sayılmazlar. Daha düşük seviyedeki vazifeleri icra etmek üzere, istihdam edilmiş personelin, ne subaylık için gerekli

bilgiye dayalı becerileri, ne de mesleki sorumluluk duygusu vardır. Alt kademede bir görevde başarılı ve yeterli olmak, subaylık için gerekli şartları taşıdığına kriteri olamaz. Onlar, şiddeti yönetmek ve karar vermek konusunda değil, şiddeti icra etmek konusunda yetiştirilmişlerdir. Hizmetleri meslek değil, meşguliyettir. Subay kadrosu ile alt kademe hizmetler arasındaki temel farklar, dünyadaki tüm silahlı kuvvetlerde evrensel bir kural olarak kabul görmüştür. Şayet bu ayrım olmasaydı, yeniçerilerin son döneminde denenmiş olduğu gibi, tek bir askeri hiyerarşi mümkün olabilirdi. Bu iki hizmetin farklılaşan özellikleri, örgütsel hiyerarşiyi süresiz hale getirmektedir. Subaylık ve daha üst kademelerdeki yapısal farklılıklar, birinden diğerine geçişi engelleyicidir. Kıt'a kaynağından subay olmak mümkündür, ancak kural değil, bir istisnadır. Yukarıda sayılan tüm sebeplerin yanında, arzu edilmeyen gelenek ve alışkanlıkların, subay kitlesi içerisine taşınarak, steril yapıyı bozması, arzu edilmeyen bir husustur. Subay, kıt'adaki bireylerin temsilcisi değil, birliğin amiri ve devletin temsilcisidir. Yeniçeri teşkilatında subaylık kavramının ortadan kalkması, bu şekilde meydana gelmiştir. Huntington'un deyişiyle, *“Subaylık için gerekli olan öğrenim ve eğitim, normal şartlarda, bir Er/Astsb. olarak mahdut süre hizmet vermek üzere istihdam edilmiş birine uygun değildir.”* Bir mesleğin mensupları, mensup oldukları yapıya dair, meslekten ve yeterli bilgi sahibi olmayanlardan ayrı bir ortak grup bilincine sahiptirler. Mesleki bilinç, bir mesleğin mensuplarının meslekleri dışında başka bir işle uğraşmamalarını temin ettiği gibi, mesleğe, başka alanlardan geçişi de engelleyerek, profesyonelliğin muhafazasını da sağlar.⁸⁰

Muharebenin tabiatının karmaşıklaşması, sevk ve idarenin güçleşmesi, bu alanda nitelikli liderlere olan ihtiyacı ön plana çıkarmıştır. Bunun neticesinde, ileri derecede profesyonel mesleki ve akademik eğitim veren askeri eğitim kurumlarının ihdas edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmış, bunun öncülüğünü Avrupa devletleri yapmıştır. Askeri okullar, yeterlilik yanında, çeşitli vasıfları kazandırmayı da amaçlamıştır. Bunlardan en önceliklisi, devlete bağlılık, başka bir gruba veya teşkile aidiyet geliştirmeme anlayışıdır. Kent soylu bir meslek olması düşüncesinden hareketle, kişisel onur duygusunun geliştirilmesi, meslek ahlakının öğretilmesi, ancak belirli şartların sağlanması suretiyle kazandırılabilir. Askeri okullar, tüm dünyada, göreve en elverişli bireyleri istihdam etmek düşüncesiyle bir seçim

⁸⁰ Huntington, a.g.e., s.5-40.

yaparlar. Bu maksatla bu tür okullara bir sınavla girilir. Bu faaliyet, mesleğin tabiatı gereği, dayanıklı, azimli, istekli, iddialı ve makul hırsa sahip adayların kuruma dâhil edilmesi amacını taşır. Yetiştirme sistemi, belli prosedür ve usulleri kapsayacak şekilde standartlaştırılmıştır. Kaynağın çeşitlendirilmesi, birlik ruhunu ve anlayış birliğini zedelemesi açısından, faydadan çok zarara sebep olmuş, Osmanlı döneminde çok net bir şekilde müşahade edilmiştir.

Prusyalı General von Holleben'in vurguladığı üzere: *“Askeri okul sınavlarının ilk ve en önemli amacı, aşırı iyi eğitilmiş yüksek standartlara sahip kişileri değil, fakat fen bilimleri eğitimine sahip bir subay kadrosunun temini; ikinci amacı ise mesleki eğitimi kolaylıkla takip edebilecek yeterliliğe sahip bir subay kadrosunun yetiştirilmesidir.”*⁸¹

Koşullar arasında yaş sınırlaması ile bedeni yeterlilik standartları da vardır. Bu da lisan gibi ancak belirli bir yaş aralığında kazanılabilecek niteliklerde verimi sağlamak içindir. “Mektepli Subay”, belli bir sürede istenilen standartları karşılayarak, örgün askeri akademik eğitim sürecini tamamlamış kişi demektir. Okul yaşantısı, akademik ve askeri eğitimden ibaret değildir. Grup içi dinamiklerden de istifadeyle, olumlu grup içi normların ve geleneklerin akranları vasıtasıyla kazandırılması, liderlik vasıflarının geliştirilmesi, anlamına da gelmektedir. Bu süreç zarfında, meslekçe kabul edilmeyecek bir takım dezavantajların da zamanında fark edilmesi ve adayın zorluklarla test edilmesi gibi faydalar da mevcuttur. Disiplin, uyumluluk ve işbirliğine yatkınlık, bu zaman diliminde kazandırılan niteliklerdendir. Bu istenen şartları temin etmek maksadıyla, tüm dünyada askeri okullar kurulmuş ve bugüne kadar çok kısıtlı miktardaki ülke bunu başarmış ve kurumsallaştırmıştır. Tarihini inceleyeceğimiz harbiye de bu başarılı örneklerden birisidir.

1.3. Harbiye'nin Kuruluş Süreci

1.3.1. Batılı Tarzda Eğitim Veren Bir Okulun Kurulması Üzerine Düşünceler

II. Mahmud, 1826 Temmuzunda “Asakir-i Mansûre-i Muhammediye Kanunnamesi”ni yayınlayarak, yeni ordunun kurulması yönünde ilk adımı attı. 18. yüzyıl öncesi Osmanlı Askeri yapısının temeli, profesyonel ordu anlayışı idi. Bu

⁸¹ a.g.e., s.57.

sistemde savaş eylemi, bu maksada yönelik seçilerek eğitilmiş, toplumdan tecrit edilerek oluşturulmuş bir kitlenin tekelinde olduğu kabul edilir ve meslek olarak anlaşıldı. Önce tımarlı sipahi sisteminin, arkasından, kapıkulu askerinin yapısının bozularak işlevsizleşmesi, büyük bir güvenlik açığına sebebiyet vermişti. II. Mahmud, çağının gelişen anlayışı çerçevesinde, Napolyon savaşları sonrası Avrupa’ında kabul edilen zorunlu askerlik sistemini benimsemek zorunda kalmıştı.⁸² Artık ordudaki fertler, az eğitilmiş, amatörlerden oluşuyordu. Bunların yeni anlayışa göre disiplin altına alınarak, devamlılık arz eden bir eğitim sürecinden geçirilmesi zarureti, eğitilmiş bir subay sınıfına şiddetle ihtiyaç gösteriyordu. II. Mahmud ve yenilikçi ekibinin, örnek alabileceği ve başvurabileceği pek bir yer yoktu. Başlangıçta, “Nizam-ı Cedid” reformları örnek alındı. “Muallem Asakir-i Mansure-i Muhammediye” adı altındaki ordu, komuta kademesinde eski nizam-ı cedit subaylarını istihdam ettiği gibi, gerekli olan mevzuata bile sahip olmadığından, kanunnamelerini dahi kullanmak zorunda kaldı⁸³. Yeni teşkil edilen alaylara er bulmakta bir zorluk yoktu ancak subay bulmak güçtü. Dönemin güvenilir olduğu düşünülen devlet adamlarının, kapı halkından subay temin edildi. Ancak bu yöntem, idare için aynı zamanda bir tehdit oluşturmaktaydı. Subay görevinde istihdam olunan bir kişinin, devlet dışında bir yere aidiyet geliştirmesi büyük risk teşkil ediyordu.

Her biri 12 piyade bölüklü ve 1.527 mevcutlu alayların sayısı, kısa zamanda sekize çıktı. Bu birlikler, Napolyon öncesi muharebe anlayışına göre yetiştirilmeye çalışılıyor, elde mevcut imkânlarla muharebe kabiliyeti artırılmaya çalışılıyordu. Birlik ve beraberliğin eksikliği, emir-komuta sisteminin tam olarak yerleşmemiş olması, yapılan eğitim ve tatbikatları göz boyamaya yönelik gösteriler şekline sokmuştu.⁸⁴

1.3.2. Harbiye’nin Kurulması İçin Hazırlıklar

II. Mahmud, başlangıçta belki çaresizlikten, belki de bilgi eksikliğinden olsa gerek, klasik dönemin gözde kurumu Enderun’u canlandırarak, buradan yetişen kişiler vasıtasıyla subay eksikliğini karşılamak istedi. Geleneksel usullerle, plansız ve programsız yapılan eğitim, istenilen neticeyi vermediği gibi zaman kaybına da sebep

⁸² Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, s.190.

⁸³ Uyar - Erickson, *a.g.e.*, s.275.

⁸⁴ *a.g.e.*, s.277.

oldu.⁸⁵ Adayların amaca göre seçilmemiş olmaları, her birinin farklı farklı gruplara aidiyet geliştirmiş olması, disiplinin tesisine imkân vermedi. II. Mahmud'un da tepkisini çektiğinden talimgâh Mayıs 1830'da kapatıldı.

Saraydan ve diğer devlet ricalinin kölelerinden olan bu kişiler için subaylık, bir meslek değil, siyasette yükselme, nüfuz kazanma ve servete kavuşma aracı olarak algılanmıştı. Bu öylesine büyük bir çaresizlik olmalıydı ki, yeniçerilerin bile bu hassasiyetleri dikkate aldıkları, şehirlerden ve kölelerden personel temin etmedikleri bilindiği halde, bu yola tevessül edilmişti. Bu kaynaktan temin edilen kişilerin yönettiği ordunun savaştan güçte olmadığı, Yunan bağımsızlık savaşında, Osmanlı - Rus Harbinde, daha sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile yapılan mücadelelerde net bir şekilde ortaya çıktı. Hüsrev Paşanın liderliğinde yetiştirilen bu ordu, Nizam-ı Cedid'in kalitesine bile ulaşamamış, teşkilatı ve personeli noksanlıklarla dolu, subayı olmayan bir ordu idi. Bu ordunun komuta heyetinin en üstünde yer alarak, on yıl seraskerlik yapan Hüsrev Paşa ile sonrasında yerine geçen Reşit Mehmet Paşa gibi devlet adamlarının ortak özellikleri, kölelikten yetişmeleri, bilgisizlikleri ve dar bir görüş açısına sahip olmalarıydı. 1830'larda Türkiye'ye gelen iki Avrupalı subay (Mareşal Marmont ve Yüzbaşı Moltke) Osmanlıda, büyük bir ordu kurulduğunu ve erlerin savaşçılık kabiliyetinin yüksek olduğu halde, yeni gelişen muharebe anlayışının gerektirdiği vasıflara sahip subayları olmadığından, hiçbir kıymeti olmadığını vurgulamışlardır.⁸⁶

Yeni ordunun savaş deneyimleri felaketlerle sonuçlanmıştı. Teçhizat eksiklikleri kısa sürede tamamlanabilirdi. Fakat bu ordunun eğitimi eksikti. Ordunun yeni kıyafetler giymesi, yeni anlayışla törenlere katılması, gerçeği değiştirmiyordu. Ordu devletin bekası için büyük fedakârlıklara katlanmaya hazırdı. Sadece nasıl savaşacaklarını bilmiyorlardı. Ordu iyi yönetilmiyordu. Muharip bir ordunun yetiştirilmesi için zamana ihtiyaç vardı, fakat askerleri eğitecek ve onları savaş alanında idare edecek subaylar daha önemliydi. Marmount, 1834 'deki bu durumu anlatırken başlıca, üç eksiklik tespit etmiştir: Askere alma usulünün yanlışlığı, Zeki subayların eksikliği ve taktiklerin hatalı olması. Mareşal Marmont'a göre, Türk ordusundaki yapısal sıkıntıların bertaraf edilmesi ve çözüm bulunması mümkündü.

⁸⁵ a.g.e., s.281.

⁸⁶ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s.191.

Öncelikle, emir-komutası altındaki askerlerin nezdinde, itibar sahibi olacak yetenekli subaylar yetiştirilmeliydi. İtaat hislerinin yaratılması ve disiplinin sağlanması ordu teşkili için ön şarttı. İkinci olarak, terfiler liyakate göre gerçekleştirilmeli, sadakat anlayışına dayalı seçim ve iltimas ortadan kaldırılmalıydı. Üçüncü olarak, Avrupa anlayışında standart bir alay modelinin oluşturulması gerekiyordu. Osmanlı, batıyı örnek alarak, ama kendi şartlarına en uygun yapıyı oluşturmalıydı.⁸⁷

Mareşal Marmont, İstanbul'da bulunduğu sırada izlediği bir manevradan sonra izlenimlerini şöyle aktarır: *"Bu, bir ordu değil, bir yığın... Erden alay komutanına kadar ödevlerinin ne olduğu hakkında en küçük fikirleri bile yoktu... Acele birçok alaylar kurulmuş. Fakat başlarındaki subaylar bilgisiz ve ehliyetsiz... Hiçbirinde kendine ve ötekilere güven yok. Komutanlık yapamıyorlar"*. Muharebenin idaresine dair taktik ve stratejik yönetim anlayışının eksikliğini vurguladıktan sonra, Üsküdar'daki süvari tugayının alay komutanının, hadım bir zenci olduğunu öğrendiğinde, *"Türkiye'de subaylığın vekarı düşünülüyor. Eski zamanın o gururlu, o görkemli, o yakışıklı Osmanlı komutanlarına ne olmuş diye insan şaşıyor. Bedence bir eksikliğin sebep olduğu bir aşağılık ve yüreksizlik içinde olan bir hadım nasıl bir alay komutanı olabilir? Böyle bir adam subaylarının ve erlerinin kafasında üstünlük kuramaz"*.⁸⁸

Moltke'ye göre ise Osmanlı ordusu, "Haremde Yetişmiş" komuta heyeti tarafından sevk ve idare ediliyordu. Çoğunun tahsili yoktu. Birliklerini tanımadıkları gibi, harekâtın planlanmasından ve yöneltmesinden habersizdiler. Merkezi bir komuta anlayışı olmadığından, komutanlar, birbirinin aleyhinde faaliyette bulunuyorlar, kısır çekişmelerin içinde yer alıyorlardı. Büyük fedakârlıklarla kurulan 80.000 kişilik ordu, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 30.000 kişilik Nizam-ı Cedid ordusu karşısında hüsrana uğramıştı. Bir diğer sorun ise, subay kaynağını oluşturacak, toplumsal bir sınıfın Osmanlı geleneğinde yokluğudur. Batı Avrupa'nın tarihsel geleneğinde mevcut olan aristokrasi, 19. Yüzyıla kadar Avrupa'da subay ihtiyacını karşılamıştı. Bu yapı Osmanlıda olmadığı gibi, kentli

⁸⁷ Frank Edgar Bailey, *"Palmerston ve Osmanlı Reformu 1834- 1839"*, çev: Yasemin Avcı, **Tanzimat**, (ed.) Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006, s. 209-210.

⁸⁸ Helmuth von Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, çev: Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s.44-45.

nüfus da azdı. Üstelik, orduya karşı oluşan bir antipati mevcuttu. Yeniçerilik ve Bektaşilik halk nezdinde, askerliği itibarsızlaştırmıştı. Kulların ve kölelerin muteber olduğu Osmanlı Devlet anlayışında, halka bu fırsatı vermek gibi bir düşünce de yoktu.⁸⁹

II. Mahmud'un saltanatı esnasında, devlet karşılaştığı tehlikelerle zorlukla mücadele etmiş, İki büyük savaş kaybedilmiş, düşman orduları iki kez devletin bekasını tehdit etmişti. Bu deneyimlerin ışığında, Sultan Mahmud, kapsamlı çözümler üretmeye karar verdi. Bu maksatla, ordunun komuta heyetini teşkil edecek eğitilmiş subay sınıfını yaratmak için yeni bir reform paketini yürürlüğe koydu. Yunan isyanı, Osmanlı-Rus Harbinden alından derslerin yanında Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın icraatları, yapılacak reformlar için örnek teşkil etti. Daha önce de belirtildiği üzere, Osmanlı İdarecileri, yenilikleri kaynağından, doğrudan örnek alarak kendi sistemini oluşturmak yerine, adaptasyon deneyimini örnek almayı daha makul bulmuş, belki de daha teşvik edici olmuştur.

Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın Kölemen rejimini şiddet tasfiye ederek Nizam-ı Cedid'i orada uygulamaya başlamış, daha da geliştirerek onu daha ilerilere götürmüştür. Mehmet Ali Paşa, sadece batılı anlayışa göre eğitilmiş ve modern bir ordu teşkil etmekle kalmadı. Osmanlı idaresinin daha önce önemini kavrayamadığı, ordunun sevk ve idaresini teslim edeceği, eğitilmiş subay yetiştirme projesini de hayata geçirdi. Bu maksatla ile olarak, 1825'te Asvan'da bir Harp Okulu kurdu. Mehmet Ali Paşa, bu okulun eğitici kadrosunu büyük ölçüde İtalya ve Fransa'dan birçok subayı hizmetine alarak gerçekleştirdi.⁹⁰ Mısır ordusunun başarılı teşkilatlanması ve savaşlardaki performansı, Osmanlı devlet adamlarını çok etkilemişti. Mısır deneyiminin taklit edilmesi sonucunda, bir kısım seçilmiş yetenekli gençler, askeri eğitim görmeleri için Avrupa'ya gönderildi. Avrupa'yı yakından tanıyan ve reformların yürütülmesinde dayanak teşkil edecek subayların yetiştirilmesi hedeflenmişti. Hüseyin Paşa 1830 senesinde, kendi adamları arasından seçtiği dört genci Fransa'ya göndermişti. Bu dört genç, eğitimlerini tamamlayıp yurda dönmelerinden kısa süre sonra, büyük bir mesleki başarı kazandı. Bu başarılı öğrencilerden birisi, ileride sadrazam olacak olan İbrahim Edhem Paşa idi. Osmanlı

⁸⁹ Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.192.

⁹⁰ Fahmy, **a.g.e.**, s.170-175.

idaresi, Hüsrev Paşa'dan sonra ilk grup öğrenciyi, Fransa, Avusturya ve İngiltere'ye gönderdi. Temel eğitimleri olmadan gönderilen öğrencilerden, Avrupa'daki eğitimleri esnasında istenilen verimin alınamayacağı ortaya çıkmıştı. Süreç uzuyordu ve devletin ise acilen yetişmiş liyakatli subaylara ihtiyacı vardı. Çok geçmeden, çözümün, yurt dışına öğrenci göndermekle değil, ülke içinde bir yüksek askeri okul kurulması ile gerçekleştirilebileceği anlaşıldı.⁹¹

II. Mahmud, çeşitli çevrelerin önerileri arasında kararsız kaldıktan sonra, bu konuda ilk teşebbüsü, 1831 tarihinde gerçekleşti. Mabeyn-i Hümayûn ve Hassa Ordusu Müşiri olan Fırarî Ahmed Fevzi Paşa nezaretinde, Hassa Ordusu erlerinden yaşları küçük, tahsil için müsait olanları seçilerek, Selimiye ve Rami Kışlalarında, 1831 tarihinde "Sıbyan Bölükleri" adında, okul benzeri bir talimgâh açıldı.⁹² 25 Aralık 1831 tarihli irade ile kurulmasına karar verilen ve teşkilleri 1832 yılına rastlayan bu kuruluşlara "Alay Mekteb-i Harbiyesi" adı verilmek suretiyle, çeşitli birliklerde ve kışlalarda çoğaltılması yoluna gidildi.⁹³ Tabur ve Alay imamları ve subaylardan okuma yazma bilenler marifetiyle, okuma yazma öğretilmeye başlandı. Bunlar arasında yeterli seviyeye ulaşanlar, onbaşı ve çavuş naspedilerek terfi ettirildi. Ancak, büyük çapta bir ordunun subay ihtiyacının bu tarz iptidai bir yöntemle karşılanması mümkün değildi.

O dönemde İstanbul'a gelen, Mareşal Marmont (Auguste Frédérique Louis Viesse de) Selimiye ve daha sonra Maçka kışlalarında kurulan okul bölüklerini ziyaret etmiştir. "The Present State of the Turkish Empire" adlı eserinde yazdıklarına göre: Okula, hassa okulu (Guard's School) denilmektedir. 1831 'den itibaren, Namık Paşa'nın gayretleriyle kurulmuştur. Okulda, Avrupa'da "Lancaster sistemi" olarak bilinen esasa göre eğitim verilmektedir. Kabiliyetli görülen erler arasından seçilen, 500 genç eğitim görmektedir. Namık Paşa'nın sıkı gözetimi altında devam eden eğitim ve öğretimden dikkate değer sonuçlar elde edilmiştir. Türk yazım dilinin güçlüğüne rağmen, okuma ve yazma on ay gibi kısa bir sürede öğretilmektedir. Altı yıllık bir eğitim ve öğretim öngörülmektedir. Okutulan dersler yazı, okuma,

⁹¹ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.303.

⁹² Kolağası Mehmed Esad, **Mirat-ı Mekteb-i Harbiye**, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul, 1310,s.8-9.

⁹³ Naci Çakın, Nafiz Orhon, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihî, III. Cilt, 5'inci Kısım, (1793 - 1908)**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1978. s. 364.

aritmetik, geometri, cebir, coğrafya, askerlik talimi idi. Marmont'a göre, bu okul desteklenir ve genişletilirse, çok faydalı olabilir ve aslında Türk ordusunun temel taşı olabilirdi. Ancak geleceğinin ve devamının şüpheli olduğunu, çünkü ilk entrikaya kurban gidebileceğini ifade etmiştir.⁹⁴

Sultan II. Mahmut, Sıbyan bölüklerinin eğitim kadrosunda istihdam etmek üzere, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşadan on adet subay istedi. Fakat Mehmet Ali Paşa, Kendi ordusundaki talim yaptıran subayların Avrupalı olduğunu, kendi subaylarının ise yeterli bilgiye malik olmadıklarını öne sürerek, talebi reddetmiştir.⁹⁵

Artık bir askeri yüksek okul kurulması zorunluluğu iyice anlaşılmaktaydı. Serasker Hüsrev Paşa, Sultan II. Mahmut'a hitaben yazdığı bir tezkereyle Fransa'daki "École Militaire" isimli askeri okula eşdeğer bir okulun açılmasının gerektiğini ve Avrupa'dan Eğitici subay getirilmesinin gerekliliğini vurguladı.⁹⁶ Padişah, bu teklifi olumlu karşılayarak, devlet ricalinden birçok kişinin görüşlerini aldı. Dönemin defterdarı olan, Ali Necip Efendiye "*Bir Harp Okulu'nun açılmasının lazım olup olmadığı*" sorulduktan sonra, "*Lazım ise okul inşaatı ve mefruşatı için gerekli mali kaynağın nereden ve nasıl temin edilebileceği ve temin gerçekleştirildikten sonra padişaha bildirmesi*" emredilmiştir. Ali Necib Efendi cevabi yazısında, "*Harbin türlü ilimlerini öğrenmede anahtar olacak Harbiyeli tahsili ehem ve elzemdir. Yazı ve ecnebi lisan ile beraber harbiyenin türlü ilimlerini öğrenmek için, müstaid şakirdan koymak, talim ve terbiyelerini yaptırmak makasadıyla bir Ecole Militaire binasına ihtiyaç vardır. Kargir olacak olan Ecole Militaire, irade-i şahane iktizasından olmakla, Hızım olacak olan paranın Dellalbaşılıklara verilen paraların kat edilip inşaatlara verilebileceğini, bu paraların Dellalbaşılıklara neden, ne suretle ve nasıl verildiği belli olmadığından, "hazine için kat olunup hasıl-ı yekün, Mekteb-i Harbiye'nin inşaat masrafına tahsisoluna"* ifadelerini kullanmak suretiyle, okulun açılmasına destek veriyordu.⁹⁷

⁹⁴ Auguste Frédérique Louis Viesse de Marmont, **The Present State of the Turkish Empire**, çev. Frederic Smith, Londra, 1839, s.78-79.

⁹⁵ Kolağası Mehmed Esad, s.8-9.

⁹⁶ Gök, **a.g.e.**, s.79.

⁹⁷ Tahsin Ünal, **Harp Okulu Tarihi**, Haz: Ali Güler, Suat Akgül, Berikan Yayınları, Ankara, 2001, s.12.

II.Mahmud, okulun açılmasıyla ilgili olarak, o dönemde hassa Ordusu Miralaylarından, Fahri Yaveran-ı Hazreti Şehriyariden Namık Bey'i görevlendirdi. Miralay Namık Bey, Avrupa'da birçok ülkede bulunmuş, yabancı dil bilen ve özellikle de askeri okulları incelemiş birisi olarak, bu iş için en uygun kişiydi.⁹⁸ Miralay Namık Bey, yazmış olduğu raporunda, *“Eğitim görmeyen subayların kendi emrindeki askerleri terbiye edemeyeceğini”* belirterek, *“Mekteb-i Bahriye için İngiltere'den, Mekteb-i Berriye için de Fransa'dan eğitici subaylar getirilmesinin faydalı olacağını vurgulamış, Eğitim yardımcı malzemelerinin de bu ülkelerden temin edebileceğini”* tavsiye etmiştir.⁹⁹

Namık Bey, vazifesini idrak ederek çalışmalara başlamış, daha önce sıbyan bölüklerini tesis eden o dönemde mâbeyn-i hümayûn ve hassa ordusu Müşiri olan Firari Ahmed Fevzi Paşa ile işbirliği yapmıştır. Hassa Ordusu Dördüncü Alayın İkinci Taburu efradından seçilerek, Selimiye Kışlası'nda öğrenim görmekte olan öğrencilerin, (Sıbyan Bölüklerinin) 1834 yılı içerisinde, Beşiktaş civarında bulunan Maçka Kışlasına, intikal ettirilmesine karar verilmiştir. Namık Paşa ile Fevzi Paşa'nın müşterek çalışmaları sonucunda tamir edilen kışlada, iki büyük mektep binası, bir cami ile kütüphane, hamam, hastane, eczane, matbaa ve diğer gerekli kolaylık tesisleri yaptırıldı. Eğitim için gerekli, ders yardımcı malzemeleri ve matbaa gereçleri Avrupa'dan getirildi.¹⁰⁰ Okul için gerekli laboratuvar malzemeleri İngiltere ve Fransa'dan ithal edilmiştir. Dershaneler, anfıtiatr şeklinde inşa edilerek, öğrenciler için sıralar yerleştirilmiş, karatahta ve haritalar konulmuştur. Firari Ahmed Fevzi Paşa'nın büyük emekleri olsa da okulun inşasında en büyük hisse Namık Paşa'ya aittir. Okulun ilk müdürü Mazhar Bey olsa da tüm icra edilen faaliyetler, Namık Paşa'nın himayesinde ve onayı ile yürümüştür.¹⁰¹

1.3.3. Padişah II. Mahmud Tarafından, Mekteb-i Harbiyenin Açılışı

Osmanlı askeri tarihçisi Ahmed Cevad Paşa, okulun kurucusu Mehmed Namık Paşa'dan aldığı bilgilerle, Harbiye Mektebi'nin açılışını şu şekilde anlatmaktadır. 1834'te genç bir komutan olan Namık Paşa, Londra'daki bir görevden dönerken, 1828'de Yunanistan'daki Mısır birliklerinin yerini almış olan Fransız keşif

⁹⁸ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.11.

⁹⁹ Gök **a.g.e.**, s.79.

¹⁰⁰ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.12.

¹⁰¹ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.16.

kuvvetinin komutanı Mareşal Maison ile görüşmek üzere Paris'e uğradı. İki asker, son Osmanlı-Mısır ihtilafını ve Osmanlı devleti gibi bir İmparatorluk ordusunun Mısır gibi bir eyaletin ordusu tarafından yenilmesinin nedenlerini tartıştılar. Ahmed Cevad'a göre Fransız Mareşal, Osmanlı muhatabına şunları söyledi:

“Cesaret ve yiğitlik anlamında Türklerin Araplara olan üstünlüğünü tüm dünya onayladığına ve kabul ettiğine göre, son yenilgi Osmanlı askerlerinin korkaklığının bir sonucu olmadı. Mehmed Ali Paşa, uzun zamandır ordusunu ve özellikle subaylarını, Avrupalı eğitimcilerin hizmetlerini kullanarak yeni askeri bilimler konusunda eğitti. Ama Avrupalı eğitimcileriniz yok ve şu anda bir askeri okulunuz bile yok. Üst düzey ve küçük subaylar, ileri gelenlerin eğitilmiş ve eğitimsiz oğulları ile Vezirlerin köleleri arasından atanıyor. Yenilmenizin gerçek nedeni bu cehalet ve okul eksikliğidir.”

Namık Paşa, İstanbul'a döndüğünde bu sohbeti, Sultan Mahmud'a aktardı. Mareşalin sözleri, padişahın öfkelenmesine neden oldu ama sakinleştiğinde, generalin haklı olduğunu itiraf etti. Namık Paşa, daha sonra bir Harp okulu kurulması önerisinde bulundu. Ancak Padişah, Serasker Hüsrev Paşa'ya danışmak zorunda kaldığı için herhangi bir taahhütte bulunmadı. Ordu içindeki kişisel konumunu her zaman muhafaza etmek isteyen Serasker, görünüşte ekonomik gerekçelerle bu fikre karşı çıktı. Böyle bir okulu desteklemek için gerekli olan parayla, en az iki düzenli alayın korunabileceğini iddia etti. Sultan, projeyi gerçekleştirmeye kararlıydı, ancak dengeleri korumak suretiyle, özel bir dikkatle devam etti. Namık Paşa ile okulun çok düşük bir maliyetle kurulabileceği konusunda ısrar ettiği gizli bir görüşme daha yaptı. Maçka'daki mevcut küçük bir kışla, yeni kurumun ihtiyacı için kolayca dönüştürülebilirken, öğrenciler zaten düzenli orduya kayıtlı genç mansure erlerinden alınacaktı. Namık Paşa'nın planı, görünüşe göre ilave bir masrafı gerektirmeden uygulanabiliyordu. Çünkü hem gerekli fiziksel imkânlar hem de öğrencilerin öğrenim maliyeti, zaten askeri bütçeye dâhil edilmişti. Sultan, elindeki bu kozla, yeni projeyi duyurmak için doğru anı bekledi. Aranan fırsat, İstanbul'a yeni gelen İran Büyükelçisinin Padişah'a güven mektubunu sunduğu, Osmanlı protokolüne göre en yüksek devlet görevlilerinin hazır bulunmasını gerektiren bir törenle geldi. Tören sona erip büyükelçi ayrıldığında, II.Mahmud, planını toplanan ileri gelenlere sunmak için Namık Paşa'yı çağırdı. Sultan'ın gözetimindeki bu açık tartışmada, proje

üzerinde oybirliği ile karar verildi. Mahmud, yeni okulun sorumluluğunu Namık Paşa'ya emanet etti ve kendisinin işlerine karışmaması için hazır bulunan herkese sözlü uyarıda bulundu.¹⁰²

Harbiye'nin açılması için ilk girişimlerin başlatılmasından itibaren, resmen açıldığı 1835 tarihine kadar, okula, "Ecole Militaire" veya "Mekteb-i Hassa" gibi isimler verilmiş, zaman zaman da "Mekteb-i Harbiye" tabiri kullanılmıştır. Serezli Yusuf Paşazade Kaymakam Mazhar Bey ilk defa olarak (1834) Harbiye'ye Müdür tayin olundu. Okulun ihtiyacı olan öğretim kadrosu, sivil hocalardan ve Mühendishane'den temin edildi. Okul inşaatının tamamlanarak, Selimiye'deki "Sıbyan Bölüklerinin" buraya, 1834'de taşınmasından sekiz ay sonra, Sultan II. Mahmud, faaliyetleri bizzat görmek, denetlemek ve resmi açılışı yapmak maksadıyla, yanında üst düzey devlet ricali de olduğu halde, 01 Temmuz 1835'de okula gelmiştir. Padişahın geldiği tarih incelendiği takdirde, o eğitim ve öğretim yılının sonunda, yani imtihanların icrası esnasında geldiği anlaşılabacaktır.¹⁰³ Padişah, Okul müdürü, Mazhar Bey tarafından karşılandıktan sonra, iç bahçeye geçerek, okul kütüphanesinde bir müddet istirahat etmiştir. Daha sonra, okul hastanesindeki hasta öğrencileri ziyaret etmiş, bundan sonra, meç ve şiş talimi yapan öğrencileri izlemiştir. Okuma yazma öğrenen “Birinci Mektep” öğrencilerinin çalışmalarını yerinde görmüş ve “İkinci Mektep” bölgesine geçmiştir. Burada öğrencilerin dersini izlemiş, hesap, cebir, hendese ilgili sorular yöneltilmiş, aldığı cevaplardan son derece memnun olan padişah, öğretmen kürsüsüne çıkarak İdareci, öğretmen ve öğrencilere hitaben bir konuşma yapmış, müteakiben imam efendinin yapmış olduğu dua ile okul resmen açılmıştır.¹⁰⁴

1.3.4. Harbiye'nin Kuruluş Döneminde Eğitim ve Öğretim

Okulun ilk idare heyeti, Kolağası Selim Efendi (Tophane-i Âmire azasından iken 1889'da vefat eden Ferik Selim Paşadır), Sol Kolağası Mahmud Efendi, Yüzbaşı Mehmed Efendi (Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Paşa), Mülâzım Abdî Efendi (Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa), Yüzbaşı Kasımpaşalı Ali Efendi, Yüzbaşı Ali Efendi (Daha sonra Mirlivalığa kadar terfi eden Mekteb-i İ'dâdî-i Şahane

¹⁰² Avigdor Levy, “The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army 1826-1839”, *International Journal of Middle East Studies*, c.2, 1971, s. 32-36.

¹⁰³ Tahsin Ünal, a.g.e., s.18.

¹⁰⁴ *Takvim-i Vekayi*, Sene 1251, Sayı 107.

Müdürlüğünde bulunan Kara Ali Paşa), Yüzbaşı Kalpaklı Mustafa Ağa, Mülâzım İbrahim Efendi (Ferik İbrahim Paşa) ve Mülâzım Ârif Ağadan oluşmaktaydı.¹⁰⁵

Mektebi Harbiye erleri, bir tabur sayılmış ve bu tabur sekiz kısma ayrılmıştı. Bu kısımları sınıf kabul edebiliriz. Erlere askerlikten önce okuma yazmayı öğretmek gerekiyordu. Sınıf-ı evvel müptediler (yeni başlayanlar) olduğundan, onlar kum üzerine parmaklarıyla sülüs yazısı ile alıştırma yapıyorlar, rakamları yazarak, iki harfli kelimelerle alfabeyi öğreniyorlardı. İkinci ve Üçüncü sınıflar, üç harfli ile âmm cüz'ini öğreniyorlar, Dördüncü ve Beşinci sınıflar, ilm-i hâl ve akaid-i İslamiye ve diniye derslerini taş tahtalarına yazarak çalışıyor ve müteakiben imtihan oluyorlardı.

Altıncı sınıflar, Askeri talimname ve Kanunnameleri okuyorlar, Yedinci ve sekizinci sınıflar, Sâmin tuhfe, nuhbe, sarf, rik'a yazı ve müsvedde üzerinde yazı yazmayı öğreniyorlardı. Sekizinci sınıfın başarılı ve kabiliyetli öğrencilerinden seçilen yüz kişi ikinci mektebe alınıyordu. İkinci mektebinde ders programında, ilm-i hesap, mecmuatül'l-mühendisîn, harita tersimi, uygulamalı topografya, teorik ve uygulamalı geometri dersleri yer alıyordu.

Birinci Mektebin 6,7 ve 8'inci sınıflarını ortaokul, İkinci mektebi ise lise dengi kabul edebiliriz. Müfredattan da anlaşıldığı üzere, Harbiye'de hâlâ askerliğe yönelik ciddi bir eğitim verilememektedir. Harbiye'yi tam anlamıyla bir okul kabul etmek mümkün değildir. Bir talimgâh taburu halinde bulunuyordu.¹⁰⁶ Öğrencilerin henüz er statüsünde olmaları sebebiyle, bir takım ilave sorumlulukları da vardı. Koşullarında gece nöbet tutmak, mutfakta yemek pişirmek ve taşımak, karavana yıkamak, yatacağı ve oturacağı yerlerin temizliğini yapmak gibi hizmetler dönüşümlü olarak öğrencilere aitti. Okulun ilk kurulduğu tarihlerde, müfredata dâhil edilerek, okutulmasına karar verilen ancak (1263) yılına doğru ancak öğretimine başlanabilen dersler şunlardır.¹⁰⁷

Hendese, Cebir ve Mukabele, Cebrin Hendeseye Tatbiki, İlm-i menâzır, İlm-i kutû-i mahrûtiyyât, İlm-i tefâzul ve temâmî, Cerr-i eskâl, İlm-i hey'et, İlm-i hikmet-i tabîi, İlm-i hâl ve terkib-i ecsâm, Fransızca, İstihkâmât-ı hafife ve sakîle, Tombaz

¹⁰⁵ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.14.

¹⁰⁶ Harp Okulu, **Harp Okulu Tarihçesi (1834-1945)**, Harp Okulu Matbaası, Ankara, 1945, s.7

¹⁰⁷ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s. s.15-21.

köprü kurmak, Resim, Harita inşası, Top ve tüfenk ve şiş talimleri, Piyade ve Süvari talimleri, İlm-i sibâhat.

Öngörülen müfredatın, takip edilememesinin başlıca sebepleri, öğretim kadrosunun eksikliği, öğrencilerin henüz arzu edilen akademik seviyeye ulaşamamış olması, ders kitaplarının noksanlığı ile eğitim yardımcı malzemelerinin eksikliği idi.

Harbiye’de yalnız yukarıda ismi geçen dersleri değil, o dönemde medreselerdeki geçerli usule göre bostan¹⁰⁸ ve gülistan¹⁰⁹ gibi dersler de okutuluyordu. Okul açıldığında ve sonrasında uzun bir süre sınıf geçme sistemi oturmamış, sınıflar somut kriterlere göre ayrılmamıştı. Sınıf geçme anlayışı yerleşmediğinden, ders geçme ve bir ders kitabı bitirildiğinde diğerine başlamak gibi iptidai bir yöntem takip ediliyordu. İmtihanlar, eğitim yılı içinde, haziran veya aralık aylarında yapılır, başarılı olanlar bir sonraki aşamaya geçer veya mezun olurlardı.¹¹⁰

Öğrencilerin tamamı standart olarak belirlenen, kır renkli misko çuhadan bir üniforma giyiyor ve meç takıyorlardı. Üniformalar son derece basit ve iptidai idi. Kol veya yakalarında, rütbe kıdem veya sınıf işareti bulunmuyordu. Öğrenci tayını, standart asker tayınının bir buçuk katı olarak belirlenmişti. Öğrencilerin temiz ve tertipli giyinmelerine önem verilemekte, bu maksatla istihkak olarak senede altışar kat çamaşır verilmekteydi. Namazların beş vakit camide kılınması zorunlu idi. Disipline büyük önem veriliyor, adaba aykırı hareket edenler şiddetle cezalandırılıyordu. Derslere devam zorunluluğu vardı. Derslere belirli saatlerde ve trampet çalmasıyla girilip çıkılıyordu. Disiplinin tesisi ve idamesi maksadıyla, her haftanın ilk mesai gününde, öğrencilerin zimmetine verilen demirbaş eşya, kontrol edilir ve eksikler tamamlanırdı. Bu aynı zamanda arama yapılması anlamına da geliyordu. Öğrencilerin tamamına teçhizat olarak, tüfek, kasatura ve palaska verilmişti. Cuma günü resmi selamlığa, kendilerine verilen tören ceketini giyerek, silahlı olarak tören kıt’ası halinde iştirak etmekteydiler.¹¹¹ Öğrencilerin okul

¹⁰⁸ Şirazlı Sadi’ye ait olan ahlaki erdemlerden bahseden, edebi ve manzum bir eserdir.

¹⁰⁹ Şirazlı Sadi’nin Bostan’dan bir yıl sonra yazdığı Gülistan, şiirle nesrin ve öğütlerle iç konuşmanın iç içe geçtiği, manzum eserdir. Gülistan Sadi’nin toplumcu ve etik bakış açısıyla yazılmıştır.

¹¹⁰ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.28-29.

¹¹¹ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.15-18.

dâhilinde hareket tarzlarını düzenlemek maksadıyla,1837’de bir nizamname ihdas edilmiş ve okul matbaasında basılmıştır.¹¹²

1836 yılında, Harbiye, (Tabur Mektebi Ulumu Harbiye-i Şahane) 6 bölük olarak teşkilatlanmıştır. Her bölükte idareci olarak 1 yüzbaşı, 1 mülazım-ı evvel, 1 mülazım-ı sani, 1 başçavuş, 5 çavuş ve 1 bölük emini vardı. Ayrıca talim heyeti olarak 1 sağ kolağası, 3 yüzbaşı, 1 mülazım-ı evvel, 1 mülazım-ı sani ve 1 mülazım-ı salis ve 14 öğretmen vardı. Bunlar arasında bir de tercüman da yer aldığından, yabancı öğretmenlerin de bulunduğu düşünülebilir. 6 bölükteki toplam öğrenci mevcudu 312 idi.¹¹³

Okul açılmasına rağmen, bir takım sorunlar devam ediyordu. Bunlardan en önemlisi de, yetişmiş yeterli sayıda bir öğretim kadrosunun bulunmayışı idi. Eğer süreç doğal akışına bırakılırsa, okulun arzu edilen seviyeye ulaşmasının uzun zaman alacağı, başta padişah II. Mahmud ve idareciler tarafından anlaşılmıştır. Ordu için istenilen vasıflara sahip subayların yetiştirilmesi ivedilikle önem arz ediyordu. Bu maksatla, 1835 yılında, Avrupa’ya öğrenci gönderilmesine ve eş zamanlı olarak öğretim kadrosunun yetiştirilmesine karar verildi. Bu maksatla, 5 öğrenci Viyana’ya, 2 öğrenci Londra’ya, 1 öğrenci de, Paris’e tahsile gönderildi. Viyana’ya gönderilen öğrencilerden birisi, ilerde Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa olarak anılacak olan, Mülâzım Abdülkerim Efendi idi.¹¹⁴

Viyana’ya gönderilecek subayların, tahsil sürelerinde, onlara refakat ve nezaret etmesi için, bir subaya ihtiyaç duyulmuş, II.Mahmud’un Avusturya imparatoruna ricası üzerine, Viyana’dan Topçu Miralaylarından, Franz Edler von Hauslab İstanbul’a getirilmiştir. Padişah, kendisini sarayda kabul ederek, tahsil için seçilen subayların eğitimine bizzat nezaret etmesi ve ihtimam göstermesi konusunda kendisine direktif vermiştir. İlk grupta tahsil için gönderilenlerin hiç birisi öğrenci değildir. 1836 yılında gönderilen 4 kişi ise harbiye öğrencilerinin arasından seçilmiştir.¹¹⁵

¹¹² Harp Okulu, **a.g.e.**, s.8, Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.21.

¹¹³ Naci Çakın, Nafiz Orhon, **a.g.e.**, s.365.

¹¹⁴ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.19.

¹¹⁵ **a.g.e.**, s.21-22.

Daha sonraki dönemlerde de Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye devam edildi. Bunların sayısının artışı bir takım sorunları da beraberinde getirdi. Dil öğrenme zorluğu, barınma imkânlarının yeterince düşünülmemiş olması, akademik yetersizlik ve disiplinin tesisi önemli güçlükler olarak ortaya çıktı. İlerleyen dönemlerde, bu problemlerin çözülmesi için, Avrupa'da bir okul kurmaya karar verdi. 1857'de Mekteb-i Osmani (L 'Ecole Imperiale Ottomane) Paris'te açıldı. Fransa hükümeti tarafından da desteklenen bu teşebbüs sonucunda, eğitim gören tüm öğrenciler bu yeni açılan okula kaydedildi. Okulun amacı, Fransız okullarında eğitim görecektik öğrencilere gerekli akademik altyapıyı hazırlamaktı. Mektebin müdürlüğüne harbiye mezunu bir subay olan, daha evvel Viyana'da eğitim gören, Erkân-ı Harp Binbaşısı Ali Nizami Bey¹¹⁶ getirilmiştir. Bu görevi 1864 yılına kadar sürdürmüş, yerine yine bir Erkân-ı Harp Binbaşısı olan Ahmed Esat Efendi¹¹⁷ atanmıştır. Ancak, okulun maliyeti beklenenden yüksek oldu. Öğrencilerden de istenen verim elde edilemeyince 1864 yılında kapatılmaya karar verildi. Paris'teki askerî öğrenciler Mehmet Ali Paşa'nın okuluna devredildi. Daha ekonomik bir proje olan, İstanbul'da batılı anlamda yeni bir okul kurulmasına karar verildi. Bu maksatla, 01 Eylül 1868'de Galatasaray Lisesi açılmıştır.¹¹⁸

Kaymakam Mustafa Mazhar Beyden sonra Hassa Müşiri Ahmed Paşa'nın inhası, Serasker Hüsrev Mehmed Paşa'nın tensibi ve II.Mahmud'un İrâde-i Seniyesi ile 1836 Tarihinde mektep nazırlığına Hassa ordusu, 1'inci Liva, 1'inci Alay Kaymakamı Azmi bey, vekâleten görevlendirildi. Azmi bey müteakiben, mesleki yetkinliği ve yabancı dil bilgisi göz önünde bulundurularak, Miralaylığa terfi ettirilerek, asaleten mektep nazırı olarak tayin edilmiştir.¹¹⁹ Azmi Bey'in okuldaki nazırlığı kısa sürmüştür. Namık Paşa'nın himayesinde olan Azmi Bey, bir süre sonra görevden alındı. Sonuç olarak, 1836'ya gelindiğinde hala kısır çekişmelerin devam

¹¹⁶ Müşir Ali Nizami Paşa, Geredelidir. 3'üncü Dönem Erkân-ı Harp sınıfından mezundur. Tahsilini Viyana'da tamamlamıştır. Müşirlik rütbesi ile Teftiş-i Askeri Komisyonu Ali-i Askeri azasından iken 10 Temmuz 1309 Tarihinde eceli ile vefat etmiştir. Osman Nizami Paşa'nın babasıdır. Muharrem Mazlum İskora, **Harp Akademileri Tarihçesi c.1**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1966, s.145.

¹¹⁷ Sakızlı Müşir Ahmed Esad Paşa, 9'uncu Dönem Erkân-ı Harp sınıfından mezundur. Serasker ve Sadrazam olmuştur. İzmir Valisi iken 1292'de (1875/1876) vefat etmiştir. Paris'te Mekteb-i Osmani Müdürlüğünde bulunmuştur. İskora, **a.g.e.**, s.147.

¹¹⁸ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.303-305.

¹¹⁹ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.21-22.

ettiğini, kurumsal bir anlayışın oluşmadığını söylemek mümkündür.¹²⁰ Azmi Bey'in Nazırlığı döneminde, zamanında meydana gelen en önemli olay Miss Pardoe adında bir İngiliz kadın seyyahın okulu ziyaretidir.¹²¹ 1836 Yılında Harbiye'nin Maçka'daki binasını ziyaret eden, Pardoe, daha sonra yazmış olduğu seyahat günlüğünde, Harbiye'ye 17 sayfa ayırmıştır. Mektebi ayrıntılı olarak tanıtmış ve o döneme ait ayrıntılı bilgileri kitabında bir gravürle desteklemiştir. Mektebi gezmek için izin almada, Azmi Bey ile daha önceden Londra'daki şahsi tanışıklığının büyük kolaylık sağladığını vurgulamıştır. Pardoe'nun günlüğü, dönemin Harbiye'sinin kuruluş, teşkilat ve işleyişine dair önemli bilgiler vermektedir. Mektebin 300 kadar öğrencisi olduğunu, öğrenci temininde güçlükler çekildiğini, bunun sebebinin de bir süre önce, okul yönetimine düşman çevrelerin "Dini İtikatlara Müdahale Edileceği" yolunda bir haber yaymasının sebep olduğunu, bu yüzden ailelerin çocuklarını okula vermekten vazgeçtiğini, idarenin de buna karşılık olarak, okulda mescitte namaz kılmayı zorunlu hale getirdiğini beyan etmektedir. Yazar "Lancaster" sisteminin tatbik edildiği ilk mektebi gördükten sonra, İkinci mektebin matematik dersini izlemiştir. Burada harita çizimiyle meşgul olan öğrencilerin, alt ucu geniş bir yarım daire şeklinde düzenlenmiş, amfiteatr tarzında dizilmiş sıralarda oturduklarını yazmıştır. Mektebin tesislerini gezdikten sonra hepsinin, Avrupa tarzında tesis edilmiş olduğunu özellikle vurgular. Mektep için çok masrafa katlanıldığını ve hiçbir maliyetten kaçınılmadığının belli olduğunu, ancak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu ortamda uzun süre yaşamayacağını düşündüğünü, özellikle Rusların bu mektebi sıkı bir gözetim altında bulundurduklarını, kendileri için bir tehdit olarak algıladıklarını yazar. Şahsi fikrince, o sırada Avrupa'da eğitim gören ve gelecek vaat eden 30-40 kadar subayın, mektebin geleceği ve yaşatılması için öneminden bahseder. Yazara göre, Azmi Bey kendisini neredeyse mektebin dört duvarı arasında mahpus durumuna sokan bir şevke sahiptir ancak, üzerindeki sorumluluğu taşıyamayacak kadar, genç ve tecrübesizdir. Günlüğünün Harbiye'ye ayırdığı kısımları şu cümleyle bitirir: "*Bundan elli yıl sonra, Türkiye'ye gelecek bir seyyah*

¹²⁰ Levy, **a.g.e.**, s.33-34.

¹²¹ Harp Okulu, **a.g.e.**, s.9.

*İstanbul Mekteb-i Harbiye'ye dair söyleyecek bir şeyler bulacak mı? Heyhat! Bundan şüpheliyim.”*¹²²

Azmi Bey döneminde, şevkli çalışkan bir komutandı. Ancak gençliğinden kaynaklanan bilgi ve tecrübe eksiliği vardı. Bir o kadar da güç dengelerini gözetmek konusunda noksanlığı bulunuyordu. Okul, arzu edilen seviyeye ulaşamadı. Okulun tertip düzen ve intizamı tamdı. Ancak, askerî eğitim sisteminin en gerekli özelliklerinden biri olan “sınıf geçme” sistemi henüz oturmamıştı. Mezuniyet kriterleri konusunda muallâk olan hususlar vardı. Bir takım hatalı uygulamalar, öğrenciler arasında sorunlara sebep oluyordu. Bu dönemde yapılan belki de en önemli yenilik, öğrencilerinde istihdamıyla kurulan matbaanın işlevsel hale getirilmesiydi.

Harbiye'nin tam anlamıyla modern bir askerî eğitim kurumu haline gelmesi için tabii daha çok zaman geçmesi ve önemli aşamaların geçilmesi gerekiyordu. Harbiye'nin ancak Tanzimat döneminde yerleşik bir kurum haline gelebilecektir.¹²³

Azmi Bey'den sonra 1837'de Selim Sâti' Paşa Mekteb-i Harbiye'ye Nazır tayin olundu. Selim Sâti' Paşa, okul teşkilatında, eğitim ve öğretim sisteminde yaptığı önemli yeniliklerle, okul tarihinde önemli bir aşamayı gerçekleştirmiştir. Selim Sâti' Paşa, aslen Manastırlıydı. Bab-ı Ali'nin divan kaleminde çalışırken, Mısır valisinin Bab-ı Ali'den memurlar istemesi üzerine, Mısır'a gönderilmişti. Kişisel becerileri ve çalışkanlığı sayesinde, Mısır'da önemli görevler aldı. Mısırdaki hizmetlerinden dolayı kendisine Mirlivalık rütbesi verildi. Özellikle Mısır'daki Askeri okullar Nezaretinde bulunduğu sıralarda, önemli tecrübeye sahip olmuştu.¹²⁴ Selim Paşa'nın komuta ettiği topçu birliklerinin, Konya zaferinin kazanılmasında, katkısı çok büyük olmuştu. Bu başarısına rağmen, Mehmed Ali Paşa'nın hareketini tasvip etmediğinden, kısa bir süre sonra firar ederek Osmanlı ordusuna sığınmıştır. Selim Sâti Paşanın bu tarz hareketi, Padişah tarafından çok takdir edildiğinden, kendisi Feriklik rütbesiyle mükâfatlandırılmıştır. Selim Paşa Osmanlı ordusunda önemli görevlerde bulunmuştur. 1837-1841 seneleri arasında Mekteb-i Harbiye

¹²² Julia **Pardoe**, **Sultanlar Şehri İstanbul**, çev: M. Banu Büyükkal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,2010,s.141-150

¹²³ Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.193.

¹²⁴ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.23.

Nazırı olarak Harbiye'nin gelişmesine önemli katkılar sağlamış ve süreci başarılı şekilde yönetmiştir.¹²⁵

Selim Paşa Harbiye'nin komutasını devraldığı dönemde, öğrenci ve öğretim kadrosu nitelik ve nicelik olarak yetersizdi. Eğitimden doğrudan sorumlu olacak ve ders planlaması ile koordinasyonunu sağlayabilecek bir makam mevcut değildi. İhtiyaca binaen Paşanın kaleme aldığı bir layiha sonrasında, okulda derslerin planlanması, kontrol edilmesi, öğretimin arzu edilen şekilde yürütülmesi için “Ders Nazırlığı” (Dekanlık) kuruldu. Mühendishaneden mezun olan Binbaşı Kamil Bey Miralaylık rütbesiyle ilk defa olarak Ders Nazırı olarak tayin edildi.¹²⁶ 27 Kasım 1864 tarihinde Mirlivalığa terfi etmiş, aynı zamanda mektep ikinci nazırlığı görevini de üstlenmiştir.¹²⁷ Daha sonra, Miralay Kamil Bey, kötü idaresinden dolayı görevden alınmış, Seraskerlik matbaasında bir süre görev yaptıktan sonra, Şam'a gönderilmiş ve orada vefat etmiştir.

1837 yılında yürürlüğe giren Nizamname ile Harbiye'ye giriş şartları, eğitim öğretimin hangi kurallara göre yürütüleceği kesin esaslara bağlandı. Harbiye'de öğretim kadrosunda çalışabilmek için, “*Müslüman ve inançlı olmak, Mezhep ve mesleği Kitāba ve Sünnete uygun olmak, Yaşı 25'ten az ve 45'ten yukarı olmamak, Meydana gelen olayları ve olguları, akıcı şekilde yazabilmek, ifade edebilmek, problem çözme yeteneğine sahip olmak, iyi ahlak sahibi olmak, genel kabul görmüş toplumsal normlara uygun hareket etmek, öğrenciler üzerinde saygı hürmet hisleri uyandırmak,*” gibi özelliklere sahip olmak gerekiyordu. Öğretmenler ile talimciler arasında bir hiyerarşi temin edilerek, bilgi seviyesine göre, öğretim kadrosu arasından en yetkin olanlar, “Baş Hoca” ve “Baş Talimci” olarak diğerlerine amir olarak atandılar.¹²⁸ Osmanlıca dili Arapça ve Farsça üzerine bina edildiğinden, Arapça için okula öğretmen olarak, Gazi Osman Paşa'nın eniştesi Tokatlı Hoca Hüseyin Efendi, Kütahyalı Hoca Abdurrahman Efendi ve iki ay sonra da Hacı Mustafa ile Hoca İsmail Efendiler tayin edilmişlerdir. Yeterli miktarda öğretmen temin edildikten sonra, derslerin tertip ve tanzimi yoluna gidilerek, tabur teşkilatı

¹²⁵ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.309.

¹²⁶ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.25.

¹²⁷ Necdet Hayta, **Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1862-1869)**, Ankara, 1990, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.48

¹²⁸ Gök, **a.g.e.**, s.95.

kaldırıldı. Mevcut öğrenciler, dört sınıfa tefrik edildi. Sınıfların her birine “Mektep” adı verildi. En kıdemliler Birinci Mektep’te olacak şekilde sınıf hiyerarşisi yeniden düzenlendi. Her sınıftan sorumlu bir öğretmen ile liyakatli ve başarılı öğrencilerden bir sınıf kıdemlisi belirlendi.¹²⁹

Bu dönemde, resim derslerine öğretmen olarak İspanya’dan ressam Şirans getirildi. Fransız Yüzbaşılardan olup, daha önce Mısır’da askeri eğitimcilik ve danışmanlık görevlerinde bulunan Mösyö Mavoni okulda istihdam edilerek, piyade talimi muallimi tayin olarak tayin edildi. 1840 yılında akademik programa, Fransızca dersi de ilave edildi. Tıbbiye Mektebinde Fransızca dersi veren Dr. Argiros bu dersin öğretmeni olarak tayin edildi.¹³⁰

Öğrencinin taşıdıkları meçler, subay kılıcı ile değiştirildi. Motivasyonu artırmak maksadıyla çalışkan öğrencilere verilmek üzere gümüş ve altın madalyalar ihdas edilmiş, öğrenciler arasında hiyerarşiyi göstermek üzere verilen, onbaşı, çavuş ve başçavuş rütbelerini temsil etmek üzere nişanlar imal ettirilmiştir. 1839’da okulda yapılan sınavlar sonrasında, Serasker Halil Paşa’nın huzurunda 12 öğrenciye başçavuş, 60 öğrenciye çavuş, 80 öğrenciye onbaşı nişanı verilmiştir.¹³¹

Harbiye tabur teşkilatı, öğrencilerin ders çalışmasına engel olarak, zaman kaybına sebep olduğu gibi subaylık mesleğinin gurur anlayışıyla bağdaşmayan birçok faydasız görev de yüklemişti. Bunlar, yemek pişirmek, karavana taşımak, bulaşık yıkamak gibi hizmetlerdi. Okula bir “Karakol Bölüğü” getirtilerek, öğrencilerin bu gibi işlerle meşgul olarak, zaman kaybetmesi önlenmiştir. Bu yenilikler ile beraber okul efradı “talebe” olarak adlandırılmaya başlandı.¹³² Okulun yerleşkesinin geniş alanı ve ihtiyaç duyulan hizmetlerin artması sebebiyle, daha sonraları okula bir bölük kuvvetinde bir kıt’a daha kuruluşa dâhil edildi. Mutfak ve yemekhanelerdeki vazifeler için de sivil işçilerle, hizmetçiler istihdam edildi.¹³³

Fakat dersler hala belirli bir disiplin ve düzen dâhilinde icra edilemiyordu. Öğrencinin öğrenim süresi ve mezuniyet zamanı tam olarak belirlenmiş ve bir standarda bağlanmış değildi. Piyade talimlerine oldukça zaman ayrıldığından

¹²⁹ Harp Okulu Tarihçesi, s.11.

¹³⁰ Kolağası Mehmed Esad, a.g.e., s.32.

¹³¹ Harp Okulu Tarihçesi, s.12.

¹³² Kolağası Mehmed Esad, a.g.e., s.27.

¹³³ Gök, a.g.e., s.103.

öğrenciler bu konuda yeterliliğe ulaşmıştı. İstihkâm dersleri uygulamalı olarak icra ediliyordu. Öğrenciler uygulamalı eğitimleri sırasında Şişli civarında bir tâbya inşa etmişler ve “Harbiyelilerin Tâbyası” olarak isimlendirilmişti. Ancak, Topçu ve süvari talimleri henüz icra edilmiyordu. Ders kitapları ve eğitim yardımcı malzemeleri eksikti. Eğitim ve öğretimi düzene sokacak, maarif meclisleri gibi danışma yönetim kurulları oluşmamış, eğitim ve öğretim tamamen nazırın inisiyatifine bırakılmıştı. Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi uygulamasına devam edilmiş, 7 öğrenci Viyana’ya 3 öğrenci de Berlin’e tahsil maksadıyla gönderilmiştir.¹³⁴

1837 yılında çıkarılan Kanunname ile Harbiye’nin teşkilat ve personel kadrosu planlanarak, işlevsel bir yapıya kavuşturuldu. Ders araç ve gereçlerinin temini çoğunlukla İngiltere ve Fransa’dan sağlandı. Talebelerin üniformalarında yeni düzenlemeler yapıldı.¹³⁵

Selim Paşa’nın Nazırlıktan ayrılmasından sonra 1841 Yılında Emin Paşa, Mirliyalığa terfi ettirilerek, Mekteb-i Harbiye’ye Nazır tayin olundu. Emin Paşa Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn Hocalarından Hüseyin Rıfkı Efendi’nin oğluydu. Mühendishânedan mezun olduktan sonra, İstihkâm Alayına “Alay Emini”¹³⁶ olarak tayin olmuş, 1834 yılında Londra’ya tahsil için gönderilmiştir. Londra’da matematik konusunda öğrenim görmüştür. 1841-1847 tarihleri arasında Harbiye Mektebi Nazırlığı görevinde bulunmuştur.¹³⁷

Emin Paşa, Avrupa’ya ilk defa tahsile giden öğrencilerden birisi idi. Harbiye’de eğitim seviyesinin artırılmasının, subay kalitesini de artıracığına inanıyordu. Harbiye’ye bir yüksek öğrenim kurumuna yakışır bir eğitim programı hazırlanması ve uygulanması gerekiyordu. Okuldaki ilk uygulaması, kendisinin de ihtisas sahibi olduğu matematik derslerinin, ağırlılığının artırılması oldu. Askeri eğitim sisteminde, pozitif bilimlere önem verilmeye başlanması, Emin Paşa’nın döneminde olmuştur. 1834 yılından beri okutulan Arapça ve Farsça sayesinde öğrencilerin, gramer altyapıları tamamlanmış olduğundan, artık askerliğe yönelik derslere hazır hale gelmişlerdi. Bunun için tek eksik, matematik dersi idi. Bu maksatla, mühendishane hocalarından Büyük Tahir Efendiyi Mektebi Harbiye’ye

¹³⁴ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.24.

¹³⁵ Gök, **a.g.e.**, s.105.

¹³⁶ Subay olarak mezun olmamış, Londra’ya gidene kadar askeri memurluk yapmıştır.

¹³⁷ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.33.

hesap ve hendese muallimi olarak tayin ettirdi. Tahir Efendi, göreve başladıktan sonra, sınıflarının en başarılı öğrencilerine (çavuş ve başçavuşlarına) basitten karmaşığa doğru olacak şekilde matematik dersleri okutmaya başladı. Emin Paşa da bizzat seçmiş olduğu 24 öğrenciye, kendi odasında ayrıca cebir dersleri verdi. Öğrenciler, Tahir Efendiden cebir, “Mecmuatülmühendisin” adındaki eseri vasıtasıyla, ordu teşkilatı, harita, istihkâmat-ı hafife ve cesime ile usuli mesaha derslerini alıyorlardı. 1842 yılında Harbiye ders programına, meç ve kılıç talimi dersi ilave edildi. Mösyö Santanderi¹³⁸ adında yabancı bir öğretmen, meç ve kılıç talimi öğretmeni olarak okulda görevlendirildi.¹³⁹

Bu dersler okunup bitirildikten sonra yapılan imtihanda başarılı olan öğrencilerden en iyi dereceleri alanlara, mülâzım-ı evvellik, iyi derecelerle sınavları geçenlere Mülâzım-i sanilik rütbeleri verildi. Fakat tahsil dereceleri ve bilgi seviyeleri yeterli görülmediğinden, subay olarak öğrenimlerine devam etmelerine karar verildi. 1843 yılında subay olarak öğrenimine devam eden öğrenciler, son sınıfa geçtiler. 1844 yılında öğrencilerin mezun edilmesi düşünülüyordu. Ancak, Emin Paşa’ya göre, bu subaylar hâlâ yeterli ehliyeteye sahip olamamışlardı. Öğrencilere, Arapça ve Fransızcadan başka, bir subay için gerekli askeri kültür verilememişti. Tüm mektep nazırlarının gayretlerine rağmen, harbiye henüz bir orta öğretim kurumu durumundan kurtulamamıştı. Emin Paşa’ya göre mevcut eğitim öğretim süresi, ıslah edilmeli, Harbiye’ye gelmeden önce mesleğe hazırlayıcı bir eğitimden geçmeliydiler.¹⁴⁰

Emin Paşa, okulun gelişmesi için öngördüğü fikirlerini, o sırada Padişah olan Sultan Abdülmecid’e arz etti. Padişahın da onayını almayı müteakip, Okulun Avrupa’daki emsallerinin seviyesine getirilmesi maksadıyla, kararlı ve etkili ıslahat programı başlatıldı. Okul iki kısma ayrılarak, birine “Mekteb-i Ulûm-i Harbiye” ve diğerine “Mekteb-i Fünun-u İ’dâdîyye” adı verilmesi düşünüldü. Bu iki mektep için gerekli binaların inşa edilmesine ve donatılmasına karar verildi. O dönemde, “Küçük Taksim” adı verilen bölgede, bir katlı olacak şekilde inşaatı tamamlanmak üzere olan, Tophane-i Âmire Hastanesi’ne Daire-i Hümayun, kütüphane, dershaneler,

¹³⁸ Sonradan ihtida ederek süvari binbaşısı olmuştur.

¹³⁹ Osman Nuri Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi c.1-2**, Eser Matbaası, İstanbul, 1977,s.262.

¹⁴⁰ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.35-37.

amfiler, koğuş binası, ahır, manej gibi ilaveler yapılmak suretiyle Harbiye'nin taşınması kararlaştırıldı. Harbiye'nin boşalttığı Maçka Kışlasına ise tamirini müteakip, Mektebe-i İdadi yerleşecekti. İdadinin ayrı bir okul halinde kurulması ivedilik arz ettiğinden, eski Dolmabahçe sarayının teferruatından olan Çinili Köşk adı verilen binaya taşındı.¹⁴¹

Harbiye'nin açılışından itibaren elde edilen tecrübeler ışığında, yapıcı bir reform tasarısının uygulanabilmesi maksadıyla, 1845 yılında Sultan Abdülmecid tarafından “Mekteb-i Harbiyenin Tevsî ve Islahı” için bir İrade-i Seniye çıkarıldı.¹⁴²

1.3.5. 1845 Yılı Reformları

Harbiye'nin, Avrupa askeri okulları seviyesine çıkarılması maksadıyla yapılacak reform projesini hayata geçirmek maksadıyla geçici bir kurul, “Meclis-i Maarif-i Muvakkati” oluşturuldu. Keçecizade Fuat Paşa, Emin Paşa ve Arif Hikmet Efendiden oluşan bu komisyon, askerî eğitimi geniş kapsamlı olarak inceleyerek reformun esaslarını tespit etti. Bu kapsamında, Harbiye'nin eğitim öğretim süresi 4 yıl olarak belirlendi. Harbiye'nin akademik bir mesleki yeterliliğe kavuşturulması hedeflendi. Böylelikle daha sonraları tam manasıyla uygulamaya geçilecek olan üç kademeli (Rüştiye-İdadi-Harbiye) eğitim sisteminin temeli atıldı. Harp Okulu, Mekteb-i Ulum-u Harbiye ve Mekteb-i Fünun-u İdadiye olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu reformlar sayesinde ki, harbiye sonraki yıllarda bir yüksek öğrenim kurumu kimliğine kavuşabildi.¹⁴³ 1837 ve 1841 yıllarında, daha önce kurulmuş olan Mühendishane-i Berr-i Hümayun (Topçu Harbiyesi) ile Harbiye'nin birleştirilmesi kararı alınmasına rağmen, bu gerçekleştirilemedi.¹⁴⁴ Amaç kaynağın çeşitliliğini azaltmak, askeri eğitimde fikir ve amaç birliğini gerçekleştirecek şekilde, gayretleri birleştirmektir. Bunun bir diğer sebebi olarak da, Emin Paşa'nın Londra'da eğitim görmesi sebebiyle, Fransız ekolüne yabancı olması da düşünülebilir. Mühendishanenin, Harbiye'ye nakli 05 Ocak 1872'de gerçekleşecekti.

¹⁴¹ a.g.e., s.38.

¹⁴² Gök, a.g.e., s.111.

¹⁴³ Harp Okulu Tarihçesi, s.15.

¹⁴⁴ BOA, HAT., 1305/50919 (H:29.12.1252), BOA, İDH., 37/1768 (H:17.02.1257)

Eğitimde merkezi planlama ve idarenin ilk örneğini oluşturan bu geçici kurul, daha sonraları daimi bir yapıya kavuşarak, Maarif-i Umumiye Nezareti adı altında, faaliyetlerine devam edecektir.¹⁴⁵

"Meclis-i Muvakkat" haftada iki gün toplanmak suretiyle, yaptığı çalışmalar neticesinde, askeri eğitim sistemiyle ilgili bazı kararlar aldı.¹⁴⁶ Kararlar önce, Dâr-ı Şura-i Askeri"sonra "Meclis-i Vala-i Ahkâm-ı Adliye" ve daha sonra da "Meclis-i Ala-i Umumi"de incelenerek, tasvip edildikten sonra, Sadrazamın aracılığıyla Padişah'ın onayına sunuldu. Onayı müteakip derhal uygulanmaya başlandı. "Meclis-i Muvakkat" in Nisan 1845'te askeri okullar ile ilgili aldığı kararlar, şu şekilde özetlenebilir:

Yeniden teşkilatlanacak olan Mekteb-i Harbiye öğrencileri, dört yıl tahsil göreceklidir. Büyük devletlerde örneği olduğu üzere, Erkân-ı harbiye zabitanı yetiştirmek üzere harbiye öğrenimini müteakip, Erkân-ı harp sınıfları ihdas edilerek, askerlik bilimi öğretilecektir. Harbiye'ye esas öğrenci kaynağını teşkil edecek şekilde, hazırlayıcı eğitim verecek okullar, imparatorluğun muhtelif on iki yerinde açılacak, "Mekteb-i Fünûn-ı İ'dâdiye" adıyla anılacaktır. Birisi İstanbul'da, diğerleri taşradaki Ordu merkezlerinde açılacak olan İdadiler, ordu müşirlerinin komutası altında olacaktır. Üst subayların ve taşranın ileri gelen ailelerinin çocuklarından istekli olanlar kayıt olabilecekler, bunlara mensup olmayarak, aslı ve nesli belli ahali evladından da belirli şartlar dâhilinde öğrenci kabul edilebilecektir. Tahsil müddeti 5 yıl olan idadiden gelenler Harbiye'ye girebilecektir. Arapça ve Farsçayı yeterli seviyede öğrenebilenler, idadi yerine doğrudan Harbiye'ye gidebileceklerdir. Öğrencilere Harbiye'de okudukları sürece istihkak ve bir miktar harçlık verilecektir. Taşra İdadilerinden mezun olarak, Harbiye'yi başarıyla bitiren subaylar, birden bire kendi memleketleri dışına tayin edilmeyerek, o bölgedeki halkı askerliğe ısındırmak maksadıyla, belirli bir müddet görev yapmak üzere kendi memleketleri dâhilindeki ordulara tayin edileceklerdir.¹⁴⁷

1845 tarihli iradenin gereği olarak, Ordu Müşirlerine emir verilerek, Ordu merkezlerinde birer tane olmak üzere "Mekteb-i Fünun-u idadiye" açılması

¹⁴⁵ Gök, a.g.e., s.112.

¹⁴⁶ **Takvim-i Vekayi** Sene: 1261.Sayı 284.

¹⁴⁷ Kolağası Mehmed Esad, a.g.e., s.40.

emredildi. Edirne, Manastır, Bursa, vilayetlerinde mektebin tesis edilmesi için, yüzbaşı ve kolağası rütbesinde subaylar tayin edildi.¹⁴⁸

1845 Yılı'nı, askeri eğitim tarihinde önemli bir adım olarak kabul edebiliriz. Eğitim sistemi sistematik bir yapıya kavuşturulmuş, daha önce Avrupa'ya tahsile gönderilip, tahsillerini tamamlayarak yurda dönen subayların, askeri okullarda istihdamı sağlanmış, ilave olarak Avrupa'dan konusunda uzman subaylar getirilerek, askeri eğitim kurumlarında ders vermesi sağlanmıştır. Daha önce Harbiye'den mezun olarak tahsilini yurt dışında tamamlayan Üsküdarlı Hamdi Bey "Erkân-ı Harbiye Mirlivalığı" ile Harbiye'ye ikinci nazır olarak tayin olundu. Mektep Nazırı Emin Paşa da Harbiye Mektebi nazırlığı uhdesinde kalmak üzere "Dâr-ı Şûra-yı Askerî"ye üye olarak tayin edildi¹⁴⁹

Muhteviyatı incelendiğinde, "*İki Kısım Olmak Üzere Sünûf-ı Mahsûsuna Beşinci Sene Dersleri*" adlı bir başlık bulunduğundan, 1850 Yılına ait olduğu değerlendirilen "Mekteb-i Harbiye'de Tahsil Olunacak Ulum Cetveli"ne"¹⁵⁰ göre yapılan yenilikler neticesinde Harbiye'de görülen dersler ve süreleri şu şekildedir.

Birinci Sene Dersleri (Ulûm-ı Ta'limiye):

Usul-i Cebir (50), Usul-i Müsellesat-ı Müsteviye (20), Usul-i Müsellesat-ı Küreviye (10), Cebirin Hendeseye Tatbiki ve Mahrûtiyât (90), Cerr-i eskâl (20), Envâ'i Makine ve Alât (10), İlm-i Hikmet-i Ta'biiye (40). Toplam 250 saat, Resim ile Fransızca, her gün münavebe ile görülür.

İkinci Sene Dersleri (Ulûm-ı Ta'limiye):

İstihkâmât-ı Hafife (30), İlm-i Hey'et (30), Hendese-i Resmiyye (60), Fenn-i Menazır-ı Hattiyat (15), Fenn-i Hattiyat Arazinin Nazariye ve Ameliyatı (75), İlm-i Kimya (40), Toplam 250 saat, Resim ile Fransızca, her gün münavebe ile görülür.

Öğrencileri piyade ve süvari olmak üzere İki kısımdan oluşan, Üçüncü Dördüncü Sene Dersleri (Askeri Dersler):

¹⁴⁸ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.41.

¹⁴⁹ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.42.

¹⁵⁰ **İÜ.NEK.**, No: M081559, **Mekteb-i Harbiye'de Tahsil Olunacak Ulum Cetveli**, Tarihsiz.

Piyade Kısmı:

Nazariyat ve Hidmet-i Piyadegan, Talim-i Piyadegan, Fenn-i Fûrusiyyet, Fenn-i Harb ve Fransızca Lisânı

Süvari Kısmı:

Fenn-i Fûrusiyyet, Fenn-i Ahval-i Feres, Nazariyat ve Hidmet-i Süvariyan, Ta'lim-i Süvariyan, Fenn-i Harb ve Fransızca Lisânı.

İki özel kısımdan oluşan Beşinci Sene Dersleri¹⁵¹:

Topçu ve Mühendis Zabıtları:

İstihkâmat-ı Hafife ve Cesime, Topçuluk, Fenn-i Mimari-i Askerî, Zemin Üzerinde Ameliyât.

Erkân-ı Harbiye Zabitanı:

Taksim-i Arazi, Tahdit-i Arazi, Zemin Üzerinde Ameliyat, Resm-i Müvâzi, İstikşâfât.

Ders listelerinden de anlaşıldığı üzere, Emin Paşa'nın Nazırlığı döneminde, kendisinin de matematikçi olmasının da etkisiyle, bilimsel akademik derslere ağırlık verilmiş, askeri dersler kısmen üçüncü ve dördüncü sınıfta verilmiştir.

25 Haziran 1845 tarihli Takvim-i Vekayî'de de belirtildiği üzere, yayımlanan bir irade ile Harbiye'de "Erkân-ı Harbiye Sınıfları" kuruldu. Eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenen Harbiye'ye 5 ve 6'ncı sınıflar ilave edilerek "Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane Erkân-ı Harbiyesi Sınıfları" olarak adlandırıldı.¹⁵² Mirliva Çırpanlı Abdülkerim Nadir Paşa da bu sınıfların idaresine tayin olundu.¹⁵³

1846 yılı içinde, Lübnan'da meydana gelen asayiş bozan halk olaylarının incelenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması ve tekrar asayişin tesis edilmesi maksadıyla, Emin Paşa Lübnan'a müfettiş olarak tayin edildi. Kendisinin ayrılmasıyla boşalan Mektep Nazırlığına Rıfat Paşa tayin edildi. Rıfat Paşa, 1849'da "Dâr-ı Sûrâ-yı Askerî" reisliğine tayin olarak ayrılana kadar, Mektep Nazırlığı

¹⁵¹ 1845'te kurulması kararlaştırılan, Erkân-ı Harbiye Sınıflarının henüz tamamı kurulamamıştır. Piyade ve süvarilerin en başarılı olanları, ileri tahsil için erkân-ı Harp sınıflarına, Topçu ve İstihkamlar ise daha sonra "Mümtaz" olarak adlandırılacak sınıflara tefrik edilmektedir.

¹⁵² **Takvim-i Vekayî**, 19 Cemaziyelahir 1261, sayı: 289

¹⁵³ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.41- 42.

görevini yürütmüştür. 3'üncü Ordu Müşiri iken, Ağustos 1859'da vefat etmiştir. Daha sonraki dönemde “Mekteb-i Fünun-u Harbiye Dâhiliye Müdürlüğü” ve “Meclis-i Maârif-i Askeriyye Reisiliği” yapan Ferik Servet Paşa, kendisinin oğludur.¹⁵⁴ Onun döneminde, Harbiye'nin Pangaltı'daki binası hizmete girmiş, Bursa, Manastır ve Edirne Askeri İdadilerinin açılması sağlanmıştır.¹⁵⁵

Emin Paşa döneminde, Harbiye'nin bir yüksek öğrenim kurumu seviyesine çıkarılması düşüncesiyle, yeni derslerin konulması neticesinde, mevcut öğretim kadrosunun yetersizliği de ortaya çıkmıştı. Bunun giderilmesi maksadıyla, Avrupa'dan öğretmen getirilmesine karar verildi. Padişah Abdülmecid'in Fransa Kralı I. Louis Philippe ve Prusya İmparatoru IV. Friedrich Wilhelm nezdinde teşebbüsleri neticesinde, bir kısım yabancı subayların Harbiye'de istihdamı sağlandı.¹⁵⁶

1846 yılında Fransız Savaş Bakanlığı tarafından, Osmanlı Askeri Okullarında istihdam edilmesi maksadıyla, seçilen, Kur.Yzb. rütbesindeki Mougnot ve Magnan ile Sv.Mülâzımı Dubreuil¹⁵⁷, Mentor adındaki bir Fransız gemisiyle İstanbul'a geldi. 31 Ocak 1846'da Fransız Büyükelçisi Baron De Bourqueney tarafından, Padişaha takdim edilen subaylar, ilk olarak Derviş Paşa ile birlikte, Fransız Harp Okulu “Ecole de Saint-Cyr'den” örnek alınan “Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahanenin İdare-i Dahiliyesine Dair Kanunname”yi hazırlamışlardır.¹⁵⁸ Bu Kanunname, Harbiye yeni binasına taşındıktan sonra, 1847 yılında yayımlandı. Yeni mevzuat ile Harbiye'nin İdaresine ve öğretimine dair teşkilat yapısı tekrar düzenlendi. Personelin çalışma esasları ve sorumlulukları açıkça ifade edildi. Ayrıca, Prusya Ordusunda Topçu Yzb. Malinowski¹⁵⁹ de eğitim kadrosuna dâhil edildi.

¹⁵⁴ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani c.5**, Haz: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s.1397., **Salname-i Askeri 14'üncü Def'a**, Matbaa-i Askeriyye, Dersaadet, 1324, s.1007.

¹⁵⁵ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.141.

¹⁵⁶ **a.g.e.**, s.44.

¹⁵⁷ 1894 Tarihinde Süvari Korgeneralidir. Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.44.

¹⁵⁸ Gülşah Eser, **Mekteb-i Harbiye'nin Türkiye'de Modern Bilimlerin Gelişmesindeki Yeri (1834-1876)**, İstanbul, 2005, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.25-26.

¹⁵⁹ Louis von Malinowski, Erkân-ı Harbiye Mirivasi iken vefat eden Malinowski Emin Paşadır. Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.44., Wallach'a göre Prusya Milliyetçiliğinin öncülerindendir. Jehuda L. Wallach, **Bir Askerî Yardımın Anatomisi**, çev. F. Çeliker, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1977, s.21.

Yabancı subaylarla yapılan kontrat gereği, derslerini Türkçe olarak vermeleri gerekiyordu. Kendileri, fiilen göreve başlamadan önce, her biri kendi imkânlarıyla, Türkçe öğrenmek için ders aldılar. Harbiye’de yabancı dil eğitiminin henüz istenen seviyeye ulaşamaması, yabancı dile vakıf subayların ise daha önemli derslere girmesi söz konusu olduğundan, sivil Hocalardan istifade edilmesi düşünülmüş, Mahmud Efendi lisan öğretmenliğine, Paris’te tahsil görerek yurda dönen, Mekteb-i Tıbbiyede öğretmen olan Derviş Efendi¹⁶⁰ (rütbe-i salise mülkiye rütbesine sahip) Kimya öğretmenliğine ve Fransız vatandaşı, Mösyö Kes de resim öğretmenliğine tayin edilmiştir.¹⁶¹ Avrupa’dan getirilen ve dersleri Türkçe tedris etme şartı bulunan öğretmenler her ne kadar Türkçe öğrenmeye gayret etmişlerse de ders anlatacak kadar Türkçeye hâkim olamamışlardır. Öğrencilerin de Fransızcaları yeterli olmadığından, Fransızca anlatılan dersler faydalı olmuyordu. Bu mahsurları giderebilmek için, Fransızca ve Türkçe bilen Rumlardan, öğretmenlerin refakatine, birer tercüman tayin olundu. Ancak tercümanların, bilimsel akademik derslerle, askerlik terminolojisine hâkimiyetleri yetersiz olduğundan, arzu edilen verim elde edilemedi. Bu maksadın gerçekleşmesine yönelik olarak, yabancı ülkelerde tahsile öğrenci yollanmasına, Harbiye’de yabancı dil öğretimine ağırlık verilmesine karar verildi.¹⁶² İlk Yabancı Öğretmenler ve girmiş olduğu dersler şunlardır:

Erkân-ı Harp Yzb. Mouginot: Hendese-i Resmiye, Menazır ve gölge, Sath-ı rakım, Fenn-i makine, İlm-i heyet, Taksim-i arazi, Fenn-i mimari.

Erkân-ı Harp Yzb. Magnan: Topoğrafya, Fenn-i Harb, Seferiye, Piyade Dâhiliye Kanunnamesi, Piyade Talimine nezaret etmek.

Sv.Mülâzım-ı Evveli Dubreuil : Süvari Dâhiliye Kanunnamesi, Süvari Ameliyatı ve nazariyatı.

Topçu Yzb. Louis von Malinowski: İstihkâmat-ı hafife ve cesime, Hücüm ve Müdafaa konuları, Topçuluk fenni ile Top talimine nezaret etmek.

¹⁶⁰ Kimyager Derviş Paşa

¹⁶¹ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.44.

¹⁶² **a.g.e.**, s. 54-55.

1.3.6. Harbiye'nin, Pangaltı'da Yapılan Yeni Binaya Taşınması

Pangaltı'daki mektep binası tamamlanmış ve tefrişatı devam etmekteydi, okullar henüz daimi eğitim ve öğretim vereceği binalara taşınmamıştı. Emin Paşa okuldan ayrılmasına rağmen, Rıfat Paşa'nın yardımlarıyla, Harbiye'ye gelmiş, açılış hazırlıklarına bizzat nezaret etmişti. Mektebin öğretim kadrosuyla birlikte yabancı hocaları toplayarak, mektebin yeni ders programı üzerine kendileriyle görüşerek gerekli talimatları vermiştir.

Bu sırada öğrenciler Çinili Köşk'de öğrenimlerine devam ederken, 1842 senesi imtihanında başarılı olanlara, mülâzımlık rütbeleri verilerek, alaylara tayin edilmişti. Ancak henüz ihdas edilmediğinden, kendilerine diploma verilmemişti. Bu şekilde subay çıkarılanlardan bir kısmı Harbiye ve idadilere dâhiliye zabiti olarak tayin edildiler. Harbiye Mektebi, Pangaltı'daki yeni okul binasının inşaatı tamamlanınca, 23-24 Temmuz 1847 günü Çinili Köşkten, yeni yerleşkesine nakledildi. Harbiye'nin birinci ve ikinci sınıf öğrencileri ile İdadinin beşinci senesi de ihtiyat namıyla, tahsil süresi üç yıl olarak belirlenen Harbiye'nin sınıflarını teşkil ettiler. Geriye kalan, öğrenciler, yedi - sekiz sınıfa bölünerek, idadinin birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü senelerini teşkil etti. Bu sınıflar, Maçka'daki binaya nakledildiler. Mekteb-i Harbiye'ye nakledilen üç sınıfın her birine ikişer sınıf başı görevlendirilerek, altı kısım teşkil edildi. Pangaltı'da konuşlanan Harbiye'nin yeni binasının açılışı, Padişah Abdülmecid'in de katılımıyla, 10 Ekim 1847 günü gerçekleştirildi. Yapılan törenden sonra, Padişahın huzurunda imtihanlara geçildi. Öğrencilerin çoğunluğu imtihanda başarılı oldu. Başarılı öğrencilerden, ikinci senenin ikinci kısmı öğrencilerinden Geredeli Ali Efendi ile Âsitâneli Hamdi Efendi tahsil için Viyana'ya gönderilmek üzere seçildi. Mektebin hocalarından, mülkiye sınıfına dâhil sivil "salise" rütbesini haiz Derviş Efendi, eğitim öğretimde gösterdiği başarı sebebiyle, askerlik mesleğine dâhil edilerek "Erkân-ı Harbiye Miralaylığı" rütbesi verildi.¹⁶³

1.3.7. Mekteb-i Harbiye'nin İlk Mezunları

1848 Temmuz ayında imtihanlar, padişahın huzurunda icra edildi. Harbiye açılışından 14 yıl sonra ilk mezunlarını verebildi. Aslında Mülazım-ı sani olarak

¹⁶³ a.g.e., s.48-52.

kıt'aya çıkmaları gerekirken, öğrencilerin 5 yıldır öğrenciliklerini teğmen rütbesiyle sürdürmeleri göz önüne alınarak, mezunlar arasında haksızlığa sebebiyet vermemek ve bir kademelendirme sağlamak maksadıyla yüzbaşı olarak mezun edildiler. Bu tercihte, mektepli subayların bir an önce arzu edilen mevkilere gelebilmeleri de düşünülmüş olmalıdır. Tahsilini tamamlayan 10 öğrenci Piyade Yüzbaşı rütbesiyle mezun edilmiştir.¹⁶⁴ 9 subayın, 8'i Hassa 4'üncü Alay, 4'üncü Tabura, diğeri 3'üncü Alay'a tayin olunmuştur. İkinci sene olan müntehi sınıf öğrencilerinden 5 kişi yüzbaşılık ile Erkân-ı Harbiye 5'inci senesine nakletmişlerdir. Aynı şekilde 2'nci sene öğrencilerinden 12 kişi, gelecek dönem için süvariye tefrik edilmiştir. Bu yılın imtihanında yalnız piyade subayları mezun edilmiş, süvari ve Erkân-ı Harbiye sınıfları çıkmamıştır. Harbiye ihtiyat sınıfı da ihtiyatlıktan kurtularak harbiye 1'inci senesini teşkil ettiler. İcra olunan bu imtihan neticesinde 3sınıfın yalnız birincileri Padişahın mükâfatına nail oldular. Müntehi sınıfın birincisi Âsitâne'li Mahmud Efendi, birinci senenin birincisi Aksaray'lı Mehmed Efendi ve ihtiyat sınıfının birincisi olan Eşref Efendi nakdi olarak ödüllendirildiler.¹⁶⁵

1848 Yılında (H:1265 Şaban) yapılan imtihanlar neticesinde, 5 kişi erkân-ı harp kolağası olarak, 11 öğrenci de süvari mülazım-ı saniliği rütbesiyle mezun edildi. Bir yıl önce mezun olan 9 piyade subayı, esasen bu sınıfla beraber mezun olmaları gerekirken bir yıl önce mezun edildiğinden bu yıl piyade subayı mezun edilememiştir. Bu yıl içinde, İdadinin en iyileri “kalan sınıf ihtiyat” namıyla Harbiye'ye naklettiğinden, artık bu seneden itibaren harbiye dört sınıf olmak üzere düzenlenerek birinci ve ikinci sene imtihanlarından sonra süvari ve erkân-ı harpler ayrılmaya başlandı. Bu yıl mezun olan 5 erkân-ı harp kolağası rütbesindeki subaylar, Öğretmen ve öğretmen muavinliği göreviyle mektepte görevlendirildi. Sabit Efendi (Miralay iken vefat etmiştir.) Hikmet (Fizik), Safvet Efendi (Safvet Paşa) kimya, Mustafa Efendi (Fosfor Mustafa Paşa) Cebr-i âla ve Heyet (Astronomi), müsellesat-ı müsteviye ve küreviye cerr-i eskâl derslerine, Mahmûd Efendi (Müşir Mahmud Mesud Paşa) Hendese-i resmiyye ve menazır ve gölge, taksim-i arazi, fenn-i mimari derslerine öğretmen olarak tayin olundular.1849 Yılında 1'inci sene öğrencilerinin

¹⁶⁴ MSÜ.KHOTA., 1 Numaralı Künye Defteri. Bu defterde Mirat-ı Mekteb-i Harbiye, s.226-239'da bulunmayan, Kasım Paşalı P.Yzb.Abdullah Efendi de bulunmaktadır. Mekteb-i Harbiye Topoğrafya Hocasına Muavin tayin edilmiştir.

¹⁶⁵ Kolağası Mehmed Esad, a.g.e., s.53.

akademik yeterliliği eksik olduğu gerekçesiyle, erkân-ı harp sınıfına mensup subay mezun edilmemiştir.¹⁶⁶ Aynı yıl içerisinde bir baytar sınıfı da kurularak, ülkemizde veterinerlik mesleği öğretiminin de bilimsel manada ilk temeli de atılmış oldu.

1.3.8. Eğitim ve Öğretimin Kurumsallaşması

1850 Yılında, 5'inci Sene erkân-ı harp sınıfında 5, 4'üncü Sene erkân-ı harp sınıfında 3, Harbiye 4'üncü sınıfında 19 (Piyade ve Süvari), Harbiye 3'üncü sınıfında 14 (Piyade ve Süvari), Harbiye 2'nci sınıfında 35 (Piyade ve Baytar), Harbiye 1'inci sınıfında 25 (Piyade ve Baytar) öğrenci bulunmaktadır. Baytar sınıflarının tahsil müddeti 4 yıl olmak üzere henüz yeni teşkil edilmişti. Emin Paşa'nın Nazırlığı esnasında, akademik altyapısını geliştirerek yüksek öğrenim kurumuna dönüşen Harbiye'de, bu dönemde gösterilen derslerin listesine bakıldığında, artık bir askeri okul niteliğinin de yavaş yavaş ağırlık kazanmaya başladığı görülecektir. 1850'de Harbiye'de görülen dersler sınıflara göre şunlardır:¹⁶⁷

Dördüncü Sene Dersleri:

Fenn-i Harb, Fenn-i fûrûsiyet, Fransızca, Piyade Alay Talimi ve ameliyatı, Topçuluk Fenni, Top Talimi, Tahdit-i arazi ameliyatı, Harita Tersimi, Meç ve Kılıç Talimi.

Üçüncü Sene Dersleri:

Tabur Talimi, Tabur Talimi Ameliyatı, Piyade Dâhiliye Kanunnamesi, Tahdit-i Arazi Ameliyatı, Harita İnşası, Fransızca, Meç ve Kılıç Talimi.

İkinci Sene Dersleri:

İstihkâm, İstihkâm Eşkali, Fenn-i Makine ve Eşkali, Tahdit-i Arazi, Tahdit-i Arazi Haritası, Kimya, Fransızca, Bölük Talimi, Bölük Talimi Ameliyatı.

Birinci Sene Dersleri:

Cebr-i Alâ, Müsellesat-ı Müsteviye ve Küreviye, Cerr-i Eskâl ve Mahrûtiyat , Hendese-i Resmiye ve Menazır , Hikmet-i Tabîiye , Fransızca, Piyade Nefer Talimi, Tarama.

¹⁶⁶ a.g.e., s.56.

¹⁶⁷ a.g.e., s.60.

Süvari sınıfına mensup öğrencilerin, dersleri genelde, piyadelerin dersleriyle birleştirilmiştir. Süvariler kendi mesleki derslerini ayrı yerlerde görüyorlardı.

Harbiye ilk açıldığı dönemde, o zamanın devlet ricali, okulun geleceğine ilişkin bazı endişelerle, çocuklarını Harbiye'ye vermediği gibi, halktan tabakasından da, yeniliklere karşı önyargı, tereddüt ve şüpheyle bakılması sebebiyle, rağbet görmemişti. Harbiye'ye öğrenci bulmak ciddi bir sorun oluşturmuş, halka yönelik yapılan ikna edici açıklamalar ile medrese talebelerinin zorla okula getirilerek kaydedilmesi neticesinde, gönülsüz de olsa bir miktar öğrenci temin edilebilmişti. Kendiliğinden gelerek başvuruda bulunan öğrencilerin bir kısmı da okuma isteğiyle İstanbul'a gelmiş ancak müşkül durumda olan çaresiz gençlerdi. Bunlardan birisi de Ispartalı Hüseyin Avni idi. Seçim faaliyeti esnasında, heyette olduğu anlaşılan, Mektebin kütüphane memuru olan Rifat Efendi, Hüseyin Avni'yi gördüğünde, muhtemelen kıyafetine bakarak, “*Şu yobazı gördünüz mü ? Seraskerliği kurmuş da gelmiş. Bu yobaz da adam olacak*” dediği rivayet edilir.¹⁶⁸ Harbiye'nin idareci kadrosunun bilinç seviyesini ve çaresizliğini göstermesi açısından, ilginç bir hatıra olarak dikkate almak gerekir. Ancak Hüseyin Avni korkulanın tam tersi bir gelişme kaydederek, gerçekten serasker ve hatta sadrazam olmuştur.

Osmanlı ricali çocuklarının eğitimini özel öğretmenler vasıtasıyla sağlıyordu. Harbiye Batılı tarzda, ordunun alt kademesi için subay yetiştiren bir okul olarak görülmesi, çocuklarını, meşakkatli uzun bir sürecin beklediğini bilmeleri, talebi azaltıyordu. Öğrenci kontenjanı, öksüz ve yetim çocuklarla dolduruldu. KHOTA, Künye Defteri No. 1'e göre 1849 yılında mezun olan 11 süvari subayının tamamı öksüzdü.¹⁶⁹ “Mektebi Harbiye'nin ilk açılışında sokaklardan çocuk toplanıp okutulduğunu”, Harbiye'nin 12'nci Dönem, 1859 Yılı mezunlarından olan (H:1276 Harbiye, H:1277 Erkân-ı harbiye) Darüşşafaka'nın kurucularından Gazi Ahmet Muhtar Paşa, “Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye'nin” 1908 inkılâbından sonraki toplantılarının birisinde söylemiştir. Bu dönemde Harbiye'de okuyanların Darüşşafaka gibi bir kurumun kurucuları arasında olmaları şaşırtıcı değildir.¹⁷⁰ Ricalin okula karşı önyargısı, bir bakımdan da faydalı oldu. Harbiye'nin bütün

¹⁶⁸ Mehmed Zeki Pâkalın, **Son Sadrâzamlar ve Başvekiller**, c.2, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1942,s.94.

¹⁶⁹ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.307.

¹⁷⁰ Ergin, **a.g.e. c-1**, s.384.

devleti kaplamış olan iltimas yapısının dışında kalmasını sağlayarak, kendi özgü özerk yapısını oluşturdu. Buna karşılık, öğrenci kalitesinin uzun süre çok düşük kalmasına da sebebiyet verdi.¹⁷¹ 1851 yılından itibaren, devlet adamlarından, başta sadrazam olmak üzere, Mazhar Paşa, Ethem Paşa, Fethi, Besim, Celal ve Kazım Paşaların çocuklarını askeri okullara vermeleri ve özellikle Abdülaziz'in şehzadelerinin Harbiye'ye kaydedilmesi, halkın teveccühünü kısmen artırmıştır.¹⁷² Böylelikle okul kısa zamanda batılı tarzda eğitim veren ve muhafazakâr baskılardan uzak, özerk yapıda bir eğitim kurumuna dönüştü. Verilen eğitimin kalitesi, rakipsizliği, yabancı dil bilgisi sayesinde mezunlarının sadece orduda değil, sivil bürokraside de başarı şansı artmıştı.

Kuruluşundan sonra geçen on dört yıllık dönemde Mekteb-i Harbiye devamlı arayış içinde program değiştirdiğinden ve kurumsallaşamadığından, çok olumlu sonuçlar alınamamıştı. Akademik programın hazırlanmasında, mesleki dersler ikinci plana atılmıştı. Yeterli akademik altyapıya sahip öğrenci kaynağının bulunmaması, henüz askeri idadilerin tesis edilmemesi gayretleri boşa çıkarıyordu. Emin Paşa döneminde başlayan kapsamlı reformlar, eğitim kalitesinin artmasıyla neticelendi. Okula yönelik hiçbir fedakârlıktan kaçınılmaması olumlu bir özellik olarak değerlendirilebilirse de, gelişimi sağlayan asıl etkenin, mektebin padişahların özel ilgi ve himayesine mazhar olması ve yıkıcı dış etkilerden soyutlanmasıyla gerçekleşmiştir.

Harbiye'nin kuruluş ve teşkilatlanmasında, Fransız askeri eğitim sistemi örnek alınmıştır.¹⁷³ Fransa'da farklı ihtisas alanlarında subay yetiştirmek üzere iki ayrı harp okulu bulunmaktaydı. İstihkâm ve Topçu Subayları, Paris'te bulunan "L'École Polytechnique"den, piyade ve süvari subayları ise St.Cyr'de bulunan "Ecole Impériale Spéciale Militaire" den yetişmekteydiler.¹⁷⁴ Emin Paşa döneminde, Mühendishane-i Berr-i Hümayun, Harbiye'ye nakledilerek, "L'École Polytechnique" benzeri bir sistem uygulanmış olsa da, Harbiye, St.Cyr örnek alınarak, teşkilatlandırılmıştır.

¹⁷¹ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.308.

¹⁷² Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.77.

¹⁷³ Ahmed Muhtar Paşa, **Avrupa'da Erkân-ı Harblik**, İstanbul, 1319,s.235.

¹⁷⁴ Henry Barnard, **Military Schools and Courses of Instruction in the Science and Art of War**, New York,1872,s.9-10.

1.3.9. Kırım Harbi ve Harbiye Mezunlarının İlk Harp Tecrübeleri

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında, 1853 yılında başlayan Kırım Harbi sebebiyle, Osmanlı Devletinin Müttefiklerinin ordularının, harekât alanına sevki ve lojistik desteğinin sağlanması maksadıyla, İstanbul’da bazı askeri tesislerin tahliye edilerek yabancı askerlerin kullanımına tahsis edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştı. 1854’te önce Maçka’daki Askeri İdadi, Üsküdar’da yeni teşkil edilen kışlaya ve bir ay sonra da Harbiye Pangaltı’dan Bâb-ı Vâlâ-yı Ser-Askeri’de bulunan Taşkışla’ya nakledilmişti.¹⁷⁵ Harbiye’nin Pangaltı’daki binasına da Fransız askerleri yerleştirilmişti. Harbiye, beş yıl kadar Taşkışla’da faaliyetlerini sürdürdükten sonra 1859 tarihinde Gülhane’deki Mekteb-i Tıbbiye’ye yerleştirilmiş, 1863 tarihine kadar bu yerleşkede eğitim ve öğretime devam etmiştir.¹⁷⁶ 1854 Yılında Tuna Fırka-i Askeriyesi Komutanlığına atanan Ahmet Paşa’nın yerine Derviş Paşa (Kimyager Derviş Paşa) tayin edildi. (1853-1857), Derviş Paşa’nın Mektep Nazırlığı dönemi, Kırım Harbi nedeniyle oldukça sıkıntılarla dolu olarak geçti.

Kırım Harbi sebebiyle, 1853 yılında iki sınıf birden mezun edilmiştir. İlerleyen dönemlerde “Müstacel Sınıf” olarak adlandırılacak bu uygulama, devletin bir harp tehdidiyle karşılaştığı her dönemde tekrar edilmiştir. 5’inci Dönem Harbiye Mezunları (21 Piyade ve 7 süvari) ile birlikte, 1854 tarihinde mezun olması gereken, 6’ncı Dönem Harbiyeliler de (7 Piyade, 7 Süvari, 10 Baytar, 4 Harita) mezun edilmişlerdir. 5’inci Dönem Harbiye sınıfının erkân-ı harpleri, 1854 Tarihinde mezun olmaları gerekirken, bir yıl erken çıkarıldıklarından, “Erkân-ı Harp Diploması” almaya hak kazanamamışlar, 6’ncı Sınıfın erkân-ı harpleri kıt’aya çıkarılmayarak, tahsillerine devamla, 1855 yılında mezun olmuşlardır.¹⁷⁷

Muharebe sebebiyle Fransız askerlerine hastane olarak tahsis edilen Pangaltı Harbiye binası, muharebenin sonlarına doğru, fırtınalı bir gecede çıkan yangın sonucunda kullanılamaz hale geldi. Okulun, kütüphanesinde bulunan kıymetli kitapların çoğunluğu ile taşınmayan ders yardımcı malzemeleri yangın sonucunda kaybedildi. Astronomi derslerinde kullanılmak üzere, İngiltere’den 2.000 liraya alınan bir teleskop da yangında kullanılamaz hale gelmişti. Harbiye’nin daha

¹⁷⁵ BOA, İ.HR., 116/5666 (H:22.03.1271)

¹⁷⁶ Kolağası Mehmed Esad, a.g.e., s.61-62.

¹⁷⁷ a.g.e., s. 246-256, İskora, a.g.e., s.146.

sonraları da bu yerleşkede eğitime devam etmesi ön görüldüğünden, dönemin mimari anlayışına uygun iki katlı olacak şekilde tekrar inşa edilmesine karar verilmiştir.¹⁷⁸

Harbiye'den mezun subayların, bir harpte görev alması, harbiye kurulduktan yirmi yıl sonra gerçekleşmiş oldu. İlk mektepli subayları, mücadele etmeleri gereken büyük zorluklar bekliyordu. Kıt'alarda büyük çoğunluğu teşkil eden, alaylılar ve rütbelerini iltimas yoluyla elde etmiş üst düzey paşalar, kendi yerleşik sistemlerini tehdit ettiğini düşündükleri bu subaylara, iyi bir yaklaşım göstermediler. Harp esnasında, Kars kalesinde askeri danışman olarak bulunan, İngiliz Albay Fenwick Williams, hatıralarında, Kafkas Ordusu'na atanan 14 mektepli subaya, üstleri tarafından baskı kurulduğundan ve hakarete uğradıklarından bahsetmektedir. Batılı tarzda tesis edilen askeri eğitim-öğretimin sonuçları, iyimser beklentilerin aksine, kısa zamanda gerçekleşmedi. Olumlu sonuçların alınabilmesi 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden sonra olabilecekti.¹⁷⁹ Harp esnasında, 1'inci Dönem mezunlarından Erkân-ı Harp Kaymakamı Kıbrıslı Sabit Bey, vebadan dolayı, 5'inci dönem mezunlarından Piyade Kolağası Laleli'li Behçet Efendi de Anadolu cephesinde şehit olmuşlardır.¹⁸⁰

1854 tarihinde Harbiye'nin yabancı öğretmenlerinden, Erkân-ı Harp Yzb. Mouginot vefat etti ve yerine Fransız Erkân-ı Harbiye Yüzbaşı Mösyö Kelyom istihdam edildi. Bu dönemde haritacılık eğitimine önem verilerek, ilk defa olarak 4 haritacı subay mezun edildi. Harita tersimi maksadıyla Fransa'dan gerekli donanım temin edildi.¹⁸¹

Kırım Savaşı, Osmanlı subay kadrosunun ve komuta heyetinin yetersiz olduğunu ortaya çıkarmıştı. Harbiye ve Mühendishane mezunu subayların sayısının arzu edilen verimi sağlamaya yetmeyeceği ortadaydı. Ordunun komuta heyeti içindeki intisap ve iltimastan doğan çarpık mekanizma, terfi ve tayinleri oldukça kötü etkiliyor, liyakat sisteminin kurulmasını engelliyordu. Bunun sonucunda meydana gelen karmaşa, sevk ve idareyi olumsuz etkiliyordu. Gayri resmi güç merkezlerinin oluşması, batılı anlayışa göre kurulmak istenen ordunun insicamını bozmaktaydı.

¹⁷⁸ Alâettin Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet devrine kadar)**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1963, s.30.

¹⁷⁹ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s. 310-312.

¹⁸⁰ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.228,248.

¹⁸¹ Gök, **a.g.e.**, s.129.

1840'lı yılların sonunda Osmanlı devletine sığınan Macar ve Polonyalı subayların, istihdamı da çözüm olmamıştı. Bu subaylar tecrübeli olsalar da, komuta edecekleri orduya yabancıydılar. Üstelik mevcut rütbelerinden daha üst rütbelerde ve makamlarda görevlendirilmeleri tepki çekiyordu. Bu yüzden daha çok karargâhlarda danışman olarak kullanılmaktaydılar. Benzeri sorunlar Osmanlı imparatorluğunda görev alan hangi milletten olursa olsun, tüm askeri danışman heyetlerinde de yaşanmıştı. Yabancı subayların sorumluluk hissetmeden, tamamen askeri mülahazalarla yaptıkları harekâtların olumsuz neticeleri, bu yöntemin bir seçenek olmaktan çıkarılması gerektiğini düşündürmeye başladı. Kırım Harbi, Osmanlı ordusuna gelecekteki komuta heyetinin tecrübe kazanması ile askeri eğitim sürecindeki dönüşüm ve yenileşme hareketine hız kazandırması açılarından faydalı olduğu söylenebilir.¹⁸² Artık tek seçenek, Harbiye'den subay yetiştirilmesi ve mevcudun yıllara bağlı olarak artırılmasıydı. Reform ihtiyacının, netlik kazandığı bu dönemde, 24 Ekim 1858'te, Derviş Paşa'dan boşalan Harbiye Nazırlığına, Harbiye'nin erkân-ı Harp olarak ilk mezunlarından olan Hüseyin Avni Paşa atandı.¹⁸³

Kaynaklarda, Hüseyin Avni Paşa'nın Mektep Nazırlığı dönemine ait fazla bir bilgi bulunmamaktadır. II. Abdülhamid döneminde yazılmış olan eserlerde, siyasi olaylara karışanlar, özellikle de Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde rolü olanlardan bahsedilmesi sakıncalı bulunduğundan, kendisi ile ilgili bilgiler kısıtlıdır. Biyografisi "Sicilli Osmanî" ve "Kamusül'islâm" da yer almadığı gibi, Harbiye'nin tarihçesi olarak yazılmış, Kolağası Mehmed Esad'a ait olan "Mir'at-ı Mektebi Harbiye" adlı eserde, kendisinin nazırlık dönemine değinilmemiş, mezunların listesi içinde de yalnızca "Hüseyin Efendi Isparta, Fevtdir." ibaresi yer almıştır.¹⁸⁴

Hüseyin Avni Paşa, otoriter bir asker idi. Nazırlığı döneminde öğretim kadrosunun güçlendirilmesi ve eğitim kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. Paşa, kendisi de harbiye mezunu olması yönüyle Harbiye'ye özel bir önem veriyor, nezaretten ayrıldıktan sonra dahi okulu yakından takip ediyordu. Süleyman Hüsnü Paşa, "Hiss-i İnkılap" adlı eserinde, Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden önce, 27

¹⁸² Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s. 349-354.

¹⁸³ **BOA,İ.DH.**, 415/ 27495 (H:16.03.1275)

¹⁸⁴ Pakalın, **a.g.e.**, s.183.

Mayıs 1876 tarihinde, Hüseyin Avni Paşa'nın Harbiye'ye geldiğini, Harbiye'de yapılan düzenlemeleri eleştirdiğini ifade eder.¹⁸⁵ Akademik fen derslerinin azaltılarak, askeri idadilere kaydırılması, askeri ve sosyal derslere ağırlık verilmesi Hüseyin Avni Paşa'nın hoşuna gitmemiş, eleştirilerin odağında bu hususlar yer almıştır. Süleyman Paşa'nın Fransız askeri okullarını örnek vermesi üzerine, *"İşte ben sizin bu hatalarınıza teessüf ederim. Biz Avrupalılar'a kıyâs olunamayız. Kendimizi Avrupalılar'a tatbikin lüzûmu yoktur."* Diyerek, kendimize özgü bir sistemin olmasını gerektiğini vurgulamış, öğrenci mevcudunun artırılmasının kaliteyi düşüreceğini belirtmiştir.¹⁸⁶ Bu anekdot, Hüseyin Avni Paşa'nın askeri eğitim sistemine bakış açısını göstermesi açısından aydınlatıcıdır.

Altı defa seraskerlik makamına gelen Hüseyin Avni Paşa'nın birinci defa bu göreve geldiği zaman yaptığı ilk iş, rütbelerin tasfiyesi olmuştur. Abdülmecid döneminde devlet ricalinin iltiması ile sivil veya asker gözetmeksizin, askeri rütbeler ihсан edilmişti. Kimisine itibari olarak verilen rütbeler, bazılarına da askerlik silkine geçmesi maksadıyla verilmişti. Bunlardan bir kısmının da yüksek rütbelerle Erkânı Harbiye Dairesi'ne memur edilmeleri, hemen hemen bir gelenek haline gelmiş, rütbe bir ödül ve kayırma aracı haline gelmişti. Hüseyin Avni Paşa bu gibileri askerlik mesleğinin dışına çıkarmıştır. Bunda mektepli subay olma bilincinin etkisinin de olduğunu düşünmek mümkündür. Hüseyin Avni Paşa, birinci defa geldiği sadareten azledildikten sonra Aydın valiliğine ikinci defa atanmıştı. Hüseyin Avni Paşa sağlık durumunu ileri sürerek bu görevden istifa etti. Müteakiben Padişahın tasvibiyle, tedavi için Fransa'daki kaplıcalara gitti. Tedavi bahanesiyle, seyahatini Londra'yı da kapsayacak şekilde uzattı. Paris'teki samimi dostu "Charles Mismer"ın anılarında yazdığına göre, Fransa Cumhurbaşkanı Mareşal Patrice de MacMahon'la görüşmeyi müteakip, St.Cyr'deki "Ecole Impériale Spéciale Militaire" ziyaret etti. Okulda bulunan silahlarla ilgili sorduğu soruyu okul komutanının cevaplayamaması üzerine *"Bir askerî mektebin, böyle top mekanizmasını bile bilmeyen bir kumandanı nasıl olur anlayamadım."* Şeklinde bir yorumda bulunduğu rivayet edilir.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Süleyman Hüsnü Paşa, Hiss-i İnkılab yahud sultan Abdülaziz'in Hal'i ve sultan Murad-ı Hamis'in Cülusu, Tanin matbaası, İstanbul,1327, s.9

¹⁸⁶ a.g.e., s.10-11.

¹⁸⁷ Pakalın, a.g.e., s.268-269.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın¹⁸⁸ hatıralarında naklettiği bir olay, meydana geliş şekli ve sonrasında yaşananlar açısından dikkate değer bir özellik taşır. Bahse konu olay kendisi henüz harbiye birinci sınıf öğrencisi iken yaşanmıştır. Kendilerinden bir üst sınıf olan (12'inci Dönem Mezunları H:1276) 2'nci sınıf Harbiyeliler, “İstihkâmât-ı Hafife” dersinin arazi uygulamasını gerçekleştirmek üzere, başlarında Miralay Ramiz Bey, muavini Erkân-ı Harp Binbaşısı Macarlı Ömer Efendi olduğu halde Okmeydanı bölgesine gitmişlerdir. Arazi eğitiminin bitimini müteakip dönüş aşamasında iken, Ramiz Bey emir komutayı Ömer Efendi'ye bırakarak bölgeden ayrılmış, yürüyüş kolu, Ömer Efendi nezaretinde intikal halinde iken güzergâh Fransız mezarlığından geçmiş, öğrencilerin bir kısmı bu geçiş esnasında taksirle, bazı mezar işaretlerinin zarar görmesine sebebiyet vermişlerdir. Olayın mezarlık bekçisi tarafından Fransız Büyükelçiliğine haber verilmesi neticesinde, Fransa tarafından Bab-ı Ali nezdinde protesto edilmiş, ertesi gün de ihmal gösterdiği düşünülen Miralay Ramiz Bey'in bir ay hapsi, Ömer Efendi'nin subaylıktan tardı ile iki Harbiyelinin¹⁸⁹ (Baba Tevfik/Kumkapı P. ve Şahin Efendi/Tophane Sv.) mektepten çıkarılması kararı açıklanmıştır. Emir derhal icraya konularak, subaylar hapsedilmiş, öğrenciler de ayaklarında pranga olduğu halde okula getirilmiştir. Öğrenciler nezdinde, büyük bir saygınlığı olan hocaların ve arkadaşlarının bu şekilde bir muameleye tabi tutulması, okul içinde büyük bir infiale sebebiyet vermiştir. Mektebin tüm öğrencisi teneffüşhanelerde toplanarak alınan kararlar protesto edilmiş, kontrol edilemeyen bir kargaşa meydana gelmişti. Okul idaresi bu konuda aciz kalınca, olay dönemin sadrazamı Reşid Paşa ve Serasker Rıza Paşa vasıtasıyla padişaha kadar ulaştırılmıştır. Toplanan öğrenciler eyleme bir nevi meşruiyet kazandırmak maksadıyla, toplu bir dilekçe yazmışlardır. Dilekçede öncelikle, malumatlı ve seçkin bir subay olarak nitelendirdikleri Ömer Efendiye yönelik cezayı eleştirdikten sonra, Mektebin kuruluşundan itibaren sekiz sınıf öğrenci subaylıkla kıtaya çıkarak büyük fedakârlıkla hizmet ettikleri halde, mektepli

¹⁸⁸ Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Harbiye'nin, 12'inci Sınıfından Mezundur. 12 Haziran 1856 Tarihinde Harbiye'ye girmiş, Harbiye'den, 19 Mart 1860'da mezun olmuş, 07 Mart 1861'de Erkân-ı Harbiye sınıfından, Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar c.4**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, s.1805.

¹⁸⁹ Her iki Harbiyeli de mezun olmuş, Şahin Efendi Miralay rütbesinde iken, Trablusgarp'ta vefat etmiş, Tevfik Efendi ise Kaymakam olarak, 1894 yılı itibarıyla 6'ncı Ordu (Bağdat) bölgesinde görev yapmaktadır. Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.289-300. Anlaşılan her ne kadar, okuldan ilişkileri kesilmediyse de affedilmemişler, sürgün olarak taşranın en mahrum bölgelerinde görev yapmışlardır.

subayların çeşitli haksızlıklara uğradıklarını, tayin ve terfilerinin yapılmadığını, tüm bunlara tahammül edilmesine rağmen, adaletsizliğin devam ettiğini, mektepten çıktıktan sonra kimsenin yüzlerine bakmayacaklarını bildiklerini, tüm bunların öğrencileri karamsarlığa ittiğini, en ufak bir kabahatte, mektepli subayların en ağır cezalara çarptırıldığını, mektebe ve askerliğe dair sevgi saygılarının hiçbir zaman eksilmemesine rağmen, bu sebeplerle, “*ayaklarının dershaneye varmadığını*” artık başka bir çarelerinin kalmadığını, durumun ivedilikle düzeltilmemesi halinde okulu terk edeceklerini belirtmişlerdir. Serasker Hasan Rıza Paşa, Harbiyeliler arasında “Mekteplileri Sevmeyen” bir kişi olarak tanınmaktaydı. Bu dilekçeyi almasıyla hiddeti daha da artmış, ancak “Sert Muamele Edilmesi” yönündeki teklifi, Saray tarafından uygun bulunmamıştı. Bu yüzden 2’nci Ordu erkânından bazı subayları da alarak, ikna maksadıyla, ertesi gün öğrencilerle görüşmek üzere Harbiye’ye gelmişti. Öğrencilerin silahlı olup, olmadıklarını soruşturmayı müteakip, emniyetinden emin olduktan sonra, teneffüşhaneye gelen Serasker, başarısız bir diyalog girişiminden sonra öğrencilerce protesto edildi. Zor kullanılacağını anlayan öğrenciler, Seraskerin ikinci defa olarak yaptığı hitabında uyumlu davrandılar. Serasker de yumuşadığından olay sona erdi. Subaylar ve öğrenciler, okula iade edilerek, idare tarafından olayın büyümesi engellenmiş oldu.¹⁹⁰ Ancak gerçeğin pek de Ahmed Muhtar Paşa’nın anlattığı gibi olmadığı, Öğrencilerin Zincirlikuyu Caddesinde bulunan, Kırım Harbinde ölen Fransız askerlerine ait mezarlığı, kasıtlı olarak tahrip ettikleri, 30 Aralık 1856 tarihli bir arşiv evrakından anlaşılmaktadır. Muhtemelen, Fransız askerlerinin harbiye binasını yakmalarının neticesinde oluşan öfkenin bir sonucuydu. Harbiyelilerin öfkesinin, harp sonrası okullarına yerleşemedikleri için mağdur durumda kalmış olmalarından kaynaklandığını tahmin etmek zor değildir. Olaydan sonra zarar tazmin edilmiş, padişahın iradesiyle, mezarlığın etrafı duvar ile çevirtilmiştir.¹⁹¹ Burada dikkat çeken husus, öğrenciler arasında meslek ve grup bilincinin oluşmuş olması “Mekteplilik” kavramının, grup dinamiklerinin harekete geçirilmesi yolunda birleştirici bir rol üstlenmesidir. Öğrencilerin geleceğe dönük temel endişesi, adaletsizlik ve mesleki kaygılardır. II. Abdülhamid döneminde sıkça

¹⁹⁰ Gazi Ahmed Muhtar, **Anılar: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Evveli**, (ed.) Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s.4-7.

¹⁹¹ **BOA, İ.HR.**, 139/7203 (H:03.05.1273)

yaşanarak, başka siyasi olaylara da sebebiyet verecek hatalar zinciri bu tarihlerde başlamaktadır.

Ahmed Muhtar Paşa, Fransızca dersini askeri idadide görmediklerini, Hocalarının Mahmud Efendi adında biri olduğunu, yetkin biri olsa da öğretmen vasfı taşımayan ciddiyetsiz birisi olması yönüyle, lisan öğreniminin gerçekleşemediğini vurgular. O dönemde, Fransızca dersi haftada iki saatten, bir eğitim yılında 72 saat olarak verilmekteydi. 400 öğrenci arasında ancak 2 öğrencinin Fransızcaya aşina olduğunu onlarında bunu dışarıda öğrenerek geldiğini ifade eder.¹⁹²

1.4. Abdülaziz Döneminde Mekteb-i Harbiye (1861-1876)

25 Haziran 1861 tarihinde Sultan Abdülmecid öldü. Sultan Abdülaziz tahta geçti. Abdülaziz, babası II. Mahmud gibi, ordunun güçlendirilmesi düşünen, askeri eğitim sisteminden büyük beklentileri olan bir padişahı. Askeri konulara meraklıydı ve eğitim tatbikat gibi faaliyetlere katılmaktan, bizzat nezaret etmekten hoşlanıyordu. Abdülaziz'in çabaları ve gayretleri sayesinde, Osmanlı ordusu Kırım Harbi sonrasında yeni bir reform ve reorganizasyon sürecine girdi. Teşkilatın yenilenmesinin yanında, askeri teknolojiye karşı olan ilgisi Avrupa devletleri ile yeni diplomatik ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin yolunu açtı. 01 Temmuz 1861'de Harbiye Mektebi'nin kurucusu Namık Paşa'yı Seraskerlik görevine getirildi. Bu atama, askeri eğitim sisteminin istikrarının devamı açısından, olumlu bir gelişme oldu.¹⁹³

18 Şubat 1863'de Hüseyin Avni Paşanın Hassa Ordusu Müşirliği ve Serasker Kaymakamlığına atanması üzerine boşalan mektep nazırlığına, Safvet Paşa tayin edildi.¹⁹⁴ Bu görevde kısa bir süre kaldıktan sonra, 4'üncü Orduda görevlendirildi. Mekteb-i Harbiye Nazırlığına vekâleten Mirliha Mahmud Mesud Paşa atandı. (1863-1864). Abdülaziz'in ilk döneminde, komuta kademesinde meydana gelen sık değişimler, yeniliklerin başlamasını bir süre geciktirdi.¹⁹⁵ Arkasında siyasi bir destek bulamayan nazırlar, bu konuda biraz çekingen davrandılar. Harbiye'nin belirli

¹⁹² Gazi Ahmed Muhtar, **a.g.e.**, s.8.

¹⁹³ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.358.

¹⁹⁴ **BOA.,C.AS.1013/44368** (H: 29.08.1279)

¹⁹⁵ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.58.

aralıklarla, 1936 yılına kadar kullanacağı Pangaltıdaki binanın inşaatı, 1863 tarihinde Mahmud Mesud Paşa zamanında tamamlandı. Mahmud Mesud Paşa'nın kişisel gayretleri neticesinde, bir askeri yüksek okulun ihtiyaç duyabileceği tesislere kavuşturulan Pangaltı Kışlası, Padişahın bizzat katıldığı, bir törenle açıldı.¹⁹⁶ Şubat 1864'te Abdülaziz, Avrupa monarşilerinde olduğu gibi, şehzadelerinin Harbiye'de eğitim görmeleri maksadıyla okula kaydını yaptırdı. Bu maksatla, mektebin binalarının onarımını yaptırmış, iki kat daha ilave ettirmiştir. Şehzadeler Nurettin ve Yusuf İzzettin'in ile ileri gelen devlet adamlarının çocuklarının öğrenimi için, bir "Şehzadegân Dairesi" oluşturulmuştur. Abdülaziz döneminde, Harbiye'de eğitim ve öğretim yılı Cemâziye'l-âhir'in sonunda tamamlanarak, Recep ayının başında yapılan genel imtihanlar başlardı. Recep ayı sonuna kadar devam eden imtihan müddeti, bu maksada yönelik olarak belirlenen mümeyyizler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Padişah da bu imtihanların bir kısmına katılmakta ve "Huzur İmtihani" olarak adlandırılmaktaydı. 1864 Yılındaki imtihanlarının, Abdülaziz açısından dikkat çeken bir tarafı da, ilk sene eğitimlerini tamamlayan şehzade Nurettin ve İzzettin Efendilerin de sınavlarının yapılmış olmasıydı.¹⁹⁷

1.4.1. Galip Paşa'nın Mektep Nazırlığı Dönemi ve Askeri İdadilerin Açılması

Harbiye Mektebi Nazırlığına, 18 Mayıs 1866'da, Galip Paşa atandı.¹⁹⁸ Mühendishane-i Berr-i Hümayun'dan mezun olarak, Tahsilini Londra'da tamamlamış, daha sonra Abdülmecid'in Mabeyn-i Hümayunda görev almış, Mekteb-i idadi Müdürlüğü yaptıktan sonra, Mirlivalığa terfi ederek, Abdülaziz'in başmabeyncisi olmuştu. Feriklik rütbesine terfi ettikten sonra, Mektep Nazırlığına tayin edilmiştir.¹⁹⁹

Galip Paşa döneminde de eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve nicelikten ziyade niteliğe öncelik verme anlayışı devam etti. Bu sebeple, ordunun çok ihtiyacının bulunmasına rağmen öğrenci sayısında bir artış meydana gelmedi.²⁰⁰ Harbiye'de,

¹⁹⁶ **Tasvir-i Efkar**, 28 Cemâziyelâhir, 1280 (10 Aralık 1863), No:152, s.1

¹⁹⁷ Uğur Ünal, **Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)**, ATASE, Ankara, 2008, s.171-172.

¹⁹⁸ **BOA., İ.MMS.** 37/ 1529 (H:06.02.1286)

¹⁹⁹ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.145.

²⁰⁰ Uğur Ünal, **a.g.e.**, s. 175-176.

ders müfredatı Avrupa'daki emsalleri örnek alınarak, yeniden düzenlendi. İdadilerden gelen öğrencilerin, bir seviye tespit sınavına alınmasına karar verildi. Başarı derecesine göre harbiye 1'inci sınıfına kaydedilmesi uygulamasına geçildi.²⁰¹ 02 Ocak 1864'te, İlk defa askeri okullara gayri Müslim öğrencilerin de alınmasına dair bir irade yayımlandı.²⁰² Tasvir-i Efkar'ın, 19 Ramazan 1280 tarihli (27 Şubat 1864), 174'üncü sayısında, Rum, Bulgar ve Ermeni ileri gelen ailelerin çocuklarından 40 öğrencinin okula kabul edildiği ve bu öğrencilerin bir kısmının tahsil için Paris'teki Mekteb-i Osmanî'ye gönderildiği haber olarak verilmiştir. Ancak bunların tamamının Harbiye'ye alındığı düşünülmemelidir. Kolağası Mehmed Esad'ın yazdığı, "Mirat-ı Mekteb-i Harbiye" adlı eserin, mezun listeleri incelendiğinde, Harbiye'den biri sivil veteriner olarak, 3 ayrı dönemde 5 öğrenci mezun olmuştur.²⁰³ Bu tarihten sonra, gayrimüslimler mektebe alınmamış, II. Meşrutiyetten sonra tekrar okula kabul edilen gayrimüslim öğrenciler, 1912'de iki dönem olacak şekilde (1328B,1328C) mezun edilmişlerdir.

Harbiye'nin öğrenci kaynağının kalitesini artırmak ve gerekli altyapıyı sağlamak maksadıyla, daha önce ordu merkezlerinde açılmış olan İdadilere (1846'da İstanbul ve Bursa'da, 1847'de Edime ve Manastır'da, 1848'de Şam'da) ilave olarak Galip Paşa zamanında, üç tane daha askeri idadi daha açılmış, (Bağdat 1875, Bosna 1873, Erzurum 1872) İdadilere öğrenci sağlamak maksadıyla askeri rüştiyelerin açılması karar altına alınmış, fakat bu karar, ancak 1875'de yürürlüğe konabilmiştir.²⁰⁴

1865 Yılında, Harbiye'de, iki erkân-ı harp sınıfı, dört harbiye sınıfı, dört baytar sınıfı bulunmaktaydı. Her sınıfın mevcudu takriben yüz civarındaydı.²⁰⁵

Dördüncü sınıfta; Topçuluk Fennî, Top Talimi Ameliyatı, Meç ve Kılıç Talimi, Top Talimi, Kitabet, Fenn-i Harb, Alay Talimi Nazariyatı ve Ameliyatı, Fransızca, Tarama, İstikşâfât dersleri,

²⁰¹ Gök, **a.g.e.**, s.133.

²⁰² Ergin, **a.g.e. c.-2**, s. 730-731.

²⁰³ 25'inci Sınıftan (H:1289) Mülkiye Baytarı, Minas Efendi, 26'ncı Sınıftan (H:1290), Piyade Mülazım-ı Sanileri, Konstantin Efendi (Yağcıhane), Kirkor Efendi (Ortaköy), Süvari Mülazım-ı Sanisi, Semistokil Efendi (Kumkapı), 27'nci Sınıftan (H:1291) Piyade Mülazım-ı Sanisi Mişel Efendi (Beyoğlu) mezun olmuşlardır. Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s. 482-501.

²⁰⁴ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.60.

²⁰⁵ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s. 80-81.

Üçüncü Sınıfta; Tabur Talimi Nazariyatı ve Ameliyatı, Fransızca, Kitabet, Hîdmet-i Seferîye, Hidmet-i Dâhiliye, Mec Talimi, Tarama dersleri,

İkinci Sınıfta; Tathîr-i esliha, Tahdit-i Arazi, İstihkâmât-ı Hafife ve Eşkali, Bölük Talimi Nazariyatı ve Ameliyatı, Kimya, Fransızca, Kitabet, Tarama dersleri,

Birinci Sınıfta; Cebr-i Âlâ, Hendese-i Resmiye, Hikmet-i Tabîiye, Fransızca , Kitabet, Fenn-î Esliha, Talim Nazariyatı, Tarama, Hendese-i Resmîye Eşkali dersleri görülmekteydi.

Dersler çoğunlukla meslek sınıflarıyla müştereken icra edilmesine rağmen, Süvari sınıfının uygulamalı talim eğitimleri ile baytarların uygulamalı dersleri, ayrı görülmekteydi. Bu dönemde İdadiler üç sene idi ve bir takım temel dersler idadi müfredatına dâhil edilmişti.

1.4.2. Öğretmen Yetiştirmek Maksudıyla Muavin Sınıfının Açılması

Askeri okullara, yetenekli ve muktedir öğretmen ve öğretmen yardımcılarını yetiştirmek ve öğretim kadrosunu iç kaynaklardan takviye etmek maksadıyla, Harbiye’de 1864 tarihinde, bir muavin sınıfı ihdas olundu. Bu sınıfın öğrencileri, her sene Harbiye’den subay naspedilen öğrencilerin, zeki ve istifade edilebilir olanlarından seçilmekteydi. Tahsil süresi üç yıl olarak belirlenmişti. Öğrenci subaylar birinci sene sonunda, Mülazım-ı evvel rütbesine terfi ettirilerek, üçüncü sınıfın sonunda yüzbaşı rütbesiyle, askeri okullara “öğretmen muavinliği” vazifesiyle atanmaktaydılar. Her sınıfta 5-6 civarında öğrenci subay bulunmakta, “Matematik” ve “Fenn-i Resim” adlı iki şubeden oluşmaktaydı. Bu muavin sınıfları, tesisinden beklenen maksat elde edilemediğinden 1870 tarihinde lağvedilmiştir.²⁰⁶

1.4.3. Galip Paşa Dönemi Reformları

Nazır Galip Paşa’nın en önemli tedbirlerinden birisi de okulda Fransızca eğitimine önem vermek oldu. 1870’li yılların başına kadar, askeri öğrencilerin tahsil seviyesi ve kültürel seviyeleri yükselmesine rağmen, yabancı dil öğreniminde beklenen netice alınamıyor, yıllara bağlı olarak da gittikçe zayıflama görülmüyordu. Hâlbuki askeri kültür alanındaki yenilikleri takip edebilmek için, yabancı dildeki literatürü takip edebilmek önem kazanmıştı. Bunun üzerine, Galip paşa, okuldaki

²⁰⁶ Ergin, **a.g.e. c.1-2**, s.427-428 , Kolağası Mehmed Esad **a.g.e.**, s.82-84, Harp Okulu, **a.g.e.**, s.23-24.

öğretmenlere ilaveten çeşitli milletlerden öğretmenler getirerek, öğretim kadrosu takviye edildi. Öğrenciler başarı seviyesine göre kurlara ayrılarak, gramer öğretildi. Aynı zamanda Askeri İdadilerde de Fransızca dersi verilmeye başlandı.²⁰⁷

Harbiye'nin, zamanla kurumsallaşması, batılı tarzda eğitim ve öğretimin yerleşmesi ve nitelikli yabancı öğretmenlerin istihdamı neticesinde, "Mektepli Subay" bilinci iyice olgunlaştı. Düşünen, sorumluluk hisseden ve çözüm önerileri geliştiren subayların yetişmesi, başta serasker Rüştü Paşa gibi "Alaylı" subayları rahatsız etmeye başladı. Harbiye'den "*Osmanlı toplumuna yabancılaştı, monarşiye sadakati şüpheli subayların yetiştiği*" söylentileri yayılmaya başladı. Bu telkinlerin etkisinde kalan Sultan Abdülaziz'in Harbiye'ye müdahaleleri arttı. Bu dönemin özelliği, mektep nazırlarının sık sık değiştiği bir süreç olmasıdır.²⁰⁸

Galip Paşa Nazırlık döneminde, okulun gelişimini denetlemek ve yapılacak yenilikleri ortaya koymak maksadıyla "6'sı Türk, 3'ü yabancı subaydan oluşan, 9 kişilik bulunan bir komisyon" kuruldu. Komisyonun vazifesi, Harbiye'de ve Askeri İdadilerde, eğitim ve öğretimin ilkelerini belirleyecek bir nizamname hazırlayacak, denetleme yapacak, öğrencilerin yetiştirme düzeyini tespit edecek, bu konuda sorumluluk üstelenecek makamları belirleyebilecekti. Başta serasker Rüştü Paşa olduğu halde, bazı devlet adamları buna karşı çıkarak komisyonun lağvedilmesine sebep olmuşlar ve Galip paşa'nın görevden alınmasını sağlamışlardır.²⁰⁹

1.4.4. Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un Harbiye İle Birleştirilmesi

Galip Paşa'dan mektep nazırlığına tayin edilen getirilen Selim Paşa döneminde, "Maksadı ve müfredatı arasında önemli farklar bulunmadığı, idadi ile harbiye kısımları için kapasitenin yetersizliği ve uygulamalı eğitim için araziye ihtiyaç bulunduğu" düşünceleriyle, Mühendishane-i Berri-i Hümayun ve Harbiye Mektebi 05 Ocak 1872'de aynı çatı altında birleştirilmiştir.²¹⁰ 1872 yılına kadar Mühendishane-i Berri-i Hümayun'dan yetiştirilen topçu ve istihkâm sınıflarına mensup subaylar, Harbiye'den mezun edilmeye başlandı.²¹¹ Ancak, Harbiye'nin eğitim kadrosu içinde teknik sınıfa mensup bu öğrencileri yetiştirecek, subayların

²⁰⁷ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s. 71-72.

²⁰⁸ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s. 370.

²⁰⁹ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.73.

²¹⁰ **BOA, İ.DH.**,644/44792 (H:23.10.1288)

²¹¹ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s. 443-457.

azlığı, silah teçhizat, malzeme noksanlığı ve eğitim alanlarının müsait olmaması sebebiyle istenen verim alınamadı. 1877-78 Osmanlı - Rus Harbi sonrasında, Mühendishane tekrar kurulmak zorunda kalındı.

Selim Paşa köprücülüğe, lağımcılığa ve muhasara muharebelerine ait eserler yazmış, eserleri uzun zaman Harbiye’de okunmuştur.²¹²

Sultan Abdülaziz’in Harbiye’nin işleyişine müdahaleleri zaman geçtikçe daha da arttı. 1872 yılında Harbiye mektebi Nazırlığına, Selim Paşanın yerine Galip Paşa getirildiyse de, Paşa beş ay gibi kısa bir süre sonra, görevinden alındı ve yerine Şevket Paşa mektep nazırlığına atandı. 1872-1873 Yılları arasında kısa süre mektep nazırlığı yapan Ferik Şevket Paşa döneminde, daha ziyade Harbiye’de disiplin konularıyla meşgul olunmuştur. Kendisi, Kıbrıslı Mehmed Paşa’nın üvey oğluydu. Harbiye’ye padişah iradesiyle girmiş, Erkân-ı Harp Yüzbaşısı olarak mezun olarak, binbaşı iken tahsil için Paris’e gönderilmişti. Karadağ’da Kaymakam, Girit Muharebesinden sonra Miralay ve Mirliya oldu. Dar-ı Şura-yı Askeri azalığına tayin edildi. Henüz 30 yaşında iken Ferik Rütbesiyle Askeri Mektepler ve Harbiye Mektebi Nazırı olmuştu. Ferik Şevket Paşa döneminde, disiplinsizlikleri bahanesiyle birçok harbiyeli alaya çıkarılarak, okuldan uzaklaştırılmıştır.²¹³ Daha sonra İşkodra Valiliği’ne tayin edildiği göz önüne alınırsa, Abdülaziz tarafından Harbiye’de Padişah’ın iradesine göre tanzim yapmakla görevlendirilmiş, olduğu düşünülebilir. Bu görevde iken, 8 Kasım 1873 tarihinde, İşkodra’da Boyana nehrinde boğularak vefat etmiştir.²¹⁴ Yerine Hüseyin Fevzi Paşa atanmış, 1874’e kadar bu görevi sürdürmüştür.²¹⁵

Serasker Rüştü Paşanın yerine Serasker olan, reform yanlısı eski Mektep Nazırı Hüseyin Avni Paşa’nın desteğiyle, Galip Paşa 01 Aralık 1873’te tekrar üçüncü defa olarak mektep nazırlığına atandı.²¹⁶ Galip Paşa’nın mektep nazırlığı döneminde (1873-1876); 1847’den beri dört sene olan okul tahsili üç seneye indirilmiştir.²¹⁷

²¹² Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s. 60.

²¹³ İbrahim Alâettin Gövsa, **Türk meşhurları ansiklopedisi**, Yedigün Neşriyatı, İstanbul, 1945, s.369.

²¹⁴ Mehmed Süreyya, **a.g.e. c.5**, s.1594.

²¹⁵ **BOA, C.AS.**, 38/1724 (H:21.05.1290)

²¹⁶ **BOA, İ.DH.**, 677/47143 (H:11.10.1290)

²¹⁷ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s. 61.

Erkân-ı Harbiye, 3, İdadi,4 senedir. Okulda topçu ve istihkâm sınıfları da öğrenim görmektedir.

15 Ağustos 1291 – 01 Haziran 1292 tarihleri arasında icra edilen eğitim ve öğretim yılının, genel imtihanları sonunda tanzim edilen imtihan-ı umumi cetveline²¹⁸ göre:

Üçüncü sınıfta (Piyade ve Süvariler); Ta'biye-i Cesime ve Sevkülceyş , Fenn-i Eslaha ve Köprücülük, Coğrafya-yı Askerî, Hıfz-üs-sıhha-i Askerî, Fransızca, Talim Nazariyatı, Tarama, İstikşâfât-ı Askeri , Meç ve Kılıç Talimi, Talim Ameliyatı, Top Talim Ameliyatı, süvariler ilave olarak, Fenn-i Hariciye-i Feres (Toplam 11 Ders) 1875 yılında, Tarih-i Askeri dersi ilave edilmiştir.

İkinci Sınıfta (Piyade ve Süvariler); Tesviye-i Turuk ve İnşaat-ı Askeri, İstihkâmât-ı Hafife, Mebâni-ül İnşâ, Tabiye ve Sevkülceyş, Tabiye-i Hafife, Kitabet, Fransızca, Hidmet-i Seferiye, Talim Nazariyatı, Tarama, İstihkâm Eşkâli, İstihkâm Ameliyatı, Talim Ameliyatı (Toplam 13 Ders)

Birinci Sınıfta (Piyade ve Süvariler); Fenn-i Makine, İstihkâmât-ı Hafife, Fransızca, Mebâni-ül İnşâ, Hendese-i Resmiye, Kimya ve Hikmet ve Hendese-i Resmiye-i Askeri, Kitâbet, Talim Nazariyatı, Tarama, Makine Eşkâli, İstihkâm Eşkâli, Hendese-i Resmiye Eşkâli, Talim Ameliyatı, İstihkâm Ameliyatı (Toplam 14 Ders)

3'üncü Sınıf Mevcudu (27'nci Dönem) : 73 Piyade, 9 Süvari, 5 Topçu, 2 İstihkâm, Toplam: 89 Öğrenci

2'nci Sınıf Mevcudu (28'inci Dönem) : 67 Piyade, 7 Süvari, 12 Topçu, 3 istihkâm, Toplam: 89 Öğrenci

1'inci Sınıf Mevcudu (29'uncu Dönem) : 71 Piyade, 7 Süvari, 14 Topçu, 3 İstihkâm, Toplam: 95 Öğrenci

1'inci sınıf öğrencilerinin haftada dört gün, bir buçuk saat talimleri sene sonunda bir aydan fazla istihkâm ve topografya arazi uygulamaları ile atışlı talimleri vardır. 2'nci ve 3'üncü sınıf öğrencileri de aynı sürede talim ve arazi uygulamaları

²¹⁸ İÜ. NEK., No: 89830, Mekâtib-i Askeriye Şakirdanı 1291 Hicri Senesi İmtihan-ı Umûmî Cevdeli, Mekteb-i Fünun-ı Harbiyye Matbaası, İstanbul,1291

icra etmekte, sene sonundaki uygulamalı arazi eğitimlerinde, istikşâfât-ı askeriye, Kanun-ı Seferîye, Köprücülük uygulamalı eğitimleri ile atış ve mekanik nişancılık eğitimleri icra etmektedirler. Topçu ve istihkâmlar haftada üç gün talime çıkmaktadırlar.²¹⁹

1874 yılında da, sözlü imtihan sisteminden, yazılı imtihan sistemine geçildi. Bu tarihe kadar, eğitim ve öğretim yılının sonunda talebeler, görmüş oldukları askeri ve fen derslerinin sınavları, Seraskerlik tarafından tayin edilen mülazım-ı evvelden, ferik ve müşir rütbesine kadar mümeyyizler nezaretinde, sözlü olarak yapılmaktaydı. Uygulamada, zaman yetersizliği ve objektifliğin tesis edilememesi gibi bir takım sakıncalar ortaya çıkmaya başlamıştı. Galip Paşa döneminde yazılı imtihanların yapılmasına karar verilerek bu konuda bir nizamname yayımlandı. Ancak sözlü imtihanlar, yazılı imtihanların yanında, varlığını sürdürmüş, özellikle uygulamalı derslerde, yılsonunda yapılacak şekilde, 1914 yılına kadar devam etmiştir.²²⁰

1.4.5. Süleyman Hüsnü Paşa'nın Mektep Nazırlığı

Galip Paşanın ani ölümü üzerine, Mektebin 2'nci Nazırı olan Mirliha Süleyman Paşa, 22 Ocak 1876'da Mekâtib-i Askeriye Nazırlığına atandı.²²¹ Süleyman Paşa, Harbiye'nin tarihinde önemli yeri olan komutanlardan birisidir. Gerek asker kişiliği, eğitimciliği ve devrin siyasi olaylarının içinde yer alması açısından, kendisinden sonraki nesillere dahi etkisi olmuştur. İttihat ve Terakkinin, Harbiye'de faaliyetlerini artırdığı günlerde kurulan iki gizli hücreye, Hüseyin Avni Paşa ve Süleyman Paşa'nın hatırasına atfen, onların adı verilmişti.²²²

Süleyman Hüsnü Paşa, 07 Aralık 1838 tarihinde, İstanbul Süleymaniye civarında, Molla Gürani mahallesinde dünyaya geldi. Yeniçeri Ağası Mehmed Halid Efendinin oğluydu. İlköğrenimini Cağaloğlu'nda 1850'de açılan Darülmaarifte tamamladı. Namık Kemal ile sınıf arkadaşıydı. Bu sıralarda başlayan arkadaşlıkları kalıcı bir dostluk ve yol arkadaşlığına dönüştü. 1853'te İstanbul Maçka'da bulunan Mekteb-i İdâdî-yi Askerî'ye kaydolup 1856'da Mekteb-i Fünûn-u Harbiye'ye dahil

²¹⁹ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.118.

²²⁰ **a.g.e.**, s.88-90.

²²¹ **BOA., İ.DH.**, 715/49987, (H-25-12-1292)

²²² Kâzım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2011,s.277, Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,2012,s.164, Mahir Sait Pekmen, **Fizan Hatıraları**, Haz. Hasan Babacan, Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu, Ankara,2013, s.33.

oldu. 1860'ta Harbiye'den 12'nci Dönem'de Piyade Mülâzım-ı sânilîği rütbesiyle mezun oldu. Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile sınıf arkadaşıydı.²²³ Uzun süre, Balkanlarda isyan bastırma harekâtlarında görev almıştır. 1865'te kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne 35'inci hücre reisi olarak katıldı. 1867'de Binbaşı oldu ve Karahisar Redif Taburu'na, komutan olarak tayin oldu. Girit'teki isyan sebebiyle adaya gönderildi ve burada 1869'a kadar kaldı. İsyanın bastırılmasını müteakip, İstanbul'a Harbiye Mektebi'nde Münşaat Müdürlüğü'ne tayin olundu. Girit'teki başarıları dolayısıyla, 14 Temmuz 1870'te rütbesi kaymakamlığa yükseltildi. Yemen'de çıkan isyanları bastırmak için Ferik Redif Paşa'nın maiyetinde Yemen'e gönderildi. 01 Mayıs 1871'de miralay oldu. Hastalığı sebebiyle, İstanbul'a geri döndü. İyileşince Harbiye Mektebi'ndeki kitabet ve buna ilaveten genel tarih öğretmenliği görevlerini üstlendi. 21 Temmuz 1872'de miraliva rütbesine terfi etti. 1873'te Harbiye mektebi ders nazırı, 22 Ocak 1876'da Mekatib-i Askeriye Nazırı oldu. 30 Mayıs 1876'daki Abdülaziz'in tahttan indirilmesi hadisesine, emrindeki harbiye öğrencileri ile birlikte katıldı. Sarayı kontrol altına alıp Abdülaziz'i tahttan feragat etmeye davet eden ve Şehzade Murad'ı bizzat dairesinden alarak seraskerliğe götüren Süleyman Hüsnü Paşa idi. Haziran 1876'da Ferik oldu.²²⁴ Bir ay sonra "Mekâtib-i Askeriye Nezâreti" uhdesinde olduğu halde, "Meclis-i Vâlâ" kararıyla ve "Harb Müşâviri" sıfatıyla, o sırada Sırp Muharebesi'ne memuren, Abdülkerim Nadir Paşa ile beraber, Sofya'ya, daha sonra "Piot" bölgesi komutanlığına tayin olunmuştur. Sırplarla yapılan bu muharebelerdeki başarılarından dolayı, 23 Kasım 1876'da Mecidi nişanıyla taltif edilmiştir.²²⁵ V. Murad'ın kısa süre sonra, psikolojik rahatsızlığının baş göstermesi, saltanatından beklentilerin gerçekleşmeyeceği sonucunu doğurdu. Kanun-ı Esası ilanı ile ilgili Pazarlıklar neticesinde, 31 Ağustos 1876'da II. Abdülhamid tahta çıktı. Süleyman Hüsnü Paşa mütareke ilanı sebebiyle 20 Kasım'da İstanbul'a döndü. Anayasanın hazırlanması aşamasında Midhat Paşa ile birlikte hareket ederek yeni hükümdarın bütün yetkilerinin meclise devredilmesi esası üzerinde ısrarcı oldu. 19 Aralık 1876'da Midhat Paşa'nın sadarete gelmesiyle, Kanun-ı Esasi 23 Aralık 1876'da ilan edildi. Anayasanın ilanının çabuklaştırılması

²²³ Süleyman Paşazâde Sami, **Süleyman Paşa'nın Muhakemesi 1293 Osmanlı-Rus Muharebesi'nden**, Matbaa-yı Ebu'z-zıya, Kontantiniyye, 1328, s.1, Kolağası Mehmed Esad, a.g.e., s.300.

²²⁴ Süleyman Paşazâde Sami, **a.g.e.**, s.3-5.

²²⁵ **BOA, İ.DH.**, 736/ 60295 (H-6-11-1293)

konusundaki baskıcı tutumu, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi sebebiyle, Abdülhamid nezdinde, kendisine karşı bir güvensizlik oluşmuştu. Bütün bunlar Süleyman Hüsnü Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılmasında önemli faktörlerden bazılarıydı. 27 Aralık 1876'da Müşirliğe terfi ettirilerek, Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın yerine Bosna ve Hersek Komutanlığına tayin edildi.²²⁶

Süleyman Hüsnü Paşa, Askeri Mektepler Nazırlığı görevine başladıktan sonra, daha önceki tecrübelerine binaen, eğitim müfredatını Avrupa'daki Harp Okullarını, örnek almak suretiyle yenilemek istedi. Öncelikle, Eğitim, öğretim ve imtihan usulünü düzenlemek maksadıyla, bir mevzuat hazırlanması için çalışma başlattı. Matematik dersleri ile erkân-ı harb sınıfının derslerinden "İlm-i heyet" (Astronomi), "Taksîm-i Arâzî" (Jeodezi), "Fenn-i Mimari" dersleri ile, "Tamâmî ve Tefâzü'lî" gibi matematik derslerinin uygulamalı öğretiminin yapılabilmesi maksadıyla, öncelikle, Belçika'dan öğretmenler getirtti. Harbiye'deki piyade ve süvari sınıflarının tahsil süresini, "St. Cyr." Fransız Harp Okulu Programına göre dört seneden iki seneye düşürmeyi, topçu sınıfı ve erkân-ı harbiye sınıfları için dört seneye çıkarılmasını planladı. Ayrıca Topçu sınıfının ders programlarında, Prusya sistemini esas alarak, topçu ve istihkâm sınıflarından erkân-ı harp seçilebilmesine imkân sağlamak için bir planlama yaptı.²²⁷ Harbiye'nin eğitim süresinin düşürülebilmesi maksadıyla, "Hikmet" (Fizik) ve "Kimya" ve "Hendese-i Resmiye" (Uzay Geometrisi) gibi Harbiye'nin müfredatıyla alakası olmayan dersler, idadi'ye nakledilip, yalnız askerliğe yönelik meslek derslerinin Harbiye'de gösterilmesi planlandı. Ancak taşra askeri idadilerinde, bu dersler için hoca ve özellikle hikmet ve kimya için gerekli laboratuvar ve ders yardımcı malzemelerinin temininde güçlük çekildiğinden, geçici süreyle Harbiye'ye nakledilecek taşra idadi dördüncü sene öğrencilerinin Dersaadet idadisi'ne (Kuleli) alınarak, tamamından bir sınıf oluşturulmasına, hikmet ve kimya ve hendese-i resmiye derslerinin bu sınıfta okutulmasına, uygulamalı yüzme eğitiminin verilmesine karar verildi. Harbiye'nin 1'inci sınıfında, 10 ders hikmeti askeriye, 15 ders kimya-yi askerî ve 7 ders hendese-i

²²⁶ BOA, İ.DH., 737/60382, (H-10-12-1293)

²²⁷ Süleyman Paşazâde Sami, a.g.e., s.26-27.

askeriyeden oluşmak üzere, haftada, toplam 32 saat ders gösterilmesi hususunda mutabık kalınmıştır.²²⁸

Ancak, Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın müdahalesiyle, Harbiye'deki eğitim süresine yönelik tadilat gerçekleştirilemedi.²²⁹ Harbiye'nin eğitim süresi, belki de bir sınıf okuluna sahip olunamadığından, 1912 yılına kadar iki yıla düşürülememiştir. Süleyman Paşa'nın döneminde, Harbiye'nin 3'üncü sınıf derslerine "Tarih-i Askeri", 1'inci ve 2'nci sınıfa, "Mebâni-ül İnşâ" dersleri ilave edildi.²³⁰

Gerçekten de bu tarihte, Fransız, St.Cyr. (Ecole Impériale Spéciale Militaire) Fransız Harp Okulu, iki yıldır. Ancak, buna ilave olarak bir sınıf okulu ihdas edildiği gibi, adı geçen dersler de okulda müfredata dâhildir.²³¹

Askeri İdadilere, öğrenci yetiştirmek üzere askerî rüştiyeler tesis edilmiş, İstanbul'da 9 yerde askeri rüştiye açılarak, binaları inşa edilmiştir.²³² İstanbul'dakilere ilave olarak, Şam ve Bağdat'da birer askeri rüştiye açılmıştır. Askeri İdadilerin ders programları üzerinde yapılan çalışma ile Avrupa'daki dengi olan "lise" seviyesine çıkarmak için reformlar yapılmış, Fransızca dersleri müfredata eklenmiştir. Ayrıca, Yeni açılan Rüştiyelere gayrimüslim vatandaşların çocuklarının alınması da planlanmışsa da bu husus gerçekleştirilmemiştir.²³³

O zamana Askeri okullarda kadar, hemen hemen bütün akademik ve fen derslerinin öğretim kadrosu, subaylardan oluşmaktaydı. Subayların asli görevlerine dönmesi ve uzmanlaşmanın gerçekleştirilmesi maksadıyla, askeri okullarda görevlendirilecek öğretmenleri yetiştirmek için, 1875 Yılında "Menşe'-i Muallimin Mektebi" tesis edilmiştir. Bu okul aslında, Galip Paşa zamanında açılmış, fakat 6 yıl faaliyet gösterdikten sonra, 1870'de lağvedilmiş olan "Muavin Sınıfının" bir bakıma yeniden teşkil edilmesi ve açılmasıdır.

²²⁸ BOA, I.DH., 690/48181 (H-13-08-1291)

²²⁹ Süleyman Hüsnü Paşa, a.g.e., s. 10-14

²³⁰ İÜ.NEK., No: 89830, **Mekâtib-i Askeriye Şakirdanı 1291 Hicri Senesi İmtihan-ı Umûmî Cevdeli**, Mekteb-i Fünun-ı Harbiyye Matbaası, İstanbul, 1291, MSÜ. KHOTA., 2-1 Nolu Numara Defteri.

²³¹ Henry Barnard, a.g.e., s.226., War Department, Military Information Division, **The Military Schools of Europe Doc: 10**, Government Printing Office, Washington, 1896, s.64, Emory Upton, **The Armies of Asia and Europe (Official Reports)**, New York, 1878, s.240, Ahmed Muhtâr Paşa, a.g.e., s.77-91.

²³² Beşiktaş, Soğukçeşme, Fatih, Kanlıca, Kocamustafa Paşa, Kasımpaşa, Üsküdar: Paşa Kapısı, Üsküdar: Toptaşı.

²³³ Süleyman Paşazâde Sami, a.g.e., s. 28-29.

Menşei Muallimin İdadisinin eğitim müfredatı itibariyle, o zamanki Askerî İdadiler ile aynıydı. Yabancı dil öğretimine önem veriliyordu. Menşei Muallimin İdadisini bitirerek, yüksek kısmında tahsile devam etmek isteyenler olgunluk sınavına girmek mecburiyetindeydiler. Menşei Muallimin Mektebinin yüksek kısmının tahsil müddetleri 2 ile 4 arasında değişiyordu. Askeri okullarda öğretimi yapılan akademik ve fen derslerinin öğretmenlerini yetiştirmek üzere, 11 şubeye ayrılmıştı. O dönemde Harbiye Mektebinin Dâhiliye subaylığına tayin edilmiş olan Binbaşı İsmail Bey tarafından (Zülüflü İsmail Paşa), Sultan Abdülhamid'e verilen bir jurnal üzerine kapatılmıştır. Jurnalde, "Okulun Süleyman Hüsnü Paşa tarafından, kurulması münasebetiyle, onun zararlı fikirlerinin yaygın olduğu, bunun orduda anarşiye sebep olacağı" iddia edilmekteydi.²³⁴

Süleyman Hüsnü Paşa uygulamalı askeri eğitimlerinin verimini artırmak için, okula " Gösteri Tatbikat Birliği" getirtmiştir. Süleyman Paşa'nın nazırlık döneminde, bir Amerikan askeri heyetinin okulu ziyaret ettiği, uygulamalı askeri eğitimleri izlediği ve bir kısım uygulamaları kendi ülkelerinde tatbik etmek için örnek aldıklarına dair bir rivayet de mevcuttur.²³⁵ Amerikan ordusunda görevli Tümgeneral Emory Upton'un bu tarihlerde, yabancı orduların sistemlerini incelemek üzere, Avrupa'yı dolaştığı göz önüne alındığında, bunun gerçek olabileceği düşünülebilir. Ancak, Upton, 1878'de yayınlanan kitabında, İran ve Hindistan gibi ülkelere bile yer verdiği halde Osmanlıdan bahsetmemiştir.

Süleyman Hüsnü Paşa, yazar ve şairdi. Askeri ve sivil okullarda okutulmak üzere, çok sayıda eser kaleme aldı. Kitapları özellikle edebiyat, hitabet ve Türkçe gramer üzerine yazılmıştı.²³⁶ Askeri okullar için yazdığı kitaplarda, Fransız edebiyatına ve Fransız Devrimiyle ilgili fikirlere yer veriyordu. Tüm bu düşünceler, askeri okullarda, batılı düşünce anlayışı ile birlikte Türkçülüğün yayılmasına hizmet etti. Askeri okullarda, Genç Osmanlıların fikirlerinin yayılması ve "Vatan Kavramı"

²³⁴ Ergin, **a.g.e. c.1-2**, s. 646-730.

²³⁵ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s. 63.

²³⁶ İrade-i Cüz'iyeye Risalesi (İstanbul 1283), muhtasar, kebir ve sagır olmak üzere ilmihal risaleleri (I. bs., istanbul 1286); Mebâni'ül-inşa (İstanbul 1288), İlm-i Sarf-ı Türki (2. bs., istanbul 1293) ve askeri okullar için ders kitabı olarak Tarih-i Alem'dir (İstanbul 1293).

bilincinin oluşması, Süleyman Hüsnü Paşa sayesinde gerçekleşti.²³⁷ 1876'da Sultan Abdülaziz'i tahttan indirilmesinde, icracı kuvvetin çekirdeği, Süleyman Paşa'nın komutasındaki Harbiye taburları idi. Şerif Mardin'e göre, "*Subay adaylarının bu gibi bir darbeye katılmaları, aralarında hürriyetçi akımların ne kadar kolayca yankı bulabileceğinin bir deliliydi.*"²³⁸ Ancak, bir siyaset yöntemi olarak, askeri okullara ideolojik yapıların sokulmasının, ne derece büyük bir yanlış olduğu, bir kere ideolojik fikirlerin girmesiyle hangi tarafa evrileceğinin bilinemeyeceği, sonrasında kontrol altına alınmasının ne kadar güç olacağı, II.Meşrutiyet döneminde görülecekti.

Süleyman Hüsnü Paşa'yı en çok eleştirenlerden birisi olan, Keçecizade İzzet Fuad Paşa, "Kaçırılan Fırsatlar" adlı eserinde, kendisinin komutanlık vasıflarını ve askeri tecrübesini dile getirerek, "Hiçbir zaman, düzenli bir muharebede komutanlık yapmadığını", "Ayaklanma Bastırma ve Dağ harekâtlarına" katılan bir komutan hakkında hiçbir hüküm verilemeyeceğini, bu tür harekâtların jandarmalık olduğunu, 1878-1879 Osmanlı Rus harbindeki başarısızlığının da bundan kaynaklandığını" vurgular.²³⁹ Ayrıca "*Süleyman'ın askerlik ve ilim açısından hafızasında hiçbir fikir, düşünülmüş, muhakeme edilerek birikmemiştir. Bütün düşünceleri, yaptıkları, çabuk adapte olmasının sonucu, zekâ ve hile ürünüdür. Askerî cevhere sahip olmadığından tasarılarında ve önlemlerinde yalnız düşüncesi etken oluyordu. Fransızca'yı, Almanca'yı bilmeyen Süleyman, savaş sanatını hangi askerî yazılarımızdan öğrenmişti?... İnsan bir takım şairlerin eserlerini okumuş ve hatta kendi de şair olmakla askerî sanatı öğrenmek asla mümkün olamaz... Evet, Süleyman Paşa asker değil, iyi bir kâtiptir!....*"²⁴⁰ demek suretiyle biraz da haksız eleştiri getirir. Kitabın yayımlandığı dönemde, Mekatib-i Askeriye Nazırı Olan Müşir Zeki Paşa'nın da Harpte, onun yaveri olduğunu vurgulayarak, yaverinin kendisinden de fazla devlete zararı olduğu kanaatine ulaşır.²⁴¹ Bu hususların, kitabın yayımlandığı dönemin ruhuna uygun olacak şekilde bir sempati edinme kaygısıyla, yazıldığını düşünmek mümkündür. Ancak bu eleştirileri yapan Fuad Paşa'nın, Fransız askeri okullarından

²³⁷ Odile Moreau, **Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu Askeri (Yeni Düzen'in İnsanları ve Fikirleri: 1826-1914)**, çev: Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.47.

²³⁸ Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 67.

²³⁹ a.g.e., s.96.

²⁴⁰ a.g.e., s.116.

²⁴¹ a.g.e., s.93.

yetişerek, tüm meslek hayatında, komutanlık vasıflarını ispat-ı vücut edecek hiçbir başarı ve harp tecrübesi görülmemiştir.

1.4.6. Askeri Okullara ğretmen Seçiminde Sınav Usulünün Getirilmesi

Başlangıçta, askeri okulların, eğitim ve ğretim kadrosunu teşkil eden öğretmenler için bir seçim sistemi belirlenmemişti. Bu görevlere, gönüllü olanlar ve idarece uygun görülenlerden, ahlaki olarak sakıncası olmayanlar atanabiliyordu. Öğretmen adaylarının okutacağı derslerde ihtisas sahibi olduklarını, referans göstermek suretiyle ispatlamaları da istenebiliyordu. Okulda istihdam edilecek, ğretmen yardımcılarının, sadece kendi konularında ihtisas sahibi olmaları ve diğer derslere de aşına olmaları yetmiyordu. Fransızcadan tercüme yapabilecek kadar lisan bilgisi de isteniyordu. Fransızcanın ikamesi olarak, Almanca veya İngilizce bilemek de yeterli kabul edilebiliyordu. Eğitim kadrosunun, nitelikli kişilerden oluşturulabilmesi maksadıyla, 1877 yılı ortalarında bir nizamname tesis edilerek, sınavla ğretmen alınmasına karar verildi ve bu konudaki esaslar kurumsal olarak tespit edildi.²⁴²

Öğrencilerin disiplin durumlarını yakından takip etmek, birbirleri arasında gelişim açısından mukayesede bulunabilmek, disiplin kurallarına uymada gayret ve dirayet gösterenleri ödüllendirmek, teşvik etmek, aksine hareket edenleri objektif bir şekilde cezalandırabilmek maksadıyla, 1878 yılında Harbiyelilere “Hüsn-i Ahlâk Numarası” (Disiplin Puanı) verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu uygulamanın etkileri kısa zamanda görülmüş ve disiplinin tesisine olumlu katkıları olmuştur.²⁴³

Askeri İdadileri bitirerek, Harbiye’ye gelen öğrenciler, sınıfın mevcudu ve emsalleri içindeki başarı durumu dikkate alınarak, askeri meslek sınıflarına ayrılıyorlardı. Topçu ve istihkâm sınıfına ğrenci seçiminde, öncelikle gönüllü olanlar seçiliyor, yeterli miktarda kadar gönüllü ğrenci bulunmadığı takdirde, kura ile tespit yapılıyordu. Geri kalan öğrenciler, piyade ve süvariye ayrılıyorlardı. Erkân-ı Harbiye sınıflarına, tavır ve ahlak notları yeterli olmak kaydıyla, kendi sınıfının en başarılı olanları seçilmekteydi. şartları taşıyan öğrenciler, öncelikle Erkân-ı Harbiye

²⁴² Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.91-93.

²⁴³ **a.g.e.**, s.100-101.

Kabul imtihanına giriyorlar, başarılı olanlar Erkân-ı Harp sınıfına kabul ediliyorlardı.²⁴⁴

1.5. II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye

1.5.1. 1877-1878 Osmanlı – Rus Harbi

Sultan II. Abdülhamid, Mekatib-i Askeriye Nazırı Süleyman Hüsnü Paşa'yı “*Sırp meselesiyle ilgilenmek*” bahanesiyle, Ordu Komutanlığı göreviyle İstanbul'dan uzaklaştırılmasıyla, bir süredir vekâleten yürütülen Mekatib-i Askeriye Nazırlığına, 23 Ocak 1877'de Mâbeyn-i Hümayûn Müşirliği görevi de uhdesinde kalmak üzere, Said Paşa tayin edildi.²⁴⁵ Said Paşa Mühendishane mezunuydu ve tahsilini Londra'da tamamlamıştı. Uzun seneler İngiltere'de kalmış olması sebebiyle “Eğimli İngiliz Said Paşa” olarak da anılıyordu. II. Abdülhamid'in yakın çevresinden Tophane Nazırı Ahmed Fethi Paşa'nın damadı ve Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan ile evli bulunan Mahmud Celaleddin Paşa'nın eniştesi olması sebebiyle, saraya yakın bir çevrede yer alıyordu.²⁴⁶ Said Paşa'nın Nazırlığı kısa sürdü. Gerek harp sebebiyle ilave görevler alması gerekse de kabine içindeki anlaşmazlıklar sebebiyle, bu görevine yoğunlaşamadı. 19 Temmuz 1877'den itibaren, Bahriye Nezareti Kaymakamlığı görevini sürdüren Said Paşa 26 Aralık 1877'de “Ferik Rütbesine” terfiyle asaleten Bahriye Nazırlığına da atanmıştı. Sadrazam, Ahmet Vefik Paşa ile Küçük Said Paşa arasındaki çekişme ve Abdülhamid'i tahttan indireceği yolundaki dedikodular, Padişahı rahatsız ediyordu. Harbin başarısızlıkla sonuçlanması, Abdülhamid'in 18 Nisan 1878'de Sadrazam Ahmet Vefik Paşa'yı ve vükelayı azletmesiyle sonuçlandı. Said Paşa'nın Bahriye nazırlığı, Mâbeyn müşirliği ve Mekatib-i Askeri Nazırlığı görevi sona erdi.²⁴⁷ Yerine 19 Mayıs 1878'de İbrahim Edhem Paşa atandı. Said Paşa'nın ilave görevleri sebebiyle, zaten uzun süredir bu görevi vekâleten sürdürmekteydi.²⁴⁸

²⁴⁴ Ahmed Muhtâr Paşa, **a.g.e.**, s.225-228.

²⁴⁵ Davut Erkan, “II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Feriki Eğimli (İngiliz) Said Paşa, Hayatı ve Hatıratı”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi (The Journal of Ottoman Studies)**, Sayı 35, 2010,s.44.

²⁴⁶ Erkan, **a.g.e.**, s.40.

²⁴⁷ Erkan, **a.g.e.**, s.57-58.

²⁴⁸ **BOA, İ.DH.**, 768/62562. (H-16-05-1295)

1877 senesi Mayıs ayında, Harbiye’de bitirme sınavları icra edildi. Yaklaşmakta olan harp sebebiyle, ordunun subay ihtiyacına binaen, 29’ncu Dönem ile birlikte, aslında 1878’de mezun olması gereken, 2’nci tahsil senesinde bulunan, 30’uncu Dönem de mezun edildi. Bu sırada Harbiye’de eğitim görmekte olan topçu ve istihkâm sınıflarının ise, tahsillerine devam etmeleri maksadıyla okulda bırakıldı. (2 İstihkâm, 5 Topçu) Aynı şekilde Erkân-ı Harp sınıfları da okulda kaldılar. Okulda, 11 Üçüncü Sene erkân- Harp, 7 ikinci sene Erkân-ı Harp, 7 ikinci sene topçu ve istihkâm, 9 birinci sene erkân-ı Harp, 12 birinci sene topçu ve istihkâm, 68 birinci sene piyade ile 11 birinci sene süvari öğrencisi olmak üzere toplam 125 öğrenci kalmıştı. 1’inci sınıfta olan 31’inci dönem Harbiyeliler de eğitim süresi kısaltılarak, ivedilikle sınavları yapılmış ve 1878 yılı başında mezun edilmişlerdir. Harbin başlangıcında, mezun edilen 29’uncu Dönem 92 sınıf subayından 7 si, 30’uncu dönem olarak mezun olan 80 sınıf subayından 9’u harpte şehit olmuştur. 1872 Yılında, kapatılarak²⁴⁹, öğrencileri Harbiye’ye nakledilmiş olan, Mühendishane-i Berr-i Hümayun, 1878 yılında tekrar açılmış, 31’inci Dönemden itibaren Harbiye’den topçu ve istihkâm sınıfı subay yetiştirilmemiştir.²⁵⁰ Mühendishane-i Berr-i Hümayunun yeniden kurulma sebepleri, açılma teklifini yapan “Tophane-i Amire Meclisi Heyet-i Umumiyesi”nin hazırladığı mazbatada, şu şekilde belirtilmiştir²⁵¹:

Askeri İdadilerde ortak fen derslerini dersleri alarak, Harbiye’ye gelen öğrencilerin kurayla sınıflarının belirlenmesi sebebiyle, topçu ve istihkâm sınıfı kurası çeken öğrencilerin, kendi sınıfları için gerekli fenni ve ameli dersleri yeterince almadığı için Harbiye’deki sınıf eğitimlerinde yetersiz kalmaları, Harbiye’de öğretim kadrosu içinde piyade sınıfı subaylarının çoğunlukta olması nedeniyle, kendi sınıflarını övmeleri ve piyade sınıfının üstünlüğüne öğrencileri inandırmaları, topçu ve istihkâm sınıfına mensup öğrencilerin kendi sınıflarıyla ilgili olarak yeterli aidiyet duygusu geliştirememeleri, Mekteb-i ibtidaiden itibaren öğrencilerin sınıflarına ayrılması sonucunda, bilinçli ve istekli olarak, eğitimlerine devam etmeleriyle, meslek hayatlarında daha başarılı olacakları, dünya ordularında topçu ve istihkâm sınıflarında önemli gelişmelerin meydana geldiğinden, ordumuzda bunları takip ve

²⁴⁹ BOA, İ.DH., 644/44792 (H:28.10.1288)

²⁵⁰ MSÜ, KHOTA., 2-2 No’lu Numara defteri, Kolağası Mehmed Esad, a.g.e., s.533-557.

²⁵¹ BOA, İ.DH., 770/62745 (H-17-07-1295)

tatbik edebilmek için, Tophane-i Amire bünyesinde bir Mühendishane-i Berri Hümayun Mektebinin kurulmasının elzem olduğu, Topçu sınıfının, Prusya usulü eğitim yaptığı, Harbiye’de ise Fransız usulü ayak (Yanaşık düzen) ve Tüfek eğitiminin (muharebe düzeni) olduğu, buna göre yetişen topçu ve istihkâm sınıfı subayların, kendi asli sınıflarına iltihak ettikten sonra çeşitli güçlüklerle karşılaşmaları ifade edilmiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Devleti için bir felaketle sonuçlandı, Berlin Antlaşması sonucunda, problemler çözülmediği gibi yeni tehditler de ortaya çıktı. Devlet iki cephede yaptığı harp sonucunda, kendi gücüne dayanarak ayakta kalabilme gücünü büyük ölçüde kaybederek, Uluslararası güç dengesinin etkilerine çok daha fazla açık hale geldi. Harpte yaşananlar, askeri alanda birçok eksikliklerin olduğunun anlaşılmasını da sağladı. Abdülaziz döneminde yapılan reformlara rağmen, harp zamanlaması ve planlaması açısından iyi sevk ve idare edilememişti. Ruslara karşı kazanılan kısmi başarılar ise, subay ve komuta heyetinin önemini bir kere daha ortaya çıkardı. Harbin ve muharebelerin sevk ve idaresini yürütecek karargâhlar büyük ölçüde işlevsiz ve yetersizdi. Abdülhamid’in harbin her aşamasında emir-komutayı elinde tutmak konusunda gösterdiği aşırı merkeziyetçilik, zaten kötü olan askeri karar verme sürecini ve komuta yapısını tamamen pasifize ederek, komuta ve hiyerarşide karmaşaya sebebiyet verdi. Redif Paşa gibi, mesleki açıdan yetersiz, alaydan yetişme, liderlik vasıflarından yoksun birisini serasker olarak ataması, karargâh teşkilatını etkin kılmak yerine İstanbul’da kalan bütün üst rütbeli paşaları " Meclis-i Umur-ı Harbiye " adı altında bir araya getirerek, faydasız teşekküller oluşturmaları, ordu içindeki emir-komuta birliğini ve koordinasyonu bozdu. Harekâta yönelik bir hazırlık, planlama ve idare konusunda da büyük eksiklikler vardı. Ordunun harbin başındaki konuşlanması, yığınak bölgelerine sevk, lojistik desteğin sağlanması süreci iyi yönetilememişti. Teçhizat ve donatım açısından, Rus ordusuna kıyasla birçok açıdan üstün olunmasına rağmen, taaruzi harekâtlarda ateş desteği ve manevra iyi koordine edilememiş, etkili bir hedefe yöneltilememişti. Harbin ve muharebelerin, askeri açıdan hedefi açıkça tanımlanamamış, doğru ve gerçekçi tespit yapılamamıştı. Osmanlı ordusunda, mevcudu gittikçe artan mektepli subaylar bu harpte iyi bir sınav vermişler, kendilerine düşen vazifeleri layıkıyla yerine getirmişlerdi, ancak politik ve stratejik

seviyede yapılan hatalar bu başarıları gölgede bırakmıştı. Plevne ve doğu cephesi örneklerinde görüleceği üzere, Osmanlı askerleri, liyakatli komutanların emir-komutası altında olduklarında geleneksel güvenirlilik, cesaret, itaat, fedakârlık ve dayanıklılık özelliklerini bir kez daha göstermişlerdi. Harpte taarruzda değil de savunmada başarılı olunmasının sebebi, daha karmaşık olan taarruzi harekatta görev alabilecek, alt düzey komutanların sayısının azlığı, eğitimsizliği ve inisiyatif kullanabilme becerilerinin noksanlığıydı. İdealist Mektepli subaya olan ihtiyaç her alanda kendini hissettiriyordu. Ülke çapında asker alma sisteminin yetersizliği ile seferberlik hizmetlerinin iyi organize edilememesi başka önemli bir eksiklikti. Mektepli subayların varlıklarını ilk defa bu savaşta göstermeleri de Harbiye'nin öneminin anlaşılması açısından önemlidir. Dönemine göre birçok noksanlıkları olmasına rağmen, harbiye kendisinden beklenenleri büyük ölçüde karşılamıştı. Uyar'ın deyimiyle *“İmparatorluğun geleceğinin mektepli subaylara bağlı olduğu, açıkça ifade edilmese de bu savaşın sonrasında anlaşılmıştır. Alaylı subaylar ve padişah gözdelelerine kıyasla muharebelerde gösterdikleri başarılar da, bu potansiyellerinin bir göstergesidir.”*²⁵² Harbinde sonrasında, getirilen “Alman Askeri Heyetleri”nin başlıca uğraşı alanları, bu yetersizliklerin giderilmesine yönelik reformlarla ilgilidir.

1.5.2. Reform İhtiyacı ve Alman Askeri Yardım Heyetinin Ülkeye Gelişi

Osmanlı Devletinin, 1877-1878 Rus Savaşından yenik çıkarak, çeşitli felaketlerle karşılaşması, devletin dengesini sarsmıştı. Rusya'nın ve Balkan Devletlerinin Berlin Antlaşmasıyla beklentilerini elde edememiş olması, çok yakında başka bir harbin meydana gelebileceği ihtimalini kuvvetlendiriyordu. Harpte iyi sevk ve idare edilmeyen Türk ordusunun, Harpten yıpranmış olarak çıkması, ivedilikle tedbir alınmasını gerektiriyordu. Ordunun yapılanmasında ve doktrininde takip edilen Fransız ekolünün etkisi, 1870-1871 Fransız Alman Harbinden sonra zayıflamaya başlamıştı. Osmanlı devletinde görev yapan Fransız subayların büyük bir çoğunluğu, harp sebebiyle ülkesine dönmüştü. Prusya'nın Fransa karşısında 1870 yılında kazanmış olduğu zafer, Prusya ordusunun iyi organize edilmiş seferberlik sisteminin sonucu olduğu ölçüde, Prusya subay heyetinin ve özellikle de

²⁵² Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.372-407.

genelkurmayının üst düzey mesleki ehliyetinin de bir sonucuydu. Alman lojistik sistemi harbe damgasını vurmuştu. Harbin sonunda, Prusya, Bismarck'ın ustaca siyaseti sayesinde uluslar arası siyaset sahnesinde, kayda değer bir güç olarak ortaya çıkmış, Fransa ise eski etkisini kaybetmişti. Tüm dünyada Fransız askeri sisteminin geçerliliğinin sorgulanması sonucunu da doğurmuştu. 18 Ocak 1871 günü, IV. Louis'in Versailles sarayında, Alman İmparatorluğunun kurulduğu ilan edildi. 02 Mayıs 1871'de Frankfurt'da imzalanan barış anlaşması, Fransa'nın Almanya'ya karşı Ruslara yakınlaşma sürecini de başlatmıştı. Alman Birliğinin kurulması sonucunda Bismarck'ın politikası, mevcut statükonun ve barışın sürdürülmesi üzerine kurulmuştu. Bismarck'a göre Almanya'nın bekası açısından en büyük risk iki cepheli bir harbin meydana gelmesiydi. Gelecekte Fransa'nın Almanya'ya karşı yürütebileceği bir savaşta, Rusya'nın tarafsız bırakılması veya dostluğunun kazanılması önem arz ettiğinden, Rusya'ya karşı ılımlı bir politika takip etti.²⁵³

Harp sonrasında, Almanya, genelkurmay yapısı ve askeri eğitim sistemiyle, diğer dünya devletleri tarafından örnek alınmaya başlanmıştı. Harpten mağlup çıkan Fransa dahi Alman sitemine uygun olarak, yeniliklere başlamış ve sistemini revize etmişti. Fransız ordusunda profesyonel askerlik anlayışına doğru bir yönelim başlamıştı.²⁵⁴ Askeri okulların ordunun subay heyetini teşkil etmedeki etkisi ve Genelkurmay'ın kilit rolü, Prusya örneği incelenmek suretiyle anlaşılmış, profesyonellik güç kazanmıştır. Harpten çıkan sonuç, İngiliz devlet adamı, Lord Cardwell'in deyiimiyle, *“Prusyalıların başarılarının sırrı atfedilen diğer tüm nedenlerden daha ziyade subaylarının mesleki eğitiminde yatmaktadır. Ne cesaret, ne de kahramanlık, mesleki talim olmadan, pek bir işe yaramaz.”*²⁵⁵

Osmanlı Devleti, öncelikle ordudaki devamlılığın ve istikrarın sağlanması için, alışılacılmış Fransız sisteminin devamını düşündü. II. Abdülhamid ordunun yeniden yapılandırılması maksadıyla, Fransa'nın İstanbul elçisi, Fournier vasıtasıyla, Fransa'dan yeni bir askeri heyet gönderilmesi yönünde bir talepte bulundu. Fransız hükümeti, muhtemel müttefiki Rusya ile ters düşmemek için bu talebi karşılamak

²⁵³ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askerî Çatışmalar**, çev: Birtane Karanakçı, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 230-240.

²⁵⁴ Huntington, **a.g.e.**, s. 75-76.

²⁵⁵ **a.g.e.**, s. 66-67.

istememedi. Abdülhamid, bu isteğin karşılanması maksadıyla, eski bir Fransız subayı ve yaveri olan Dreysee paşa'yı görevlendirdi. Onun girişimlerinin de fayda vermemesi üzerine, Padişah II. Abdülhamid daha önce II. Mahmud'un yaptığı gibi, politik ve askeri bakımdan Osmanlı üzerinde tehdit teşkil etmeyen ve ordusu 1870-1871 Fransız-Alman Harbinde muharebe gücünü açıkça ispat etmiş olan Almanya'ya başvurmaya karar verdi.²⁵⁶ Zaten Fransa talebi karşılasaydı dahi harpten sonra, Osmanlının da takip ettiği Fransız sistemi diye bir şey kalmamıştı.²⁵⁷ Bu durumda en akıllıca hareket, takip edilen dış siyasetle uyumlu bir ülkenin tercih edilmesi idi.

Bir Alman Askeri Heyeti'nin gönderilmesi için ilk girişim, Padişah emriyle 1880 Mayıs'ının başlarında Padişahın askeri danışmanı Dreysse tarafından, Alman Büyükelçisi von Hatzfeld nezdinde yapıldı. Büyükelçi, bu talebi fazla önemsememekle beraber, Berlin'e iletti. Prens Bismarck Almanya'nın değişen dış politika anlayışı kapsamında, askeri danışman heyetinin Osmanlı devletine gönderilmesinin müttefikleri olan Avusturya ve Rusya için tehdit etmeyeceğine emin olduktan sonra, talebin olumlu olarak değerlendirilebileceği kanaatine vardı. Gönderilecek olan askeri yardım heyetinin, istihbarat temini, dostane ilişkilerin geliştirilmesi, silah ihracatı ve subayların zor coğrafyaları tanımaları açısından, faydalı olacağı görüşündeydi. Bu düşünceler ışığında, heyetin görevlendirilmesi, I. Wilhelm tarafından onaylandı.²⁵⁸

19 Ocak 1882'de Osmanlı Hariciye Nezareti İstanbul'daki Alman Büyükelçiliğine, talep edilen subayların niteliği ve sayısına dair bir liste verdi. Daha önce istenmiş olan bir kurmay, bir piyade, bir süvari subayının gönderilmesinde ısrar edilerek, yeni istekler sıralandı. Son olarak, Mekatib-i Askeriye Nezaretinde, danışmanlık ve müfettişlik yapabilecek bir subayın daha gönderilmesi özellikle vurgulanıyordu. Subayların rütbeleri, binbaşı ile albay arasında olması gerekiyordu.

Kurmay subay ve üç sınıf subayının, Harbiye Nazırı da dâhil olmak üzere yüksek rütbeli Türk subayları üzerinde gereken saygınlığı tesis edebilmeleri için üstsubay olmaları gerekliydi. Mekatib-i Askeriyye Nezaretinde, Mirliva (Tuğgeneral)

²⁵⁶ Wallach, a.g.e., s.24.

²⁵⁷ Ahmed Muhtâr Paşa, a.g.e., s.37-40.

²⁵⁸ Salih Kış, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü, von der Goltz Paşa (1883-1895)**, Palet Yayınları, Konya,2017,s.28-30.

rütbesinde idareciler bulunduğundan, görevlendirilecek subayların rütbece uygun ve tecrübeli olmaları önem arz ediyordu.²⁵⁹

1.5.3. Kaehler Heyeti

Türkiye ile Almanya arasında görüşmelerin başlamasından itibaren iki yıla yakın bir süre sonra geçtikten sonra, 11 Nisan 1882’de Alman Askeri Kabine Başkanı dört danışman subayın Osmanlı Devletine görevli olarak gönderilmesine dair onayını, Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla bildirdi. Askeri danışman heyeti, Osmanlı Devleti’nin istekleri dikkate alınarak, Kurmay Albay Otto von Kaehler, (6 No. 11 Silezya 2 nci Hassa Alayı Komutanı), Piyade Yüzbaşı Louis Karl Adolf Franz von Kamphövener, (79 No. 11 3’üncü Ranover Piyade Alayından), Süvari Yüzbaşı Hans Kurt Henning von Hobe, (4 No. 11 1’inci Silezya Dragon Alayından) ve Topçu Yüzbaşı Ristow’dan, (2 nci Pomeranya Sahra Topçu Alayından), oluşturulmuştu.²⁶⁰

Heyet, 21 Haziran 1882’de fiilen göreve başladı. Albay Kaehler’e “Türk Mirivalığı”, rütbesi, 30.000 Frank yıllık ücret ve ayrıca tayin verilmesi, diğer üç subaya ise Albaylık rütbesi ile 23.000 Frank yıllık maaş verilmesi kararlaştırıldı.

Kaehler heyetinin Padişah’tan aldıkları ilk vazife, Türk Ordusunun genel durumu hakkında bir rapor hazırlamak ve yapılacak reorganizasyonun düzenlenmesi için tavsiyelerde bulunmaktı. Heyette bulunan subaylar kendi uzmanlıkları çerçevesinde, çeşitli birlikleri dolaşmak ve yerinde denetlemek suretiyle, önerilerini hazırladılar. Kaehler, kurmay subay ve aynı zamanda Osmanlı Genelkurmayının 2’nci Başkanı sıfatıyla reorganizasyon, teşkilat, kurmay hizmetleri, seferberlik, eğitim gibi konularda, yaklaşık 400 sayfalık ayrıntılı bir rapor hazırladı.²⁶¹ Tespit ettiği hususlar, ordu teşkilat yapısının ülkenin ihtiyaçlarına uygun olmaması, asker alma sisteminin yetersizliği, birlik eğitimlerinin uygulamaya dayalı olmaması ve subay yetiştirme sisteminin yetersizliği idi.

Kaehler, Türk Ordusunun yapısı hakkında tam bir bilgiye sahip olduğunda, teşkilatın Avrupa orduları örneğinde yapılandırıldığını, görünüm olarak kâğıt üzerinde gayet iyi bir seviyede bulunmasına rağmen, sistemin birçok unsurunun işlevsel olmadığı ve uyumlu çalışmadığı sonucuna ulaşmıştı. Alınan tedbirler, idame

²⁵⁹ BOA, Y.PRK.TKM., 3/23 (H-27-07-1297)

²⁶⁰ Wallach, a.g.e., s.30-32.

²⁶¹ a.g.e., s.33-39.

edilebilir olmaktan ziyade göstermelikti. Geleceğe dönük bir vizyon ve ilkeler belirlenmemişti. Seferberliğe yönelik bir planlama olmadığı gibi eğitim seviyesi çok düşüktü. Ordu, yükümlülük usulü askere alma sistemine göre yapılandırılmış olmasına rağmen, etkin bir asker alma ve hizmet sistemi yoktu. Birliklerin komuta heyetini oluşturan subayların uygulamalı eğitim ve tecrübe eksikliği vardı. Kaehler tüm bu tespitlerinin ışığında ayrıntılı bir plan hazırladı. Teşkilat yapısı ve askere alma sistemi ile ilgili tekliflerinden sonra, subay yetiştirme sistemi ile ilgili olarak, alaylı subayların yeteneklerinin ve bilgilerinin sınırlı olduğunu, bölük komutanlığı seviyesinin üstündeki birlikleri sevk ve idare için yetersizliklerini vurgulayarak, kıt'a kaynağından subay naspedilmesi uygulamasının derhal sona erdirilmesini istedi. Mektepli subayların teorik bilgileri yeterli olmakla beraber, tatbiki eğitimleri çok eksikti. Bunun sonucunda kıtaların sevk ve idaresinde sorunlar yaşanıyordu. Kurmay subayların mesleki yaşamları çoğunlukla karargâh ve kurumlarda geçtiğinden kıt'a komutanlığı tecrübeleri eksikti. Kahler, lider ve birlik eğitimlerinin arzu edilen seviyeye çıkarılması için ise numune birlikleri kurulmasını tavsiye etti. Genelkurmay başkanlığı, Prusya örneğine göre yeniden teşkilatlandırılmalıydı. Bu rapor, otuz yıl sonra, Goltz tarafından, *"Doğunun koşullarına göre planın büyük bir hatası vardı, çok ayrıntılı dolayısıyla da çok uzundu"* diye eleştirilmiştir. Teklif, Ahmed Muhtar Paşa'nın başkanlığını yürüttüğü, askeri reform komisyonunda incelendikten sonra, 11 Aralık 1882'de padişah tarafından onaylandı.²⁶²

Kaehler, Padişahın vehimli yapısını artık anlamıştı. Yeniliklere bakış açısını pozitif yönde değiştirmek ve kendisini teşvik etmek maksadıyla, Prusya sistemini, bir model olarak sunmaya gayret etti. "Padişahın iktidarına yönelecek her türlü komplolara karşı korunmanın en iyi yolunun, hükümdara sadık ve birliğiyle kaynaşmış subaylar tarafından idare edilen iyi eğitilmiş bir ordu olduğu" fikrine inandırmaya çalıştı. Ancak, subaylık mesleğinin itibarını yükseltecek bazı tedbirlerin alınmasının zorunlu olduğunu da belirtti. Padişah Kaehler'i onaylamakla birlikte "Devletin imkânlarının kısıtlı olduğunu, kendisinden öncekilerin yaptığı hataları düzeltmekte olduğunu, Osmanlı Rus Harbinin bunu kesintiye uğrattığını, bu çabasında kendisine destek olabilecek nitelikli memurların bulunmadığından" bahsetti. "Sahtekâr, güvenilmez ve yeteneksiz olan, ama başka şekilde hayatlarını

²⁶² Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.414-415.

idame imkânları olmadığından, tehlikeli bir ihtilalci güruhu haline gelmemeleri için görevlerinden çıkaramadığı çok sayıdaki memur, onun için risk teşkil ediyordu.” Mücadele etmek zorunda olduğu en büyük güçlük “Mali imkânsızlıklar ile liyakatli, güvenilir memurların azlığıydı. Fakat kendisinin çabalarının, güvenlik tesis edilmeden boşa gideceğini anladığından, bütün bu güçlüklerle rağmen Alman subaylarının tavsiyelerine göre Ordunun yeniden yapılandırılmasına yardım edecekti.”²⁶³ Şüphesiz, II. Abdülhamid bu düşüncelerinde haklıydı, ancak bu bahsettiği memurların yerine daha nitelikli kişiler aramadığı gibi, daha sonra, büyük bir kısmını da kendisi eklemişti. Yoksulluğun ve külfetin paylaşılması konusundaki önerisini, gelirin dağılımı konusunda gündeme getirmiyordu.

1.5.4. II. Abdülhamid’in Orduya Bakışı

II. Abdülhamid, merkeziyetçi ve güvensiz tavrının da etkisiyle, ordu reformunun idaresini en küçük ayrıntılarına kadar kontrol etmek istiyordu. Kendi ihtiyacına göre, Askeri komisyon üyelerinden herhangi birini belirli zamanlarda huzuruna çağırıyor ve görüşüyordu. Komisyonun genel çalışma usulleri ve hedefleri tam olarak belirlenmemişti. Alman subayların inisiyatifi sınırlandırılmıştı.²⁶⁴ Abdülhamid, 1876’da ordunun ve donanmanın desteğiyle meydana gelen bir darbenin sonucunda iktidara gelmişti. Yani bu darbenin ürünüydü. Kendisinin de aynı şekilde iktidarı kaybedebileceği ihtimalini daima hatırında bulundurmaktaydı. Padişah, ordunun sürekli kontrol altında bulundurulmasını istediği için, reformlar sonucunda baskın bir güç haline gelmesini de istemiyordu. Ancak ülkeye yönelik dış tehditler, güvenlik ihtiyacını da ön plana çıkarmaktaydı. Padişah, İstanbul’da bir “Alman Askeri Heyeti” bulundurmak suretiyle, hem diplomatik bir manevra yaparak Almanya’nın desteğini temin ediyor, hem de iç kamuoyuna reformist bir hükümdar görüntüsü veriyordu. Ancak, batılı usullerle yetiştirilen kadroların “Jön Türk Hareketine” katılarak kendisine karşı muhalif olma ihtimali de vardı. 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi, başka herhangi bir Padişahın, iktidarı kaybetmesiyle sonuçlanabilecekken, Abdülhamid, krizi lehine çevirerek, otoritesini sağlamlaştırma yolunda ustaca, bir araç olarak kullanmıştı. Harbin sonrasında başarısız olan ordunun kamuoyu nezdinde kaybettiği saygınlığı kullanmak suretiyle, mevcut komuta

²⁶³ Wallach, a.g.e., s.41-42.

²⁶⁴ a.g.e., s.43.

kademesini tasfiye etti. Bir kısmı divan-ı harbe verilerek cezalandırılırken, bir kısmı da sembolik ancak etkisiz makamlara atanıp, kontrol altına alınmıştı. Rütbe ve makamlar, sadakat hisleri telkin eden kişilere tevdi edilmişti. Ayrıca, sarayın güvenliğini sağlayacak, kendisine sadakat göstereceğini düşündüğü, etnik gruplardan müteşekkil yeni bir hassa tümeni kurdu. Güvenlik ve tedbir ihtiyacının bir parçası olarak kurduğu hafiye teşkilatı vasıtasıyla, etkin bir haber alma ağı oluşturdu. II. Abdülhamid'in hafiyeleleri her sahada haber toplayarak iktidarı süresince, padişahın muhaliflerini tasfiyesine yardımcı oldu.

Askeri okullar da hafiyelelerin öncelikli çalışma sahalarından birisiydi. Padişah, fiili ve potansiyel muhaliflerini tavsiye ettikten sonra, orduyu kendi anlayışına göre yapılandırmaya başladı. Aslında Osmanlı tarihinde sıkça görüldüğü gibi, dış tehdit ikinci plana alınarak, iç düşmanlar ön planda tutulmuştu. Ülke içindeki geleneksel kısır siyaset anlayışına ordu kurban edilmişti. Yüzyıllardır devam eden yapısal sorunların kurumsal çözümü yerine, kullanılabileceği düşünülen enstrümanlar etkisiz hale getirilmekteydi. Bu yöntem her zaman olduğu gibi yine aynı sonucu verecekti. Ordu, dış düşmanlar için de dikkate değer bir kuvvet olmaktan çıkacaktı. II. Abdülhamid dış düşmanlara karşı Avrupa'daki güçler dengesini kullanarak, kısıtlı tavizlerle muhtemel tehlikelerden kaçınma politikasını takip ediyordu. II. Abdülhamid'in en önemli şansı, iktidar döneminin kısmi bölgesel çatışmalar hariç olmak üzere, tüm dünyada bir durgunluk ve barış dönemine tekabül etmesidir. Bu barış ortamının bugün bile Abdülhamid'in ustaca siyaset anlayışının sonucu olduğu düşünülmektedir.

Abdülhamid'in askeri eğitim reformlarına büyük desteğinin arka planında, mali sıkıntıların büyük etkisi vardı. Askeri eğitim sistemine yapılan yatırım, silah modernizasyonu projelerine göre hem daha ucuzdu, hem de monarşiye sadakatin sağlanması maksadıyla daha iyi sonuç verebilirdi. Abdülaziz'den farklı olarak, bu okulların imparatorluk geneline yaygınlaştırılmasından maksat, eğitilmiş bir subay sınıfı ve modern bir ordu oluşturmak değildi. Askeri okulları, kendi siyasi fikirlerinin tahakkuk etmesinde stratejik bir araç olarak görüyordu. Eğitim kurumlarının taşraya yaygınlaştırılmasının kendisinin umut ettiğinden de önemli faydalar sağladığı

kesindir.²⁶⁵ II. Abdülhamid döneminde, askeri eğitim konusunda büyük atılımların yaşandığını söylemek mümkün olmasa da, bir durgunluk yaşanmakla birlikte en azından mevcut sitemin korunduğunu, II. Meşrutiyet dönemindeki yıkımın yaşanmadığını söylemek mümkündür.

II. Abdülhamid komuta heyetine güvenmediği için, Kaehler'in önerdiği merkezi planlama ile sevk idareyi etkinleştiren, bir hiyerarşik yapıyı arzu etmiyordu. Aksine hedefi, emir-komuta birliğini bozarak, tamamen kendisine bağlı, çok başlı bir yapıyı kurmayı düşünüyordu. Prusya tarzı güçlü bir genelkurmay yerine, eski Fransız tarzında bir yapılanmaya giderek, Seraskerlik ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği arasındaki komuta ilişkisini ortadan kaldırdı. Kurulan komiteler vasıtasıyla, hızlı karar verme sürecini yavaşlattı. Yıldız sarayında kurduğu, “Maiyet-i Seniye Erkân-ı Harbiye Müşirliği” vasıtasıyla, askeri konulara doğrudan müdahil olarak, askeri karargâh ve kurumları fiilen etkisizleştirdi. Teftiş-i Askeriye Komisyonu ise kıt’alar üzerinde etkin bir kontrol tesis ederek, birlik komutanları üstünde baskısını daima hissettirdi.²⁶⁶ Aslında bu dönemin hatalarının sonuçları kendi döneminde değil, Balkan Harbinde görülecekti. Bu dönemin, askeri komuta heyeti, gücü gözeten kaygısız kişilerden oluşmaktaydı. Abdülhamid, devletin güvenliğini ve dolayısıyla kendi emniyetini uysal, itaatkâr tavırlı ve emirleri şiddetle uygulayacak kişilere teslim etmek istemişti. Endişelerini ancak böyle giderebileceğini düşünürken, aslında çok daha emniyetsiz bir duruma sürüklenmişti. Şahsi kaygılarla hareket eden bu kişiler, kendilerine sorumluluk yükleyebilecek her türlü tehlikeyi gizleyebiliyor, son derece olumlu bir tablo çizerek, Abdülhamid’e yanlış bilgiler verebiliyorlardı.

Orduda, astlarının nezdinde pek de saygınlığı olmayan, cesaretsizlikleri ve ilkesizlikleri ile bilinen bu idareciler, menfaatlerini takip etmek konusunda son derece hassastılar. Nitekim sonrasında, İttihat ve Terakki’ye, mütareke döneminde de işgalcilere sorgulamadan itaat etmek konusunda, tereddüt göstermediler.

Geleneksel anlayışla yönetilen ülkelerde, yapılacak askeri reformların bir sonucu da, Batılı tarzda eğitim almış olan subayların, kendilerini yetiştiren rejim ile

²⁶⁵ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.409.

²⁶⁶ **a.g.e.**, s.416-417.

çelişkiye düşme riskidir.²⁶⁷ Bu açıdan bakıldığında, Abdülhamid'in aldığı bazı makul tedbirlere hak vermek de mümkündür.

19 Mayıs 1878'de, Mekatib-i Askeriye Nazırlığına asaleten atanan İbrahim Ethem Paşa'dan²⁶⁸ sonra bu göreve, 05 Kasım 1882'de II Meşrutiyet'in ilanına kadar bu görevi yürütecek olan, Mustafa Zeki Paşa tayin edildi.²⁶⁹ Müşir Zeki Paşa, 26 yıl bu görevi sürdürerek, bir şekilde istikrarın sağlanmasına hizmet etti.

1.5.5. Baron Colmar von der Goltz'un Osmanlı Ordusundaki Hizmeti

General Kaehler başkanlığındaki Alman askeri heyeti, çalışmalarına devam ederken, askeri okulların reform ihtiyacı tekrar gündeme geldi. Osmanlı Devleti, daha önce Almanya'dan istenen danışman subay listesinde mevcut olan, askeri okullarda düzenleme vazifesini üstelenebilecek bir subay ihtiyacını, 1883 yılında tekrar gündeme getirdi. Almanya bu görev için, Genelkurmay Başkanlığından Binbaşı Wilhelm Leopold Colmar Freiherr von der Goltz'u seçti.²⁷⁰ Goltz'u bu göreve tavsiye eden, daha önce Alman Genelkurmayında beraber çalıştığı, General Kaehler idi.²⁷¹ Bu seçimin çeşitli sebepleri vardı. Öncelikle von der Goltz, aykırı kişiliği sebebiyle, Alman komuta kademesinin tepkisini ve şüphesini çekebilecek davranışlar içinde bulunmuştu. 1877 yılında "Leon Gambetta ve Ordusu" isminde yayımladığı bir kitapta, 1870-71 harbinde, Almanya'nın düşmanı olan siyasetçi Léon Gambetta'yı çok övmüştü. Alman komuta kademesinde, Goltz hakkında bir güvensizlik oluşmuş, Almanya'dan uzaklaştırılması düşünülmekteydi. Aristokrat fakat geniş bir ailesi olan, von der Goltz'un, maddi sıkıntıları vardı. Ancak hiç şüphesiz, mesleki kariyeri açısından da bu görevi yürütebilecek vasıflara sahipti. Türkiye'de görev alması, istediği refah düzeyine ulaşabilmesini sağlayacak maddi geliri temin edebilecekti. Kendisine önerilen görevi bizzat yerinde görmesi ve karar vermesi maksadıyla, 18 Mayıs 1883'de Osmanlı Devleti'ne gitmesine izin verildi. 18 Haziran 1883'de İstanbul'a ulaştı.²⁷²

²⁶⁷ Christon I. Archer - John R. Ferris - Holger H. Herwig - Timothy E. Traves, Dünya Savaş Tarihi, çev: Cem Demirkan, Tümm zamanlar, İstanbul, 2006, s.432-433.

²⁶⁸ BOA, MB.İ., 44/53 (H-17-05-1295)

²⁶⁹ BOA, MB.İ., 109/25 (H-23-12-1299)

²⁷⁰ Freiherr : Almanca Baron anlamına gelmektedir.

²⁷¹ Kış, a.g.e., s.59-60.

²⁷² Wallach, a.g.e., s. 43.

Binbaşı Goltz, İstanbul'a geldiğinin ikinci günü, o zamanki Alman elçisi Joseph Maria von Radowitz ile beraber II. Abdülhamid tarafından kabul edildi. Padişah, kendisine askerî mektepleri, Alman askerî mektepleri örneğine göre ıslah etmek istediğini, Türk askerî mekteplerinde de Alman mekteplerinde olduğu gibi sert bir intizam hüküm sürmesini istediğini söyleyerek, kendisine görevinde yardım edeceğini söyledi. Daha sonra Sadrazam Said Paşa ve Serasaker Gazi Osman Paşa tarafından kabul edildi. Gazi Osman Paşa, Goltz'a "*Askerî mekteplerin ıslahına taraftar olmadığını ancak eğitimin, daha uygulamaya dönük olarak yapılabilmesi için, alınacak tedbirleri destekleyebileceğini*" söylemiştir. Gelişinin ramazan ayına tesadüf etmesi, askeri okulların iki aylık tatilde olmaları sebebiyle, onun görevlendirildiği tarih pek uygun seçilmemişti. Bu mecburi tatili, ordunun reorganizasyonu ile ilgili, diğer işler hakkında bilgi almakla geçirdi. Askeri okulların düzenlenmesi vazifesinde başarılı olabilmek için, her şeyden evvel hareketlerinde özerklik ve inisiyatif sahibi olmak istiyordu. Henüz mukavele imzalanmadığından, Türk üniformasını giymekten başlangıçta imtina etmişti. von der Goltz sivil elbise ile Harbiye mektebine gidiyordu.²⁷³

Baron Colmar von der Goltz, Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu üç yıllık bir mukavele sonrasında, Mirlivalığa terfi ettirilerek, Padişahın onayını müteakip, 14 Temmuz 1883'de "Mekatib-i Askeriye Müfettişi" sıfatıyla, fiilen göreve başladı. Maiyetine Almanca, Fransızca ve İngilizce bilen üç tercüman muavin verildi. Bunlar, Erkân-ı Harp Binbaşısı Abdullah Bey, Yüzbaşı Tahir ve Yüzbaşı Raşid Beyler idi. Abdullah Bey, Balkan Harbinde Şark Orduları Komutanlığı görevini üstlenecek olan Kölemen Abdullah Paşadır.²⁷⁴

Goltz, Alman sistemi içinde yetişmiş bir asker olarak, İstanbul'a geldiğinde oldukça şaşırması olmalıdır. Çünkü Türkiye'deki askeri okul sistemi, özellikle Fransa'dan etkilenmiş olmakla beraber, tamamen kendine özgü tecrübeler ve ülkenin ihtiyaçlarına göre şekillenmiş bir yapıydı. II. Abdülhamid'in iktidara gelişinden itibaren, merkezîyetçi bir yapı içine girmiş bulunuyordu. Mekatib-i Askeriye Nazırı, Seraskerin onayı olmadan müfredatta en küçük bir değişiklik yapmadığı gibi, her önemli karar için Padişah'ın iradesinin de alınması gerekiyordu.

²⁷³ **Golç Paşanın hatıraları**, Vakıf Gazetesi, 30 Ağustos 1934.

²⁷⁴ **BOA, İ.DH.**, 888/70644, (H:14.08.1300), **BOA, İ.HR.**, 290/18240. (H:12.09.1300)

Goltz Hatıralarında, Harbiye Mektebi hakkındaki ilk izlenimlerini aktarırken, piyade ve süvari subayı yetiştiren, Harbiye sınıfları ile Erkân-ı Harbiye sınıflarından oluştuğunu, son derece lüzumsuz ve demode dersler gösterildiğini, askeri bir okuldan çok mühendislik okuluna benzediğini yazar.²⁷⁵ Şüphesiz bu ifadeleri, en hafif tabiriyle, Almanya’da popülaritesini artırmak ve kendisini yüceltmek için kullandığını düşünmek gerekir. Goltz’un hatıraları ve mektupları da kendisinden önce görev yapmış olan Baron de Tott gibi abartılarla, karalama ve subjektif ifadelerle doludur.²⁷⁶ Goltz, başlangıçta, her iki kısım için, ayrı müfredat plânları hazırlamıştı. Harbiye Mektebi için Alman harp okullarını, Erkânı Harbiye Mektebi için ise Berlin’deki harp akademisini örnek alarak bir reform planı hazırlamak istiyordu. Sonradan anlayacağı üzere, Alman Harp Okulları, Osmanlı’daki Harbiye’nin dengi olmadığı gibi ancak talimgâh olarak nitelenebilecek, iptidai teşkillerdi.

1.5.6. Almanya’da Askeri Eğitim ve Öğretim Sistemi

Osmanlı Askeri okullarındaki değişimi anlamak ve gerekli mukayeseyi yapabilmek için, Goltz Paşanın gelişinden sonra birebir taklit edildiği düşünülen, “Alman Askeri Okul Sistemini” incelemek gerekir.

Alman Askeri heyetinin, Osmanlı İmparatorluğu’nda görev aldığı dönemde, Almanya’da, 10 adet Askeri Lise (Kadettenschule), 11 adet Harp Okulu (Kriegsschulen) ve 2 adet Harp Akademisi (Kriegsakademie) bulunmaktaydı. Ayrıca Berlin’de ve Münih’te 2 adet Topçu ve istihkâm okulu ile bu sınıflara mensup subayların daha sonra eğitim aldıkları sınıf okulları (atış, binicilik) bulunmaktaydı. Harp okulları, Anklam, Glogau, Engers, Danzig, Cassel, Metz, Hersfeld, Hanovre, München, Potsdam, Neisse şehirlerinde idi. Harp Okullarında tahsil süresi, 8-10 ay (35 Hafta) olarak belirlenmişti. Harp Okullarına girmek isteyenler için, 17-23 yaş aralığında bulunma şartı getirilmişti. Kadett Okullarını bitirenler veya bir liseyi bitirmek suretiyle sınavları dışarıdan veren öğrenciler, bir kıt’ada fiilen 6 ay süreyle hizmet etmek zorundaydı. (Kadett okullarında başarılı olanlardan, sıralamada ilk

²⁷⁵ **Golç Paşa’nın Hatıraları**, Vakit Gazetesi, 30 Ağustos 1934

²⁷⁶ Baron de Tott’un bazı abartılı iddiaları, hayalî abartı ve yalancılık edebiyatında ün alan “Baron Münchhausen’in Serüvenleri” masallarına esin kaynağı olmuştur. Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, s. 90.

elliye girenler Selektada adı altında, bir yıl daha okulda fazladan okuyarak, alay onayı olmadan doğrudan teğmen olarak da mezun edilebiliyordu.) Bu maksatla, önce bir imtihana girerek, Alman ordusunun bir alayına dâhil olurlardı. O Alayda, er ve erbaş statüsüyle her türlü askeri hizmeti, 6 ay müddetle ifa ettikten sonra, alay subaylarından oluşan bir heyet huzurunda yapılan imtihanda başarılı olanlar, “porte-épée” unvanını kazanarak, subay adayı olurlardı. Buradan aldıkları belge ile herhangi bir harp okulunda okumaya hak kazanırlardı. 35 hafta devam eden eğitim sonrasında, Berlin’de yapılan bir sınavı başarırlarsa, subay adayı olarak mezun edilirler, kıt’ada başarılı olurlarsa, Teğmen rütbesine naspedilirlerdi. Belirli bir müddet kıt’a hizmetini (staj) tamamlayanlar, Berlin ile Münih’teki Topçu ve istihkâm okullarından birine devam ederek bu sınıflara geçebilirlerdi. Buradaki tahsil süresi, 2 yıl idi. Bu harp okulları, bir askeri yüksek okuldan ziyade, atış ve tatbikat yönü ağır basan sınıf okullarıydı.²⁷⁷

1890-1891 Eğitim ve öğretim yılında, Alman Harp Okullarının Müfredat Programı ve haftalık ders saati şu şekildeydi.

Silah ve Mühimmat Bilgisi (5), Taktik (7), İstihkam ve Tahkimat (4), Topoğrafya, Harita Çizimi, İstikşafat (6), Ordu Teşkilatı (2), Askeri Yazışma, kitabet (1), Yabancı Dil Fransızca veya Rusça (3), Binicilik (3), Beden eğitimi-Eskrim-süngü Talimi (3), Atış Eğitimi- Muharebe Talimi (4) Toplam 38 Saat. Akademik fen dersleri, müfredatta yer almadığı gibi, 1880’lerin sonuna kadar yabancı dil dersi dahi bulunmamaktaydı.²⁷⁸

Ders programından da görüldüğü üzere, Alman Harp Okulları, Türk Harbiye’sinin dengi olmadığı gibi, okul dahi saymak mümkün değildir. Goltz’un gelişinden sonra da Alman harp okulları örnek alınarak bir düzenleme yapılmamıştır. Asıl değişim, İttihat Terakki döneminde, Balkan Harbinden sonra yapılmıştır. Bu dönemde yapılan hataların telafisi ancak cumhuriyet döneminde mümkün olmuştur.

Almanya’da Kurmay eğitimi, birisi Berlin diğeri Münih’te bulunan 2 “Harp Akademisinde” (Kriegsakademie) yapılmaktaydı. Bu okullar, karargâh hizmetlerinde ihtisas sahibi subaylar yetiştirilmek üzere kurulmuşsa da, amaç, kıta komutanlığında

²⁷⁷ Ahmed Muhtâr Paşa, a.g.e., s.30-37.

²⁷⁸ Steven E. Clemente, **For King And Kaiser, The Making of the Prussian Army Officer, 1860-1914**, First published, Greenwood Press, New York, 1992.s.148-149.

görevlendirilecek liyakatli subayları seçmek ve yetiştirmekti. Okulun tahsil süresi üç yıl idi. Kıt'alarda her sınıftan, komutan sıfatıyla fiilen 3 yıl görev yapan istekli subaylar, düzenlenen müsabaka sınavı sonucunda başarılı oldukları takdirde, okulda öğrenime hak kazanıyorlardı. Okula girişte rütbe şartı olmayıp, başarılı olan her rütbedeki subay kabul edilebiliyorsa da, uygulamada sadece teğmen ve üsteğmenler kabul ediliyordu. Okula her yıl 100 kadar subay alınıyordu. Harp akademisi yatılı olarak eğitim vermektedir. Bir eğitim yılı 9 ay sürmekte, 1 ay süreyle uygulamalı eğitim ve kurmay gezileri yapılmakta, geri kalan sürede ise öğrenci subaylar büyük tatbikatlara izleyici olarak katılmaktaydı. Okulda, dönem sonu ve okul bitirme imtihanları yapılmıyordu. Sıralama ve başarı, Genelkurmay tarafından takdir edilmekteydi. Öğrenci subayların, üç yıl boyunca gördükleri derslerin sınavlarından aldıkları puanların toplamı ile haklarında düzenlenen nitelik değerlendirmesini ihtiva eden bir belge, genelkurmay başkanlığına gönderilmekteydi. Genelkurmay başkanı tarafından uygun görülenler, kurmay adayı olarak kıtalara staj için gönderiliyordu. Kıt'a stajı, Piyade, Süvari ve Topçu sınıfına mensup birliklerde yapılmıyordu. Staj eğitiminde başarılı olanlar, iki yıl süren genelkurmay stajına alınmakta, buradaki stajı da başaranlar, kurmay yüzbaşı olarak nasedilmekteydi. Meslek hayatı boyunca başarılı olan subayların da, görev esnasında kurmay sınıfına ayrılımları imkânı varsa da bu tamamen bir istisnaydı.²⁷⁹

Alman Harp Akademisinin 1888-1890 Yılı Müfredat Programı ve haftalık ders saati şu şekildedir²⁸⁰:

Birinci sınıf: Taktik (4), Askeri tarih (3), Ordu Teşkilatı ve Tarihi (1), Silah ve Mühimmat Bilgisi (3), İstihkâm ve tahkimat (3), Tarih (3), Matematik (4), Fiziki Coğrafya (2), Fizik (2), Genel Coğrafya/Seçmeli (2), Fransızca veya Rusça (6), Toplam: 23-25 saat

İkinci Sınıf: Taktik (4), Askeri tarih (4), Muhabere (2), Arazi Analizi/İstikşafat (2), Askeri Adalet-Kavanin (1), Hijyen-Hıfzüssıhha (1), Askeri Coğrafya (2), Tarih (3), Matematik (3), Kimya veya Fizik (2), Fransızca veya Rusça (6), Toplam: 25 saat

²⁷⁹ Ahmed Muhtar Paşa, **a.g.e.**, s.18-29.

²⁸⁰ Clemente, **a.g.e.**, s.171-200.

Üçüncü sınıf: Takitk (2), Askeri Tarih (4), Kurmay Vazifeleri (4), Kuşatma Muharebeleri (3), Yönetim Hukuku (2), Tarih-Seçmeli (3), matematik (2), Kimya – seçmeli (2), Fransızca veya Rusça (6), Toplam: 21

Alman Harp Akademisinde, 1884 yılında, ilk elliye giremeyen öğrenciler için, öğrenim süresinin 2 yıla indirilmesi düşünülmüşse de kabul görmemiştir. Müfredattan da anlaşılacağı üzere, kurmaylık eğitiminde askeri dersler ile uygulamalı derslerin oranı, tahmin edildiği kadar yüksek değildir. Alman sisteminde kurmaylık, staj ve uygulama esasına dayanmaktaydı. Goltz'un Türk askeri eğitim sistemini düzenleme konusundaki fikirlerinin bire bir alman örneğine dayandığı iddiası hatalıdır. O dönemdeki Alman ve Türk subaylarını karşılaştırdığımızda, akademik fen dersleri ile teorik askeri derslerde, Türk subaylarının daha yetkin olduklarını, daha nitelikli eğitim aldıklarını kolaylıkla anlayabilmekteyiz. Nitekim Osmanlı'da Goltz'dan sonra görev almış alman subayları da bu konuda, aynı kanaattedir.²⁸¹

Fransa'da ise iki harp okulu mevcuttur. Bunlar, piyade ve süvari subaylarının yetiştirildiği, St. Cyr” de bulunan “Ecole Impériale Spéciale Militaire” ile Topçu ve istihkâm subaylarının yetiştirildiği, Paris'te bulunan “Ecole Impériale Polytechnique”dir.²⁸²

Harbiye'nin de kuruluşunda, örnek alındığı, St. Cyr, 'in eğitim ve öğretim süresi 2 yıl olup, tüm Alman ve Fransız askeri okullarında olduğu gibi ücretlidir. Piyade ve süvari sınıfları ayrı kısımlarda eğitim görmektedir. Okula alınacak öğrenciler, ister askeri lise, isterse de sivil liseden olsunlar, belli bir müsabaka imtihanını kazananlar arasından seçilmektedir. Ders müfredatı yıllara göre, şu şekilde belirlenmiştir:²⁸³

Birinci yıl dersleri; Düzlemsel geometri, Fizik, Askeri Literatür, Tarih, Coğrafya ve Askeri istatistik ve Almanca. Birinci yılın toplam süresi 174 saattir.

²⁸¹ Friedrich Freiherr Kress von Kressenstein, **Son Haçlı Seferi, Kuma Gömülen İmparatorluk**, çev: Tahir Balaban, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008, s.25-25, Liman von Sanders, **Türkiyede Beş Sene**, Haz: Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s.30-35.

²⁸² Ahmed Muhtar Paşa, **a.g.e.**, s.77-79.

²⁸³ Barnard, **a.g.e.**, s.227-230.

İkinci Yıl dersleri; Topoğrafya, Askeri İstihkâmcılık ve tahkimat, topçuluk, Askeri Hukuk mevzuatı, Askeri Sevk İdare, Askerlik Sanatı Tarihi ve Almanca olmak üzere toplam 121 saattir.

Sınavlar, yılsonunda yazılı ve uygulamalı olarak yapılmaktaydı. Kredili not sistemi geçerliydi. Her bir dersin önem ve ders saatine göre bir kredisi tespit edilmişti.

“Ecole Impériale Polytechnique” teknik sınıfa mensup, kara ve deniz subayları ile sivil mühendisleri yetiştirmekteydi. Okula giriş, 1794'teki ilk kuruluşundan itibaren, genel bir müsabaka imtihanını başarmak suretiyle olmaktadır. Sınavlara, 16 -20 yaşları arasındaki her Fransız genci girebilmekteydi. Okulda, eğitim süresi 2 yıl ve ücretliydi.²⁸⁴

Ders Müfredatı yıllara göre şu şekildeydi.²⁸⁵

Birinci yıl dersleri, Analiz, Mekanik ve Makineler, Geometri, Fizik, Kimya, Jeodezi, Fransız Edebiyatı, Almanca, Teknik Resimden ibarettir. Birinci yılın toplam süresi 343 saattir.

İkinci Yıl dersleri, Analiz, Mekanik ve Makineler, Stereotomi, Fizik, Kimya, Mimarlık ve İnşaat, Askerlik Sanatı ve Tahkimat, Topoğrafya, Fransız Edebiyatı, Almanca ve Teknik Resim olmak üzere toplam 358 saatte görülürdü.

Harp okullarına öğrenci kaynağı olan askeri liselerden başka, harp okulu sonrası, sınıf eğitimlerinin verildiği, Fontainebleau'da “Topçu ve İstihkâm Tatbikat Okulu”, Saumur'da “Süvari Tatbikat Okulu”, Paris'te “Barut ve Güherçile Tatbikat Okulu” bulunmakta, tahsil süreleri bir ve iki yıl arasında değişmekteydi.²⁸⁶

Fransa Ordusunun “Kurmay Subayları” 1870 Seferinden sonra Paris'te kurulan “L'Ecole Supérieure de Guerre” adındaki kurmay okulunda yetiştirilmekteydi. Almanya'nın “Berlin” ve “Münih” teki kurmay okulları örnek alınarak kurulmuştu. Öğrenim süresi 2 yıl idi. Okula, 5 yıl kıt'ada subay olarak hizmet etmiş, en az üç yıl komutanlık yapmış, teğmen-yüzbaşı rütbesindeki istekli subaylar başvurabilmekteydi. Yapılan imtihanda başarılı olanlar, başarı dereceleri ile

²⁸⁴ a.g.e., s.60-65.

²⁸⁵ a.g.e., s.75-78.

²⁸⁶ Ahmed Muhtar Paşa, a.g.e., s.80-84.

sicil durumları dikkate alınarak tekrar sıralanıyor, kontenjana girebilenler öğrenciliğe kabul ediliyorlardı. Akademik program, teorik dersler, uygulamalı dersler, konferanslar, tatbikatlar ve staj eğitimlerinden oluşmaktaydı. Başarı değerlendirmesi, yılsonu ve okul bitime sınavları ile tayin edilmekteydi. Başlıca dersler; Askeri Tarih, Stratej, Genel taktik, Piyade taktiği, Süvari taktiği, Topçunun teknik ve Taktiği, İstihkâmcılık, Kurmay Görevleri, Balonculuk, Uluslararası Hukuk, Askeri Coğrafya, Topografya, Askeri Sevk İdare, Binicilik, Almanca ve Rusça idi.²⁸⁷

Rusya’da ise Alman askeri okulları taklit edilmek suretiyle bir sistem kurulmuştur. Aristokratlar ve kazak birlikleri için de bölgesel askeri okullar mevcuttu. Rus askeri okullarının eğitim ve mezun kalitesi emsallerine göre düşüktü. Harp Okulu öğrencilerine, öğrenimleri sırasında, Çarlık sarayının mabeyn hizmetlerinde, hizmetkârlık gibi mesleğin itibarı ve şerefîyle bağdaşmayacak görevler verilebilmekteydi.²⁸⁸

Harbiye, Fransız Harp Okulu St.Cyr müfredatı örnek alınarak kurulmuşsa da, bu okulların eğitim sistemi incelendiğinde, “Ecole Impériale Polytechnique” in yapısına daha fazla benzemektedir. Gerek sınıf subayı, gerekse de kurmay eğitimi veren okulların tahsil süresi, Avrupa’daki benzerlerinden bir yıl fazladır. Bu tahsil müddetiyle, Osmanlı’da o dönemde bulunmayan sınıf okullarının eksikliği kapatılmaktaydı. Osmanlı’da eksik olan sınıf okulları ve tatbikat merkezleri ise ancak II. Meşrutiyet sonrasında kurulabilecektir.

1.5.7. Goltz’un Göreve Başladığı Dönemde Harbiye’de Eğitim Sistemi

Goltz, Askeri okulların programlarını inceledikten sonra, “Mekâtib-i Askeriye-i Şahâne Derslerinde icab eden Islahat ve Terakkiyatın İcrası” konulu layihasını, 25 Temmuz 1883’te II. Abdülhamid’e sundu. Padişah tarafından, incelenmek ve gereği yapılmak üzere, komisyona havale edildi. Komisyon yaptığı değerlendirmede, Goltz’un önerilerinin temelde üç esas üzerine bina edildiğine karar vermiştir. Birincisi, harbiye müfredatında bulunan derslerin miktarı fazla olmakla beraber, askeri meslek dersleri oransal olarak azdı. Teorik olarak eğitiminin yapılması mümkün olmayan uygulamalı derslerin yapılmasının tavsiye edilmekteydi.

²⁸⁷ a.g.e., s.37-70.

²⁸⁸ a.g.e., s.199-224, Francis Vinton Greene, **93 Harbi Tüm Cepheleriyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı**, çev: Sebahattin Şenol, İz Yayıncılık, İstanbul,2018,s.186-193.

İkincisi ise, talimlerin (askeri uygulamalı eğitimlerin), sabah yapıldığı, öğleden önceki saatlerinin akademik eğitim için daha uygun olması sebebiyle, talimlerin derslerin bitimini müteakip, öğleden sonra yapılmasının daha uygun olacağı tavsiye edilmekteydi. Üçüncü olarak da, sabah kahvaltı menüsüne çay veya kahvenin ilave edilmesi teklif edilmişti. Komisyon, Goltz'un önerilerini yapılabilir bularak, mutabık olduklarını beyanla, sivil bir mühendislik okulu açılması önerisini de desteklemişlerdir.²⁸⁹

Goltz'un gelişiyile birlikte, Harbiye'nin ders programlarının tamamen değiştirildiği, askeri dersler ağırlıklı olacak şekilde, uygulamalı ders programına geçildiği, eğitim süresinin 4 yıldan üç yıla indirildiği gibi hatalı değerlendirmeler mevcuttur.²⁹⁰ Goltz esas itibariyle, Erkân-ı Harbiye sınıflarıyla ilgili düzenleme çalışmaları yapmış, Harbiye'nin müfredatında fazla değişiklik yapmayarak, teorik askeri derslerin arazi tatbikatlarının icra edilmesini sağlamıştır. Mesai programında yaptığı küçük değişikliklerle, mevcut programın daha verimli uygulanmasına katkı sağlamıştır. Erkân-ı harbiye sınıflarında yapılan değişiklikler, çoğunlukla, harbiye ile karıştırılmıştır. Hatta çoğu zaman erkân-ı harp sınıfları ile harbiye sınıflarının dersleri ayırt edilememiştir.²⁹¹

Goltz'a "Mekatib-i Askeriye Umum Müfettişliği" görevini üstlendiğinde, askeri okulların müfredatında, kıt'a subayının mesleğinde derhal kullanabileceği, meslek derslerinin değil, hiçbir zaman kullanmayacağı teorik akademik bilimsel derslerin olduğunu düşünüyordu. Ona en antipatik gelen ise, hala Fransızcadan tercüme kitapların kullanılıyor olmasıydı.²⁹² Osmanlı eğitim sistemini küçümsüyor, komuta kademesini cahillik ve çıkarıcılıkla suçluyordu. Oysaki kendisi göreve başlamadan çok daha önce, "Mekteb-i Harbiye'de okutulan derslerin Avrupa mektepleri programına uygun olarak verilmesi" konusunda bir çalışma yapılmış, ders programları, çeşitli Avrupa Devletlerindeki askeri okullarla kıyaslanarak, akademik bilimsel dersler ile uygulamalı askeri derslerin verilmesi konusunda bir takım

²⁸⁹ BOA, Y.PRK.KOM., 4/13, (H:23.09.1300)

²⁹⁰ Harp Okulu, a.g.e., s.117.

²⁹¹ Tahsin Ünal, a.g.e., s. 78-79.

²⁹² Wallach, a.g.e., s.53.

reformlar yapılmıştı. Goltz göreve başladığında, gözle görülür eksiklikler, binicilik, atış ve seferi hizmetler konularında idi.²⁹³

Goltz'un da tespit ettiği üzere, o dönemde Harbiye'nin çatısı altında gerçekten de aslında iki ayrı maksada yönelik, iki ayrı okul vardı. Birincisi piyade ve süvari sınıflarını yetiştiren harbiye, diğeri kurmay subay yetiştiren Erkân-ı Harbiye sınıfları idi. Her ikisinin de eğitim süresi üç yıldır. İlk başta, her ikisinin de müfredatı aynı gibi gözükse de kapsam ve maksat açısından farkları vardı. Erkân-ı Harp sınıflarında, Harbiye'den mezun, belli bir kontenjana giren en başarılı subaylar eğitim görüyordu. Birbirini takip eden bir yapı olarak, o dönemde başka bir örneği de mevcut değildi. Goltz'un başlangıçta bunu anlayamaması son derece normaldi. Goltz, Erkân-ı Harbiye sınıflarının eğitimini bir mühendislik okuluna benzetiyordu. Genç kurmay subayların kıt'a tecrübelerinin olmadığı, uygulama açısından da zayıf kaldıkları doğrudur.²⁹⁴ Bu alanda düzenleme yapmasına itiraz edilmedi. Zaten, Osmanlı- Rus Harbinden çıkarılan dersler gereği, davet edilme sebeplerinden birisi de kurmay hizmetlerinin düzenlenmesi zaruretiydi.

Goltz, Gazi Osman Paşa ve Harbiye Mektebinin komuta heyetini, Alman usulüne geçme konusunda ikna edemedi. Kendisi de 28 Mayıs 1884'te hazırladığı ıslahat layihasında, Alman harp okulu sisteminin Türk Harbiyesi'ne tatbik edilemeyeceğini²⁹⁵, 18 Eylül 1893'teki layihasında ise, mevcut haliyle, uygulanmakta olan programın Almanya'da uygulanan anlayışa uygun olduğunu, küçük değişikliklerle Avrupa standardına subay yetiştirilebileceğini ifade etmiştir.²⁹⁶ Bilimsel akademik derslerin, müfredattan çıkarılması mümkün değildi. Harbiye ve mühendishane, imparatorluktaki yegâne yüksek okullardı ve sivil eşdeğeri bulunmuyordu. Bu eğitim Osmanlı toplumunda, modernleşme ve reformların devamı açısından kritik önemi haizdi.²⁹⁷ Osmanlı İmparatorluğu kendine iki önemli hedef belirlemişti, modern askeri okullarda yetişen subaylar, hem yabancı dillerde ve teknik bilimlerde yeterlilik sahibi olacak, hem de bu okullarda yetişen öğrenciler arasında belli bir bakış açısı yayılacaktı. Herhangi bir cemaate ya da etnik gruba

²⁹³ BOA, LDH., 690/48181 (H:13.08.1291)

²⁹⁴ Golç Paşa'nın Hatıraları, Vakıf Gazetesi, 30 Ağustos 1934

²⁹⁵ BOA, Y.PRK.KOM., 4/44 (H:28.07.1301)

²⁹⁶ BOA, Y.PRK.ASK., 94/50 (H:07.03.1311)

²⁹⁷ Uyar - Erickson, a.g.e., s.417.

mensubiyete ihtiyaç duymadan, devlete aidiyet geliştireceklerdi.²⁹⁸ François Georgeon'un deyiimiyle "Askeri okullar (Askeri Tıbbiye, Harbiye, Erkan-ı Harbiye) birer yurtsever ocağıydı. Öğrenciler orada imparatorluğun savunulması fikirleriyle biçimleniyordu."²⁹⁹

Bu dönemde, Sınıflara göre, Harbiye'nin üç yıllık ders programı şu şekildeydi³⁰⁰:

Birinci Sınıf: Piyade ve Süvari Talim Nazariyat ve Ameliyatı, Ta'biye-i Hafife (1886 yılında kaldırılmıştır), Tarama (Harita Tersimi), Topografya Nazariyatı, Hendese-i Resmiye (Uzay Geometrisi), Sath-ı Râkım Gölge ve Menâzır (1895'te kaldırılmıştır), Menâzır Eşkâli (Uygulamayı kapsayan bu ders Goltz'un gelişiyle 1896 yılında kaldırılmıştır.), Hikmet-i Tabiye (Fizik), Kitâbet-i Askeriye, Fransızca.

İkinci Sınıf: Piyade ve Süvari Talim Nazariyat ve Ameliyatı, İstihkâmât-ı Hafife ve Eşkâli (1884 yılında üçüncü sınıfa alınmıştır), Fransızca, Sevkülceyş (1885 yılında kaldırılmıştır), Dâhiliye ve Seferiyye (1886 yılında, ikiye ayrılarak, Alman Nizamnameleri esasına göre verilmeye başlanmıştır), Tarama (Harita Tersimi), Fenn-i Fûrûsiyyet veya Fenn-i Baytariyye - Topografya Nazariyatı (1886 yılından itibaren sadece birinci sınıfa alındı), Kimya (1886 yılından itibaren birinci sınıfa alındı)

Üçüncü Sınıf : Piyade ve Süvari Talim Nazariyat ve Ameliyatı, Fransızca, Coğrâfyâ-yı Askeri, Fenn-i Eslihâ, Askerî Köprücülük, Hıfz-üs-sıhha-i Askeri - Tabiye-i Cesime (1895 yılında kaldırılarak, Sünûf-ı Selâse Ta'biyesi adını almıştır.), İnşâât-ı Askerî ve Tarf (Turuk) (1895 yılında, Tesviye-i Turuk ve Mimari adı altında ikinci sınıfa alınmıştır.), Hikmet ve Kimyâ-yı Askeri (1895 yılında ikinci sınıfa alınarak, 1890 yılında kaldırılmış, 1891'de konulan uygulama dersi de 1894'de kaldırılmıştır.)

Goltz Tarafından müfredata eklenen dersler: Almanca ve Rusça (Üç sınıf için, 1888), Piyade ve Süvari Terbiye-i Askerîsi (Malumat ve Terbiye-i Askerîye - Üç sınıf için, 1888), Seferiye Kânûnû (Hidemât-ı Seferiyye - 2'nci Sınıfa, 1885),

²⁹⁸ Moreau, a.g.e., s.40.

²⁹⁹ François Georgeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, Yusuf Akçura (1876- 1935)**, çev: Alev Er, Yurt Yayınevi, Ankara, Ocak, 1986, s.21.

³⁰⁰ MSÜ.KHOTA., 2,3,4,5,6,7,8,9,11 No'lu Numara defterlerinden istifade ile hazırlanmıştır.

Dâhiliye Kanunname-i Hümayunu, Tesviye-i Turuk ve Mimari (2'nci Sınıf, 1885), Fenn-i İnşaat (2'nci Sınıf, 1893), Hendese-i Resmiye Eşkali (1888'te 1'inci sınıf) 1 seçmeli yabancı dil dersi, toplam 3 askeri ders ve 3 fen dersi olmak üzere, 7 ders müfredata dahil edilmiştir.

Bu programı tatbik için çıkan en büyük zorluk, dersleri okutacak öğretim elemanı ve okutulacak basılı ders kitabının yokluğu idi. Goltz öncelikle, yetenekli ve liyakatli kurmay subaylardan bazılarını öğretim elamanı olarak yetiştirmek ve onların yardımıyla kitapları da yayınlamak istiyordu. Bu kitapların hazırlanması için, Osmanlı Ordusunun kendi özgü durumu ve şartları da dikkate alınarak, Alman Nizamnamelerinin uyarlanması yoluna gidildi. Kendisinin yönlendirmesiyle, teşkil ettiği heyet tarafından, yaklaşık toplamı 4000 sayfa tutan eserin çevirisi yapıldı.³⁰¹ Goltz Paşa reform programını kabul ettirdikten ve resmen vazifesine başladıktan sonra, daha zorlu yeni bir mücadeleye girişmeye mecbur kalmıştı. Bu zorluk üst düzey paşalardan değil, henüz genç denilebilecek bir yaşta bir dâhiliye subayı olan İsmail Bey'den kaynaklanıyordu. Goltz bu durumu, mesaisini kendi mesaisini uydurmak için büyük bir iyi niyet gösteren, asıl Mektep Nazırı Zeki Paşa'dan başka, bir de gizli bir müdürlük mevcut olduğu şeklinde yorumlamış ve bunu daha başlangıçta hissetmişti. Okulda gizli bir teşkilâtın mevcut olduğunu kendisine her adımda güçlükler çıkarılmasından, kendi onayıyla Zeki paşa tarafından verilen emirlerin her ne suretle olursa olsun icrasının engellenmesinden anlamıştı. Kolağası İsmail'in rütbesi düşük olmasına rağmen, oldukça fazla bir nüfuzu vardı ve saray tarafından özel olarak görevlendirilmişti. II.Abdülhamid, Harbiye mektebine şüpheyle bakıyor ve güvenmiyordu. Bu da Süleyman Hüsnü Paşa'nın Nazırlık döneminde, 30 Mayıs 1876'da Abdülaziz'in tahttan indirilmesi hadisesinde, Harbiye'nin fevkalâde bir rol oynamış olmasından ileri geliyordu. İsmail Bey'in vazifesi, okulda cereyan eden olaylarla ilgili olarak padişahı aydınlatmak ve yeni bir hareket meydana gelirse, bunu gerçekleştirmeden önce haber almaktır.³⁰² İsmail Bey, Harbiye'deki herkesi kontrol altında bulunduruyor, verdiği raporlarla tüm personeli tedirgin ediyordu. Bütün sistem, bu saray casusunun keyfi ihbarları sonucunda çıkmaza sürükleniyor, kendisine mukavemet göstermek cesaretinde bulunan kişiler

³⁰¹ **Golç Paşa'nın Hatıraları**, Vakit Gazetesi, 30 Ağustos 1934.

³⁰² **Golç Paşa'nın Hatıraları**, Vakit Gazetesi, 30 Ağustos 1934.

fena halde takibata tutularak mağdur ediliyordu. Mektep Nazırı Zeki Paşa bu hafiyenin yanında, her emri ifa eden bir kayıt memuru derecesine kadar inmişti. Bir müddet sonra von der Goltz da İsmail Bey tarafından saraya rapor edilmişti. Goltz'un anılarında yazdığına göre, bir gün ders müfredatı kapsamında öğrencilere yaptırılacak atış eğitimi için mühimmat dağıtılmıştı. Binbaşı İsmail Bey, bunu "Yıldız'a karşı yapılacak bir hareket için hazırlık" olduğu şeklinde rapor etmişti. Goltz'un makam odasındaki bizzat tanzim ettiği İstanbul ve civarı haritası çalınmış, akıbeti meçhul kalmıştı. Goltz Paşai haritanın Binbaşı İsmail tarafından geceleyin Yıldız'a götürüldüğünü sonradan haber almıştı. İsmail, bu plânı Abdülhamid'e göstererek, Goltz'un bu harita üzerinde, Yıldız'a yapılacak harekâtı planladığı ve Harbiye öğrencisine, yıldız nasıl hücum edileceğini öğrettiğini anlatmıştı. Bu jurnali neticesinde ödüllendirilerek, Kaymakamlığa terfi ettirilmişti. Kısacası Goltz'un tüm şahsi ve eğitim ile ilgili faaliyetleri, Abdülhamid'e bildiriliyordu. Binbaşı İsmail okuldaki bazı öğrenci ve subayları da hapsettirmeye başlayınca, Goltz hareket geçmeye karar verdi. Önce Gazi Osman Paşa'ya durumu anlattı. Paşa ona "*Kaymakam İsmail'in padişahın emriyle hareket ettiğini ve onun için İsmail'e karşı bir şey yapılamayacağını, bu işten vazgeçmesini*" tavsiye etmişti.

Fakat Goltz, Osman Paşa'nın bu uyarılarına rağmen maksadından vazgeçmedi. Bir gün Goltz Paşa emrindeki bazı subaylarla, olağan planlı talime çıkmak üzere iken, Kaymakam İsmail karşısına çıkarak, "*Kendisinin kışla haricinde bu gibi talimleri yaptırmaya yetkisi olmadığını*" söylemişti. Goltz'un kendisini ikazı üzerine çekilip gitmiş ise de hemen ertesi günü yayımlanan bir iradeyle, Goltz'un arazi üzerinde tatbikat yapmak istediği zaman, her defasında Abdülhamid'den müsaade alması lâzım geleceği bildirilmişti. İsmail Bey çabalarını artırmış, Goltz'un gelişiyi kaldırılan falaka cezasını yeniden koydurmuş ve şiddetle tatbik etmeye başlamıştı.³⁰³ Goltz bunun üzerine Padişah'a bir dilekçe yazarak, İsmail'in görevden alınarak Harbiye'den tayin edilmesini, aksi takdirde istifa edeceğini bildirdi.³⁰⁴ Meydana gelen olay Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi tarafından, Bismarck'a kadar bildirildi. Durum basına yansiyarak, uluslararası bir skandal haline geldi. Padişah bakımından durum olağanüstü zor bir hal aldı ve nihayet Kaymakam İsmail Bey,

³⁰³ **Golç Paşa'nın Hatıraları**, Vakıf Gazetesi, 02 Eylül 1934.

³⁰⁴ **BOA, Y.PRK.ASK.**, 21/16 (H-23-01-1301)

görevden alınarak okuldan uzaklaştırıldı.³⁰⁵ Zülüflü İsmail, okulla ilgisini kesmedi ve okulu uzaktan takibe devam etti. Nihayetinde, Goltz Almanya'ya döndükten sonra, Ferik rütbesiyle onun görevine “Mekatib-i Askeriye Umum Müfettişliğine” atandı ve bu görevi, 1908'e kadar sürdürdü.

1.5.8. Zülüflü İsmail Paşa

Abdülhamid Döneminin önde gelen isimlerinden biri olan Zülüflü İsmail Fuad Paşa, 1858 tarihinde İstanbul'da doğdu.³⁰⁶ Padişah Abdülmecid'in kurenasından, Sadrazam Silahtar Ali Paşa'nın hafidi Ali Bey'in oğlu idi. 1873 yılında, Mühendishane-i Berr-i Hümayun öğrencisi iken, saray hizmetine alınmış ve kurenalık görevi verilmiştir. 1874'te Mülazım-ı evvelik rütbesine terfi ettirilerek, “yâverân-ı hazret-i şehriyârî” silkine dahil edilmiştir. 2 yıl kurenalık ve yaverlik görevinde bulunduktan sonra, 1876'da tahsilini tamamlamak üzere, askeri İdadiye gönderilmiştir. Kısa bir süre sonra tekrar saray hizmetine alınmış, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi hadisesinden bir ay öncesine kadar, kurenalık ve yaverlik görevine devam etmiştir. Abdülaziz'in tahttan indirilmesi hadisesinden sonra Erzincan'daki 4'üncü Ordu, meclis yaverliğine tayin edilmiş ise de birkaç gün sonra Hüseyin Avni Paşa'nın vuku bulan katlinden istifade ile kendi isteği üzerine, yine tahsilini tamamlaması için Askeri İdadiye gönderilmiştir.³⁰⁷ 1883 yılı Harbiye Subay ve Memur Sicil Defterine göre, Askeri İdadının 1'inci senesinden başlayarak, tahsiline devam etmiş ve 05 Eylül 1881 tarihinde Harbiye'den yüzbaşı rütbesiyle mezun olarak diploma aldığı, yazılmış olmasına rağmen, beraber okuduğu iddia edilen, 35'inci sınıfın İmtihanı-ı Umumi Cetvellerinin içinde ismi geçmemektedir.³⁰⁸ Döneme ait künye defterlerinde de kaydı olmadığından, Harbiye'de hiçbir zaman okumadığı anlaşılmaktadır. Kolağası Mehmed Esad Efendi, 1894 tarihinde yazmış olduğu “Mirat-ı Mekteb-i Harbiye” adlı eserinde, kendisinin ismini, 35'inci Dönem Mezunları arasında zikrederek, “*Yâveran-ı Hazreti Şehriyârîden İsmail Fuad Paşa, Paşa-yı müşârün-ileyh her ne kadar bu sınıf efendilerinden ise de zekâvet-i zâtiyyesine mebni iki sınıf dersine birden çalışıp imtihan vererek rüfekasından bir*

³⁰⁵ Wallach, a.g.e., s.45.

³⁰⁶ İÜ.NEK, No: NEKYA90965/22, İsmail Paşa kulları bin Ali., Fotoğraflı Tercüme-i hal (19x9), 1893

³⁰⁷ İÜ.NEK., No: T8962 Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahânelerinde Mevcûd ve Müstahdem Ümerâ ve Zâbitân ve Memûrîn Kûllarının Sicill-i Ahvâl Defteri, 1298R, s.11.

³⁰⁸ MSÜ.KHOTA., 2-8 No'lu Numara defteri., aynı şekilde, 2-7 numaralı defterde ismi yoktur.

sene evvel neşet buyurmuşlardır.” Yorumunu yapar.³⁰⁹ Kitabın yazıldığı tarihte, Zülüflü İsmail Paşa’nın Mekatib-i Askeriye Müfettişi olduğu göz önüne alınırsa, Kolağası Mehmed Esad’ın mecburen yazmış olduğu düşünülebilir.

06 Eylül 1881’de Kolağası rütbesine terfi ettirilerek, Harbiye’de dâhiliye subaylığına tayin edilmiştir.³¹⁰ 29 Ekim 1882’de Binbaşılığa terfi etmiş, dâhiliye subaylığı uhdesinde kalmak üzere, “Umum Mekatib-i Askeriye Müfettişliğine” tayin edilmiştir.³¹¹ 30 Eylül 1883’te Kaymakamlığa terfi etmiş, Okulda huzursuzluk yarattığı gerekçesiyle, 24 Kasım 1883’de Goltz Paşa’nın teklifiyle okuldan uzaklaştırılmıştır.³¹² 21 Ekim 1886’da Miralaylığa³¹³, 24 Nisan 1892’da Mirliyalığa³¹⁴, 23 Aralık 1894’de) Ferikliğe³¹⁵ ve 22 Temmuz 1904’de 1’inci Ferikliğe³¹⁶ terfi etmiştir. Yükseldiği her rütbede, çok kısa bir süre beklemiş olmasına rağmen, Feriklikten 1’nci Ferikliğe terfisi arasında uzun bir süre vardır. Muhtemelen, sarayla ciddi problemler yaşamıştır. Kendisi de usta bir Jurnalci olmasına rağmen, Saray’ın takibinden kurtulamamış, 1894 yılı içinde, kendisi hakkında takibat yapılmıştır.³¹⁷

09 Ağustos 1898’de ikiz oğullarının, askeri okulun zâdegân sınıfına kabulünü sağlamıştır. Ali Haydar ve Mustafa Celalettin Beyler, 1908 yılında Harbiye’de okurken, II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte, kendi talepleri üzerine, Binbaşı olan rütbeleri, sınıf arkadaşları ile aynı seviyeye, Mülazım-ı saniliğe indirilmiştir.³¹⁸ Kendileri hakkında hiçbir işlem yapılmamış, Toplam 340 piyade mevcudu içerisinde, 339 ve 340’ncı olarak mezun olmuşlardır. Mustafa Celaleddin GERMEYANOĞLU (1324-P.339), 1914 yılında, Ali Haydar GERMEYANOĞLU (1324-P.340), 1918 yılında Erkân-ı Harp Mektebinden mezun olarak, kurmay olmuşlardır. Her ikisi de

³⁰⁹ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.614.

³¹⁰ **BOA, MB.İ.**, 81/25, (H: 11.10.1298)

³¹¹ **BOA, MB.İ.**, 107/161, (H:28.11.1299)

³¹² **BOA, İ.DH.**, 894/71129, (H:28.11.1300)

³¹³ **BOA, İ.DH.**, 1005/79376, (H:22.01.1304)

³¹⁴ **BOA, İ.DH.**, 1266/99533, (H:26.08.1309)

³¹⁵ **BOA, İ.TAL.**, 67/20, (H:24.06.1312)

³¹⁶ **BOA, İ.TAL.**, 338/26, (H:09.05.1322)

³¹⁷ **BOA, Y.PRK.AZJ.**, 28/41, 28/38, 28/42, 28/43

³¹⁸ Ömer Sami Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi c.2**, İstanbul, 1974, s.48.

istiklal harbine katılmadıklarından, 1923 yılında askerlikten ilişkileri kesilmiştir. Ali Haydar Bey, Vahdettin'in de damadı idi.³¹⁹

Zülüflü İsmail Paşa, Meşrutiyetin ilanı ile birlikte, tutuklanarak rütbeleri geri alınmış, muhakemesini müteakip, Bodrum'da ikamete mecbur tutulmuştur.³²⁰ Zülüflü İsmail Paşa, Müşir Ahmet İzzet (FURGAÇ) Paşa ile Sv.Mirlivası Esad Paşa'nın eniştesi idi.³²¹ Meşrutiyet sonrasında, bu kadar küçük bir cezayla kurtulmasının sebebini belki de burada aramak gerekir. Kendisinin sonraki yaşamı hakkında bilgi elde edilememiştir.

1.5.9. Goltz'un Askeri Eğitim Sisteminde Yaptığı Reformlar

II. Abdülhamid 1882 Ekimi'nde Kaehler ile yaptığı bir görüşmede, Türk subaylarını eğitim için Almanya'ya göndermek istediğini açıklamıştı. Almanya'nın bu isteği uygun görmesi neticesinde, 1882'de 10 Türk subayı eğitim için Almanya'ya gönderilmiştir. 1882 yılından itibaren, her yıl bir miktar subay, eğitim için Almanya'ya gönderilmiştir. Bu subayların kıt'alarda ve askeri okullarda istihdamı düşünülmekteydi.³²²

Goltz'un fikirleri ve projeleri oldukça destek buluyordu. Genelkurmay Başkanlığı tarafından, 09 Aralık 1883'te hazırlanan bir raporda, Erkân-ı Harbiye zabitlerince, icra edilen arazi tatbikatlarının bizzat takip edildiği, Goltz Paşa'nın hazırladığı reform programlarının, "Askeri okulları, Prusya seviyesine yükselteceğine" kesinlikle inanıldığı ifade edilmiştir.³²³

Goltz, 28 Mayıs 1884'de "Mekteb-i Harbiye ve Mühendishâne-i Şahaneden Neşet Edecek Erkân-ı Harbiye Şakirdânının Usul-i Tedrîsiyeleri Programı"nı kaleme aldı. Bu planın onaylanması ile uygulamada bir kısım değişiklikler meydana geldi. Bu programa göre, Erkân-ı Harplik eğitiminin Harbiye'de verilmesine devam edilerek, "Fenni ve Askeri Kısım" olacak şekilde iki ayrı branşa ayrılmasına karar verildi. Erkân-ı Harbiye sınıfına, Harbiye ve Mühendishaneyi bitiren subayların, en başarılı yüzde onbeşi kadar öğrenci alınacaktı. Subaylar kendi istekleri de dikkate

³¹⁹ İskora, **a.g.e.**, s.238.

³²⁰ BOA, BEO., 3558/266831, (H:07.05.1327)

³²¹ Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, s.193.

³²² Wallach, **a.g.e.**, s.48.

³²³ BOA, Y.PRK.ASK., 21/28 (H:08.02.1301)

alınarak iki branşa ayrılacaktı. Erkân-ı Harbiye sınıflarının dersleri, bölümün özelliğine göre tekrar düzenlenmişti. Ders sayısını azaltmak, öğrencilerinin yükünü hafifletmek maksadıyla, Alman Harp Akademisi örneğine uygun olarak, seçmeli dersler ihdas edilmişti. Erkân-ı Harp dersleri arasında, “Seferlerin ve Yeni Muharebelerin” anlatılmasına gerek olmadığına karar verilerek, “Tarih-i Fenn-i Harp” dersinin içeriğinde bunların mevcut olduğu vurgulanmıştır. Lağvedilen derslere karşılık, önemi daha fazla olan “Edebiyat-ı Osmaniye” ve “Edebiyat-ı Askeriye-i Ecnebiye” derslerinin birinci senede tedris edilmesi uygun görülmüştür. Goltz, bu lahiyasında, artık Harbiye sınıflarını, Alman örneğine göre düzenleme isteğinden vazgeçerek, *“Almanya Mekteb-i Harbiyesinin tertib-i mezkûru Mekteb-i Harbiye-i Şahaneye belki tamamiyle tatbik olunamaz. Çünkü mekteb-i mezkûr şâkirdânı Almanya Mekteb-i Harbiyesine devam eden zabıtân kadar yaşlı olmadıklarından kendilerine faydalı olan şeyi fark ve temyize belki muktedir bulunmazlar. Binaenaleyh bir kısma az şâkirdân talip olduğu zaman nâzır-ı mektep bazı imtihanlar icra ve hocaların re’yi ve fikrini istihsal ettikten sonra hangi şâkirdânın hangi dersleri tahsil etmeleri lazım geleceğini pek suhûletle anlayabilir.”* Şeklinde bir kanaat belirtmiştir. Teftiş-i Askeri Komisyonu, bizzat Goltz Paşa’yı dinleyerek teklifleri onaylamışlar, ilave olarak idadilerde ve Harbiye Mektebi’nde vatanseverlik ve padişahın emrine itaat duygusunun arttırılması için, din derslerine ağırlık verilmesini teklif etmişlerdir. Raporda öngörülen hususlar Abdülhamid’in onayını müteakip yürürlüğe girmiştir.³²⁴

Abdülhamid, eğitim faaliyetlerini yakından takip ediyordu. Hatta Goltz’un muavini olan Erkân-ı Harbiye Kolağası Abdullah Bey’in tatbikatlardaki liyakat ve başarısını sorgulamıştı. Goltz, 30 Mayıs 1884’de yazmış olduğu izahatta, muavinin arazi tatbikatlarında ve manevralarda son derece mahir ve yetkin olduğundan bahisle, terfisini de talep etmişti.³²⁵

29 Temmuz 1885’te Kaehler öldüğünde, yerine bir başkası atanmadı. Kaehler, Alman Askeri Heyeti’nin resmi başkanı olarak görevlendirilmiş olmamasına rağmen, heyetteki en yüksek kıdemli subay olduğundan, gayri resmi olarak bu görevi yürütmüştü. Aynı zamanda, Padişah tarafından Genelkurmay 2’nci Başkanlığı’na da

³²⁴ BOA, Y.PRK.KOM., 4/ 44 (H:28.07.1301)

³²⁵ BOA, Y.PRK.ASK., 23/15, (H:04.08.1301)

atanmıştı. Alman heyetinin sorumlu bir başkanının olmaması, II. Abdülhamit'in elini de güçlendiriyor, heyetin bir baskı unsuru olmasını da engelliyordu. Ferik von der Goltz Paşa'nın heyet başkanı olarak atadığına dair basında geçen haberler ve İstanbul'da dolaşan dedikodular, "Levand Herald" gazetesinde yalanlanarak, "Heyetin bir şefi" olmadığı açıkça vurgulandı. Birkaç ay sonra da Genelkurmay 2'nci Başkanlığı görevine getirildi. Bu görevi üstlenmesiyle, Genelkurmay teşkilatı ile ilgili olarak ilave görevler de üstlendi. Bu yeni görevi; seferberlik, yığmak, harekât planları, harita alma ve genç kurmay subayların eğitimi konularını kapsıyordu.³²⁶

Goltz'a, Harbiye mektebinde yürüttüğü görevlerden başka, zaman zaman geçici başka vazifeler de veriliyordu. Şehzadelerin eğitimi, diğer sivil okulların denetlenmesi, Çatalca'daki mevziler ile boğazların tahkimi maksadıyla teşkil edilen komisyon üyelikleri, bunlardan bazılarıydı. Goltz bu görevler için görüşlerini bildirmeden önce, yerinde araştırma yapmak istemişti. Fakat Abdülhamid'in şüphe ve tereddütleri, bu gibi işlerin yerinde yapılmasına uygun değildi. Çünkü Goltz Paşa kendisi tarafından değil, harbiye nazırı tarafından o komisyona seçilmişti. Şimdi Abdülhamid, yerinde yapılacak bir incelemeyi bir manevra olarak algılıyor, Goltz'un kasten Harbiye mektebinden uzaklaştırılmak istendiğini ve çoktan beri kendi aleyhine Harbiye mektebinde hazırlanan isyanın, onun yokluğunda patlak vereceğini düşünüyordu. Onun için, şayet harbiye nazırı kendisini Çatalca'ya gönderecek olursa ona itaat etmeyerek, derhal gelip kendisine bilgi vermesini emretmişti. Abdülhamid'in, ihtilaller çıkarılacağı ve suikastlar yapılacağı gibi endişeleri yüzünden yaptığı bu gibi müdahaleler, devlet işlerinin düzgün bir şekilde yürütmesine engel oluyordu. Goltz'a göre, "*Abdülhamid ile bugünkü hâkim sınıfı teşkil edenler iş başında kaldıkça Türkiye'nin kurtulmasını düşünmek mümkün değildi.*"³²⁷ Şüphesiz bunu kendi taraftarlarına ve öğrencilere de empoze etmekteydi.

Belki de tüm bunları bildiğinden, Abdülhamid'in okula yönelik sıkı kontrolü devam etmekteydi. Goltz'un şahsen takdir ettiği, Harbiye'nin son sınıf öğrencilerinden, Karşlı Mehmed Ali, bir vesileyle, arkadaşlarının arasında "Nazırların Maaşları" ile ilgili sarf ettiği bir sözden dolayı Yıldız'a bildirilmiş, yapılan muhakeme sonucunda 1 ay hapse mahkûm edilmişti. Cezasını çekmiş 38'inci

³²⁶ Wallach, a.g.e., s.52.

³²⁷ **Golç Paşa'nın Hatıraları**, Vakıf Gazetesi, 03 Eylül 1934.

sınıfın 5'ncisi olarak, çok iyi bir akademik başarı ile mezun olmasına rağmen, Zeki Paşa tarafından, Erkân-ı Harp Sınıfına seçiliyordu. Bu duruma Goltz Paşa müdahale ederek, öğrencinin affedilmesi konusunda Padişah'a bir yazı yazdı.³²⁸ Padişah'ın Erkân-ı Harbiye sınıflarına seçilmesine izin verdiği, Mehmed Ali, 30 Mayıs 1888'de Erkân-ı Harp Yüzbaşısı olarak mezun olarak, daha sonra mirlivalığa kadar yükselen Mehmed Ali Nüzhet Paşadır.³²⁹

1885 yılında, basında yayınlanan haberlere göre, Harbiye'ye 160 öğrenci alınması planlanmıştır. Kuleliden 70, Bursa'dan 20, Edirne'den 15, Manastır'dan 9, Erzurum'dan 15, Şam'dan 21, Bağdat'tan 10 öğrenci, Harbiye'ye katılmış, Mühendishane'ye 30, süvari sınıfına 16 öğrenci ayrılmış, diğerleri piyadeye verilmiştir. Harbiye'de derslere 1 Ağustostan itibaren başlanması planlanmıştır. Mühendishaneden 30 subay mezun olmuştur.³³⁰

1886 yılına gelindiğinde, askeri okullarda gerçekleştirilen reformlarda, belirli bir ilerleme gerçekleştirilmişken, okulun teşkilatından kaynaklanan sorunlar devam ediyor, disiplin tertip ve düzen ile ilgili noksanlıklar giderilemiyordu. Okulda disiplinin tesisi ve askeri terbiyenin yerleştirilmesi için bazı tedbirlerin ivedilikle alınması gerekiyordu. Goltz'un görevine başlamasından itibaren geçen 3 yıl içerisinde en çok dikkatini çeken hususlar, teşkilatlanma ve günlük faaliyetlere nezaret konusuydu. Okulda bir dâhiliye teşkilatı bulunmasına rağmen, eski Fransız usulüne benzer şekilde cari faaliyetler, günlük veya haftalık vardiyalar halinde değiştirilen görevli subaylar tarafından takip ediliyordu. Öğrenciler sınıf halinde teşkilatlandırılmış, alt birimlere bölünmemiş ve sorumlu tayin edilmemişti. Bu sebeple de dâhiliye subayları adeta bir polislik vazifesi icra ediyor, dikkatler daha çok öğrencilerin takip edilmesi ve tespit edilen suçların cezalandırılmasına yoğunlaşıyordu. Sevk ve idare kavramı ikinci plana itilmiş, genel bir otorite eksikliği hissedilebiliyordu. Sayısı 400'e yakın olan öğrencinin, bu usulle kontrol etmek mümkün olmadığından daha vahim olayların, engellenmesi, tespiti ve cezalandırılması ihtimali azalıyordu. Goltz, bu mahzurların giderilmesi maksadıyla, 08 Temmuz 1886 tarihinde bir layiha kaleme aldı. Öncelikle öğrenci teşkilatının

³²⁸ BOA, Y.PRK.ASK., 27/36, (H:10.10.1302)

³²⁹ İskora, a.g.e., s.175.

³³⁰ Ömer Sami Coşar, *Atatürk Ansiklopedisi (1881-1909)* c.1, Doğan Kardeş matbaacılık, İstanbul, 1973, s.74.

etkinliğini gerçekleştirecek şekilde, öğrenciler sınıf esasına göre ayrılacaktı. Piyade sınıfına mensup öğrenciler bir kısım teşkil edecek, takribi 80 kişilik şubeler oluşturulacaktı. Kısım, Piyade talim mualliminin idaresinde olarak, her şube bir kolağası veya yüzbaşının sorumluluğuna verilecekti. Bunlara yardımcı olarak da, dâhiliye subaylarından bir veya iki Mülazım görevlendirilecek, süvari sınıfı, süvari talim mualliminin, erkân-ı harbiye kısmı da erkân-ı harp ümerasından bir subayın emir komutasına olacaktı. Görevli subaylara, rütbelerine uygun bir ceza yetkisi verilecek, her şubede bulunan öğrencilerden, 1 Başçavuş, 4 çavuş, her 10 kişiye bir onbaşı olacak şekilde görevlendirme yapılacak, öğrencilere de bir kısım yardımcı idari vazifeler verilecekti. Mülazım- Kolağası rütbesine kadar olan subayların, Bölük seviyesine kadar olan eğitime, kısım müdürü olan üst subayların ise tabur, alay ve liva eğitimlerine nezaret sorumluluğu olacaktı. Kısım Müdürlerinin, emrine verilecek olan kolağası rütbesinde bir subayın da karargâh faaliyetlerini yürütmesi öngörülmüştü. Mekatib-i Askeriye Nazırı Zeki Paşa'nın altında, Servet Paşa Dâhiliye Müdürü olarak görev yapacak, kısım müdürleri, dâhiliye müdürüne bağlı olarak görev alacaktı. Son olarak da Abdülhamid'in hassasiyetleri göz önüne alınarak, bunun bir teşkilatlanma olmayıp "Hizmetlere nezaret ve sorumluluk taksiminden ibaret" olduğu vurgulanmıştır.³³¹

Şüphesiz, mevcut teşkilatın mahzurları Türk subaylarınca da bilinmekteydi. Kıt'a örneğine göre teşkilatlanmayı kendileri de yapabilirlerdi. Ancak o dönemde, Abdülhamid'in bilinen endişeleri yüzünden, öğrenciler askerliğin gerektirdiği kıt'a yapısına uygun bir teşkilatlanma içine alınamıyor, alay veya tabur teşkilatına geçilemiyordu. Buna cesaret edecek subayın, hafiyelerin gazabına uğrama ihtimali çok yüksekti. Bu sebeple devletin en yüksek seviyedeki askeri okulu, bir sivil okul anlayışına göre yönetiliyor, alay ve tabur terimleri telaffuz dahi edilemiyordu. Goltz'un öngördüğü bu teşkilata tam anlamıyla geçilemedi. 1888 ve 1890 yılı Askeri salnamelerine göre, Servet Paşa, Dâhiliye Müdürü olarak görevlendirilerek, Erkân-ı Harbiye, Sınıf-ı Mahsus ve Baytar sınıflarına ayrı bir dâhiliye zabiti tefrik

³³¹ BOA,Y.PRK.ASK., 33/38, (H:06.10.1303)

edilmiştir³³². Gerçek manada alay ve tabur teşkilatına geçiş, ancak II. Meşrutiyet sonrasında mümkün olabilmıştır.

Reform süreci devam ederken, yeni uygulamalara uyum sağlayamayan veya hafiyelik yapan subayların çıkardığı güçlükler de devam ediyordu. Goltz muavinleri ve kendisine destek veren subaylar vasıtasıyla, bu güçlükleri engellemeye çalışıyordu. Bu maksatla, 30 Temmuz 1888’de okulda piyade talim muallimi olarak görev yapan Ali Bey’i “*Kanunname-i Askeriyenin Tatbikine Engel olduğu*” gerekçesiyle şikâyet etmişti.³³³ Miralay Ali Bey, Edirneliydi, Harbiye’nin 21’inci sınıfından, Servet Paşa ile sınıf arkadaşıydı. 1868’de mezun olmuştu. O tarihte sınıf arkadaşlarının çoğu Binbaşı olmasına rağmen, 19 yılda miralay rütbesine ulaşmasından, büyük ihtimalle saray destekli biri olduğu anlaşıyordu.³³⁴ Belki de bu sebeple hakkında herhangi bir işlem yapılmadı. 1894’te Mirlivalığa terfi ederek aynı görevine devam etti.³³⁵

Bu dönemde askeri okullarda yapılan yenilikler, askeri okullara olan talebi artırmıştı. Erzurum Valililiğinden yazılan yazıda, “Taşra Rüştîye ve Mülkiye İdadilerinden mezun olan öğrencilerin, doğrudan Askeri İdadilere ve Harbiye’ye girmesinin mümkün olup olmadığı” sorulmuştu. Seraskerlik, 18 Ekim 1888’de verdiği cevapta, “Mülkiye rüştiyelerinin programlarının askeri rüştiyelerle uygun olması sebebiyle, Askeri idadilere geçilmesinin mümkün olduğu, mülkiye idadisi mezunlarının ise, askeri idadilerin 3’üncü sınıf derslerinden imtihan olmak şartıyla, Harbiye’nin birinci sınıfına girebileceklerini, Harbiye’nin ara sınıflarına girişin Mektep Nizamnamesi gereğince mümkün olmadığını” bildirmişti.³³⁶

Goltz, sadece ders müfredatları ile ilgilenmekle kalmamış, öğretim görevlilerinin yeterliliklerini de sorgulamıştı. Ders öğretmenleri, sorumlu oldukları dersleri okuttukça temayüz etmekte ise de zamanla diğer konuları unuttuklarından, muhtelif askeri meslek derslerinin tekrar hatırlatılması, bu alandaki gelişmelerin

³³² **Salnâme-i Askerî, Defa 8**, Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul, 1304, s.95, **Salnâme-i Askerî, Defa 9**, Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul, 1306, s.99.

³³³ **BOA, Y.MTV.**, 34/38, (H:21.11.1305)

³³⁴ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.412.

³³⁵ **Salnâme-i Askerî, Defa 13**, Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul, 1311, s.71.

³³⁶ **BOA, MF.MKT.**, 100/24, (28 Temmuz 1888)

öğretilmesi gerektiği kanaatine varmıştı. Bu konuda bizzat padişahın onayının alınması gerekmişti.³³⁷

21 Ekim 1886'da süvari öğretmeni von Hobe tarafından, Harbiye'de öğrencilere alay ve liva talimleri yaptırıldığı, fakat öğrenciler mezun olup mülazım olarak alaylara gittiklerinde acemi neferleri ve acemi atları yetiştirmekle sorumlu olduklarından, liva ve alay kumandasına dair hususları bilmelerinin uzun müddet işlerine yaramayacağı vurgulanarak, okulda bir süvari bölüğü kurulması teklif edilmiştir.³³⁸ Teklif edilen konuların hemen gerçekleşmesi mümkün olmamış, 05 Şubat 1889'da Goltz tarafından tekrar bir teklif yapılarak, Çifteler Harasından gelecek olan 80-90 atın Harbiye ve Mühendishane talebelerinin eğitimlerinde kullanılmak üzere, okula tahsis edilmesini istemiştir.³³⁹

Bir süredir askeri eğitimlerin arazide pratiğinin yapılmasına başlanmıştı. Ancak Goltz'un türlü istirhamlarına rağmen, kesintisiz belirli bir süre arazide kalmayı gerektiren, ilkbahar tatbikatlarına müsaade edilmiyordu.³⁴⁰ Bu taleplerini defalarca yinelemesine rağmen bu izni almaya muktedir olamayacak, öğrencilerin ders yılı sonunda icra etmesini istediği tatbikatların icrası, ancak 1902 yılından sonra mümkün olabilecekti. Günü birlik çıkılan eğitimlere ise müsaade edilmekteydi. Hatta kısmen sayıları artış göstermişti. Mekatib-i Askeriye Nazırı Ferik Zeki Paşa'nın 25 Kasım 1890 tarihli bir raporuna göre; Erkân-ı harbiye 2'nci sınıflar Le Cock Paşanın nezaretinde Ok Meydanı - Baruthane bölgesine, Erkân-ı Harp 1'nci Sınıflar ile, Harbiye 3'üncü sene piyade ve süvari sınıfına mensup 102 Harbiyeli, Erkân-ı Harp Binbaşısı Reşid Bey nezaretinde Okmeydanı'na, 2'nci sene piyade ve süvari sınıfından 173 Harbiyeli, hidemat-ı seferiye tatbikatı için Kibrit Fabrikası civarına, süvari 1'inci Sınıf 33 Harbiyeli, keşif eğitimi için Kağıthane-Alibeyköy istikametine, 1'inci sene, piyade sınıfından 177 Harbiyeli, Binbaşı Rahmi Bey Komutasında, avcılık eğitimi için Piyalepaşa bölgesine çıkmışlardır. Planlama Goltz Paşa tarafından yapılmış, ayrıca dâhiliye subaylarından birisi de refakat ile görevlendirilmiştir.³⁴¹

³³⁷ BOA, Y.PRK.ASK., 47/10, (H:14.10.1305)

³³⁸ BOA, Y.PRK.ASK., 33/59, (H:19.10.1303)

³³⁹ BOA, Y.MTV., 34/64, (H:04.06.1306)

³⁴⁰ BOA, Y.PRK.ASK., 49/113 (1305)

³⁴¹ BOA, Y.PRK.ASK., 67/43, H:12.04.1308)

Askeri İdadilerden gelen öğrenci sayısının artmasıyla, Pangaltıdaki Harbiye binası yetersiz kalmaya başlamıştı. Tophane Müşiri Zeki Paşa'nın imzasıyla, Sadarete yönelik olarak kaleme alınan bir tahrirde, baytar sınıflarının Harbiye'den taşınması, taşralı zabıt yetiştirme ihtiyacına binaen, Trablusgarp, San'a ve Van'da açılan rüsdyelerden yetişen öğrencilerin artık harbiyeye gelmesi sebebiyle, koşulların yetersiz kaldığı, salgın hastalık riskinin olduğu, Harbiye'nin 2 kat olacak şekilde inşa edilmesine rağmen, bir katının kullanılmadığı, yeni bir katın inşa edilmesiyle, kapasitenin artacağı, hastalık riskinin ve izdihamın bu surette önlenmesinin mümkün olabileceği belirtilerek, daha önce Bab-ı Vala-yı Seraskeri vasıtasıyla bu konunun seraskerliğe arz edildiği, seraskerliğin onayıyla keşfin yapıldığı, inşaatın başlaması için binanın tahliyesi gerektiğinden, Bab-ı Ali'de toplanan komisyonunun, projeden vazgeçtiği vurgulanarak, bu hususta sadaretin yardımı istenmektedir.³⁴² 11 Ağustos 1892'de ek bir inşaatla girişilmiş, koşulların kapasitesinin 200 kişiye yükseltilmesi planlanmıştır.³⁴³ Bu husus ilerleyen dönemde de tam manasıyla çözüme kavuşturulamayacaktır.

1892 yılında, Askeri Tıbbiye'de meydana gelen bir kısım siyasi olaylar sebebiyle, İstanbul'daki tüm askeri okullar gibi Tıbbiye'de Tophane ve Mekatib-i Askeriye Nazırı olan Zeki Paşa'nın emrine verildi. Geniş çaplı bir soruşturma yürütüldü. Alınan sıkı tedbirler kapsamında, öğretim görevlilerinin, ders dışı zamanlarda öğrencilerle görüşmesi tamamen yasaklandı.³⁴⁴

Harbiye'de ders programlarının yeniden düzenlenmesi hususu, 1893 yılında tekrar gündeme geldi. Meclis-i Maarif-i Askeriye'nin gündemine getirilerek tartışılan hususlar şunlardı:

Köprücülük, İnşaat ve Tesviye-i Turuk, sırf askeri meslek dersi olmadığı gibi, Piyade ve Süvari sınıflarının da asli vazifesinin içinde yer almıyordu. Verilen eğitimin hiçbir zaman bina ve köprü inşasına yetmeyeceği, bir dereceye kadar köprü yapımında yeterlilik sağlansa bile, bunun da istihkâm sınıfının asli vazifesi olduğu, orduda yeterli miktarda istihkâm subayı ve birliği mevcut bulunduğundan, piyade ve süvari subaylarının emrindeki yetersiz eğitilmiş kıt'alar ve noksan teçhizatla, hiçbir

³⁴² BOA, Y.MTV., 61/74, (20 Nisan 1892)

³⁴³ Coşar, a.g.e., c.1, s.156.

³⁴⁴ a.g.e., c.1, s.146-147.

zaman bu işe girişemeyeceği, piyade ve süvarilerin bunları bilmesine ihtiyaç olmadığından netice olarak boşa zaman ve emek kaybı olması sebebiyle, bu derslerin müfredattan kaldırılması gündeme getirilmiştir.

Harbiye ders programında bulunan, Hikmet ve Kimya tatbikatı dersinin esasen topçu sınıfının ihtisas alanına girdiğinden, ilave olarak Harbiye’de verilmesine ihtiyaç olmadığı, piyade ve süvarilere öğretilmesi arzu edilen konuların, hikmet ve kimya derslerinin kapsamı içinde yeterli seviyede verilmesi sebebiyle, kaldırılmasının gerektiği düşünülmektedir.

Geometrinin bir uygulama sahası olan, sath-ı rakım dersinin de kaldırılarak, ihtiyaç duyulan konuların, Hendese-i Resmiye dersi içine dâhil edilerek verilmesinin yeterli olduğu, Menazır ve Gölge (Teknik Resim) dersinin, Askeri İdadilerde uygulamalı olarak, yeterli düzeyde gösterilmesi sebebiyle, programdan çıkarılması teklif edilmiştir.

Erkân-ı Harp Sınıflarında, gösterilen derslerden, Harbiye’dekilerin tekrarı olanların kaldırılması gerektiği tartışılmış, Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisliğince de uygun görüldüğünden, Seraskerlik tarafından da onaylanarak, köprücülük dersi 1894 yılından itibaren kaldırılmıştır.³⁴⁵

Bu dönemde, İstanbul’da meydana gelen salgın hastalıklar sebebiyle, mücadele ve korunma yöntemleri ile alınacak tedbirleri belirlemek maksadıyla, Padişah’ın emriyle, Şehremaneti tarafından bir sağlık komisyonu kurulmuştur. Komisyonunu görevi, Tüm kışla, hastaneler ile özellikle askeri okulları denetlemektir. Bu kapsamda denetlemeler icra edilmiş, hijyene azami dikkat edilmesi, askeri kışlaların alt katlarının tahta döşeme ile kaplanması, tavanların gemi kamarası tarzında yapılması, Gümüşsuyu askeri hastanesinin takviye edilmesi, personele ilave fanila verilmesi, koğuşlarda görevli hademe sayısının artırılması gibi hususlarda tavsiye kararı alınmıştır.³⁴⁶

Goltz Paşa, 1883’den itibaren dört defa göreve süresi uzatılmak suretiyle, 1895’e kadar 12 yıl süreyle "Askeri Okullar Müfettişi" ve “Genelkurmay 2’nci Başkanı” olarak görev yapmıştır. Kendisi Alman etkisini tam manasıyla

³⁴⁵ BOA, Y.MTV., 79/102, (H:18.12.1310)

³⁴⁶ BOA, I.SE., 4/11, H:25.08.1311)

yerleştirememiş olsa da yetiştirdiği subaylar ile bu yolun önünü açmıştır. Kendisinden etkilenen subayların katkısıyla, kendisinden önceki "Moltke efsanesine" benzeyen bir de "Goltz Paşa, efsanesi" yaratılmıştır. Goltz Paşa, Osmanlı Devletini oldukça iyi anlamış ve kendine özgü şartlarını da kavramıştı. Çalışmalarında devletin kendine özgü durum ve şartlarını hesaba katmayı, reformları da buna göre revize etmeyi becerebiliyordu. Osmanlı Devletinin şartları göz önüne alındığında, uygulanması imkânsız ya da anlamsız şeylere değer vermiyordu. II. Abdülhamid tarafından, "1887 Tarihli Alman Piyade Talimnamesinin" tercümesinin yapılması görevi kendisine verildiğinde, muavini olan Mehmed Tahir Bey'e yazdığı mektupta şu yorumu yapmıştı.³⁴⁷

"Zat-ı Şahane Alman Piyade talimnamesinin tercümesini emretmiş ve bu vazifeyi bana ihale eylemiştir. Alman Talimnamesi, zaten evvelce görüştüğümüz veçhiyle aynen Osmanlı Ordusuna tatbik edilemez. Mamañih, ben bu bapta hiçbir mümanaatta bulunmayarak, Osmanlı Ordusuna Kabili tatbik olabilecek veçhiyle, tadilat icrasına başladım..."

Goltz Paşa, gerek görevi esnasında gerekse de görevinin tamamlanmasından sonra çeşitli şekillerde itham edilmiştir. Bunlardan birincisi, silah ticareti konusudur. Özellikle maddi menfaat karşılığı, Alman silah şirketlerinin temsilciliğini yaptığı iddiası sık sık gündeme gelmiştir. Bu görevlerin kendisine Almanya tarafından verildiği göz önüne alınırsa, doğal karşılanması mümkündür. Diğer von der Goltz Paşa tarafından Prens Bismarck ile Alman Mareşali Valderesse'ye yazılan, ancak Fransız ajanları tarafından ele geçirilen bir mektupta tespit edilen hususlardır. Goltz, mektupta, Rus ve Fransız Elçilerinin Abdülhamid üzerindeki etkisini kırmak, ve Padişahı kararsızlıktan kurtarmak için, bir manüplasyon planladığını yazıyordu. Bir Cuma selamlığında asker arasında provakasyon yapılacak, bazı isyan hareketlerinin gerçekleşmesi sağlanacak, müteakiben bu isyan Goltz'un müdahalesiyle bastırılacak, Abdülhamid de iktidarının devamı için Almanlara yaklaşmak zorunluluğunu hissedecekti. Bu mektup, Artin Dadyan Paşa tarafından, 20 Mart 1890'da Padişah'a arz edilmişti.³⁴⁸ Bu husus aslında, Zülüflü İsmail Bey tarafından çok daha önce arz

³⁴⁷ Kazım Karabekir, *Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar*, Emre Yayınları, İstanbul, 2001, s.264.

³⁴⁸ BOA, Y.EE., 15/212, (H:28.07.1307)

edildiğinden, bilinmeyen bir şey değildi. Abdülhamid, Goltz'un bu tür faaliyetlerini bilmesine rağmen, soğukkanlı davranarak, sadece kontrolü sıkılaştırmakla yetinmişti.

Goltz Paşa'yla ilgili bir başka iddia da, Balkan Harbi'nden sonra Sofya askeri ataşesi Mustafa Kemal Bey (ATATÜRK) tarafından dile getirilmiştir. Binbaşı Mustafa Kemal Bey, 05 Kasım 1913 tarihli raporunda, Bulgar Genelkurmay Başkanı Fiçef ile yaptığı görüşmede, General Fiçef'in , *“Balkan Harbi esnasında Osmanlı Genelkurmayı'nın planlarını ve bütün stratejik yığınaklarını öğrendiklerini, bu bilgileri Osmanlı Ordusunda görev yapan Alman subaylarının verdiği, özellikle Goltz'dan çok istifade ettiklerini”* söylediğini bildirerek, eğer bu hususlar doğruysa *“Geleceğe yönelik olarak, üzerinde dikkatle durulması gereken bir sorun olduğuna”* dikkat çekmiştir.³⁴⁹

Baron Wilhelm Leopold Colmar von der Goltz, Osmanlı'da görev yaptığı dönemde, yakın çevresinde bulunan ikbal beklentisi içindeki subaylar için, bir rol model olmuştu. Kendisine içtenlikle bağlanmışlardı. Ancak bu Ortadoğu tipi bir bağlılıktı. Goltz, kendilerine koruma ve mesleki gelişim imkânları temin ediyor, hem de dönemin güçlüklerle dolu kıt'a yaşantısından uzak kalmalarını sağlıyordu. Yabancı dil öğrenmek, yurt dışında öğrenim görmek, elçiliklerde ataşelik yapmak dönemin yükselen değerleri haline gelmişti.³⁵⁰ Bu grup üyeleri kendi içlerinde rekabet halinde olmalarına rağmen, bir dayanışma içine de girmişlerdi. Goltz efsanesini oluşturan ve Alman etkisinin devamını sağlayanlar da bunlardı. Bunlardan başlıcaları, Pertev Paşa, Hadi Paşa, Farukizade Sami Paşa, Kölemen Abdullah Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Ahmed Esad Paşa, Halepli Zeki Paşa idi. Çoğunlukla İstanbul'da bulunup, komutanlık vazifesi almamışlardı. Bu yüzden Balkan Harbi sonrası çok eleştirilmişlerdir. Atatürk *“Zâbit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl”* adlı eserinde, *“Ordumuzda Goltz'un talebeliği ile iştihar edenlerin de müşarüin-ileyhin, iyi bir ordu vücuda gelmesine dahli olan avamil-i muhtelifenin en müessiri bilâşek binnefis başındaki amirin tesiridir. Hakikatını idrakde ve ordular için beyan edilmiş olan bu*

³⁴⁹ Erol Akcan, *“Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu Ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi” Atatürk Dergisi*, c.4, s.1, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2015,s.13-35.

³⁵⁰ BOA, Y..MTV., 131/27, (H-16-05-1313)

mülâhazanın en küçük cüz-ü tamlar için de cari olduğunda gafletleri görüliyordu..”
demek suretiyle eleştirmiştir.³⁵¹

³⁵¹ Mustafa Kemal Atatürk, **Subay ve Komutan ile Konuşmalar**, ATASE, Ankara, 2007,s.43.

İKİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYETİN İLANINA KADAR GEÇEN SÜREDE HARBİYE'DE EĞİTİM VE ÖĞRETİM (1894-1908)

2.1. Colmar von der Goltz Paşa'nın Ayrılışından Meşrutiyete Kadar olan Dönemde Harbiye'nin Tarihi

Von der Goltz'un, Türkleri ve Osmanlı ordusunu en iyi tanıyan ve en fazla etkileyen Alman subay olduğuna kuşku yoktur. Bizzat temas ettiği ve yetiştirdiği subayların haricinde, sonraki nesilleri de etkileyerek hayranlıklarını kazanması, kişisel etkisinin ne derece büyük olduğunun bir delilidir.³⁵²

Goltz'un hizmeti 1893'te bitmiş, ancak ülkeden ayrılmamıştı. 30 Mayıs 1893 tarihinde, bir dilekçe vererek, ülkesine geri dönmek için gerekli işlemlerin başlatılmasını istemişti.³⁵³ 17 Mayıs 1893 tarihinden itibaren de artık görevine devam etmediği, İstanbul'u terk ederek, Selanik'e gittiği tespit edilmiştir.³⁵⁴ İzin almadan, gerçekleştirdiği bu seyahat, yönetimin tepkisi çekmiş uyarılarla kısa sürede geri dönmesi sağlanmıştır. Artık resmi bir sıfatı kalmayan, von der Goltz, 01 Kasım 1895'te kendi ülkesine dönmüştür.³⁵⁵

Goltz, görevinin sonlarına doğru, Kamphövener'in, hazırladığı layihalarla Padişah nezdinde ön plana çıkmaya çalıştığı görülmektedir. Goltz'un İstanbul'da olmadığı bir zamanı fırsat bilerek hazırladığı ilk layihayı, Aralık 1892'de II. Abdülhamid'e sundu. Kamphövener Paşa, Osmanlı Ordusunda 11 yıllık bir hizmetten sonra gözlemlerini ve tekliflerini dile getirdiği layihasında, bunun, "*Gerçek bir hizmet yapabilmek için, bunun kendisinin son girişimi*" olduğunu da özellikle vurguladı. Padişah buna cevap vermeyince, kısa Aralıklarla, 06 Mayıs 1895³⁵⁶ ve 02

³⁵² Moreau, a.g.e., s.56-57.

³⁵³ BOA, Y.PRK.ASK., 108/23 (H:19.05.1313)

³⁵⁴ Zeynep Güler, *Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinde von Der Goltz Paşa'nın Rolü*, Mersin, 2012, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.194-195.

³⁵⁵ Wallach, a.g.e., s.70.

³⁵⁶ BOA, Y.MTV., 119/91 (H:11.11.1312)

Temmuz 1895 tarihlerinde aynı layihaları tekrar tekrar Padişaha ve Alman Başbakanına verilmek üzere, Alman Büyükelçisi'ne sundu.³⁵⁷

Kamphövener 02 Temmuz 1895 tarihli yazısında, hazırlamış olduğu bu layihanın, daha önce de arz ettiği hususların bir tekrarı olduğunu, amacının, gerçekleri Padişaha açıkça ifade etmek olduğunu, söylemektedir. Müteakiben, belki de kendi rolünü ön plana çıkarmak maksadıyla, oldukça karanlık bir tablo çizmektedir. Padişahın en hassas olabileceğini değerlendirdiği bir konu, özellikle Harbiye'yi ilgilendiren hususlar ön plana alınmıştır. Ona göre, okulun idaresi gayet kötüdür ve disiplini zayıftır. Kendi idaresinden sonra, okulda öğrencilere son derece kötü davranılmakta, bu hususlar padişahın gizlenmeye çalışılmaktadır. Kamphövener'in yazısında kullandığı bu abartılı ifadeler, başkalarını karalayarak kendisini ön plana çıkarma girişiminden başka bir şey değildir. Yazısında, Goltz dönemini eleştirmekte, üslubundan, hoşnutsuzluk yaratmaya çalıştığı açıkça belli olmaktadır. Kendi iddiasına göre, okulda görev aldığı dönemde piyade sınıf talimlerine nezaret etmiş, yapmış olduğu yenilikçi uygulamalardan pek çok faydalar elde edilmiştir. Bunun sebebi ise, her orduya en fazla lazım olan, "Ferdi eğitimler" ile "Bölük Muharebe Düzenleri Eğitimleri" ne çok önem vermiş olmasıdır. Ferdi eğitimlerin iyi seviyeye getirilmesi için, 3'üncü sınıfların, 1'inci sınıfların eğitiminde eğitici olarak kullanması, 2'nci sınıfların da "Bölük Muharebe Düzenleri" eğitimlerini icra etmesi gerekmektedir. Bu eğitimlerin, çeşitli eğitim arazilerinde, gerçekçi olarak icra edilmesi önem arz etmektedir. Ordu için yürürlüğe giren, yeni piyade talimnamesinin kabulü ve aynı yıl subay çıkacak öğrencilere öğretilmesi vazifesinin de, kendisine verildiğinden bahisle, bu görevi en iyi şekilde yerine getirerek, verimli sonuçlar alınmasını sağladığını ifade etmekte, kendisini övmektedir. Ancak, okulun bu mevcut durumuyla, devam etmesinin mümkün olmadığını, bunu düzeltmek için gerekli tedbirlerin ivedilikle alınması gerektiğini de vurgulamaktadır. Kamphövener'e göre asıl mesele, ileride ordularda vazife alacak subayların, öğretmenlik yapacak şekilde, uygulamalı eğitimlerle yetiştirilmemesidir. Yapılan eğitimleri, "*Çubuk Oynamaktan Farkı Yok*" şeklinde, gayet laubali bir üslupla eleştirmektedir. Arkasından, hemen Alman sisteminden örnek verilerek, subay adaylarının Almanya'da önce kıta da, erbaş ve er statüsünde bulunarak, tek er

³⁵⁷ Wallach, a.g.e., s.63.

ferdi eğitim konularını, uygulamalı olarak öğrendikten sonra okula başladıklarını ve alt yapı olarak hazır olduklarını belirtmektedir. Bu sisteme geçilmesi için mevcut mevzuatın değiştirilmesi gerektiğini, bu konuda okul yönetimini, istemiş olduğu desteği vermediklerinden dolayı suçlamaktadır. Layihasının devamında, ordu için bir Atış okulunun (Endaht Mektebi) kurulmasının, yeni taktiklerin öğretilmesi için elzem olduğunu, piyadenin tüfeksiz ve atış eğitimi olmaksızın yetiştirilemeyeceğini vurgulamaktadır. Okulda öğrencilerin elbise ve ayakkabılarının kötü ve eğitim için müsait olmadığını belirttikten sonra okulda mevcut silah durumunu da incelemiştir. O dönemde okulda 1397 öğrenci bulunmakta, buna karşılık toplam 416 (330 kasatura) Henry Martini ve değişik çapta toplam 41 adet Mauser piyade tüfeği bulunmaktadır. Eğitim için ayrılan martini tüfeklerin sayısı yeterli olmayıp, öğrenci mevcuduna göre 981 adet açık bulunmaktadır. Bu durumda, yeni taktiklerin öğretilmesinin ve icrasının mümkün olmadığı vurgulanarak, 1'inci sınıflara martini piyade tüfeği, diğer sınıflara ise ilave Mauser verilmesini teklif etmiştir. Bu noktada, Abdülhamid'in hassasiyetini de göz önüne alarak, silahların eğitim biter bitmez hemen silahlığa konulmasını, silahlıkta bir sorumlunun nezaretinde bakım ve kontrollerinin sağlanması gerektiğini, ifade etmiştir.³⁵⁸

Aslında, bu layiha, Kamphövener'in görev yaptığı 11 yıl içinde Türk Ordusunun gerçekleri konusunda hiç bir şey öğrenemediğinin bir belgesiydi. Alman Büyükelçisi Radolin, layihayı Başbakan Kont von Caprivi'ye gönderirken, bu hususu özellikle belirtti. Kamphövner, Goltz tarafından da, *“Çalışmalarında Türk devletinin özel durum ve koşullarını hesaba katmayı bir türlü anlayamadığı”* gerekçesiyle sürekli olarak eleştirilmişti. Bir kısım Alman subayları, *“Türkiye'nin koşullarına göre uygulanması olanaksız ya da anlamsız şeylere değer veriyorlardı.”*³⁵⁹ Teklifleri içinde haklılık payı olanlar olmakla birlikte, anlamsız hususlar çoğunluktaydı. Nitekim yönetim kademesince yazdıkları çok da ciddiye alınmamıştır. Tahsin Paşa, Abdülhamit Yıldız Hatıraları adlı eserinde, Kamhövener'i şu şekilde değerlendirir:

“Sultan Hamit bu Alman Paşasını tensikatı askeriye için getirmiş ve kendisine yaveri ekrem unvanı vererek tanzif etmişti. Askerlikte terakki ve intizam için neler yapmak lazım geleceğini teemmül ve ara sıra Hünkara arz etmek vazifesile mükellef

³⁵⁸ BOA, Y.PRK.MYD., 16/65 (H:09.01.1313)

³⁵⁹ Wallach, a.g.e., s.64-70.

olan Kamphofner Paşanın maiyetin-de zabitanı askeriyeden müteaddit zevat vardı; ancak oynadığı rol bir gösterişten ibaret kalmıştır. Uzun ve mevzun endamile, vücudüne pek yakışan kıyafeti askeriyesi ile Kamphofner Paşa Yıldız sarayında Avrupalı bir süs idi. Bunu kendisi de bilir ve müreffeh bir hayatın ahengini bozmamak için işin ilerisine, gitmezdi.”

Goltz, II. Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre önce, tekrar Osmanlı İmparatorluğuna geldi. Padişah'ın özel konuğu olarak, son derece iyi kabul gördü. Bu fırsattan istifade ile manevralar, kurmay gezileri, atış eğitimi ve seferberlik hazırlıkları ile ilgili yapılması gereken reformlar hakkında, Padişah'a bir takım bilgiler verdi. Bu ziyaret, aynı zamanda, İmparator II. Wilhem'in önerisiyle 1905'te başlamış olan Türk-Alman ittifakı görüşmeleriyle de yakından ilgiliydi.³⁶⁰ Bu görev kapsamında, 13 Haziran 1908'de Harbiye'yi de ziyaret etti. Okulun üst kademe erkânı, eski öğrencilerinin de katılımıyla, kendisinin onuruna verilen yemekte, duygusal bir konuşma yaparak, Harbiye ile ilgili güzel hatıralarının olduğundan bahsetti. Ona göre hayatındaki en önemli iki andan birincisi, askerlik mesleğine girişi, diğeri ise Harbiye'de görev aldığı gündü. Eski öğrencilerinin, önemli görevlere gelmesinin kendisini gururlandırdığını özellikle vurguladı. Bunun karşılığında Mektep Nazırı Zeki Paşa da bir teşekkür konuşması yaptı.³⁶¹ II. Meşrutiyetin ilanından sonra, 1909 yılı Ekim ayının ortalarına doğru, yapılan tatbikatlara katılmak maksadıyla tekrar Osmanlı İmparatorluğunu ziyaret etti. 1910 yılının ortalarına kadar kaldığı süre içinde, Edirne'de büyük bir manevraya, Selanik, Manastır, Serez ve Üsküp'te Garnizon Tatbikatlarına ve atışlara katıldı. Bu ziyaretinde, artık kendisine yönelik teveccühün eskisi gibi olmadığını, eski öğrencilerinin öğrencisi olan genç askeri kuşağın, kendi ayakları üzerinde durabilmek için, eski hocayı nezaketle başlarından savmak istediklerini açıkça hissetmişti.³⁶² Birinci Dünya Harbi döneminde ise, kendisi hakkında, “Entrikacı, her işe karışan ve Alman nüfuzunun tesisine çalışan biri olduğu” kanaati oluşmuştu.³⁶³

³⁶⁰ a.g.e., s.82.

³⁶¹ BOA, Y..PRK.ASK., 257/91 (H-13-05-1326)

³⁶² Wallach, a.g.e., s.105-109

³⁶³ BOA, DH.ŞFR., 503/15 (R-15-10-1331)

2.1.1. Eğitim ve Öğretimde Yeni Arayışlar

1898'de Türkiye'de resmi görevle sadece üç Alman subayı bulunuyordu. Bunlar, Müşir Kamphövener, Ferik von Grumbekow ve Klaus von Hofe idi. Ayrıca Osmanlı devletinin hizmetinde, 4 eski Alman subayı da bulunmaktaydı. Bunlardan, Ferik Baron von Brockdorff Paşa, 1'inci Süvari Fırkası'nda öğretmenlik yapıyordu. Ferik Heuser Paşa, daha önce Harp Okulu'nda Süvari talim ve Almanca öğretmeni iken, bir beyin rahatsızlığı geçirmiş, Padişah onu sembolik olarak, Hara Müdürlüğü'ne atamıştı. Kolağası Hausschild Bey, Harp Okulu'nda ta'biye öğretmeni idi.³⁶⁴ 1892 yılına kadar Harp Okulu'nda çalışan Yüzbaşı Fitzau'un o zamandan beri resmi bir işi yoktu. "İktidarsızlığı ve ahlaksızlığı" dolayısıyla, Harbiye'deki görevine 09 Haziran 1892'de son verilmişti.³⁶⁵ Ancak, ülkesine gönderilmemiş bir müddet daha istihdamına devam edilmiştir.³⁶⁶

1898 yılına gelindiğinde, Harbiye'de öğrencilerin kullanımına tahsis edilen piyade tüfeklerinin yetersizliği problemine henüz çözüm bulunamamıştı. Piyade talim muallimi olan Piyade Mirdivası Rahmi Paşa 04 Eylül 1898'de, mevcut silahların durumu hakkında bir rapor hazırlanmıştır. Rahmi Paşa raporunda, 5'inci Fırka Kumandanlığına atanan Ali Paşa'dan sonra görevi devraldığını, yeni mauser tüfeklerinin dağıtım sorumluluğunun da kendisine verildiğini beyanla, henüz dağıtımı yapılmayan kasalı mauser tüfeklerinin ayrıntılı incelemesini yaparak, bu silahlarda meydana gelen bir takım sorunlar için, kendisi tarafından üretilen çözüm önerilerini sunmaktadır. Öncelikle Harbiye'deki tüfek yetersizliği sorununa değinmiş, mezun olan öğrenciler için sadece nazari bilgilerin yeterli olmayacağını, uygulamalı eğitimlerinin ve atışlarının yapılmasının bir gereklilik olduğunu ifade etmiştir. Öğrencilerin mevcudu yıllara bağlı olarak sürekli artış gösterdiğinden, üç sınıftaki piyade sınıfından öğrencilerin mevcudu 1.700'e kadar çıkmıştır. Talim zamanının az olmasından dolayı, farklı sınıflardaki öğrencilerin, eğitimleri aynı güne denk gelmekte, mevcut 416 silah hiçbir surette yeterli gelmemektedir. Orduya dağıtılması planlanan mavzer tüfeklerinin dağıtımı tamamlandığında, kadro dışı kalan Henry-Martini piyade tüfeklerinin Harbiye'ye verilmesini teklif etmektedir.

³⁶⁴ Wallach, a.g.e., s.71.

³⁶⁵ BOA, Y.MTV., 63/66 (H-13-11-1309)

³⁶⁶ BOA, BEO., 2610/195689 (H-24-04-1323)

Teklifini haklı bir gerekçe ile desteklemek ihtiyacıyla, yakın zamanda Alman İmparatoru II Wilhelm'in İstanbul'u ziyaret edeceğini, kendisinin, Harbiye'yi de görmek istemesinin kuvvetle muhtemel olduğunu, bu ziyaret esnasında öğrencileri talimde teftiş etmek istemesi durumunda tüfek yetersizliği sebebiyle, hepsinin talime çıkarılamayacağını, bu durumda öğrencilerin üçte birinin dershanelerde saklanması da uygun olmayacağını vurgulamıştır. Alman İmparatorunun, 9 yıl önce okulu ziyaret ettiğini ve memnun kaldığını, askerlik mesleğine aşina olan bir hükümdara, talim manevra gösterisi yapmanın uygun olacağı cihetiyle, Harbiye'deki tüfek miktarının artırılması için en uygun zaman olduğunu beyan etmiştir. Bunun yanında, Öğrenciler için Mauser piyade tüfeği istemenin, Abdülhamid'in tepkisine sebep olabileceği ve Martini-Henry dâhil hiçbir şey alamayacağını düşünmüş olmalıdır ki, öğrencilerin ders yoğunluğu ve zamanlarının azlığı sebebiyle, son model tüfeklere, yeterince bakım yapamayacaklarını vurgulayarak, daha önce verilmiş olan, 41 adet mauser tüfeğinin eğitim yeterli olduğunu, yeni verilecek tüfeklerin Martini-Henry olmasının daha uygun olacağını ifade etmektedir. İlave olarak, yeni tüfeklerde meydana gelen arızaların çözüm önerilerini sıralamaktadır.³⁶⁷

İlerleyen dönemde, 3'üncü sınıf öğrencileri için Mauser tüfekleri dağıtılmış, 1'inci ve 2'nci sınıf öğrencileri, Martini ile eğitime devam etmişlerdir.³⁶⁸ Üçüncü sınıfların eğitimlerinde kullanılacak olan tüfekler için gereken 20 kalem set avadanlık, öğrencilerin maaşlarından kesilmek suretiyle, Tophane-i Amire'den bedeli mukabilinde tedariki sağlanmıştır.³⁶⁹

Taşrada, yeni rüştiyelerin açılması, İdadilere kabul edilen öğrenci sayısının artması neticesinde, Harbiye'ye gelen öğrenci mevcudu da artmıştı. Başlangıçta, plansız bir şekilde yapılan bu kapasite artırımının, yüksek okullarda bir yığılmaya sebebiyet verebileceği, öngörülenden fazla miktarda öğrenciye eğitim verilmek zorunda kalılabileceği düşünülmemişti. Serasker Rıza Paşa, Padişaha yazmış olduğu 10 Nisan 1902 tarihli tezkirede, yeni gelen öğrencilerin, mezun olanlara nispetle fazla olduğundan, derslere başlanamadığını, 2 adet daha dershane inşasına ihtiyaç bulunduğunu arz etmiştir. Yapılan keşif sonucunda, 2 dershanenin 16.000 kuruşa

³⁶⁷ BOA, Y.PRK.ASK., 143/57 (H-17-04-1316)

³⁶⁸ Ziya Yergök, *Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları Harbiye'den Dersim'e (1890-1914)*, Haz: Sami Önal, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s.93.

³⁶⁹ BOA, Y.MTV., 228/3 (H-01.01.1320)

inşa edilmesinin mümkün olduğu beyan edilerek, merkezi inşaat ödeneğinden bu meblağın karşılanması için padişahın onayı istenmiştir.³⁷⁰

1903 yılında, mevcuda göre kapasite durumu hala problem olmaktaydı. Seraskerlikçe yapılan bir değerlendirmede, askeri okullara, ordunun ihtiyacından daha fazla, öğrenci alındığı, bu yüzden mevcudun kalabalıklaştığı ve kalitenin düştüğü değerlendirildi. Serasker Rıza Paşa imzasıyla hazırlanan raporda, Ordunun her sene için, 350 piyade, 70 süvari, 10 baytar, 40 tabip, 50 eczacı ile 30 topçu ve istihkâm subayı ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. Bunun temini için, askeri okulların her sınıfında bundan biraz fazla öğrenci bulunmalıdır. Raporun yazıldığı sıralarda, Harbiye’de 2542, İdadilerde 1738 olmak üzere toplamda 4280 öğrenci bulunmaktadır. Buna karşılık, Harbiye mevcudunun 1666, Askeri İdadilerin 1371 civarında mevcudunun olması gerekmektedir. Hazır mevcudun, olması gerekenin 1240 kişi üstünde olduğu tespiti yapılmıştı. Bu maksatla, mevcudun aşılması için itina gösterilmesi ve gereken tedbirlerin alınması emredilmiştir.³⁷¹

1904 Yılında, Piyade talim öğretmeni Mirliwa Friedrich Borries von Ditfurth’un teklifi üzerine, Harbiye öğrencilerinin piyade alayı teşkilatına geçilmesine karar verildi. Almanya’da öğrenim görerek dönen genç subaylar da bu teşkilatın içinde yer alacaktı. Fakat henüz teşkilatlanma aşamasında iken iki öğretmen yardımcısı subayın, teşkilatın hedef ve maksadının II. Abdülhamid’i tahttan indirmek olduğu yönündeki şikâyeti üzerine, alay teşkilatlanmasından vazgeçilmiş ve henüz oluşum aşamasında lağvedilmiştir.³⁷²

Harbiye bu dönemde yabancıların da ilgisini çekmektedir. İngiliz “Morning Post” Gazetesinin İstanbul muhabiri olan, Yüzbaşı Norman, Padişah’tan gerekli izni alarak, 24 Nisan 1895’te Harbiye’yi ziyaret etmiştir. Kendisi Zeki Paşa tarafından karşılanarak, öğrencilerin derslerini ve icra ettikleri eğitimleri izlemiştir. Ziyaret üç saat sürmüştür.³⁷³

20 Ocak 1896’da, Japon Albay Yazı Mazokoşima, kendi hükümeti tarafından verilen, “Avrupa ve Asya’da Askeri Teşkilatları ve Yenilikleri İnceleme” görevi

³⁷⁰ BOA, Y.MTV., 228/2 (H:01.01.1320)

³⁷¹ BOA, MTV., 239/90 (H: 02.11.1320)

³⁷² Harp Okulu Tarihçesi, s.32-33.

³⁷³ BOA, Y.PRK.ASK., 103/123 (H-28-10-1312)

kapsamında, İstanbul'a gelmiş, bazı askeri daireler ile askeri okulları ziyaret etmek istemiştir. Seraskerlik, Harbiye'ye ilaveten, 2'inci Fırkanın bulunduğu, Taşkışla'yı muntazam olması sebebiyle ziyaret için uygun gördüğünü bildirmiştir. Ziyaretten sonra, Serasker Rıza Paşa ile de bir mülakat yapmıştır. Bu ziyaretler, Harbiye'nin kendi döneminde dünyanın önde gelen askeri okullardan biri olduğunun önemli bir göstergesidir.

2.1.2. Siyasi Olaylar

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 2 Haziran 1889 tarihinde, Askeri Tıbbiye'nin bahçesinde toplanan İshak Sükûti, İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Çerkez Mehmed Reşid adındaki dört öğrenci ve sonradan onlara katılan, Hüseyinzade Ali Bey, Konyalı Hikmet Emin Bey, Cevdet Osman, Kerim Sebatî, Mekkeli Sabri Bey, Selanikli Nazım Bey, Şerafettin Mağmumi ve Giritli Şefik tarafından, İttihad-ı Osmanî Cemiyeti adı altında kurulmuştu. Cemiyetin amacı, 19. yüzyıl sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nu içinde bulunduğu bunalımdan kurtarmak, Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konmasını sağlamaktı. Ancak arka plandaki en önemli sebep, II.Abdülhamid iktidarına duyulan hoşnutsuzluktu. Meşrutî monarşinin tesis edilerek, V. Murad'ın tahta tekrar çıkarılmasını hedefliyorlardı. Cemiyet gizli bir teşkilatlanma yolunu seçerek, İtalya'daki "Carbonari" gizli teşkilatını kendisine örnek almıştı. Tıbbiyelilerin kurmuş olduğu İttihad-ı Osmanî Cemiyeti, kısa zamanda, İstanbul'daki sivil ve askeri diğer yüksekokul öğrencileri arasında taraftar kazanarak hızla büyüdü.³⁷⁴

Askeri Tıbbiye'de yapılan teşkilatlanma, taraftar kazandıkça, ifşa olma riskini de artmıştı. 1892 yılında, idarenin bir takım hususlardan şüphelenerek tedbir almaya başladığını görüyoruz. Öğrencilerin disiplinsizlikleri bahane edilerek, Askeri Tıbbiye Mektebi de diğer askeri okullar gibi, Tophane Müşiri ve Askeri Mektepler Nazırı Zeki Paşa'nın emrine verildi. Zeki Paşa'nın ilk icraatı, okulun dâhiliye heyetini değiştirmek ve bir takım kısıtlayıcı idari tedbirler almak şeklinde oldu. Yapılan tahkikat neticesinde, dersler dışında öğrencilerin öğretmenlerle her türlü münasebeti

³⁷⁴ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak yayınları, İstanbul, 2000, s.40-50.

yasaklandı. Bir takım gizli toplantıların önüne geçmek için, tüm faaliyetlerin dâhiliye subaylarının nezareti altında yapılması emredildi.³⁷⁵

Cemiyetin siyasi amaçlarının tahakkuku için, icracı bir kuvvete ihtiyaç vardı. Alınan karar gereğince, cemiyetin askeri okullara nüfuz etmesi, bilhassa Harbiye’de yaygınlaştırılmasına karar verildi. Bu görev, mülkiye mektebi öğrencilerinden Ali Münif Yeğena ve Mehmet Hilmi’ye verildi. Mülkiyelilerin ilk irtibat kurduğu kişilerden birisi, o sırada Harbiye’nin zadeğân sınıfında okuyan, Şeyh Zafir’in yeğeni Hamit Bey’di. Bir müddet sonra, siyasi faaliyetler yoğunlaşarak, afiş asılması ve bildiri dağıtılmasına kadar vardı.³⁷⁶ Bu faaliyetleri koordine edenlerden birisi de Leskovikli Mehmed Rauf’du. Bir nevi ideolojik rehber olmak suretiyle, teşkilatlanmanın genel ilkelerine yön veriyordu. Leskovikli Mehmed Rauf’un angaje ettiği, o sırada Erkân-ı Harbiye sınıflarında öğrenci olan Binbaşı Batumlu Mustafa Bey³⁷⁷ sayesinde, Harbiye’de bir teşkilatlanma sağlanmış, öğrencilerden çok sayıda üye kazanılmıştı. Harbiye’deki teşkilatlanma, cemiyete ciddi ölçüde cesaret kazandırmıştı.³⁷⁸ Tüm benzer örneklerde olduğu gibi, asker siyasetin içine girmemiş, siyaset askerin içine girmişti.

Aslında, Harbiye öğrencileri arasında, muhalif bir düşünce yok değildi. Süleyman Hüsnü Paşa komutasında, Abdülaziz’in tahtan indirilmesinde görev almışlardı. Okulun idare ve öğretim kadrosu, Süleyman Hüsnü Paşa döneminde yetişmiş, onun fikirlerinden etkilenmişlerdi. Öğrencilerin çoğu, imparatorluğun çeşitli köşelerinden gelmiş, geldikleri coğrafyalardaki tehdit ve endişeleri birbirlerine aktarmışlardı. Kendilerinden önce mezun olan subaylarla irtibatlarını devam ettiriyorlar, onların düşüncelerinden etkileniyorlardı. Saltanata tam bir sadakat ve muhafazakâr düşüncelerle okula gelen öğrenciler dahi, siyasi fikirleri yadırgasalar da, okulda devam eden baskıcı yönetim uygulamaları ve bir kısım arkadaşlarıyla öğretmenlerinin okuldan uzaklaştırılmaları karşısında, kısa sürede tepkisel davranışlar geliştirmeye başlıyorlardı. Bu öğrencilerden birisi de Nasliçli Ahmet

³⁷⁵ Coşar, **a.g.e., c.1**, s.146-147.

³⁷⁶ Ali Münif Yeğena, **Ali Münif Bey’in Hâtıraları**, Haz: Taha Toros, İsis Yayınları, İstanbul,1996, s.20

³⁷⁷ Mustafa Reha ERKİRAL, (1310-Sv.02) Çalı Reha, lakabıyla tanınır, Miralay olarak emekli olmuştur. İskora, **a.g.e., s.187**.

³⁷⁸ Leskovikli Mehmet Rauf, **İttihat ve Terakki Ne İdi**, Haz: Bülent Demirbaş, Arba Yayınları, İstanbul, 1991,s.19.

İzzet Efendi idi. (Müşir Ahmet İzzet FURGAÇ, 1300-Sv.1) idi. 1880’li yıllar gibi erken bir dönemde, okulda, akşam yoklamalarında “Padişahım Çok Yaşa” yerine “Padişahım Başaşağı” diye bağırıldığını, hatıralarında özellikle vurgular.³⁷⁹ Yazar Şevket Süreyya Aydemir, o dönemi anlatırken, imparatorluğun içinde bulunduğu dönemi vurgulayacak şekilde, çocukluğunda ilk hatırladığı bir yangın olayı ile ülkenin gidişatı hakkında bir benzerlik kurar. “Çocukluğuma ait ilk hatıram bir yangındır. ... hayata bir yangınla başlamış gibiyim...” cümlesi aslında, o dönemi yaşayanların hislerini anlatmak için oldukça etkileyicidir. Savaşlar, muhacirlik, fakirlik, hastalık ve komitacı terörü dönemin kaygı verici olaylarıydı.³⁸⁰ Öğrencilerin duyarlılık seviyesi ve siyasi konulara ilgileri, geldikleri bölgelere göre farklılaşıyordu. Asım Gündüz, öğrencilik döneminde, yaptığı gözlemlerini, hatıralarında şu şekilde ifade etmektedir.³⁸¹ “Doğu illerinden ve Anadolu’dan gelen arkadaşlar, İstanbullular gibi, yalnız dersleriyle meşguldüler. Sadece Manastır idadisinden Harbiye’ye gelen arkadaşlarımız daha çok uyanık, daha çok Batı’ya dönüktüler. Onlar derslerinin dışında memleketin meselelerini de tartışıyorlar, bu konularda fikirler ileri sürüyorlardı. Mustafa Kemal de bunlardandı.”

Okulda, zaman zaman, toplu olaylar meydana gelmiyor değildi. Harbiye’de 30 Eylül 1880 tarihinde öğrenciler, iki gün öncesinde mezun olan devrenin yemek tabaklarının kendilerine verilmesini istemişlerdi. Tabakların, kendilerine verilmesinin gecikmesi sebebiyle, bir hoşnutsuzluk meydana gelmiş, kışkırtmalar sebebiyle de, yemek boykotuna varan toplu bir protesto hadisesi ortaya çıkmıştı. Olay, gecikmeksizin yerinde alınan tedbirler ve elebaşlarının cezalandırılmasıyla önlenmişti.³⁸² Ancak bunlar siyasi sebeplere dayanmayan, münferit disiplinsizlik hadiseleriydi. Askeri disiplinin varlığı sebebiyle, okulun kendi iç dinamiklerinin etkisinde, siyasi bir hareketin gelişmesine imkân yoktu. Okulun içine siyasetin girmesi, ancak organize bir dış etken ve işbirlikçiler sayesinde olabilirdi. Nitekim sonraki dönemlerde meydana gelen olayların, çıkışı ve gelişimi de bunu büyük ölçüde doğrular niteliktedir.

³⁷⁹ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım c.1**, Haz: Süheyl İzzet Furgaç, Yüksel Kanar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s.28.

³⁸⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s.9-15.

³⁸¹ Asım Gündüz, **Hatıralarım**, Haz: İhsan İlgar, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973, s.13.

³⁸² BOA, Y.PRK.ASK. 4/40 (25.10.1297)

1895 yılı ortalarında, Paris’te “Vatan Tehlikede!” başlığıyla yayımlanan bir makale yönetimin endişelerini ciddi oranda artırdı. Çeşitli etnik grupların, özellikle de Ermeni komitelerinin artma eğilimi gösteren eylemleri karşısında bunalmış ve her an bir ihtilal korkusuyla yaşayan yönetim, bu seferinde karşısında, çoğunluğu Türk unsurundan oluşan bir cemiyeti buluyordu.³⁸³ Makale, o tarihte, Paris Büyükelçiliği Askeri Ataşesi olan, Miralay Mehmed Tevfik Bey tarafından yazılmış, Ahmet Rıza Bey’in yardımıyla bir broşür haline getirilerek yayımlanmıştı. Mehmed Tevfik Bey de, görevini tamamlayarak ülkeye dönmüş, Harbiye Ders Nazırlığına atanmıştı. Makalede, Doğu Anadolu’daki Ermeni olayları ve Rus faaliyetleri konu ediliyordu. Mehmed Tevfik Bey Harbiye’de soruşturmaların başlaması, yakın arkadaşlarından Çürüksulu Ahmed Bey’in takibata uğraması sebebiyle, endişeye kapılarak Paris’e firar etti. II. Meşrutiyetin ilanına kadar da orada yaşadı.³⁸⁴ Mayıs ayından itibaren bazı firarların meydana gelmeye başlaması, dikkatin okula yoğunlaşmasına sebebiyet verdi. Bir arama sırasında, okul kütüphanesinde Sultan V. Murad’ın resmi bulundu. Açığa çıkan bir takım ipuçlarını değerlendiren yönetim, cemiyet hakkında ayrıntılı bilgilere sahip olmuştu. Bunun sonucunda, Harbiye’de Cemiyet mensubu olmalarından şüphe edilenlerin tutuklanmasına başlandı.³⁸⁵ Bu soruşturma, 91 öğrenci Zaptiye Nezaretine sevk edildi. Hükümet olayları gizlemeye çalıştıysa da, Avrupa basınına yansıdı.³⁸⁶ İttihat ve Terakkiye yönelik soruşturma, Zülüflü İsmail Paşa’nın sağladığı istihbarat sayesinde yapılmıştı. Doktor İbrahim Temo dışında neredeyse tüm ileri gelen liderler yakalanmış, mahkûm veya sürgün edilmişti.³⁸⁷ Tutuklananlar arasında, Harbiye’de Fransızca Öğretmeni Çürüksulu Binbaşı Ahmed Efendi³⁸⁸, Harbiye Nezareti Levazım Dairesi muhasebe müdürlerinden Miralay Hacı Ahmed Bey, Harbiye Nazırının yaveri Kaymakam Şefik bey, Merkez kumandanı 1’inci Tüm.K. Kazım Paşa ve Miralay Mahmud Muhtar Bey gibi üst rütbeli askerler de vardı. Muhakeme sonrasında, mahkûm edilenlerden, Binbaşı Ahmed Rodos’a, Kaymakam Şefik bey Akka’ya, Miralay Hacı Ahmed Bey Fizan’a sürgün edilerek, askerlikten tard edildiler. Aynı yılın sonuna doğru, cemiyetin girişimleriyle, Şefik ve

³⁸³ M.Şükrü Hanioglu, **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902) c.1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.187-188.

³⁸⁴ **Servet-i Fünun**, Sayı:1050, 10 Temmuz 1327 (1911).

³⁸⁵ Hanioglu, **a.g.e.**, s.188.

³⁸⁶ **BOA, HR.SYS.**, 32/9 (M:02.07.1895)

³⁸⁷ Hanioglu, **a.g.e.**, s. 189-190.

³⁸⁸ Piyade Binbaşı Ahmed Efendi (1295-P.10), Çürüksulu Mahmud Paşa’nın kardeşidir.

Çürüksulu Ahmed Avrupa'ya kaçırıldı. Miralay Ahmed Bey Fizan'da vefat etti. Kazım Paşa, Eski Sadrazamlardan Sakızlı Esad Paşa'nın kardeşiydi, herhangi bir koğuşturmaya uğramadan serbest bırakılarak, İşkodra'ya mutasarrıf olarak tayin edildi. Mahmud Muhtar Bey de O sırada Mısır Komiseri olan, Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın oğluydu. Almanya'da eğitim görmüştü ve yurt dışı ilişkileri kuvvetliydi. Onun hakkında verilebilecek bir mahkûmiyet kararı, babasının kendisini tehlikede hissederek İngilizlere sığınmasına yol açabilirdi. Böyle bir skandal Abdülhamid'in en son isteyebileceği şeylerden biriydi. Bu yüzden serbest bırakıldı.³⁸⁹

Tüm takibat ve soruşturmalara rağmen, Cemiyet, Harbiye ve Tıbbiye Mekteplerinde, kendisine müzahir büyük bir kitle yaratmayı başarmıştı. Öğrenciler de tereddüt ortadan kalkmış, ciddi bir teşkilatlanma için elverişli koşullar oluşmuştu.³⁹⁰ Akka Kalesi'nden firar etmeyi başaran Şefik Bey, yeğeni Harbiye öğrencilerinden Mahir Said (PEKMEN) aracılığıyla, okulda Hüseyin Avni Paşa Kolu adıyla bir hücre kurmayı başarmış, Hoca Hayrullah Efendi'nin tavsiyesiyle de Harbiye öğrencilerinden Fazlı Bey de Süleyman Paşa Kolu'nu kurmuştu.³⁹¹ Tespit edilen adaylar, itinayla belirli şartlar dâhilinde seçilmeye çalışılıyordu. Her üyeye bir numara verilmişti. Üyelerden ayda 5-10 kuruş arasında para toplanıyor ve Paris'e gönderiliyordu. Yabancı postahaneler vasıtasıyla, Paris'ten gelen yasak yayınlar, gizlice öğrencilere dağıtılarak bilinçlendirme maksadına yönelik, propaganda yapılıyordu.³⁹² İki ayrı kolun kurulması, gizli hücre esaslarına göre yapılmıştı. Birbirlerini tanımıyorlardı. Şayet bir hücre çökertilecek olursa, diğer hücre okulda faaliyetlere devam edebilecekti. Anlaşılan, İttihat ve Terakki Cemiyeti, geleceğe ilişkin tüm planlarını Harbiye üzerine kurmuştu. Harbiye Mektebi'nde kurulan bu komitelere verilen ilk eylem görevi, Askeri Mektepler Nazın Zeki Paşa'nın öldürülmesi idi. Bu hücrelerin Avrupa'daki kadro ile muhaberesini, Harbiye öğrencilerinden, Giritli Halim idare ediyordu. 1897 Yılı'nın bahar aylarında, Zülüflü İsmail Paşa tarafından elde edilen bu öğrenci, tüm teşkilatlanmayı ifşa etmiş ve muhbir olmuştu. Bunun üzerine öğrencilerden ilk aşamada, Ankaralı Mahir Said,

³⁸⁹ Ömer Sami Coşar, *a.g.e., c.1*, s. 199-200.

³⁹⁰ Pekmen, *Fizan Hatıraları*, *a.g.e.*, s.33.

³⁹¹ Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, *a.g.e.*, s.40-48.

³⁹² Pekmen, *Fizan Hatıraları*, *a.g.e.*, s.34.

Resmolu Cevad, Kurçeşmeli Fazlı, Hasan Safi, Aziz Samih (İLTER)³⁹³, Aksaraylı Mehmed Ali, Küçükayasofyalı Hayri ve İsmail, Beypazarlı Salahaddin tutuklanmışlardı.³⁹⁴ Öğrencilerin, tutuklanmasını müteakip ilk sorgular okulda, Dâhiliye Müdürü Servet Paşa, Zülüflü İsmail Paşa ve Dâhiliye Mirivası Kayserili Ali Rıza Paşa'dan oluşan heyet tarafından yapılmıştı. Kayserili Ali Rıza Paşa, öğrenciler lehinde bir tutum takınmıştı.³⁹⁵ Daha sonra Yıldız Sarayı'na gönderilen öğrenciler, Yıldız'da Boşnak Kamil Bey'in başkanlığında kurulan Divanı Harp heyeti tarafından sorgulandılar. Tutukluların bir kısmı serbest bırakılmış, diğerleri Taşkışla'ya gönderilmişlerdi. Sorgulardan elde edilen bilgilerle, soruşturma genişletilmiş, Erkân-ı Harbiye sınıflarından, Mülazım Soğukçeşmeli Ahmed Ferid Efendi (TEK/1312-P.3) ve Mülazım Dağıstanlı Yusuf Efendi (AKÇURA/1312-P.11) da tutuklanmış, ayrıca Askeri Tıbbiye ve Bahriye mekteplerinde de bağlantılı olanlar tespit edilmişti. 1897 Haziran ayı başlangıcında, Ferik Reşid Paşa başkanlığında, Taşkışla Divan-ı Harbi kuruldu. Tutukluların, Taşkışla'da tutuklu olarak 102 gün devam eden muhakemeleri, 06 Eylül 1897 tarihinde sona ermiş Doktor Necmeddin Arif Bey haricinde hepsi mahkûm edilmişlerdi. 78 kişilik Mahkûm kafilesi, 08 Eylül 1897 tarihinde, Kabataş önünde bekleyen Şeref Vapuru'na bindirilerek, Trablusgarp'a gönderilmişlerdir.³⁹⁶ Harbiye'den, Erkan-ı harbiye sınıfına mensup 2 mülazım, 2 üçüncü sınıf, 7 ikinci sınıf ve 1 adet de birinci sınıf öğrencisi olmak üzere, toplam 12 öğrenci mahkûm olmuştu.³⁹⁷

Ertesi gün, Harbiye'de yoklamada, sürgüne gidenlerin, Sultan Hamid aleyhinde suç girişiminde bulunduklarından dolayı, tard, sürgün ve idam cezalarına çarptırıldıkları açıklanarak, mahkûm olanların isimleri okundu. Bunu, Askeri mektepler Nazırı Zeki Paşa'nın bir sadakat nutku takip etti. Zeki Paşa; özetle *"Padişahın, öğrencileri sadakat için beslediğini ve sadakat tahsil edildikçe, askeri bilgilerin kazanılmasına bile gerek kalmadan, başarının temin edilebileceğini"* ifade

³⁹³ Aziz samih İLTER (1314-P.11) ceza almamıştır. Aziz Samih İLTER, **Taşkışla Hapishanesinde**, Vakit Gazetesi, 23 Eylül 1946

³⁹⁴ Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, a.g.e., s.49-50.

³⁹⁵ Pekmen, **Fizan Hatıraları**, a.g.e., s.35-37.

³⁹⁶ Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, a.g.e., s.51.

³⁹⁷ İÜ.NEK., No: 90737 (08 Eylül 1898)

etti. Tüm bu sözler, öğrencilerin kazanılmasından ziyade, nefretlerinin artmasına sebebiyet verdi.³⁹⁸

1312 devresinin, Ermeni isyanları ve Yunan Harbinin çıkması ihtimal üzerine 1896 yılı ortalarında, zamanından önce, müstacel devre olarak mezun edilmesi planlanmıştı.³⁹⁹ 1312 devresinin imtihanlarının yapıldığı sıralarda, İstanbul'da Ermeni olayları başladı. Okulda, bir takım beyannameler asılmıştı. Beyannamelerde, Abdülhamid, Ermeni olaylarını bastırmada yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştiriliyordu. Soruşturma ve tutuklamalar sonrası, Askeri Mektepler Nazırı Zeki Paşa okula gelerek bir konuşma yaptı. Sıra duaya gelince, hiç kimse “Padişahım Çok Yaşa” diye bağırmadı. Zeki Paşa'nın çabalarına rağmen, öğrenciler söylenenleri tekrar etmediler. Abdülhamid'e karşı tepki had safhadaydı. Ermeni olayları devam etmekteyken, 1312 devresi Ağustos ayı başında mezun edildi. Yeni subaylar, henüz birliklerine hareket etmeden, Ermeni olaylarının bastırılmasında da görev aldılar.⁴⁰⁰

13 Mart 1897'de, eğitim ve öğretim yılı açıldıktan kısa bir süre sonra, 18 Nisan 1897'de Osmanlı-Yunan Harbi başladı. 1313 devresinin erken mezun edilmesi gündeme geldiyse de bundan vazgeçildi.⁴⁰¹

1897'de Yunan Harbinin zaferle sona ermesi, İttihat ve Terakki Cemiyetinin büyük ölçüde, çökertilmesinden sonra, II. Abdülhamid büyük ölçüde özgüvenini tazelemiş, orduya karşı kısmen itimat etmeye başlamıştı. Fakat galibiyet sevinci, aynı oranda sarayın gurur ve kibrini de arttırmıştı. Bundan sonra da karışıklıklar durmadı.⁴⁰² Harbiyeliler arasında ise, kazanılan zaferin nimetlerinden istifade edilemediği, gerekli basiret gösterilemeyerek, taviz verilmiş olduğu kanaati hâkimdi. Bu var olan öfkeyi daha da artırıyordu.⁴⁰³

Muhalefetin yaygınlaşmasının birçok nedeni vardı. Devletin mali imkânsızlıkları, orduyu da etkiliyor maaşlar ödenemiyordu. Hiyerarşik gerilimler,

³⁹⁸ Enver Paşa, **Enver Paşa'nın Anıları (1881-1908)**, Haz: Halil Erdoğan Cengiz, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.37.

³⁹⁹ Hasan Cemil Çambel, **Makaleler Hatıralar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, s.105.

⁴⁰⁰ Mahmud Nedim Kerkük, **Hatıratım 1334 (1918)**, Haz: Ali Birinci, Altınkure Yayınları, Ankara, 2002, s.28-29.

⁴⁰¹ Behiç Erkin, **Hatırat (1876-1958)**, Haz: Ali Birinci, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s.44.

⁴⁰² Karabekir, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar, a.g.e.**, s.198.

⁴⁰³ Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk Okul ve Genç Subaylık Hâtıraları**, İnkılap ve AkaYayınları, İstanbul, 1967, s.12.

jurnal mekanizması, kıtalarda olsun, okullarda olsun herkesi huzursuz ediyordu. İmtiyazlı sınıfın terfilerde öncelik kazanması, mektepli subayların terfi etmesini imkânsızlaştırıyordu. Ahmed Refik, “İnkılab-ı Azim” adlı eserinde bu durumu şu şekilde tasvir ediyordu⁴⁰⁴:

“Mektebten çıkar çıkmaz damatlığa koşanlar veya mahdum beyler, Bab-ı Ali gibi, erkân-ı Harbiye-i Umumiye’ye de dolduruluyor, ordularda güneş ve ateş altında veyahud, buzlu ovalarda dağlarda türlü mahrumiyetler içinde didişen arkadaşlarından birkaç rütbe ileri gidiyorlar”

Şeref Vapuru hadisesinden sonra teşkilatın dağıtılması, öğrencileri daha dikkatli hareket etmeye sevk etmişti. İstanbul’da bu tür faaliyetlerin yürütülemeyeceği iyice anlaşılmış bulunuyordu. Bunun için en müsait yerin Makedonya olduğu anlaşılmış, ilk fırsatta bu bölgeye ulaşarak teşkilatlanmak en önemli hedef haline gelmişti.⁴⁰⁵ Okulda zaman zaman bazı öğrenciler, yasak yayın bulundurmak, siyasi faaliyetlerde bulunmak gibi bazı sebeplerle, muhakeme edilip okuldan uzaklaştırılırsalar da, münferit bir takım hadiseler dışında, artık büyük çaplı hadiseler meydana gelmedi.⁴⁰⁶

2.1.3. Kayserli Ali Rıza Paşa

Okulda, uzun yıllar hizmet etmesine ve önemli olayların içinde yer almasına rağmen, tarih yazımında kendisine çok fazla yer verilmemiş, belki de hakkı tam olarak teslim edilmemiş bir karakterdir. 1895’ten itibaren Askeri Mektepler ikinci Nazırı olmasına rağmen, aslında Harbiye’nin fiilen komutanlığını yaparak, o dönemde öğrenci olan subayların hafızalarında derin izler bırakmıştı. Belki de Zülüflü İsmail Paşa’nın yarattığı kötü imaj, askeri okulların üst düzey bir komutanı olarak, ona ve Zeki Paşa’ya da sirayet ettiğinden, kendisinin tarihteki rolü ihmal edilmiştir.

Ali Rıza Paşa, Hadika-i Şahane Nâzırı Ömer Ağa’nın oğlu olarak, İstanbul Kabataş’ta dünyaya gelmişti. Aslen Kayserili olan ailesi, İstanbul’a gelerek, sarayın hizmetine girmişti. Bu yüzden her zaman sarayın güçlü bir desteğine sahipti. 1883

⁴⁰⁴ Ahmed Refik Altınay, **İnkılab-ı Azim**, Haz: Hatem Türk, Salkım söğüt Yayınları, İstanbul, 2008, s.62.

⁴⁰⁵ Cebesoy, **a.g.e.**, s.39.

⁴⁰⁶ **BOA, Y.MTV.**, 274/52 (H:10.03.1323)

yılında (R:1299), 36'ıncı dönemin 55'incisi olarak, Harbiye'den mezun oldu.⁴⁰⁷ (1299-P.55)⁴⁰⁸ Kardeşi, İhsan da, subaydı. 59'uncu Dönemin, 69'uncusu olarak mezun olmuştu.⁴⁰⁹ (1302-P.69)

Mezuniyetini müteakip, geçen beş yıllık süredeki meslek yaşamı hakkında bilgi bulunmamakla birlikte, 1888'den itibaren Harbiye'de görevli olduğu bilinmektedir. Okulda dâhiliye yüzbaşısı olarak görevli iken, 1885'te Binbaşılığa⁴¹⁰, 22 Nisan 1889'da Kaymakamlığa⁴¹¹, 21 Aralık 1891'de Miralaylığa⁴¹², 27 Temmuz 1894'te Miralivalığa⁴¹³, terfi etmiş, 22 Ekim 1895'te Feriklik rütbesiyle, Askeri Mektepler ikinci nazırlığına tayin edilmiştir.⁴¹⁴ Birkaç yıl sonra da Mekteb-i Tıbbiye Nazırlığı uhdesine verilmiştir.⁴¹⁵

Kendisi, sert mizaçlı “Kabadayı bir adam” olarak tanınmakla⁴¹⁶ beraber, öğrencileri koruyan, Abdülhamid'in kaygılarıyla çok da ilgili görünmeyen, daha çok dengeleri koruyan bir komutandı.⁴¹⁷ Ancak, kardeşi olan Miralay İhsan Bey, tam tersine Tıbbiye talebeleri tarafından sevilmeyen birisiydi.⁴¹⁸ Döneme ilişkin hatıralardan, kendisinin görev süresi boyunca, Rıza Nur'u hapisten kurtardığını, Kazım Karabekir'in yasak evrak bulundurmak, yasak edilen kitapçılara gitmekten dolayı ceza almasını önlediğini⁴¹⁹, Ali Fuad Cebesoy'un okula girişine yardımcı olduğunu⁴²⁰, Ömer Seyfettin'in almış olduğu cezayı hafiflettiğini ve Mahir Sait Pekmen'i savunduğunu⁴²¹ öğreniyoruz. Fakat belki de en büyük hizmeti, Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının okuldan ve askerlikten tard edilmelerini önlemesidir. Mustafa Kemal ve arkadaşları Erkân-ı Harbiye birinci sınıftayken, okulda öğrencileri bilinçlendirmek maksadıyla, el yazısıyla bir gazete

⁴⁰⁷ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.637.

⁴⁰⁸ **MSÜ. KHOTA.**, 2-9 No'lu Numara Defteri.

⁴⁰⁹ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.689

⁴¹⁰ **Salname-i Askeri Def'a 8**, s.95.

⁴¹¹ **BOA, İ.DH.**, 1132/88377 (H:21.08.1306)

⁴¹² **BOA, İ.DH.**, 1254/98455 (H:19-05-1320)

⁴¹³ **BOA, İ.TAL.**, 57/66 (H:23.01.1312)

⁴¹⁴ **BOA, Y.MTV.**, 130/94 (H:09.05.1313)

⁴¹⁵ **BOA, BEO.**, 1646/123432 (H:28.12.1318)

⁴¹⁶ Tahir Alangu, **Ömer Seyfettin, Ülkücü Bir Yazarın Romanı**, May Yayınları, İstanbul,1963,s. 78.

⁴¹⁷ Ahmet Bedevi Kuran, **Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s.77.

⁴¹⁸ Dr. Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım c.1**, Altındağ Yayınevi, İstanbul,1967,s.67.

⁴¹⁹ Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, **a.g.e.**, s.43.

⁴²⁰ Cebesoy, **a.g.e.**, s.28.

⁴²¹ Pekmen, **Fizan Hatıraları**, **a.g.e.**, s.36-37.

çıkarmaktaydılar. Zülüflü İsmail Paşa, bunu haber alarak Yıldız'a ihbar etmiş, bu sebeple Ali Rıza Paşa saraya çağırılmıştı. II. Abdülhamid tarafından, sadakatsizlikle itham edilerek ağır şekilde uyarılmış, ancak kendisi tüm iddiaları inkâr etmişti. İlerleyen günlerde öğrenciler gazete çalışmaları yaparken, tüm doküman ve malzeme ile birlikte Ali Rıza Paşa'ya suçüstü yakaladılar. Rıza Paşa, yapılan faaliyeti bilmezlikten gelerek, öğrencilerin dersten başka şeylerle uğraştığından dolayı tutuklanmasını emretti. Cezayı önce izinsizliğe düşürüp, sonra da ceza vermekten vazgeçti. Atatürk, onun bu davranışını şöyle yorumlar⁴²²: *“Kendine sürülen kusuru meydana çıkarmamak gayretinin payı olmakla beraber, iyi niyeti de inkâr edilemez.”* Ali Fuat Cebesoy da hatıralarında, onun hakkında *“Ali Rıza Paşa, belki ideal bir Harp Okulu Müdürü olamazdı. Değerli bir asker de değildi. Fakat şunu itiraf etmek lâzımdır ki, namuslu ve vicdanlı bir insandı. Eğer o gün isteseydi, bu arkadaşların istikballerine mâni olabilirdi. El yazısı dergiye görmemezlikten geldi.”* Yorumunu yapar.⁴²³ Asım Gündüz'ün de Rıza Paşa hakkındaki düşünceleri olumludur.⁴²⁴ Ona göre, *“Ali Rıza paşa uyanık bir kişiydi. Benim inkâr edişimin manasını anlıyordu. Hatta bizleri koruyan sınıf subaylarını da bilmekte idi. Ama, gidişten ve memleketin sürüklendiği badirelerden o da memnun değildi. Fakat, ne yapsın ki, gidişe dur demek imkanına sahip değildi.”* Bu olaydan sonra, Mustafa Kemal ve arkadaşları, okulu bitirene kadar faaliyetlere ara vermeye karar verirler. Yüzbaşı olarak, Erkân-ı harbiye sınıflarından mezun olduktan sonra, İstanbul'da tayinlerini beklerken, geçirecekleri süre içinde bu işlerle daha iyi uğraşmak için Sirkeci'de bir apartman dairesi kiraladılar.⁴²⁵ Zaman zaman buluşup toplantılar yapıyorlardı. Bu ihtiyatsız hareketleri, az daha meslek yaşamlarının sonu olacaktı. Daha önceden mimlenmiş olduklarından, Zülüflü İsmail Paşa tarafından takip olunuyorlardı. Bu sefer karşlarına, subaylıktan tard edilmiş Selânikli Fethi adında, önceden tanıdıkları birisi çıktı. Barınacak yeri yoktu ve zaruret içerisindeydi. Kendisine yardım ederek aralarına aldılar. Fethi, İsmail Paşa'nın ajanıydı ve özellikle aralarına sokulmuştu. Nitekim bir süre sonra, onları Zülüflü İsmail Paşa'ya rapor etti. İhbar üzerine, Mustafa Kemal ve arkadaşları derhal tutuklandılar. Padişah'a yönelik, suikast

⁴²² Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz (1888-1922)** c.1, İstanbul, 1997, s.704.

⁴²³ Cebesoy, **a.g.e.**, s. 34-46.

⁴²⁴ Gündüz, **a.g.e.**, s.22.

⁴²⁵ Cebesoy, **a.g.e.**, s.71.

planlamakla itham ediliyorlardı. Suikast girişimi, Padişah'ın, Ramazan'ın on beşinde Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Şerif ziyaretine gideceği sırada, arabasına bomba atılmak suretiyle icra edilecekti. Bu maksatla bir komite kurularak, para toplanmıştı.⁴²⁶ Yapılan aramada, Fransız ihtilaline ait yasaklanmış neşriyat da bulunmuştu.⁴²⁷ Önce bir müddet Harbiye tevkifhanesinde sorgulandıktan sonra, Yıldız'da sorguya götürüldüler. Yaklaşık bir ay kadar tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakıldılar. Kendilerini savunurken, Padişaha sadakatlerinin tam olduğunu, bir suikast planlaması içinde olmadıklarını, para toplama meselesinin ise çarpıtıldığını, bunun bir yardım sandığı olduğunu, söylemişler ve haklarındaki tüm iddiaları reddetmişlerdir.⁴²⁸ Gazete çıkarmaktan, gizli teşkilat oluşturarak toplantılar düzenlemekten, sanık bulunuyorlardı. Arkadaşlarının bir kısmı da itiraflarda bulunmuşlardı. Zülüflü İsmail'in topladığı bilgi ve delillere rağmen, olay çok ucuz atlatıldı. Daha önceki tarihlerde, bunlardan çok daha hafif suçlarla itham edilenlerin dahi, okuldan ve askerlikten çıkarılarak sürgün edildikleri görülmüştü.⁴²⁹ Kurtulmalarında, Ali Fuad CEBESoy'un aile çevresinin etkisi göz ardı edilemezse de Cebesoy'a göre, kendileri Serasker Rıza Paşa tarafından kurtarılmıştı.⁴³⁰ Kazım ÖZALP'E göre ise, *“Önceden yakalanabilecekleri ihtimalini düşündüklerinden, gizli çalışmışlar ve hiç delil bırakmamışlardı.”* Bu yüzden de delil yetersizliğinden beraat etmişlerdi. Bu gerekçe, Abdülhamid dönemi için geçerli olabilecek, hiç de gerçekçi bir açıklama değildir.⁴³¹ Tutuklulukları sona ermesine rağmen askerlikten tard edilebilecekleri veya Fizan'a sürgün edilebilecekleri konusunda endişeleri devam ediyordu. Ancak korktukları olmadı, 2 ve 3'üncü Ordular yerine, 4 ve 5'nci Ordulara tayin edildiler.⁴³² Aslında, Bağdat'daki 5'nci Ordu, Trablusgarp ve Yemen'deki birlikler çok daha mahrum durumda oldukları için, bir sürgün yeri olarak daha ihtimal dâhilinde olabilirdi. Atatürk, Ocak 1922'de Vakit Gazetesi, Başyazarı, Ahmet Emin Yalman'a verdiği röportajda, anılarını anlatırken, bu hususlara da değinmiş olaydan sonra Ali Rıza Paşa ile görüşüğünü, kurtulmalarını sağlayanın Ali

⁴²⁶ a.g.e., s.73.

⁴²⁷ Kemal Ohri, *Atatürk'ü Sınıf Arkadaşı Anlatıyor -1*, Yeni İnci Dergisi, 05 Şubat 1954.

⁴²⁸ Cebesoy, a.g.e., s.75-78.

⁴²⁹ BOA, Y.PRK.ASK., 108/12 (H:16.05.1313)

⁴³⁰ Cebesoy, a.g.e., s.79.

⁴³¹ Kazım Özalp, Teoman Özalp, *Atatürk'ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.2.

⁴³² Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi c.1*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1990, s.20.

Rıza Paşa olduğunu vurgulamıştır.⁴³³ Ali Rıza Paşa, Meşrutiyetten sonra, diğer Abdülhamid dönemi ricali ile aynı kapsamda değerlendirilerek, görevinden alınmış, askerlik mesleğinden çıkarılmıştır.⁴³⁴

Ali Fuat Cebesoy, hatıralarında, Cumhuriyet döneminde, Ali Rıza Paşa ile Kadıköy vapurunda karşılaşarak, görüştüğünü, Ali Rıza Paşa'nın, kendisinden, Atatürk'ü ziyaret etmek konusunda yardım istediğini, kendisinin de 1933 yılı içinde bu isteği yerine getirdiğini söyler.⁴³⁵ Atatürk'ün 1931-1938 yıllarını kapsayan görüşmeleri incelendiğinde, bu tarihler arasında, Ali Rıza Paşa ile bir görüşme yapıldığına dair bir kayıt bulunamamıştır.⁴³⁶

2.2. Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri

Harbiye kurulduğu günden itibaren, eğitim ve öğretim alanında sürekli bir reform çabasının devam ettiği görülmektedir. Önceleri Fransız örneğine göre eğitim verilirken, daha sonra dönemin şartları gereğince, Alman ekolüne göre bazı düzenlemeler yapılmıştır. Yenilik arayışı hiçbir zaman durmamıştır. Bazı dönemlerde reformlar radikal bir şekilde yapılırken, çoğu zaman ise hiç hissedilmemiştir. Ülkenin eğitim seviyesi arttıkça bazı dersler kaldırılmış, ihtiyaca binaen yeni dersler eklenmiştir. Ders kitapları çoğunlukla okulun öğretim kadrosu tarafından yazılmış, eserlerin yazımında Avrupa'da okutulan ders kitapları örnek alınmıştır. Eğitim ve öğretim alanında gerekli verimin alınabilmesi için idari teşkilatta da değişiklikler birbirini izlemiştir. Abdülhamid döneminde, idari kadroda büyük değişiklikler olmamıştır. İstikrarın sağlanması amacıyla, tecrübeli komuta heyetinin uzun süre hizmet etmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır.

2.2.1. Teşkilat ve İdari Kadro

Mekteb-i Fünun-ı Harbiye, Erkân-ı Harbiye, Harbiye Piyade ve süvari sınıfları, Sınıf-ı Mahsusa, Aşiret Sınıfı ve Baytar sınıflarından oluşmaktaydı. Okul, Umum Mekâtib-i Askeriye Nazırı ve Tophane-i Amire Müşiri Zeki Paşa'nın komutası altına

⁴³³ Yalman, **a.g.e.**, s.705-706.

⁴³⁴ **BOA, BEO.**, 3445/258312 (H:06.11.1326)

⁴³⁵ Cebesoy, **a.g.e.**, s.47.

⁴³⁶ Özer Şahingiray, **Atatürk'ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1955.

verilmişti. Kendisinin yardımcısı ve İkinci Nazır, Kayserili Ali Rıza Paşa idi. Okulda, “Umum Mekatib-i Askeriye Müfettişi” unvanıyla, Zülüflü İsmail Fuad Paşa tarafından işgal edilen, görünürde nazır’a bağlı, ancak tamamen bağımsız bir makam da mevcuttu. Nezaretin idari işleri ile görevli tahrirat ve evrak kalem heyetinde, hepsi mülkiye memurlarından oluşan 6 kişi görevliydi. Daha sonraları 4 subaydan oluşan, Müfettiş-i Umumi Maiyyeti ile 5 subaydan oluşan, “Kabul Tetkik-i Ahval-i Şâkirdân Komisyonu” kurulmuştur.⁴³⁷ Dâhiliye Müdürlüğü, Ferik Servet Paşa’nın idaresi altında sayısı 15-25 dâhiliye subayından oluşmaktaydı. Her sınıfın dâhiliye subayı, ayrı ayrı belirlenmişti.⁴³⁸ Okulun, tabip, eczacı ve hastabakıcılardan oluşan bir sıhhiye heyeti, alet tamircileri, esvap emini, evrak memurluğuna göreviyle istihdam edilmiş subayları ile imam, tüfekçi, hademelerden oluşan müteferrik hizmetlerde görevli personeli vardı.⁴³⁹ Öğretim kadrosu, Erkândan (General rütbesinde) bir ders nazırının komutası altında, muallim ve muallim muavinlerinden oluşuyordu.

Harbiye’de yerleşik olmakla beraber, tüm askeri okulların idari işleri, eğitimi, talim terbiyesi ile disipline yönelik tüm konularından sorumlu, “Meclis-i Maarif-i Askeri” adı altında bir komisyon bulunmaktaydı. “Divan-ı Harb ve “Tedkikat-ı Müellifat-ı Askeriye” şubelerinden oluşan bu komisyonun başkanı, aynı zamanda Dahiliye Müdürü olan Ferik Servet Paşa idi. Okulda, ders ve imtihan programlarının düzenlenmesi, onaylanması, bu hususların icrasına nezaret, diplomaların tanzimi bu komisyonun göreviydi. İmtihanların icrası ise, Mektep Nazırlığının teklifi ile Seraskerlik ve Erkân-ı Harbiye Reisliğinin onayıyla görevlendirin müfettiş ve mümeyyizlerin nezaretinde yürütülüyordu. Komisyon üyeleri, Mektebin öğretmen ve öğretmen yardımcılarının kolağası ve üst rütbedeki kurmay subayları ile üst subay durumunda olan kadrolu öğretmen subaylardan oluşuyordu. Akademik derslerin öğretmenleri ile baytar öğretmenler de bu heyette yer almaktaydı. Mevcudu 40 kişiye ulaşabiliyordu.⁴⁴⁰

2.2.2. Öğrenci Kaynağı ve Seçimi

Harbiye’nin esas öğrenci kaynağı, askeri idadilerden gelen öğrencilerden oluşmaktaydı. Bu öğrencilerden, 3 yıllık askeri idadi eğitimlerini tamamlayarak sınıf

⁴³⁷ *Salnâme-i Askerî*, Defa 14, s.1006.

⁴³⁸ *a.g.e.*, s.1010.

⁴³⁹ *a.g.e.*, s. 70-78.

⁴⁴⁰ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s.246-248.

imtihanlarını başarıyla verebilenler Okula girmeye hak kazanıyordu. Mülkiye idadileri, Sultani, Numune-i Terakki mektepleri gibi sivil okulları bitirip, Harbiye'ye girmeye istekli olanlardan, Askeri İdadinin 3'üncü sene derslerini verebilenler, okulda teşkil edilen bir komisyon tarafından yapılacak sınava girmeye mecburdular. Mevcut mevzuat çerçevesinde, başarılı olanlar okula girmeye hak kazanıyorlardı. Tüm öğrenciler okula alındıktan sonra, özellikle taşra askeri idadilerinden gelen öğrencilerinin akademik başarısını tespit etmek üzere, başlıca idadi derslerinden tekrar sınava giriyorlardı. Bu şekilde, başarı derecesine göre kısımlara her başarı seviyesinden öğrencinin eşit dağılımı sağlanıyor, ilave olarak, sınıflara seçimde de objektiflik gerçekleşiyordu. Yine bu sınav sonuçlarına göre öğrencilere verilecek rütbelere de belirlenerek, kıdemli olacak öğrenciler tespit ediliyordu.⁴⁴¹ Askeri İdadilerden mezun olan öğrenci sayısı, yıllar göre değişiklik göstermekle birlikte, Harbiye'nin öğrenci sayısının azami olduğu yıllardan birine tesadüf eden 1899 yılında (H:1317/R:1315), Kuleliden, 324, Bursa'dan 55, Edirne'den 111, Manastır'dan 76, Erzurum'dan 83, Şam'dan 48, Bağdat'tan 76 öğrenciye ilaveten, Kuleliden o yıl 69, Bursa'dan 13, Manastır'dan 48, Erzurum'dan 20, Şam'dan 15, Bağdat'dan 28 sınıf-ı mahsus öğrencisi de mezun olmuştu.⁴⁴² 55'inci Piyade Sınıfı (Atatürk'ün Devresi), eğitime, 635 Piyade, 88 Süvari ile başlamış olmasına rağmen, ikinci sınıfa, 428 piyade, 52 süvari geçebilmiştir.⁴⁴³ Üçüncü sınıfı başarıyla bitirerek, 459 Piyade, 60 Süvari mezun olabilmıştır.⁴⁴⁴ Bu mevcutlara, üst devreden sınıfta kalarak gelenler dâhildir. 1899 Yılında Askeri İdadilerden Mezun olan, 56'ncı Piyade sınıfı (Kazım Karabekir'in Devresi), 811 Piyade, 94 Süvari ile eğitime başlamış, 536 Piyade, 59 Süvari ikinci sınıfa geçebilmiştir.⁴⁴⁵ Şüphesiz, bunda akademik başarısızlığın etkisi olsa da, hastalık, disiplinsizlik veya siyasi olaylar sebebiyle okuldan ayrılmak durumunda olanları, göz önüne almak gerekir. Bu dönemde ortalama olarak, 500-600 civarında öğrenci okula alınmaktaydı. Harbiye'ye alınanlardan ihtiyaç ve sınıfının mevcudu oranında süvari sınıfına öğrenci seçilir, gönüllü olarak süvari olanlardan başka, kadro eksik kalırsa kalanlar, kura ile

⁴⁴¹ a.g.e., s.236-237.

⁴⁴² İÜ. NEK., No: M 089925, Mekâtib-i Askeriye Şakirdanı 1317 Hicri Senesi İmtihan-ı Umûmî Cevdeli, Mekteb-i Fünun-ı Harbiyye Matbaası, İstanbul, 1317.

⁴⁴³ MSÜ. KHOTA., 20 No'lu Numara Defteri (1316)

⁴⁴⁴ MSÜ. KHOTA., 22 No'lu Numara Defteri (1317)

⁴⁴⁵ MSÜ. KHOTA., 20 No'lu Numara Defteri (1316)

belirlenirdi.⁴⁴⁶ Mühendishane-i Berr-i Hümayun ismiyle anılan Topçu ve İstihkâm Harbiyesinin, kendine mahsus Halıcıoğlunda bir Askeri İdadisi olmasına rağmen, mezunları çoğu zaman ihtiyacı karşılamıyor veya istenilen akademik standartları karşılayamıyorlardı. Bilimsel bir altyapıya binaen eğitim veren, Mühendishane’de topçu ve istihkâm subaylarının iyi yetişmesi ve mesleklerine dair gelişmeleri takip edebilmeleri maksadıyla, öğrencilerin seçilerek alınması kararlaştırılmıştı. 24 Aralık 1879 tarihinde çıkarılan bir emirde, ordu merkezlerinde bulunan Askeri İdadilerden mezun olan öğrencilerinin Harbiye’ye sevki esnasında, sınıfın en başarılı üçte biri arasından gönüllü olanlardan topçu ve istihkâm subayı adayı seçiliyordu. Gönüllü bulunmadığı takdirde, birinciden başlamak üzere kur’a çektiler, her sene taşra idadilerinden 4’er, Kuleli idadisinden 10 öğrenci olmak üzere toplam 30 öğrencinin Mühendishane-i Berr-i Hümayun’a gönderilmelerine karar verilmişti.⁴⁴⁷ Bunun yanında, tüm öğrencilerin İstanbul’da Harbiye’de toplanmasından sonra, süvari sınıfıyla birlikte topçu ve istihkâm sınıfına öğrenci seçildiği de oluyordu. Tüm Bu seçim faaliyeti, eğitim yılı başlamadan önce tamamlanmak zorundaydı.⁴⁴⁸

2.2.3. Öğretim Kadrosu

Harbiye’de ders programı, bilimsel Akademik dersler, sosyal dersler, teorik ve uygulamalı askeri meslek dersleri ile lisan derslerinden oluşmaktaydı. Öğretim kadrosunun tamamına yakını subaylardan oluşmakta, bir kısım yabancı dil dersleri ile kitabet derslerine, sivil öğretim görevlileri de girmektedir.⁴⁴⁹ Okulun eğitim kadro mevcudu, yıllara göre değişmekle beraber, 1894 yılından sonra, ortalama 100-120 civarındaydı. Bu subayların çoğunluğu, Türk olmakla birlikte bazı askeri derslere, Almanya, Fransa ve Belçika gibi ülkelerin ordularından subaylar da girmektedir. Sonraki dönemde akademik bilimsel dersler için artık yabancı subay istihdamına son verilmiştir.⁴⁵⁰ Bir dersin en kıdemli öğretmeni “Muallim” diğerleri ise “Muallim Muavini” unvanını taşımaktaydı. Bir çeşit, gayri resmi bölüm teşkilatı kurulmuştu. Subayların rütbeleri, Mülazım-ı evvelden, Ferik rütbesine kadar değişiklik göstermekteydi. Erkân-ı Harbiye sınıflarının öğretim görevlileri,

⁴⁴⁶ Ahmed Muhtar Paşa, **a.g.e.**, s.237.

⁴⁴⁷ Naci Çakın, Nafiz Orhon, **a.g.e.**, s.363.

⁴⁴⁸ Yergök, **a.g.e.**, s.68.

⁴⁴⁹ Ahmed Muhtâr Paşa, **a.g.e.**, s. 242-247.

⁴⁵⁰ **Salnâme-i Askerî**, Defa 14, s.1006-1038.

Harbiye'nin, derslerine de girebilmekle beraber, genelde bir ayırım tesis edilmişti. Aşiret ve Sınıf-ı Mahsusa öğrencileri, ayrı tesisleri kullanmakla birlikte, onlar için ayrı bir kısım teşkilatı kurulmamış, derslere harbiye sınıfları ile iştirak etmekteydiler. Sadece, ayrı bir ihtisas alanı olduğu düşünüldüğünden Baytar sınıflarının dersleri, ayrı kısımlarda yapılmaktaydı. Bu yüzden erkân-ı harbiye ve harbiye sınıflarının öğretim kadrosu, tek ders nazırlığı altında görev yaparken, baytar sınıfları için ayrı bir ders nazırlığı teşkilatı tesis edilmişti. Ders Nazırları, eğitim ve öğretim kadrosunun yönetim sorumluluğu ile eğitim ve öğretimin koordinasyon sorumluluğunu üstlenmişlerdi. Bugünkü karşılığı ile dekan vazifesi icra etmekteydiler. Ders Nazırları, Ümera (Üst subay) veya Erkândan (General) kurmay subaylar arasından seçilmekteydi. Paşa olmayanlar da kısa bir süre sonra terfi etmekle beraber, her zaman, öğretim kadrosu içindeki en kıdemli subay olmuyordu. Mehmed Esad Paşa (BÜLKAT) ders nazırlığına miralay olarak başlamış, terfi etmiş olmasına rağmen, öğretim kadrosu içinde kendisinden daha kıdemli Ferik Ahmed Muhtar Paşa gibi kıdemli kişiler de mevcuttu. Öğretim kadrosunun, yabancı dile hâkim, yurt dışında eğitim almış subaylardan oluşturulmasına gayret edilmekteydi. 1908 yılına gelindiğinde, yalnızca bir tane yabancı uyruklu subay kalmıştı. Alman olan Ferik Flayşer Paşa, Erkân-ı Harbiye sınıflarında, "Ordunun Vakt-i Seferde Usul-i İaşesi" dersine girmektedir. Eğitim ve Öğretim kadrosunda istihdam edilebilecek nitelikte, ihtiyacı karşılayabilecek sayıda yetişmiş subay artık temin edilmişti.⁴⁵¹ 1884-1913 yılları arasında görev yapan Harbiye Ders Nazırları şunlardır:

Tablo 1: Harbiye Ders Nazırları

Sıra	Adı	Görev Süresi
1	Mirliva Nuri Paşa	Tespit edilemedi – 11 Şubat 1884 ⁴⁵²
2	Erkân-ı Harp Miralayı Agâh Bey	11 Şubat 1884 - 1887 ⁴⁵³
3	Erkân-ı Harp Mirlivası Ahmed Şükrü Paşa	1887 ⁴⁵⁴ -1895 ⁴⁵⁵
4	Erkân-ı Harp Miralayı Mehmed Tevfik Bey	14 Aralık 1895 ⁴⁵⁶ - 1896 ⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Salnâme-i Askerî, Defa 13, s.70-78., Salnâme-i Askerî, Defa 14, s.1006-1038.

⁴⁵² BOA, Y.MTV., 13/116 (H:13.04.1301)

⁴⁵³ BOA, İ.DH., 1047/82234 (H:23.12.1304)

⁴⁵⁴ Salname-i Askeri Def'a 8, s.8.

⁴⁵⁵ Salname-i Askeri Def'a 13, s.70.

⁴⁵⁶ BOA, HR.TH., 167/31 (M:14.12.1895)

⁴⁵⁷ Erkin, a.g.e., s.44.

	(Fatihli Mehmed Tevfik Paşa) (1295-Sh.Topçu.1)	
5	Erkân-ı Harp Miralayı İbrahim Fethi Bey (1299-Sh.Topçu.2)	1896- 13 Kasım 1897 ⁴⁵⁸
6	Erkân-ı Harp Miralvası Mehmed Esad Paşa (BÜLKAT/1303 - P.1)	09 Temmuz 1899 - 10 Temmuz 1907 ⁴⁵⁹
7	Erkân-ı Harp Miralayı Ahmed Şevki Bey (BİNGÖL/1306-Sv.4)	Eylül 1907 – 1908 ⁴⁶⁰
8	Erkân-ı Harp Miralayı Ahmed Feyzullah Bey (ÖNAY/1309-P.4)	14 Eylül 1908-24 Ağustos 1909 ⁴⁶¹
9	Erkân-ı Harp Binbaşısı Ahmet Sedat Bey (DOĞRUER/1317-P.30)	1910 ⁴⁶² -1913 ⁴⁶³

Esad Paşa, Sınav ve öğretim işlerini ayrıntılı olarak planlamak suretiyle, bu faaliyetleri sıkı bir denetim altına almıştır.⁴⁶⁴ Üss-i mizan⁴⁶⁵ (ağırlıklı değer) uygulaması, 1881 yılında yürürlüğe girmişti.⁴⁶⁶ Esad Paşa'nın Ders Nazırlığı döneminde, her dersin üss-i mizanı, önemine göre tekrar düzenlenmiştir. 1897 yılında, ders nazır muavinliği de ihdas edilerek 18 Nisan 1897'de Yüzbaşı Naci bey (Abdülhatif Naci ELDENİZ) muavin olarak tayin edildi.⁴⁶⁷ Bu görev, Naci Bey'in Harbiye'deki görevinin sona erdiği 1908'e kadar varlığını korumuş, tekrar aynı göreve atama yapılmamıştır.

2.2.4. Dersler:

Akaid-i Diniye

1899'da, o tarihe kadar, Askeri Rüştîye ve Askeri İdadilerde gösterilen, “Akaid-i Diniye” dersinin, askeri yüksek okullarda da müfredata dâhil edilmesine

⁴⁵⁸ BOA, BEO., 1040/ 77986, (H:17.06.1315)

⁴⁵⁹ Hülya Toker- Nurcan Aslan, **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri c.1**, ATASE, Ankara,2009,s.37-38.

⁴⁶⁰ Hülya Toker- Nurcan Fidan, Gülhan Barlas, **Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)**, ATASE, Ankara,2004,s.74

⁴⁶¹ Hülya Toker- Nurcan Aslan, **a.g.e. c.1**, s. 267-268.

⁴⁶² Hülya Toker- Nurcan Aslan, **a.g.e. c.3**, s. 205-206.

⁴⁶³ **Donanma Mecmuası** Sayı:25, Mart 1328

⁴⁶⁴ **Harp Okulu Tarihçesi**, s.31.

⁴⁶⁵ üss-i mîzân: mat. talebenin (*Öğrenci), sınıf geçmek için bütün derslerden almak zorunda kaldığı notların ortalama miktarı. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Doğu Matbaası, Ankara, 1982.s.1358.

⁴⁶⁶ **MSÜ. KHOTA.**, 2-7 No'lu Numara Defteri.

⁴⁶⁷ Necati Ökse, Nusret Baycan, Salih Sakaryalı, **Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, ATASE, Ankara,1989,s.26-27.

karar verildi. Seraskerlik, Padişah II. Abdülhamid’e yazdığı, “Akaid-i Diniyeye Pek Ziyade İtimad Olunması” konulu tezkirede, gerekli tedbirlerin alındığını arz etmiştir.⁴⁶⁸ Bu konudaki esasları belirlemek üzere, ilmiye sınıfına mensup 4 kişiden oluşan bir komisyon kuruldu. Muhtemelen, II.Abdülhamid tarafından kurdurulan, bu komisyon, gerekli incelemeyi yaptıktan sonra, Bu maksat için seçilen, 7 adet ders kitabının, padişaha arz edildiğini, ancak kifayetsiz görülerek, beğenilmediğini, bu sebeple 06 Temmuz Safer 1898’de fetvahanede bir ilim meclisinin kurulduğunu, mevcut kitapların tetkik edilerek, “Merahü’l meali fi-şerhü’l-Emali”⁴⁶⁹ isimli kitabın okutulmasına karar verildiği, bildirilmiştir.⁴⁷⁰ II. Abdülhamid, o dönemde hız kazanan politikası gereği, okullardan yetişen gençlerin aynı zamanda, dini yönden, bilgilendirilmesini istiyordu. Ona göre devletin güvenliği, monarşiye bağlılığı tam, dini itikatları kuvvetli, muhafazakâr bir nesil tarafından temin edilebilecekti.⁴⁷¹

1899 Eğitim ve öğretim yılında, 1’inci ve 2’nci sınıflar için bu ders ihdas edildi. Dersi ilk gören devre, 55’nci Harbiye Sınıfıdır.⁴⁷² Derste, İslamın temel kavramları ile inanç esaslarının öğretilmesi hedeflenmiş, ders programı buna göre düzenlenmiştir. Aşiret sınıflarında, Askeri İdadilerde, Dürr-i Yekta Şerhi okutuluyordu. 1 ve 2’nci sınıfta, haftada 1 saat olacak şekilde ders veriliyordu. Teorik derslerin genelinde olduğu gibi, dersin tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5 idi.⁴⁷³ Bu dersin müfredata dâhil edilmesi, o dönemde tahsilde olan bazı öğrencileri memnun etmemişti. Karabekir, “Hayatım” adlı eserinde, “*Artık Kuleli İdadisi’ni bitirmiştım. Fakat başımıza bir akaid dersi çıkardılar. Kuduri şerhini de üçüncü sınıfta okuduk. Harbiye sınıflarında da bu dersler devam edecekmış. Makine ve kozmografya arasında bunun ne lüzumu var bilmem.*” Şeklinde, düşüncelerini dile getirir.⁴⁷⁴ Sonraları, Irak Başbakanlığı da yapan, arap kökenli bir öğrenci olan, Cafer el-Askeri, hatıralarında, Kelâm ve Akaid gibi gereksiz dersler gösterildiğini, üstelik

⁴⁶⁸ BOA, Y.MTV., 180/16 (H:02.03.1316)

⁴⁶⁹ Mütercim Ahmed Âsım Efendi (ö. 1235/1819) tarafından kaleme alınan ve III. Selim’e (ö. 1223/1808) ithaf edilen eser, el-Emâlî’nin en çok rağbet gören matbu şerhlerinden biridir. Ayrıca müellifin, Risâle-i irâde-i cüz’iyye adlı başka bir eseri daha bulunmaktadır (İstanbul: Dârü’t-Tibâati’l-Ma’mure, 1285, 23 s.).

⁴⁷⁰ BOA, Y.PRK.MS., 6/88 (H:07.03.1316)

⁴⁷¹ BOA, Y.A.Res., 105/13 (H:13.09.1317)

⁴⁷² İÜ.NEK., No: M 089925, (H:1317, R:1315)

⁴⁷³ İÜ.NEK., No:NEC TY09186, Erkan-ı Harbiye Namzedi, Piyade, Süvari, Baytar ve Aşiret Sınıfları ve Mekatib-i İdadiye ve Rüşdiye ve İbtidaiye-i Askeriye-i Şahane Programı, İstanbul,1901,s.8

⁴⁷⁴ Kâzım Karabekir, *Hayatım*, Yapı Kredi Yayınları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011,s.129.

de, bu konuda ihtisas sahibi olmayan kişilerin, bu derslere girdiğinden bahseder.⁴⁷⁵ 1901 yılında, bu derse Alay İmamı Mustafa Efendi ile aslında Erkân-ı Harbiye sınıflarının “Mebahis-i Riyaziye Muallimi” Erkân-ı Harp Kaymakamı Macid Bey girmektedir. O dönemde, Erkân-ı Harbiye sınıflarında öğrenim gören Ziya Yergök, kendisinin lakabının “Gâvur İmam” olduğundan bahseder. Lakabın kaynağının, öğrencilere karşı acımasızlığı olduğunu ifade eder. Bunun yanında, bir kurmay subayın din dersine girmesinin garip karşılanması sebebiyle de bu lakabın takılmış olması mümkündür.⁴⁷⁶

Kitâbet-i Askeriye

Okulun kurulduğu tarihten itibaren, müfredatta yer alan bir derstir. 1’inci sınıf ders müfredatına dâhildi. Ders süresi, haftada 2 saatten ibaret olmak üzere, dersin tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5 idi. Derste, temel askeri yazışma usulleri, örnekleriyle birlikte anlatılıyor, askeri terminolojiye hâkimiyet kazandırılmasının yanında, gramer ve anlatım usulleri de öğretiliyordu. Derslere, çoğunlukla subaylar giriyordu. Ayrıca, mülkiye sınıfına mensup, aynı zamanda, İlm-i ahlak dersine de giren “Ula evveli” rütbesine sahip Mazhar Bey de ders veriyordu. Okulda dersin baş hocası ve koordinatörü, Piyade Miralayı Fazıl Bey (1299-P.9) idi. Daha önce, Goltz Paşa’nın muavinliğini yapan Piyade Binbaşı Raşit Bey de (1299-P.104) öğretmen olarak görev yapmaktaydı. Piyade Yüzbaşı Yekta Efendi ile Topçu Yüzbaşı Derviş Efendiler de, bu öğretmenlerin yardımcısı durumunda idiler.⁴⁷⁷ Ders kitabı Miralay Fazıl Bey ile Erkân-ı Harp Kolağası Osman Senai Bey (ERDEMGİL/1309-P.9) tarafından, 1315 yılında yazılmıştı ve Meclis-i Maarif-i Askeri tarafından incelemek suretiyle onaylanmıştı.⁴⁷⁸

Hikmet-i Tabiiyye

Fizik dersine, geçmişte verilen isim Hikmet-i Tabîiye idi.1’inci sınıfta gösterilen temel derslerden olup, öğrencilerin zorlandığı, yeterince çalışmayanların

⁴⁷⁵ Cafer el-Askeri, **İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli: Cafer el-Askeri**, çev: Halit Özkan, Klasik yayınlar, İstanbul,2008, s.7-8.

⁴⁷⁶ Yergök, **a.g.e.**, s.103-104.

⁴⁷⁷ **İÜ.NEK.**, No: NEC NEKTY09192, Mekteb-i Harbiye ve Rüştîye ve İdadiyelerdeki Muallimin Esamisi (Yazma Eser), İstanbul,(R:1317/M:1901) s.1-5

⁴⁷⁸ Piyade Kaymakamı Mustafa Fazıl, Erkân-ı Harp Kolağası Osman Senai, **Kitâbet-i Askeriye**, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul,1315.

çoğunlukla da devre kaybetmesine yol açan derslerden birisiydi.⁴⁷⁹ Hafta’da 2 saatlik bir süreye sahipti. Dersin tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5 idi. Derste, temel fizik kanunları, statik ve dinamiğe ilişkin basit esaslar ile askerliği ilgilendiren, optik, hız, kuvvet, kütle, basınç hesaplamaları, elektrik, eğik atış gibi konuların öğretilmesi hedeflenmişti. 1901 yılı itibariyle, dersin bir kitabı olmadığı belirtilse de, 1894 yılında, Mülazım-ı evvel Abüllatif Bey ve Kolağası Hasan Fethinin müştereken yazdığı, Hikmet-i Ta’bîye adında bir kitap ile yenilen müfredata göre, 1900 yılında, Binbaşı Hasan Fethi tarafından revize edilerek, aynı isimde yazılan ders kitapları mevcuttu.⁴⁸⁰ 1900’lü yılların başında Harbiye’de bu dersin tek öğretmeni vardı. Piyade Binbaşı Hasan Fethi Bey, (BÖREKÇİ/1293-P.13) tüm 1’inci sınıf kısımlarının dersine girmektedir. Karabekir’e göre ise “Hikmet ve kimya derslerinin tatbikatı çok hoştu ve kendilerini çok açıyordu. Askeri derslerin bilhassa yorucu tatbikatı arasında manasız gibiyse de eğlence yerine geçiyordu.”⁴⁸¹

Kimya

Birinci sınıfta görülen, haftalık süresi 2 saat olan ve bir dersti. Dersin tam notu 45, üss-i mizanı, ise 22,5 idi.⁴⁸² 1896 yılında bu dersin öğretmeni olan, Kaymakam Abdi Bey’in tayin olması üzerine, bu göreve Tabip Kolağası, Hulusi Efendi atanmıştı. Kendisinin yardımcısı, Piyade Mülazım-ı Evveli Şevki Efendiydi. Baytar, Sınıf-ı mahsus idadi kısımlarının konuları farklı olduğundan, ayrı öğretmenleri vardı.⁴⁸³ Ders kitabı, Tabip Kolağası Hulusi Efendi tarafından 1899 yılında “İlm-i Kimya-yı Askeri” adı altında 2 cilt olarak, yazılmış⁴⁸⁴, ders içeriğinin yenilenmesi üzerine, 1903 yılında güncellenmişti.⁴⁸⁵ 1’inci cilt “Şibh-i Maden/Maden Benzeri” 2’nci Cilt “Maden” konularını ihtiva etmekteydi. Temel inorganik kimya kavramlarını içeriyordu. Basit çözelti ve karışım hazırlanması, damıtma, elektroliz konularına değiniliyordu.

⁴⁷⁹ Yergök, a.g.e., s.81.

⁴⁸⁰ İBB.A.K.S.A., 530 HAS 1316 H/1898-1899 k.1/1

⁴⁸¹ Karabekir, *Hayatım*, s.139-140.

⁴⁸² İÜ.NEK., No:NEC TY09186, 1901.

⁴⁸³ İÜ.NEK., No: NEC NEKTY09192, 1901.

⁴⁸⁴ İBB.A.K.S.A., 546.3 HUL 1315/1897 k.1/1

⁴⁸⁵ Kolağası Hulusi bin Aziz, *İlm-i Kimya-yı Askeri*, c1 ve c2, İstanbul, 1321.

Sath-ı Rakım ve Menazır

1'inci sınıf müfredatında yere alan bu ders, 1894 yılında Goltz'un teklifi üzerine kaldırılmıştır. En son 1311B devresi (48'inci Dönem) tarafından görülmüştür. Ders içeriğinde bulunan Menâzır konuları, tarama dersi ile birleştirilerek, 1897 yılında müfredata eklenen Harita Tersimi dersi içine ithal edilmiştir. Dersin, tam notu 45, üss-i mizanı, ise 22,5 idi.⁴⁸⁶ Konusu, geometrinin, arazide pratik askeri uygulamalarına yöneliktir.⁴⁸⁷ Kaldırılmadan önce, Erkân-ı Harp Mirlivası, Ağâh Paşa'nın 1891 yılında yazdığı, Mekteb-i Fünûn-u Harbiye-i Şâhâne Matbaasında basılan “ Sath-ı Rakım” adlı kitabı okutuluyordu.⁴⁸⁸

Hendese-i Resmiye ve Hendese-i Resmiye Eşkâlî

Dersin isminin bugünkü karşılığı, “Uzay Geometrisi” dir. 1'inci sınıfta görülmüyordu. Ders 1902 yılında müfredattan kaldırılmıştır.⁴⁸⁹ En son, 1319 devresi bu dersi almıştır. Ders, programda, teorik ve uygulamalı olarak verilmekteydi. İmtihan-ı umumi cetvellerinde de, iki ayrı ders gibi gözüküyordu. Hendese-i Resmiye, haftada, 2 saat idi. Teorik kısmının, tam notu 45, üss-i mizanı, ise 22,5 idi. Hendese-i Resmiye Eşkâlî (Şekilleri) uygulama bölümünün, tüm uygulamalı derslerde olduğu üzere, tam notu 20, üss-i mizanı, 13,5'du.⁴⁹⁰

Karabekir, hatıralarında, “*Harbiye birinci sınıfının en güç derslerinin Rusça ile hendese-i resmiye olduğunu, öğrencilerin genelinde derste çok büyük güçlükler çektiğini*” yazar.⁴⁹¹ 1900 Yılı İmtihan-ı Umumi Cetvelleri incelendiğinde, 1'inci sınıfın birincisi olan, Zeyrekli Kazım Efendi'nin, teorik dersten 42, uygulamadan 20 puan, sınıf ikincisi Asitaneli Cemil Efendi'nin teorik dersten 42, uygulamadan 20 puan aldığı, diğer öğrencilerin teorik hendese notlarının ortalamalarının 20 civarında olduğu, zayıf öğrencilerin ise, uygulamadan yüksek not verilerek geçirildiği anlaşılmaktadır. Sınava giren 736 öğrenci içinde yüzde yirmisi, sınavlarda beş ve beşin altında not almıştır.⁴⁹² 1901 yılında, Öğretmen olarak, Piyade Kolağası Nazmi

⁴⁸⁶ MSÜ.KHOTA., 11 No'lu Numara Defteri.

⁴⁸⁷ BOA, Y.MTV., 79/102 (H:18.12.1310)

⁴⁸⁸ İBB.A.K.S.A.,516 AGA 19 Teşrin-i Sani 1307 H/1 Aralık 1893 k.1/1

⁴⁸⁹ Haluk Perk - İsmail Günay Paksoy, **Eğitim Tarihimizde (1840 - 1950) Diplomalr - Dağhan Olcay Perk Koleksiyonu**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2012, s.45.

⁴⁹⁰ MSÜ, KHOTA., 22 No'lu Numara Defteri.

⁴⁹¹ Karabekir, **Hayatım**, s.133.

⁴⁹² MSÜ, KHOTA., 20 No'lu Numara Defteri.

Efendi (1302-P.23) ve Muavini Piyade Yüzbaşı Vasıf Efendi bulunmaktaydı.⁴⁹³ Ders kitabı olarak, Hasan Fuad Paşa'nın 1894 yılında, "Hendese-i Resmiye" adıyla Fransızcadan çevirisini yaptığı, Jean Dvfay'a, ait "Geometri Kitabı" okutuluyordu.⁴⁹⁴ Kitap, Meclis-i Maarif-i Askerinin onayıyla, Mekteb-i Fünûn-u Harbiye-i Şâhâne Matbaasında basılmıştı. Hasan Fuad Paşa (Çerkes Hasan Fuad Paşa adıyla da anılır). 26'ncı Dönemde Piyade olarak Harbiye'den mezun olmuştu. (1289-P.7) Uzun yıllar askeri okullarda matematik öğretmenliği yapan Hasan Fuad Paşa'nın, 2 cilt olarak "Nazari ve Ameli Usûl-i Hendese", "Amelî Hendese", "Resm-i Hattî ve Hendese-i Resmiye" adlı eserleri vardı.⁴⁹⁵

Topoğrafyâ Nazariyyâtı ve Ameliyyâtı

Harbiye, kurulduğu tarihten beri, ders programında yerini korumuş olan temel askeri derslerden birisidir. Teorik topoğrafya dersi, 1'inci sınıfta, uygulamaları ise 1 ve 2'nci sınıfta verilmekteydi. Teorik Topoğrafya'nın tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5, uygulama kısmının tam notu 20, üss-i mizanı, 13,5'di.⁴⁹⁶ Ders süresi haftada 2 saat olarak belirlenmişti. Topoğrafya kavramı, Latince'den dilimize girmiş bir kelimedir. Aslı Topo-Grafo'dur. Topo, arazi ve yeryüzü, grafo ise çizim anlamına gelmektedir. Topoğrafya, yeryüzünün doğal ve suni arazi arızalarının, özellikleriyle beraber, kuşbakışı olacak şekilde, harita veya tablo şeklinde gösterilmesi ve bununla ilgili ölçme, hesap ve çizim işleri bütünüyle ilgilenen bilim dalıdır. Askerlik mesleği açısından ise, sadece harita çizimini, ölçme, koordinat sistemleri ve navigasyon konularından fazlasını ifade eder. Taktik askeri harekâtın cereyan edeceği, bölgenin özelliklerinin askeri açıdan değerlendirilmesi de önem arz eder. Bu yüzden müfredata dâhil edilen konularından birisi de, askeri harekâta topoğrafik haritaların kullanılması hususudur. Bu dönemde Topoğrafya dersinin, öğretmeni, Erkân-ı Harbiye Miralayı Rusçuklu Şevki Bey (1299-P.2) idi. Kendisine yardımcı olarak, Piyade Binbaşı Halil Bey (1298 - P.8) ile, Piyade Yüzbaşı Şükrü Efendi (1304-P.13) tayin edilmişti. Numarası tek olan kısımlara muavinleri, çift kısımlara ise Miralay Şevki Bey giriyordu.⁴⁹⁷ Bu Derste, okulun öğretmenlerinden, Erkân-ı Harbiye

⁴⁹³ İÜ. NEK., No: NEC NEKTY09192,1901. (R:1317)

⁴⁹⁴ İBB.A.K.S.A., 516 DUF 3 Mayıs 1310/8 Zilkade 1311/15 Mayıs 1894 k.1/1

⁴⁹⁵ Kolağası Mehmed Esad, a.g.e., s.481.

⁴⁹⁶ MSÜ, KHOTA., 33 No'lu Numara Defteri.

⁴⁹⁷ Yergök, a.g.e., s.70.

Kolağası Rusçuklu Şevki ve Piyade Kolağası İbrahim Halil, Beylerin, 1890 tarihinde yazmış oldukları “Mükemmel Topoğrafya” isimli kitap okutulmuştur. Ders kitabının, 1902, 1907 ve 1913 yıllarında yeni baskıları yapılmıştır.⁴⁹⁸

Tarama / Harita Tersimi

1’inci ve 2’nci sınıfların müfredatında yer alan, harita ve kroki çizim esaslarını ihtiva eden uygulamalı bir dersti. 1’inci sınıfta haftada 2 saat, 2’nci sınıfta 1 saat olacak şekilde eğitimi yapılıyordu. Uygulamalı bir ders özelliği taşıdığından, tam notu 20, üss-i mizanı, 13,5 idi. Bu dersin öğretmeni, Piyade Kolağası Ali Haydar Efendi, Muavini, Piyade Yüzbaşı Raşid Efendi idi. 1896’da Tarama dersinin ismi değiştirilerek, Harita Tersimi adıyla eğitime devam edilmiştir.⁴⁹⁹ Ders kitabı, Kolağası Ali Haydar Efendi, (1299-P.70) tarafından “Harita Tersimi Atlası” adıyla, 1895 yılında yazılarak, İstanbul Konstantiniye matbaasında basıltırılmıştı.⁵⁰⁰ Bu kitabın 1900 ve 1902 yıllarında müteakip baskıları yapılmıştı. Kitap 208 sayfa ve Kroki çeşitleri ve çizim esaslarına dair uygulamaları ihtiva ediyordu. Yergök hatıralarında, *“Birinci sınıfta topoğrafya dersi biraz ilerledikten sonra bu dersin tatbikatına çıktığımız gibi, arazi üzerinde avcılık tatbikatına da çıkardık. Topoğrafya dersinin gelişmiş aletleri vardı. Bu derse çok iyi çalışmış, iyi bilgiler edinmiştik. Fakat Meşrutiyet’den sonra kurulan harita sınıfı kısa zamanda güzel haritalar yaparak bizim topoğrafya dersinde öğrendiğimiz haritacılık bilgilerini demode bıraktı.”*⁵⁰¹ şeklinde bir yorum yapar, gerçekten de o dönemdeki topoğrafya dersi, bugünkü ile karşılaştırılamayacak derece basittir.

Fransızca

Osmanlı dönemi Harbiye’de, yabancı dil derslerine büyük önem veriliyordu. Ana yabancı dil olan Fransızcanın, 1’inci sınıfta 5, İkinci sınıfta 4 ve Üçüncü sınıfta 5 saat olacak şekilde eğitimi veriliyordu. Dersin tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5 idi. Dersin başöğretmeni olan Beşiktaşlı Miralay Mustafa Savfet Bey, aynı zamanda okulun en eski neşetli subayı idi. (13’üncü Dönem, H:1277 Mezunu) 1873 tarihinden beri okulda görev yapıyordu. Mekteb-i Harbiyye’nin en eski arabî öğretmenlerinden

⁴⁹⁸ İBB.A.K.S.A., 526 İBR 1329/1913 k.1/1

⁴⁹⁹ MSÜ, KHOTA., 14 No’lu Numara Defteri.

⁵⁰⁰ İBB.A.K.S.A., 912.56 ALİ 1311 H/1894 k.1/1

⁵⁰¹ Yergök, a.g.e., s.78.

(Ayaklı Kütüphane) lakabıyla tanınan Hoca Abdurrahman Efendi'nin oğluydu. Bilahare, Mirlivalığa terfi ederek, Van Redif Fırkası Komutanı olmuştur.⁵⁰² Kendisinin, yardımcıları, Piyade Kaymakamı Süleyman Bey, Piyade Kolağası Aziz Efendi, Piyade Kolağası Hasan Nevres Efendi ve Piyade Mülazım-ı Evveli Faik Efendi idi. Ayrıca, değişik tarihlerde, mülkiye sınıfından, Fransız uyruklu, Alfred Dubois, Bilüyon, İzidor Loupu, Moşe Clitte ve Alfred Rulvan adlarındaki öğretmenler istihdam edilmiştir.⁵⁰³ Bu “Native Speaker” hocalardan yeterince istifade edilemiyordu, öğrencilerin yarıdan fazlasının onları anlayabilecek lisan bilgisi yoktu. Ayrıca eğitim usulleri, Türk öğrenciler için oldukça yabancı geliyordu⁵⁰⁴

Fransızca öğrenimi, okul tarafından teşvik ediliyor, başarılı idealist öğrenciler de şahsi gayretlerini esirgemiyorlardı. Mustafa Kemal, Manastır İdadisinde okuduğu yıllarda, yaz tatillerinde Manastır'dan Selânik'e annesi Zübeyde Hanım'ın yanına döndüğü zamanlarda, Tophane'deki “Collège des Frère de la Salle”'in özel kurslarını giderek, Fransızcasını ilerletmeğe gayret ediyordu.⁵⁰⁵ 1898 yılında, yabancı dil derslerinde başarılı öğrencileri teşvik amacıyla, öğrencilerin üniformalarına takmaları için bir de ayırt edici işaret ihdas edilmişti.⁵⁰⁶ Kolda, rütbenin üzerine takılan sarı renkli bir “Chevron” (ters v) işaretiydi.⁵⁰⁷ “Ecnebiden Biriyle Tekellüme Muktedir, Mekteb-i Harbiye Şakirdanı” anlamına geliyordu.⁵⁰⁸ Kazım Karabekir, hatıralarında, “Sol kolumun üst kısmına dört kırmızı, bir de sarı şerit diktirdim.” diyerek almış olduğu ödül işaretinin takılma şeklinden bahseder.⁵⁰⁹

Osmanlı döneminde, Harbiye'den mezun olan başarılı subayların biyografileri incelenerek, yabancı dil eğitiminin, üstün seviyede olduğu, mezun olan her öğrencinin en az iki dil bildiği yanılıgısına düşmemek gerekir. Unutulmamalıdır ki bunlar en başarılı öğrencilerdir.⁵¹⁰ O dönemde öğrenciler, imparatorluğun çeşitli

⁵⁰² Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s. 312.

⁵⁰³ **İÜ. NEK.**, No: NEC NEKTY09192, 1901. (R:1317)

⁵⁰⁴ Karabekir, **Hayatım**, s.163-201.

⁵⁰⁵ Cebesoy, **a.g.e.**, s.9.

⁵⁰⁶ **a.g.e.**, s.2-14.

⁵⁰⁷ Harbiye'de 4 ters kırmızı “V”, başçavuş, 3 kırmızı ters “V” Çavuş işaretiydi.

⁵⁰⁸ Mahmud Şevket Paşa, **Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafetleri c.2**, Haz: Muhlis Özmen, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Yayınları, İstanbul, 1986, s.62-63.

⁵⁰⁹ Karabekir, **Hayatım**, s.126.

⁵¹⁰ Yergök, **a.g.e.**, s.112-113.

coğrafyalarından geliyordu. Balkanlar, Ortadoğu gibi vilayetlerden gelenler, Bulgarca, Rumca, Sırpça, Arnavutça, Rusça, Arapça gibi bir dile aşina oldukları gibi, bazılarının da ana diliydi. Bunlardan birisi olan, okulda “Ders Nazırlığı” da yapan Yanyalı Mehmed Esad Paşa, 1879 yılında, Kuleli Askeri Lisesine başladığında, Türkçesi zayıf olduğundan sınıfta kalmıştır.⁵¹¹ Bu tür öğrencilerin yabancı dil öğrenmesinin de kolay olacağı bir gerçektir.

Almanca ve Rusça Lisan Dersleri

Almanca ve Rusça dersleri, seçmeli olacak şekilde, 1888 yılında Goltz Paşa’nın gelişiyle birlikte, müfredata dâhil edilmişti.⁵¹² Goltz’un Alman etkisini artırmak, Alman Literatürünü hâkim kılmak maksadıyla, dersin öğrenimini teşvik ettiği, “*İnsan çocukluğunda ve gençliğinde hangi yabancı dili öğrenirse o kültürün etkisi altında kalır ve o kültürün manevi evladı haline gelir*” dediği rivayet edilir.⁵¹³ Her üç sınıf da (41,42 ve 43’üncü Dönemler) aynı anda bu dersi almaya başlamışlardı. Bu derslerin öğrenimi için her üç sınıf için de, haftada 3 saat ayrılmıştı. Derslerin tam notu 45, Seçmeli ders olması sebebiyle, üss-i mizanı “0” idi. Dersin 1901 yılında, koordinatör başöğretmeni, Erkan-ı Harbiye Kolağası Köstendilli Ali Rıza Efendi (1311C-P.6) idi. Yardımcıları, Piyade Kolağası Tunuslu Piyade Kolağası Hasan Efendi (1299-P.63), Piyade Mülazım-ı Evvelleri, Esad ve Nuri Efendilerdi.⁵¹⁴ 1900 yılında, daha önceleri, uygulanmakta olan Askeri idadideki başarı durumlarına göre, öğrencilerin kısımlara, eşit olarak ayrılması uygulamasına son verilerek, girişte tüm öğrenciler bir sınava tabi tutuldu. Yaklaşık olarak 8 kısım teşkil edildi. Topçu Harbiyesine gidecekler de ayrıldıktan sonra, Tek numaralı kısımların Almanca, çift numaralı kısımların da Rusça eğitimi görmesine karar verildi. Öğrencilerin geneli, Rusçanın ölü bir dil olduğunu düşünüyor, Rusçayı seçmek istemiyorlardı. Alman öğretmenlerin okulda bulunuşu ve Almanya ’da tahsil görmüş bazı subayların havalı Almanca konuşmaları, tek kısımlara düşenleri

⁵¹¹ Harp Okulu Tarihçesi, s.27.

⁵¹² İÜ.NEK., No: M 089832 Mekâtib-i Askeriye-i Cenâb-ı Şâhâne Şâkirdânının İmtihan-ı Umûmi Cetveli, Mekteb-i Fünun-ı Harbiyye Matbaası, İstanbul,1305. (R:1304/M:1888)

⁵¹³ Feridun Kandemir, “*Fransız Kültürüne verilen Önem*”, **Hatıralar Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz (I.Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar) c.2, sayı:18**, İstanbul, 1962, s.152.

⁵¹⁴ İÜ.NEK., No: NEC TY09186, 1901.

sevindiriyordu. Rusçadan duyulan memnuniyetsizliğin bir sebebi de öğrenilmesinin zorluğu idi. Avrupa’da geçerli bir dil de değildi.⁵¹⁵

Piyade ve Süvari Terbiye-i Askerisi (Malumat ve Terbiye-i Askerîye)

Üç sınıfta da görülen bu ders, önemli temel askeri meslek derslerinden birisiydi. 1889 yılında müfredata alınmıştı. Bu derse haftada 1 saat ayrılmıştı. Tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5’tu. Dersi, Piyade ve süvariler ayrı ayrı görüyorlardı. Talim dersleri ile askeri terbiyeye genelde aynı öğretmenler geliyorlardı.⁵¹⁶ Derste, askerliğin temel kuralları, genel vazifeler, mekanik nişancılık, atış esasları, yanaşık düzen, sınıfına ait teşkilat ve görevler, süvariler için temel binicilik kavramları, konunun özelliğine göre, teorik ve uygulamalı olarak öğretiliyordu. Ders kitapları ise, Piyade Kaymakamı Nasır Bey ve Mustafa Ragıp Bey tarafından, Almancadan tercüme edilen, 1894 yılında Harbiye matbaasında basılan, “Piyade Sınıfına Mahsus Dahiliye ve Seferiyeden Mevâda Mücmeliyeyi Havi Ma’lûmât ve Terbiye-i Askerîye” adlı kitap⁵¹⁷ ile, İstabl-ı Amire Müdürü Ferik Mehmed Faik Paşa tarafından yazılarak, Harbiyede 1899’da basılan, “Süvarilere Mahsus Malumat ve Terbiye-i Askeriye” kitapları idi.⁵¹⁸

Piyade ve Süvari Talim Nazariyat ve Ameliyatı

Teorik ve uygulamalı olarak 3 sınıfta da verilen bir dersti. Dersin teorik kısmı 3 sınıf için de 1 saat olarak uygulanıyordu. Müsait olan havalarda, uygulamalı eğitim için, 1’inci sınıflar haftada 1 defa, 2 ve 3’üncü sınıflar, haftada 2 defa, diğer uygulamalı derslerle de birleştirmek suretiyle araziye çıkılıyordu. Süvariler ilave olarak manej talimi yapıyorlardı.⁵¹⁹ Teorik kısmının tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5, uygulama kısmının tam notu 20, üss-i mizanı, 13,5’di.⁵²⁰ Öğrenciler, 1’inci sınıfta nefer talimi (Tek er konuları) nişancılık, avcılık ve manga talimi, 2’nci sınıfta bölük talimi, 3’üncü sınıfta tabur talimi yapmaktaydı.⁵²¹ Dersin ayrıca bir kitabı olmayıp, mevcut talimname ve yönergeler kullanılıyordu. Piyade talim grubu, en fazla

⁵¹⁵ Karabekir, **Hayatım**, s.133

⁵¹⁶ Yergök, **a.g.e.**, s.91.

⁵¹⁷ **İBB.A.K.S.A.**, 355 MUS 15 Mayıs 1310/27 Mayıs 1894 k.1/1.

⁵¹⁸ **İBB.A.K.S.A.**, 357.1 SÜV 1312 H/1895 k.1/1.

⁵¹⁹ **İÜ.NEK.**, No:NEC TY09186, 1901, s.9.

⁵²⁰ **MSÜ.KHOTA.**, 33No’lu Numara Defteri.

⁵²¹ **AÜ.TİTEA.**, 54’üncü Dönem Harbiye Mezunu, Deraliye’li Behiç Erkin’in (1314-P.6), 4580 Numaralı Harbiye Diploması.(05 Kanunuevvel 1314)

öğretmen mevcudu olan bölümdü. Bölümde, Yaveran-ı Şehriyarilerden Ferik Rahmi Paşa ve Yaveran-ı Hazret-i Şehriyariden Ferik Nasır Paşa başta olmak üzere, 2 miralay, 2 binbaşı, 4 kolağası, 4 yüzbaşı, 2 Mülazım-ı Evvel, toplam 6 öğretmen, 10 öğretmen muavini bulunmaktaydı. Öğretim kadrosunda, Beşiktaş Polis Müdürü Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın oğlu olan Mirliya Emin Paşa (KILIÇCI/1310-P.77), I. Dünya Harbinde Kor.K.lığı yapan, Miralay Mustafa Hilmi Bey (1301-P.7), Kolağası Mehmed Nazif Efendi (KAYACIK/1306 - P.29), Kolağası Abdüllâtif Naci Efendi (ELDENİZ/1309-P.17), Mülazım-ı evvel Osman Nuri Efendi (KOPTAGEL/1311B-P.17) gibi tanınmış simalar da bulunuyordu. Süvari talim kısmında, Mirliya Giritli İsmail Hakkı Paşa, (1291-Sv.4), Yaveran-ı Şehriyarilerden Mirliya Hilmi Paşa (1297-Sv.5) öğretmen ünvanıyla, Yüzbaşı Hüsnü Efendi, Yüzbaşı Vekilileri Hamdi, Şevki, Rauf, Sadık, Saadeddin Efendiler ile, Mülazım-ı Evvel Ali Rıza Efendi, öğretmen muavini olarak yer alıyordu.⁵²² Kamphövner'in 01 Temmuz 1895'te yaptığı önerisinin, kabul edilmesi neticesinde, eğitimler, her sınıf için aynı güne denk getiriliyor, 3'üncü sınıflar, kendi eğitimlerine ilave olarak 1'inci sınıfların eğitimine, eğitici yardımcısı olarak, katılıyor, 2'nci sınıflar, bölük talimi ile meşgul oluyorlardı.⁵²³ Her mangaya bir 3'üncü sınıf veriliyordu. 3'üncü sınıf öğrencilerinin, sevk ve idare konusundaki tecrübesizlikleri, zaman zaman anlaşmazlıklara ve çatışmalara sebebiyet veriyordu.⁵²⁴ Eğitimlere, öğleden sonra yapılan 2'nci ders sonrasında çıkılıyordu. Yaklaşık 2 saat sürüyordu. Öğrencilerin eğitim kıyafeti, talim ceketi, palaska, kasatura ve martini tüfeğinden ibaretti. Okul kışlasının dışında bulunan arazilere çıkıldığında, 1'inci derste çıkılıp, akşamüzeri dönülüyor Tatbikat günleri dersler iptal oluyordu. 1'inci kısım tatbikatlar öğleye kadar devam ediyor, öğle yemeğinden sonra 2'nci kısım tatbikatlar başlıyordu. Tatbikatların 2'nci kısmı daha az zaman devam ediyor, nispeten daha yüzeysel icra ediliyordu. Okula, arazide yemek yenilmesini ve dinlenilmesini müteakip yürüyerek dönülüyordu. 1'inci sınıfların tatbikat bölgesi, Baruthane Deresi, Okmeydanı ve Darülaceze sırtlarıydı.⁵²⁵ Kasımpaşa'nın en yukarı semtindeki cami civarında bulunan Havuzbaşı da mola yeri idi.⁵²⁶ 2'nci sınıflar, kibrit fabrikası bölgesine, 3'üncü sınıf piyadeler,

⁵²² İÜ.NEK., No:NEC NEKTY09192, 1901.

⁵²³ BOA., Y.PRK.MYD. 16/65 (H:19.04.1311)

⁵²⁴ Karabekir, *Hayatım*, s.139.

⁵²⁵ BOA., Y.PRK.ASK, 174/97 (H:07.06.1319)

⁵²⁶ Yergök, *a.g.e.*, s.72-79.

Okmeydanı bölgesine, süvariler ise, Kağıthane- Alibeyköy istikametine eğitime çıkıyorlardı.⁵²⁷ Bazı eğitimler, çok kademeli, düşey eğitim (müşterek, eş zamanlı) anlayışına uygun olarak icra ediliyordu. Bir meseleye dayalı olarak, tüm harbiye sınıfları, erkân-ı harbiye sınıfları ile birlikte eğitime iştirak ediyorlardı. Her sınıf, rütbesine uygun olacak şekilde bir komutanlık vazifesini ifa ediyordu. Karşıt kuvvet veya gösteri tatbikat birliği olarak, herhangi bir muharip birliğin eğitime iştirak etmesine izin verilmiyor, birlikler, mefruz kabul ediliyor, topçular ve top mevzileri sarı bir flama ile temsil ediliyordu. Bu yüzden, tatbikatların gerçekçilik yönü eksik kalıyordu. Talimler, eski model martini tüfeklerle yapılıyor, sayısı yeterli olmayan mauser tüfekleri ile sadece mekanik ve nişancılık eğitimi yapılabiliyordu.⁵²⁸

Fenn-i Fûrusiyyet Nazariyatı veya Tezkire-i Süvariyan

2'nci sınıf dersiydi ve haftada 2 saat olacak şekilde müfredatta yer alıyordu. Dersin bugünkü karşılığı, “Bilimsel Binicilik, Süvari Meslek Eğitimi” anlamına geliyordu. Piyadelere verilen dersin adı, “Fenn-i Fûrusiyyet Nazariyatı”, süvarilere verilen dersin adı ise, “Tezkire-i Süvariyan” idi. Piyadeler, at sayısı yetersiz olduğundan, çoğunlukla, daha çok nazari eğitim görüyorlardı.⁵²⁹ Dersin tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5 idi. Süvari eğitimleri, bilfiil manej ve arazide olacak şekilde, uygulamalı olarak icra ediliyordu. Goltz, 1890 yılından itibaren, ferdi ve bölük eğitimlerinde kullanılmak üzere, yeteri miktarda at getirtmişti.⁵³⁰ Bu derse süvari talim öğretmenleri giriyordu. Ders kitapları olarak, Binicilik talimnameleri, Süvari Muallimi Giritli İsmail Hakkı Paşanın yazdığı “Fenn-i Fûrusiyyet” kitabı ile Sv.Yzb. Arif Efendi tarafından, 1893 yılında yazılarak Harbiye Matbaasında basılan, “Hülâsa-i Fenn-i Fûrusiyyet” kitapları kullanılıyordu.

Meç ve Kılıç Talimi

1904 yılına kadar sadece 2'nci sınıflara gösterilen bu ders, bu tarihten sonra 3'üncü sınıfların programına da alınmıştır. Haftada 2 saat olacak şekilde uygulamalı olarak icra ediliyordu. Dersin tam notu 20, üss-i mizanı, 13,5 idi. Dersin koordinatör öğretmenliğini, Giritli İsmail Hakkı Paşa yapıyordu. Yardımcısı, Piyade Mülazım-ı

⁵²⁷ BOA., Y.PRK.ASK., 67/43, (H:12.04.1308)

⁵²⁸ Yergök, a.g.e., s.93.

⁵²⁹ Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.s.11.

⁵³⁰ BOA, Y.MTV. 34/64 (H:04.06.1306)

Evveli Ahmet Refik (ALTINAY/1314-P.19) idi.⁵³¹ Ders kitabı, olarak, Süvari Yüzbaşı Vekili Besim Efendinin, 1877 yılında yazmış olduğu “Meç ve Kılıç Talimi” kitabıyla⁵³², 1899 Yılında, Harbiye Piyade Üçüncü Sınıf öğrencileri olan Aksaraylı Muharrem ve Çengelköylü Cemal Efendilerin yazdığı “Kılıç Talimi” ders notları kullanılmaktaydı.⁵³³ Ders öğrencilerin çok ilgisini çektiğinden, oldukça başarılı neticeler alınıyordu.⁵³⁴ 1899 yılında, iki Fransız subayı, meç ve eskrim yarışması için İstanbul’a gelmişlerdi. Rusça Öğretmeni Yüzbaşı Hüsnü Efendi, Mülazım-ı sani Ahmed Refik Efendi, Harbiye öğrencilerinden de tam not alanların, padişah huzurunda, bahse konu Fransız subaylarla müsabaka yapılması konusunda irade çıktı. Subaylar rakiplerini yenmiş, öğrenciler de kendi aralarında müsabaka yapmışlardı. Padişah tarafından kendileri takdir edilmiş “4’üncü dereceden Mecidiye Nişanıyla” ödüllendirilmişlerdi.⁵³⁵ Yüzbaşı Hüsnü, Kolağalığına, Refik Efendi de Mülazım-ı evvelliğe terfi ettirilmişlerdi.⁵³⁶

İlm-i Ahlâk

İkinci sınıfta, haftada 1 saat süreyle verilen bir dersti. 1900 yılında, Akaid dersi ile birlikte ihdas edilmişti.⁵³⁷ Dersin tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5 idi.⁵³⁸ Aynı zamanda, Kitabet-i Askeriye öğretmeni olan, mülkiye sınıfından, “Ulâ evveli” rütbesine sahip, Mazhar Bey tarafından okutuluyordu. Dersin matbu bir kitabı bulunmuyordu.⁵³⁹

Ceza Kanunname-i Hümayunu

Askeri ceza mevzuatının öğretildiği bu dersinin başlıca konuları, askeri suçlar, cezalar ve divanı harplerin kuruluşu idi. 1897 yılında müfredata dâhil edilmişti. İlk olarak 52’nci Dönem mezunları bu dersi görmüşlerdi. Dersin ayrı bir öğretmeni bulunmayıp, Piyade Talim Öğretmeni Yüzbaşı Ali Rıza Efendi (1305-

⁵³¹ Yergök, a.g.e., s.91.

⁵³² İBB.A.K.S.A., 355.5 BES 1292 k.1/1.

⁵³³ İBB.A.K.S.A., 1315/1317/1898.

⁵³⁴ Karabekir, Hayatım, s.142.

⁵³⁵ Yergök, a.g.e., s.94-95.

⁵³⁶ BOA, İ.TAL., 181/61 (H:23.03.1317)

⁵³⁷ MSÜ.KHOTA., 20 No’lu Numara Defteri.

⁵³⁸ İÜ.NEK., No:NEC TY09186, 1901.

⁵³⁹ İÜ.NEK., No: NEC NEKTY09192, 1901.

P.16) tarafından ders verilmekteydi. 1903 yılından itibaren birinci sene dersleri arasına dâhil edilmiştir. Dersin tam notu 45, üss-i mizanı, “0” idi.

Hidemt-ı Seferiye Nazariyat ve Ameliyatı

İkinci sınıf ders programına dâhildi. 1901 yılından itibaren, uygulamalı dersi de ihdas edilmiştir. Haftada 3 saat olacak şekilde öğretimi yapılmıyordu. Dersin Öğretmeni, Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Mehmed Bey, yardımcısı, Erkan-ı Harbiye Kolağası Yusuf Ziya Bey (COŞKUN/1309-P.3) idi.⁵⁴⁰ Derste, Goltz’un Almanca yazmış olduğu 2 ciltlik, “Hidmet-i Seferiye Nizamnamesinin” Erkân-ı Harp Binbaşısı Hamdi (1’inci Cilt, 1892) ve Erkân-ı Harp Binbaşısı Ahmed Esad (İkinci Cilt 1893) yapılan çevirisi okutuluyordu.⁵⁴¹ Alman talimnamesi, 1908’de değişince, 1909’da bu talimnamede çevrilerek, eğitim ve öğretimde kullanılmıştır. Derste, barışta birliklerin eğitimi, karargâh hizmetleri, İstihbarat, keşif ve emniyet hizmetleri, intikaller muharebe için tertiplenme, muharebe emirleri, muhabere, ordugâh düzenleri ile kısmen idari ve lojistik hizmetler anlatılmaktaydı. Arazide uygulaması, aralarındaki yakın ilişki sebebiyle, Ta’biye (Taktik) dersleri ile birlikte yapılmıyordu. Öğretmenleri kurmaylardan seçiliyordu. Teorik kısmının, tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5, uygulama bölümünün, tam notu 20, üss-i mizanı, 13,5 idi.

Dâhiliye Kanunname-i Hümayunu

Dersin, bugünkü karşılığı “İç Hizmet Kanunu”dur. 1905 yılına kadar, 2’nci sınıf dersi idi. Bu tarihten itibaren 3’üncü sınıfa alınmıştır. Haftalık ders saati 1 saat olacak şekilde, piyade ve süvariler için kendi sınıfının dâhiliye kanunnamesi okutuluyordu.⁵⁴² Dersin, tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5 idi. Dersin ayrı bir öğretmeni olmadığından, Piyade Talimi Muavini Eyüplü Piyade Binbaşı Şakir Bey (1295-P.24) derse giriyordu.⁵⁴³ Dersin özel olarak yazılmış bir ders kitabı bulunmuyordu. Yürürlükte olan, piyade ve süvari için kabul edilmiş matbu kanun metinleri kullanılıyordu. Derste, askerliğe ilişkin temel kavram ve tanımlar, barışta ve harpte efradın ve subayların vazifeleri, izin, müracaat, günlük mesai, nöbet hizmetleri, yoklamalar, garnizon hizmetleri, birliklerin çeşitli ünitelerindeki

⁵⁴⁰ Aynı yer.

⁵⁴¹ İBB.A.K.S.A., 355.28 GOL 1308/1310/1892 k.1/1, 355.28 GOL 1308/1310/1892 k.1/1.

⁵⁴² İÜ.NEK., No: NEC TY09186, 1901,s.9.

⁵⁴³ İÜ.NEK., No: NEC NEKTY09192,1901,

hizmetlerin düzenlenmesi, tertip düzen gibi birlik idaresine ilişkin hususlar öğretiliyordu.

Fenn-i Mimari İnşaat-ı Askeriye

Haftada 2 saat öğretimi yapılan, 2'nci sınıf ders programına dâhil bir dersti. Dersin, tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5 idi. Dersin öğretmeni, Erkân-ı Harbiye Miralayı Osman Bey (1296-P.9) olup, öğrenciler arasında lakabı, “Cahil Osman Bey” idi.⁵⁴⁴ Muavini, Piyade Binbaşısı Safvet Bey'di. Ders kitabı olarak, Osman Şevki Bey'in 1893'te yazdığı ve Harbiye Matbaasında basılan, “Fenn-i İnşaat” adlı kitabı okutuluyordu.⁵⁴⁵ Aynı kitap 1904 yılında tekrar basılmıştır. Derste, Çeşitli sınıfların kullanabileceği, karakol, kışla, hastane ve daha büyük binalarda bulunması gereken özellikler, malzeme keşfi, ve inşa usulleri öğretilmekteydi. Malzeme bilgisi de dahil teorik olarak öğretilmekte, her hangi bir uygulamasının yapılmadığı gibi öğrenciler için gezi düzenlenmesi bile öngörülmemişti.⁵⁴⁶

İstihkâmât-ı Hafife ve Eşkâli

3'üncü sınıf dersiydi. “İstihkâm Eşkâli” adı altında uygulamaya yönelik bir bölümü de mevcuttu. Haftada 2 saat süre tahsis edilmişti. Derste, “Sahra İstihkâmcılığı” konularına yönelik eğitim veriliyordu. Sahrada yapılan daimi olmayan tahkimat ile engellerin standartları, biçimleri, personel ve silah mevzilerinin inşa usulleri öğretilmekteydi. Dersin Öğretmeni, Erkân-ı Harbiye Miralayı Hacı Nafiz Beydi. (1305-Topçu.2) Mühendishane mezunu olduğundan, teorik teknik bilgilere hâkimdi. Yardımcılığını, Erkan-ı Harbiye Kolağası Safvet Efendi (1311C-P.16) yapmaktaydı. Ders kitabı olarak, Erkân-ı Harbiye Miralayı Hacı Nafiz bey'in 1895 yılında yazarak, Harbiye Matbaasında bastırıldığı, “Rehber-i Fenn-i İstihkâm” adlı kitabı okutulmaktaydı.⁵⁴⁷ Bu kitabın, 1899, 1904 yıllarında yeni baskıları yapılarak, öğrenimde kullanılmaya devam edilmiştir. Mehmed Nafiz Bey'in 1895'te öğrencileri için yardımcı kitap olarak yazmış olduğu, “Muhtıra-i İstihkâm” adlı bir eseri daha mevcuttu. Ziya Yergök, hatıralarında, İstihkâm öğretmeni Albay Hacı Nafiz Bey için, “Kendi yazdığı kitaptan zincirleme ve hızlı ders anlatırdı. Not

⁵⁴⁴ Yergök, a.g.e., s.86.

⁵⁴⁵ İBB.A.K.S.A., 624 OSM 1320 H/1904 k.1/1

⁵⁴⁶ Yergök, a.g.e., s.87.

⁵⁴⁷ İBB.A.K.S.A., 1311 H/1895.

tutturmaz, dersi bilmeyenleri azarlardı. Bu dersten hiç yararlanamadık.” Demektedir. Ders tamamen teorik işleniyor ve arazide tatbikatı yapılmıyordu.⁵⁴⁸

Coğrafya-yı Askeri

3'üncü sınıfta, öğrencilerin haftada 3 saat süreyle gördüğü bir dersti. Dersin, tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5 idi. 1900'lü yılların başında, Harbiye'de bu derse memur edilmiş 2 öğretim görevlisi vardı. Yaveran-ı Şehriyariden Piyade Binbaşısı Muhiddin Bey (AKYÜZ/1304-P.38) dersin esas öğretmeni ve koordinatörü, yardımcısı, Piyade Kolağası Kâmil Efendiydi. Okulda ayrıca, sadece, Erkân-ı Harbiye sınıflarının dersine giren, Erkan-ı Harbiye Kolağası A.Refik Bey (DENKER /1310-P.2) de bulunmaktaydı. Askeri Coğrafya dersinde, 3'üncü sınıf öğrencilerine, öncelikle, strateji ve strateji ile ilgili kavram ve terimler öğretiliyor, coğrafyanın, askerlik ile bağlantısından bahisle, doğal ve suni coğrafi yüzey şekillerinin tanımı yapılıyor, (Ada, yarımada, yükseltiler, ova, plato, gedik ve geçitler, deniz, göl, akarsular, şehirler vb.) coğrafyanın, şekli ve yüzey yapısı itibariyle, büyük çaplı askeri harekâta etkileri öğretiliyordu. 3'üncü sınıfta, sadece Osmanlı Devleti coğrafyasına ilişkin değerlendirmeler öğretildiğinden, devletin hudutları, harekâta etkileri, bilahare, Balkan, Anadolu, Kafkasya, Irak, Suriye harekât alanlarına ilişkin incelemeler yapılmıyordu. Harekât alanlarının incelenmesinde, kritik araziler, savunma hatları, yaklaşma istikamet ve koridorları, taarruz istikametleri, ikmal bölgeleri, tahkimli bölgelerin yerleri gibi hususlar, harp tarihi örneklerinden de istifade ile anlatılıyordu. Bu ders, öğrencilere mezun olmadan önce, geniş bir perspektif kazandırmayı hedefliyor, bir yandan da komutanlık vasıflarını kazanmaları için motivasyonu sağlamayı öngörüyordu. Ders kitabı olarak, Süvari Kolağası, Ahmed Cemal tarafından, 1894 yılında yazılara, Harbiye Matbaasında basılan, “Memâlik-i Osmaniye'ye Mahsus Coğrafya-yı Askeri” kitabı okutulmaktaydı.⁵⁴⁹ Bu kitabın 1898 yılında ikinci baskısı yapılmış olması, eğitimde kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir. 1909 yılından itibaren, Erkân- Harp Binbaşısı, Kerküklü Mehmed Tevfik tarafından, “Coğrâfyâ-yı Askerî” adı altında yazılarak, Harbiye Matbaasında basılan, 1909 basımlı kitap kullanılmaya başlanmıştır. Muhiddin Bey siyasi yönü ağır basan bir öğretmendi, bu yüzden derste sık sık siyasi konular açılıyor ve diğer

⁵⁴⁸ a.g.e., s.93.

⁵⁴⁹ İBB.A.K.S.A., 915.56 AHM Ağustos 1310/1894 k.1/1.

kisimlardan öğrenciler, kendi dersleri olmadığı halde bu derslere iştirak ediyorlardı.⁵⁵⁰ 17 Mart 1905'te öğretmenliği devam ederken, öğrencilere Padişah aleyhinde telkinlerde bulunduğu gerekçesiyle önce Fizan'a, daha sonra Diyarbakır'a ve Erzurum'a sürüldü. 10 Eylül 1908'de af dolayısıyla rütbesi geri iade edildi.⁵⁵¹

Fenn-i Esliha

3'üncü sınıfta görülen, tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5 olan bir dersti. Dersin öğretmeni, Topçu Kaymakamı Tahsin Beydi. Başlangıçta, Piyade Sağkolağası Ahmed Kemal'in 1875 yılında yazdığı, Kavanin-i Esliha-i Hafife okutulmuş, daha sonra dersin de öğretmeni olan Topçu Kaymakamı Hasan Tahsin Bey'in 1897'de yazdığı, "Rehber-i Fenn-i Esliha" aslı eseri ders kitabı olarak kabul edilmiştir.⁵⁵² Kitabın 1904'te ikinci baskısı yapılmıştır. 1912 yılından itibaren, Mümtaz Topçu Yüzbaşı Mehmed Kadri tarafından yazılan, "Yeni Rehber-i Fenn-i Esliha" kitabı okutulmuştur.⁵⁵³ Bu derste, öğrencilere, piyade ve süvarinin kullanabileceği, hafif silahlar tanıtılarak, temel kavramlar öğretilmekte, çeşitleri, çalışma esasları, mühimmat çeşitlerinden bahsedildikten sonra kısmen, balistik konular anlatılmaktadır. Daha ziyade tanımlar, tasnif ve adedi bilgiler üzerinden, eğitim verilmektedir. Ağır silahlar ise müfredatta yer almıyordu.⁵⁵⁴

Hıfz-üs-sıhha-i Askerî

Dersin, bugünkü karşılığı, "Askeri Sağlığı Koruma"dır. 3'üncü sınıfta eğitimi yapılan bir dersti. Ancak daha sonraları, İstanbul'da o dönemde ortaya çıkan salgın hastalıklar sebebiyle, hijyenin önemi ortaya çıkınca, tedbir almak ve öğrencileri bilinçlendirmek maksadıyla, 1903 yılında birinci sınıfa alınmıştır.⁵⁵⁵ Ders haftada 1 saat gösteriliyordu. Dersin öğretmeni Tabip Miralayı Yusuf Ziya Bey, yardımcısı, Tabip Binbaşı Halil Burhaneddin Beydi⁵⁵⁶ Ders kitabı, Baytar Miralayı Doktor Hüseyin Remzi tarafından 1895 tarihinde yazılan, "Hıfz-üs-sıhha-i Askerî" kitabıydı. 1905 yılından sonra, Tabip Miraliva Yusuf Ziya Paşa tarafından yazılan, kitap kullanılmıştır.

⁵⁵⁰ a.g.e., s.92.

⁵⁵¹ Necati Ökse - Nusret Baycan, -Salih Sakaryalı, a.g.e., s.17.

⁵⁵² İBB.A.K.S.A., 623.4 HAS 1313 H/1897 k.1/1.

⁵⁵³ İBB.A.K.S.A., 623.4 MEH 1327 R/1911 k.1/1.

⁵⁵⁴ Yergök, a.g.e., s.93.

⁵⁵⁵ Karabekir, Hayatım, s.141.

⁵⁵⁶ İÜ.NEK., No: NEC NEKTY09192,1901.

Devlet-i Âliye Ordu Teşkilâtı

Ordu Teşkilâtı dersi, 3'üncü sınıfta, öğretimi yapılan bir dersti. Dersin tam notu 45, üss-i mizanı, 22,5 ti. Öğretmeni, Erkan-ı Harbiye Kolağası Mehmed Subhi Efendi (1310 - Sahra Top.1) yardımcısı, Piyade Yüzbaşı Hakkı Efendi idi. Bu derste, Osmanlı Ordusu'nun teşkilat yapısı, birliklerin ve karargâhların tasnifi, tertibi, terkibi ve görevleri, mevcut askeri meslek sınıflarının hazarda ve seferde teşkili anlatılıyordu. Asker alma sistemi, ikmal sistemi ile silah cinsleri ve mevcutları hakkındaki bilgiler de kapsama dâhildi. Öğrencileri en çok yoran derslerden birisiydi. Ezbere dayalıydı, bu sebeple öğrenciler sınavlara hazırlanmak maksadıyla, küçük not defterlerine bu bilgileri yazarak, fırsat buldukları her yerde çalışıyorlardı. Okulda bulunan İranlı ve Afganlı öğrenciler bu dersten muaftılar.⁵⁵⁷ Ders kitabı olarak, 1895 yılında Piyade Kolağası Mehmed Rüşdü tarafından yazılan “Devlet-i Aliye Ordu teşkilatı” adlı kitap okutuluyordu. II. Meşrutiyetin ilanından itibaren, 1909 Yılında, Piyade Kolağası Hakkı Efendi tarafından yazılan, “Devlet-i Aliye Ordu teşkilatı” okutulmuştur.⁵⁵⁸

İstikşâfât-ı Askerîyye

3'üncü sınıfta görülen, uygulamalı derslerden birisiydi. Dersin tam notu 20, üss-i mizanı, 13,5 tu. Ders topoğrafya'nın, taktik dersi ile birlikte uygulanmasından ibaretti. Ayrı bir ders saati tahsis edilmemişti. Daha çok arazinin, harekât açısından değerlendirilmesi olduğundan, gözetleme, keşif güzergâhlarının ve kritik arazilerin belirlenmesi gibi harekât bölgesi etüdünü ilgilendiren konular işleniyordu. Arazide eğim bulma, kesit alma gibi konulara ağırlık veriliyordu. Bu derse topoğrafya öğretmenleri geliyordu. Derste, 1899 yılında, Erkân-ı Harbiyye Kaymakamı Rusçuklu Şevki Bey tarafından yazılan, “İstikşâfât-ı Askerîye” adlı eser kullanılıyordu.

Sünûf-ı Selâse Ta'biyesi ve Ta'biye Tatbikatı

Üçüncü sınıfta görülen bu ders, askerlik mesleğine hazırlık açısından, kuşkusuz en önemli dersti. Ders kelime manasıyla “Üç sınıf Taktiği” anlamına geliyordu. Muharebede, temel askeri harekât çeşitleri (Taarruz, Savunma ve Geri

⁵⁵⁷ Yergök, a.g.e., s.92-97.

⁵⁵⁸ İBB.A.K.S.A., 355.6 HAK Kanun-ı Evvel 1325 R k.1/1.

Hareketler) anlatıldıktan sonra, harekâtın planlaması, sevk idaresi kapsamında, üç sınıfın birbirini destekleyecek şekilde, etkili ve koordineli kullanılması esasları öğretiliyordu. 19. yüzyılın sonlarından itibaren, muharebenin karakterinin değişimi sebebiyle, daha önce sanki ayrı bir kuvvetmiş gibi refleks gösteren bu üç sınıfın, belirli bir karargâhın sevk ve idaresinde uyumlu hareket etmesi, genel bir kural halini almıştı. Bu sebeple, ateş ve manevra ile ateş desteği önem kazanmıştı. Bu gün dahi, bu esasların “Birleşmiş Sınıflar Timi Taktiği (Combined Arms)” adı altında devam ettiğini görüyoruz.

Daha önce teorik olarak görülen bu ders, Mehmed Esad Paşa’nın gayretleriyle, arazi tatbikatları bölümünün de ilavesiyle, uygulamalı hale getirilmiştir.⁵⁵⁹ Haftalık ders süresi 3 saat, Teorik kısmının, tam notu 45, üss-i mizanı, ise 22,5 idi. Tatbikat bölümünün, tüm uygulamalı derslerde olduğu üzere, tam notu 20, üss-i mizanı, 13,5’du.⁵⁶⁰

Dersin kitabı bizzat, Askeri Mektepler Nazırı, Mustafa Zeki Paşa tarafından, “Tabiye” adıyla, 1890 yılında, yazılmıştı. Bir başka ders kitabı da, Ders Nazırı olana kadar bu dersin öğretmenliğini yapan⁵⁶¹, Ahmed Esad Bey (BÜLKAT) tarafından 1894 yılında, “Zamanımızda Usul-i Ta’biye” adı altında yazılmıştı.⁵⁶² “Tabiye Tatbikatı” kitabı, 1902 yılında, Erkân-ı harbiye kaymakamı Hasan İzzet Bey (AROLAT) tarafından yazılmıştı. Tatbikat meseleleri ile çözümlerini içeriyordu. Dersin önemine binaen, kendi alanında ihtisas sahibi, Almanya’da eğitim görmüş, yabancı dil bilen erkân-ı harp subayları seçiliyordu. Bu öğretmenler, hem derse olan ilgiyi artırıyorlar, hem de bir nevi rol model işlevi görüyorlardı. 1901 yılında Dersin öğretmeni ve koordinatörü, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Hasan İzzet Bey (AROLAT/1306 - Sv.1) 02 Nisan 1898 - 08 Nisan 1906 tarihleri arasında Harbiye ve Erkân-ı Harbiye sınıflarında öğretmenlik yapmıştı. Enver Paşa, Hafız İsmail Hakkı Paşa, Fahrettin ALTAY, Fethi OKYAR, Mustafa Kemal ATATÜRK, Kazım KARABEKİR ve İsmet İNÖNÜ’nün de aralarında bulunduğu birçok subayın hocasıydı.⁵⁶³ Kendisi, Sarıkamış harekâtı öncesi 3’üncü Ordu Komutanı olan,

⁵⁵⁹ MSÜ.KHOTA., 20 No’lu Numara Defteri, 1900.

⁵⁶⁰ MSÜ.KHOTA., 22 No’lu Numara Defteri, 1903.

⁵⁶¹ Salnâme-i Askerî, Defa 13, s.72.

⁵⁶² İBB.A.K.S.A., 355.5 AHM 1309 H/1891 k.1/1.

⁵⁶³ Hülya Toker- Nurcan Aslan, a.g.e. c.1, s.133.

harekâta karşı çıktığı için, Enver Paşa tarafından görevden alınan Hasan İzzet Paşadır. Yardımcısı, Erkân-ı harbiye Kolağası Celaleddin (MENGLİBÖRÜ/1311C-P.5) idi.

Bir eğitim ve öğretim yılı, tek devreli olacak şekilde, 36 haftadan ibaretti.⁵⁶⁴ Sömestr tatili yoktu. Haftada, toplam 23 saat ders görülüyordu.⁵⁶⁵ Bir dersten başarılı olabilmek için, Her dersten en az beş numara almak, çıkan sayıyı beşe bölerek 15 rakamı ile üss-i mizanı tutturmak gerekiyordu.⁵⁶⁶ Okulun eğitim ve öğretim yılının başlangıç ve bitiş tarihleri, hicri yıla göre değişiklik gösterebiliyordu. Tatil süresi genelde, Ramazan ayına ve Bayramına denk geliyordu.⁵⁶⁷

2.2.5. Sınavların Uygulanması

Harbiye’de, öğrencilerin başarı seviyesini tespit etmek maksadıyla, eğitim ve öğretim yılı içinde okulun kendi öğretim kadrosu tarafından yapılan, iki özel sınav ile asıl başarıyı tespit etmeye yönelik, yılsonu genel bitirme sınavları icra edilmekteydi.⁵⁶⁸ 1900 yılında kabul edilen, “İmtihan-ı Umumiye Girecek Olan Şakirdan Hakkında Talimat” isimli mevzuata göre, sınavlar belli bir takım esaslara bağlanmış, icrası ve öğrencilerin sınava girebilme şartları tekrar düzenlenmişti. Bu esaslar, genel olarak 1914 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.⁵⁶⁹

Eğitim ve öğretim yılı içinde, bir defada kesintisiz veya fasılalı olarak, 6 aydan fazla olacak şekilde derslere katılan öğrenciler, sınava girmek için yeter şartı sağlıyorlardı. Sınavlara girmek mecburiydi. 3 aydan fazla firar, izin gibi sebeplerle okuldan uzak kalan öğrenciler sınavlara giremiyor, doğrudan sınıfta kalıyorlardı. Hastalık ve hava değişimi sebebiyle, 3 ay ve daha az devamsızlığı olanlar sınavlara girmeye mecburdu. 3-4 ay arasında olanların ise kendi isteklerine bırakılmıştı. Kendi istekleriyle sınava girer ve sınıfta kalırlarsa, akademik sebepten sınıfta kalmış sayılıyorlardı. 4 aydan fazla devamsızlığı olanlar ise sınavlara alınmıyor devre kaybetmiş sayılıyorlardı. Ders sebebiyle sınıfta kalmış olarak da kabul edilmediğinden, sonraki yıllarda bir defa sınıfta kalma hakları devam ediyordu.

⁵⁶⁴ BOA, LDH., 690/48181 (H-13-08-1291)

⁵⁶⁵ İÜ.NEK., No: NEC TY09186, 1901.

⁵⁶⁶ Yergök, a.g.e., s.100.

⁵⁶⁷ Mehmet Lütfi Rifai Yücel, **Hatıralarım**, Haz: Arif Suavi Okay, Gerçek Sanat Yayınları, İstanbul, 2006, s.30-32.

⁵⁶⁸ Cebesoy, a.g.e., s.22.

⁵⁶⁹ İÜ.NEK., No: 089910, 1900.

Sınava giren öğrenciler, kurban bayramı sonuna kadar tüm derslerin sınavlarına girmek mecburiyetindeydiler.

Geçerli mazeretleri sebebiyle, 1-3 ay arasında devamsızlığı olanlardan, derslerin bitimini müteakip, sınavlar başlamadan okula katılanlara arzu ettikleri takdirde 15 gün hazırlık süresi verilerek, sınavlara katılmasına imkân veriliyordu. Herhangi geçerli bir sebepten dolayı, herhangi bir sınava katılamayan öğrencilere, sınav müddeti sona ermeden, sınıflarının son kısımlarıyla birlikte, sınava girme hakkı tanınıyordu.

Özel sınavlar

Üç ayda bir, yazılı olacak şekilde, okulun sorumluluğunda, planlanıp icra ediliyordu. Bu sınavlar, genel imtihanlar ölçüsünde, başarı durumuna etki etmiyor, öğrenciler arasındaki sıralamayı belirliyor, başarı durumuna binaen ikaz edilmesi veya izinsiz bırakılması gereken öğrencilerin tespitine imkân sağlıyordu.⁵⁷⁰

1900 Tarihli, “1318 sene-i Hicriyesi Birinci İmtihan-ı Hususiye Mahsus Cedveli” Talimatına göre:⁵⁷¹

Her dersin sınav müddeti 50 dakika olacak şekilde planlanmış ve önceden planlanan yer ve zamanda yapılacaktır.

Sınavlar, görevlendirilen, gözetmen subaylar nezaretinde koşullarda icra edilecek, Harita tersimi sınavlarının ise ders zamanlarında resimhanede icrası planlanmıştır.

Öğrenciler, sınav talimatına göre, Tabiye, Hidmet-i Seferiye, İstihkâmat-ı Hafife, ve Coğrafya-yı Askeri imtihanlarında, öğretmenlerin talimatına uygun olarak getirecekleri haritalardan başka, sınav salonuna kalem ve hokkadan başka hiçbir şey getirmemekle yükümlü kılınmıştır.

Koşullarda, oturma planı, önceden hazırlanarak, sıra numaralarına göre karyolalara oturmaları emredilmiştir. Sınavda görevli gözetmen subaylar, yoklama almak ve tertip düzeni sağlamakla görevlendirilmişlerdir.

⁵⁷⁰ Yergök, a.g.e., s.51.

⁵⁷¹ İÜ.NEK., No: M 089910, Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Şakirdanına Mahsus Tavr ve Hareket Talimatnamesi 1315, İcra Olunacak Olan 1318 sene-i Hicriyesi Birinci İmtihan-ı Hususiye Mahsus Cedveli.

Öğretmenler tarafından hazırlanan sınav sorularının, öğrenciler tarafından azami 45 dakikada cevaplandırılabilir şekilde hazırlanması gerekmektedir.

Öğretmenler, her imtihana özel hazırlanan soruların, öğrencilere verilebilmesi için, her koşu adedi kadar (8 adet) kopyasını çıkararak, gözetmenlere vermekle sorumlu kılınmışlardır. Ders borusu çalmasıyla, sınav başlayacak, en kıdemli gözetmen subay tarafından sorular, öğrencilere yazdırılacaktır.

Her Öğrenci, kâğıdını teslim alır almaz ilk vazifesinin, ismini, memleket veya semtini, sınıfının ve kısmının numarasını ve kısmında kaçınıcı olduğunu, noktalı ve okunaklı olarak mührün yan tarafına yazmak olduğu belirtilerek, talimatlara uymayanlara, geçerli not alsalar bile, puan verilmeyeceği, izinsiz bırakılacağı vurgulanmıştır.

Sınavların icrası esnasında, her dersin kıdemli öğretmenleri, tüm koşuları dolaşarak, kontrol ve nezaret etmekle görevlendirilmişlerdir.

Erkân-ı harbiye namzedi ve sınıf-ı mahsus öğrencilerinin imtihanları her dersin öğretmeni tarafından ders vakitlerinde yani programda belirtilen saatlerde icra edilmesi planlanmıştır.

Her dersin tam puanı 20 kabul olunarak, 5'ten düşün puan alanlar, öğretmenleri tarafından çalıştıkları onaylanana kadar, hafta sonu izninden men edilmesi talimatı verilmiştir.

İmtihani olmayan sınıf ve kısımlar ders ve mesai programları gereği, tüm ders ve eğitimlerine devam edeceklerdir. Sınavını bitirerek çıkan öğrenciler, dersler devam ediyorsa, hiçbir yere uğramadan doğruca dershanesine gidecektir.

Her dersin Puan cetvellerinin (Şaban ayının sonunda) on yedinci Çarşamba günü gündüz saat ona kadar zaman geçirmeksizin, ders nezaretine teslim edilmesi kararlaştırılmıştır.

Kopya çeken veya çekmeye teşebbüs edenler hakkında gerekli cezai işlemin yapılabilmesi maksadıyla, gerekli tutanak hazırlanarak, sınav salonundan çıkarılması emredilmiştir. Bunlara puan verilmeyecek, ayrıca ceza da verilecektir.

Mazeretsiz sınava girmeyenlere sıfır verilecek, haklarında cezai yaptırım uygulanacaktır. Mazereti sebebiyle sınava giremeyen öğrencilerin sınavı bir hafta

sonra dershanede yapılarak, ders nezaretine bildirilecektir. Sınıf subayları, her gün, geçerli mazeretlerinden dolayı sınava girmeyen öğrencilerin isimlerini, ders nezaretine bildirmekle görevlendirilmişlerdir.

Yılsonu sınavları (Genel sınavlar)

Askeri mektepler nazırlığı tarafından görevlendirilen, bir heyet tarafından icra edilmekte, her ders için, bir mümeyyiz ve imtihanlara nezaret etmesi maksadıyla, Erkân-ı Harbiye sınıfına mensup bir üst subay, müfettiş olarak görevlendirilmekteydi.⁵⁷² Genel sınavların icrası için, planlama, mektep nazırlığı tarafından, erkân-ı harbiye umumiye reisliği ve seraskerlikle koordine edilerek yapılıyor, istihdam edilecek müfettiş ve mümeyyizler, okul dışından olacak şekilde seçilmek suretiyle, yaklaşık 15 gün önceden, talimatları da içerek şekilde bir emir olarak yayımlanıyordu.⁵⁷³ Öğrencilerin sınavlara hazırlanması için dersler 10-15 gün önce dersler bitiriliyor⁵⁷⁴, “Genel Yıl Sonu Bitirme Sınavları” Uygulamalı, sözlü ve yazılı olacak şekilde 60 günlük bir süre zarfında icra ediliyordu.⁵⁷⁵

1900 Tarihli “Mekteb-i Harbiye-i Şahane Umumi İmtihanlarının Suret-i İcrasına Dair Talimat”a göre Genel Bitirme Sınavlarının İcrasının nasıl olacağı şu şekilde belirtilmiştir.⁵⁷⁶

04 Ekim 1900 Perşembe günü derslerin tamamlanmasını müteakip sınavlar başlayacak, programda planlanan tarihlerde yapılarak, 04 Aralık 1900 Salı günü sınav dönemi bitirilecektir.

Erkân-ı Harbiye Vezaifi, Tabiye-i Tatbikiye, Muharebat-ı Kıl’a, İstihkamat-ı Hafife Tatbikatı, Fenn-i Fûrusiyet ve Seferiye dersleri hariç olmak üzere, Tam notu 45 olan derslerin, 10’luk ve 20 Puanlık soruları, sözlü 15 Puanlık kısmı mesele çözümü şeklinde yazılı olacaktır.

Erkân-ı Harbiye Vezaifi, Tabiye-i Tatbikiye, Muharebat-ı Kıl’a, İstihkamat-ı Hafife tatbikatı ve Fenn-i Fûrusiyetin 10 puanlık soruları, sözlü, 15 puanlık mesele

⁵⁷² İÜ.NEK., No: M 080955 Harbiye Mektebinin 1311 Hicri Senesi İmtihanı Umumisine Memur Müfettiş ve Mümeyyiz Cetveli

⁵⁷³ BOA., Y.PRK.ASK., 22/70 (H-24-06-1301)

⁵⁷⁴ Yergök, a.g.e., s.48.

⁵⁷⁵ BOA., Y.PRK.ASK., 178 /2 (02.09.1319)

⁵⁷⁶ İÜ.NEK., No: 089910, Mekteb-i Harbiye-i Şahane Umumi İmtihanlarının Suret-i İcrasına Dair Talimatlar, Mekteb-i Fünun-ı Harbiyye Matbaası, İstanbul, 1900.

çözümü kısmı yazılı, 20 puanlık kısmı arazi üzerinde ve talimhanede (eğitim alanında) uygulamalı, Hidmet-i Seferiye'nin 3 sorusu 15'er puan kabul olunarak her biri sözlü, yazılı ve uygulamalı, ders kitabından sorulacak 3 sorusu da zorluk ve kolaylık derecesi, makul ve ölçülü olacak şekilde, ders harici kaynaklardan (matbu örnek sorular haricinde) olacak şekilde yazılı, Tam notu 20 olan derslerden tabiye, topoğrafya, istikşafat-ı askeriye, talim ameliyatlarının sınavları arazi üzerinde ve talimhanede, kılıç talimi meçhanede uygulamalı olarak icra olunacaktır. Bazı sınavların icrası için, eğitim ve tatbikat arazilerine de gidilebiliyordu.⁵⁷⁷

Her sınıf veya kısmın sınavı aynı sınav heyeti tarafından icra olunacak, sınavın zamanından önce bitmesi için sınıf veya kısım postalara ayrılmayacaktır. Sınavın öngörülen sürede bitmeyeceği anlaşıldığı takdirde, ders nezaretinin onayı ile ikinci günden itibaren postalara ayrılabilir.

Sözlü imtihan soruları, öğrencilerin her bir dersten tamamıyla görmüş oldukları konulardan, kolaylık ve zorluk dereceleri ile oranları dikkate alınarak, 10 ve 20 puanlık (yalnız onluk veya on beşlik) olmak üzere ayrılacak ve bu yönüyle puan verilerek, sınav heyeti huzurunda, torbalara konularak öğrencilere sorulacak, sorular, kura usulüyle belirlenecektir. Her öğrencinin çektiği soru kendisine yöneltilerek, soruya verdiği cevap nispetinde, sınav heyeti tarafından müştereken puan verilecektir. Yazılı imtihanlar için de aynı şekilde, her ders için öğretmen tarafından 10 mesele hazırlanarak, önceden belirlene tarihte ders nazırlığına teslim edilecektir. Ders nazırı tarafından seçilecek 3 mesele, imtihan günü zarf içinde sınav heyetine teslim dilecek, öğrenci huzurunda açılarak, 3 meseleden birisi seçilerek, öğrenciye sorulacak, sorunun cevabı yazılı surette istenerek, cevaplar 15 puan üzerinden değerlendirilecektir. Sorulmuş olan mesele sorusu, işaretlenmek suretiyle tekrar zarflanarak, ders nazırlığına iade edilecektir.

Çeşitli askeri meslek sınıfına mensup öğrencilerin görmüş olduğu derslerin imtihanlarında piyade ve süvari öğrencilerine mahsus yazılı meseleler, öğrenciler tarafından 2 sınav saatinde cevaplanabilecek şekilde hazırlanarak, yazılı imtihanların başlangıcından 10 gün önce, erkân-ı harbiye aday, baytar, sınıf-ı mahsus idadisi

⁵⁷⁷ BOA, Y..PRK.ASK., 176 /5 (02.07.1319)

öğrencilerinin, yazılı meseleleri, dersin sınavından 6 gün önce, kıdemli öğretmenler tarafından teslim edilecektir.

Sınavların icra edileceği tarihler ile başlangıç ve bitiş saatleri özel cetvellinde belirtilmiştir. Erkân-ı Harbiye aday, baytar ve sınıf-ı mahsusa idadisi öğrencilerinin sınavları, öğle yemeğinden önce sona erecek, hemen sözlü kısma başlanacaktır. Piyade ve süvari sınıfıyla ortak olan derslerin (Talim nazariyatı, akaid-i diniye, ceza kanunname-i hümayunu) sınavlarına, bu sınıflarla birlikte girecekler, erkân-ı harbiye sınıfı kısmın başında, baytarlar ise sonunda olacaklardır.

İstikşafat-ı askeri, harita tersimi, kılıç talimi ve benzeri uygulamalı derslerin sınavları ders zamanında yapılacak, istihkamat-ı hafife eşkâliyle hendese-i resmiye eşkâli derslerinin uygulamalı notları, yazılı sınavdan sonra verilecektir.

Piyade ve süvari sınıflarının sözlü sınavları, sınav programında gösterildiği şekliyle, yazılı sınavlardan önce yapılacaktır. Erkân-ı Harbiye aday sınıflarının ve Harbiye kısımlarının hangi koşullarda yazılı sınavlarının yapılacağına dair ayrıca bir cetvel düzenlenmiştir.

Harbiye, piyade ile süvari sınıflarının, 1'inci ve 2'nci senelerinin kısımları, harita tersimi sınavlarında, numara sırasıyla 30 öğrenciden oluşan postalara bölünerek, her postanın sınavı ayrı ayrı yapılarak bir saatlik sınav müddetinde icra edilecektir.

Her gün yapılacak olan sözlü sınavın bitimini müteakip, her dersin öğretmeni, o günkü listeye göre hangi öğrencide kalınmışsa ve numara sırasına göre sınava girmeyen öğrenci varsa, bu öğrencilerin sınıf, kısım, isim ve sıra numaralarını, sınav heyeti huzurunda, yazılı tutanak altına alacak, mazeretlerini de yazmak suretiyle ders nazırlığına teslim edecektir. Gerekli yasal soruşturmanın yapılması, bir sonraki gün görevli öğretmenin sorumluluğunda olacaktır.

Harbiye piyade ve süvari sınıflarının her birinin yazılı sınavları için 2'şer saat zaman verilecek, sınavın bitiminde sınav evrakı toplanacaktır.

Bir öğrenci, bir başka öğrencinin yerine sınava girdiği takdirde veya bir ve birden fazla öğrencinin kopya çektiği, teşebbüs ettiği tespit edilirse, bu öğrencilere o dersten sıfır puan verilecek, diğer derslerden sınavlarına girmelerinde mahsur

olmadığından, sahtekârlığın vuku bulduğu günün akşamı yapılacak yoklamada, öğrencilerin huzurunda, 15'er değnek darp ile cezalandırılacaklardır. Bu husus uygulamalı sınavlar için de geçerlidir. Kopyaya göz yumduğu veya yardım ettiği tespit edilen subaylar da kanunen sorumlu olacaklardır.

Yazılı sınavlarda, koşullarda, gözetmenlik yapacak subayların isimleri ile nezaret edecekleri koşullar ayrı bir listede gösterilmiştir.

Sınavların başlangıcından, bitim tarihine kadar, sabahları vizite saatinde, öğrencilerin, muayeneleri yapılarak ilk ders saatinden önce bitirilecektir. Okul hastanesinde, muayene süresince ilgili sınıfların dâhiliye subayları bulunarak, sınava giremeyecek öğrencilerin isim listesi ders nezaretine bildirilecektir.

Sözlü imtihanlar esnasında, sınav mahallerinde, görevlendirilecek subaylar, intizamı sağlayacak, sınav salonlarının girişinde izdiham önlenerek, üç öğrenciden fazlası bulunmayacaktır. Diğer öğrencilerin kendi kısmında ders çalışması temin olunacaktır.

Yazılı sınav öncesi, görevliler hariç tüm subaylar, yarım saat önce sınav yapılacak koşullarda bulunarak, öğrencilerin numara sırasına göre planlanan yerlere oturmasını sağlayacaklar, kâğıtlarını dağıtacaklardır. Kısımın en kıdemli çavuşunun yardımıyla, yoklama hazırlanarak, bulunmayanların isimleri ve açıklamalarıyla birlikte, ders nazırlığına teslim edeceklerdir. Sınav süresince, subaylar koşullarda bulunacak, koğu koridorlarında öğrencilerin dolaşmasına müsaade etmeyeceklerdir. Sınav bölgesinin giriş ve çıkışına nöbetçi konularak, izinsiz giriş ve çıkışlar önlenecektir. Sınav icra edilen bölgede, sınavla ilgili görevlilerden başka kimselerin bulunması kesinlikle yasaktır.

Her sınavın sonunda, sınav heyeti, bir koğuştaki toplanarak, sınav kâğıtlarını kısımlara ayırdıktan sonra, sıra numarasına göre düzenleyecek, kâğıdını teslim etmemiş olan öğrencilerin bilgilerini kayıt altına alarak dersin öğretmeni ile birlikte tutanak tutacaklardır. Sınav evrakı ile birlikte tutanak da ders nazırlığına teslim edilecektir.

Geçerli mazereti olmadan, sınava giremeyen öğrencilere ilave sınav yapılmayacak, bu derslerden sıfır puan verilecek, yapılmışsa aldıkları notlar, geçersiz sayılacaktır.

Sözlü, yazılı ve uygulamalı sınavlarda her sınıf ve kısım öğrencilerinin, aldıkları puanlar ayrı ayrı listelere yazılacaktır. Listelere yazılan puanlar, iki ayrı soruya ait ise, toplamı yazılacak, tek bir soruya ait ise yalnız tek soruya ait olduğu belirtilecektir.

Sınavların sonunda tanzim edilecek not listeleri, erkân-ı harbiye adayı, baytar ve sınıf-ı mahsus idadisi öğrencileri için imtihan sonunda, piyade ve süvari sınıflarının yazılı imtihan sonuçlarına ait listeler de önceden emredilen tarihlerde, zarfla ders nezaretine verilecektir. Sınav sonuçlarını gösterir listelerde, silinti kazıntı yapılmayacak, sonuçlar değiştirilmeyecektir. Sehven yapılan işlemler, açıklama ile belirtilecektir.

Her sınıfın yüzbaşısı, hastaneye yatanlar ile çeşitli hastanelerden taburcu olarak, okula katılan öğrencilerin bilgilerini, vakit geçirmeden onaylı bir liste ile ders nazırlığına bildireceklerdir.

Her sınıfın dâhiliye subayları, sözlü imtihanların başlangıcından, yazılı imtihanların sonuna kadar, Cuma hariç, her gün sınavların devamı müddetince, okulda bulunmaya mecburdurlar. Bulunamayacaklar ise yasal mazeretlerini önceden dâhiliye müdürlüğüne bildireceklerdir.

Okulda imtihan müddetince, çeşitli vazifeler verilen dâhiliye subaylarının isimleri, her Perşembe günü, ikindi vakti, bir liste halinde düzenlenerek, nöbetçi kolağalığı tarafından ders nezaretine verilecektir.

Yazılı sınavlarda, sınav başlamadan önce her öğrenci, dâhiliye subayları tarafından verilen boş sınav kâğıdının, sağ üst tarafına mühürün sağına olacak şekilde, ismini, memleketini veya semtini, sınıfının veya kısmının sıra numarası ile apolet numarasını ve kısmında kaçınıcı olduğunu mevzi, noktalı ve okunaklı bir surette yazacaktır. Künye bilgilerini yazmayanlar sorumlu tutulacaklardır.

Sınav sonuçlarının, resmi olarak ilanından önce, ifşa edilmesi yasaktır. Hilafına hareket edenler, yasal olarak sorumlu olacaklardır.

Dersler bittikten sonra da, günlük ders çizelgesi gereğince, boru ile ders başlangıç ve bitiş işaretleri verilecektir. Uygulamalı imtihanı olmayan öğrenciler,

kısımlarında olacaklarından, bu süre zarfında, öğretmenler kısımlara giderek, öğrenciler tarafından sorulan soruları cevaplayacaklardır.

Tablo 2: Sınavlarda künyelerin yazılma şekli.

Piyade	
Sene	
Şu {	3 } Suretle
Kısım	
1	
Abdurrahman Bağdad	
Sıra Numarası	Apolet Numarası
65	651

Erkân-ı Harbiye Aday sınıflarından, yeterli not toplamını tutturanlar ile Piyade ve süvarilerden, tüm derslerden 5 puandan yukarı not alıp, üss-i mizanı toplamı, almaları gereken notu alanlar, bir üst sınıfa geçmiş kabul edilirler. Erkân-ı Harbiye Aday sınıflarından, iki dersin geçme notunu alamayanlar ile piyade, süvari ve sınıf-ı mahsus-ı idadiye öğrencilerinden, iki dersin üss-i mizan toplamını alamayanlar, kesin olarak sınıfta kalırlar.

Üss-i mizan toplamını kazanıp, yalnız bir dersten sınıfta kalan yatılı askeri öğrenciler, gelecek eğitim ve öğretim yılının başında, o dersten bir defa daha sınava girebilirler. İcra olan sınavda, erkân-ı Harbiye adayı öğrenci, dersten 3 puan, piyade, süvari ve sınıf-ı mahsus idadi öğrencisi, tam notu 45 olan dersten, 12, tam notu 20 olan dersten 6 puan alabilirse, sınıfı geçebilir.

Geçerli mazeretlerine binaen sınavlara giremeyen öğrencilerin sınavları, Meclis-i Maarif-i Askeriye huzurunda icra olunacak ve sınav sonucuna göre haklarında gerekli işlem yapılacaktır.

Sınavların sonucu resmi olarak açıklandıktan sonra öğrencilere, Ramazan ve bayram müddetince, tatil için memleket izni verilirdi.⁵⁷⁸

⁵⁷⁸ Karabekir, **Hayatım**, a.g.e., s.394.

Harbiye'nin 3 seneden ibaret olan eğitim ve öğretim süresi içinde 2 defa sınıfta kalanlar, okuldan ilişkileri kesilerek, bulundukları sınıfla uyumlu olarak, askerlik yapmak üzere, inzibat eşliğinde kıt'alara sevk ediliyordu.⁵⁷⁹ Birinci sınıflar, çavuş, ikinci ve üçüncü sınıflar başçavuş olarak, askerlik yapıyorlardı.⁵⁸⁰

Sınavlar tamamlandıktan sonra, müfettiş, mümeyyizler ve ders nazırlığı tarafından hazırlanarak onaylanan "İmtihan-ı Umumi Cetvelleri" birleştirilerek, Askeri Mektepler ikinci nazırı tarafından Padişaha takdim ediliyordu.⁵⁸¹ Daha sonra, Tophane Müşirliği ve Mekatib-i Askeriye Nazırlığı tarafından, tüm okullardan gelen cetveller birleştirilerek, "Mekatib-i Askeriye, İmtihan-ı Umumi Cetvelleri" adı altında, Harbiye Matbaasında basılarak yayımlanıyordu.⁵⁸²

2.2.6. Mezuniyet ve Diploma Törenleri

Önceki yıllarda, bizzat Padişah'ın katılımıyla yapılan Harbiye'nin diploma törenlerine, II. Abdülhamid kendi iktidarı döneminde katılmamıştır. Törenler, Tophane Müşiri ve Askeri Okullar Nazırı, Zeki Paşanın katılımıyla icra edilmiştir. Öğrenciler, 5'er kişilik gruplar halinde, okulun hünkâr dairesine alınıyor, burada mektep nazırının huzurunda yemin ettirildikten sonra diplomaları kendilerine veriliyordu. Meşrutiyetten sonra değişecek olan yemin metni şu şekildeydi:⁵⁸³

"Dîn-ü-devlete veliyy-i ni'met-i bî-minnetimiz Pâdişahımız es-sultân Abdülhamid Hân-ı sâni Efendimiz Hazretlerine sadâkatle hidmet ve her hâlde şân-ı celîl-i askerîyi muhâfaza ile icabında uğur-ı meyâmin mevfhûr Hazret-i Pâdişâhide fedây-ı cân edeceğime yemin ederim."

Diploma töreninden sonra, kur'a çekimi yapılıyordu.⁵⁸⁴ Mevzuat gereği, taşra askeri idadilerinden gelenler, doğrudan mensup oldukları ordulara görevlendiriliyor, kur'aya sadece Kuleli ve Bursa İdadilerini bitirenler giriyordu. Yemen'de bulunan 7'nci Kolordu ile Hicaz ve Trablusgarp'ta bulunan fırkalara gönderilen subaylara

⁵⁷⁹ Apak, a.g.e., s.3-4.

⁵⁸⁰ Ahmed Muhtâr Paşa, a.g.e., s.239.

⁵⁸¹ BOA, ML.EEM., 542/6 (R:28.12.1321)

⁵⁸² MSÜ.KHOTA., 33 No'lu Numara Defteri, 1906.

⁵⁸³ Perk ve Paksoy, a.g.e., s.57.

⁵⁸⁴ Abdülhalim Akkılıç, *Askerin Romanı*, E.Sv.Alb. Abdülhalim Akkılıç'ın Savaş ve Barış Anıları, Haz: Yılmaz Akkılıç, Körfez Ofset Yayınları, Gemlik, 1994, s.39.

kur'a çektilirilmiyor, onlar birer derece terfi ettirilerek tayinen gönderiliyorlardı.⁵⁸⁵ Hemen arkasından, becayış yapmak isteyenler, girişimlerde bulunmaya başlıyorlardı. 4,5 ve 6'ncı ordulara düşenler, para karşılığında, 1,2 ve 3'üncü Ordulara düşenlerle değişim yapıyorlardı. Kazım Karabekir, mezuniyeti müteakip erkân-ı Harbiye sınıfına dâhil olmasına rağmen kur'aya dâhil edilmiş olmasından istifade ile kendisine kur'ada çıkan, İstanbul'daki tayin yerini, 44 altın karşılığında bir arkadaşına satmıştı.⁵⁸⁶

4.2.6. 1910- 1908 Yılları Arasında Mezun Olan Öğrenci Sayısı

Birçok kaynak tarafından, Harbiye'den, mezun olan subayların sayısının tespitinde, 1848-1894 arası için Kolağası Mehmed Esad Bey'in eseri olan "Mirat-ı Mekteb-i Harbiye", 1894-1914 yılları arasındaki mezun olanlar için ise, 1945 yılında yazılmış olan, "Harp Okulu Tarihçesi (1834-1945)" adlı kitap esas alınmıştır. Kolağası Mehmed Esad'ın verileri gerçeğe çok yakın ise de, 1945 yılında yazılan tarihçe için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Bu hususta ana veri kaynağı olan "İmtihan-ı Umumi Cetvelleri" ile mezun diplomaları incelendiğinde, yıllara göre mezun olan öğrenci sayısının, ciddi ölçüde hatalı olduğu görülecektir. Sınav sistemi sebebiyle, tam doğru sayıyı tespit etmenin mümkün olmadığı bir gerçektir. Diplomalar verildikten sonra, ikmale kalan bazı öğrenciler, sınavları vererek mezun olmuş, bunlar bazı yıllarda kayıtlara dâhil edilmemiştir.⁵⁸⁷ Gerçekçi bir sonucun elde edilmesi maksadıyla, mevcut kaynaklar incelenerek, doğruya en yakın rakamlar aşağıya çıkarılmıştır.

Tablo 3: 1894-1908 Yılları Arasında Harbiye'den Mezun Olan Öğrenci Sayıları

Sıra	Devre Neşet Tarihi	Dönem	Piyade	Süvari	Toplam
1	1310 (1894)	47	189	63	252 ⁵⁸⁸
2	1311B (1895)	48	247	57	304 ⁵⁸⁹

⁵⁸⁵ Ahmed Muhtâr Paşa, **a.g.e.**, s.238.

⁵⁸⁶ Karabekir, **Hayatım**, s.155.

⁵⁸⁷ **MSÜ.KHOTA.**, Piyade ve Süvari Subay Neşet Defterleri.

⁵⁸⁸ **MSÜ.KHOTA.**, 12 No'lu Numara Defteri, 1894.

⁵⁸⁹ **İÜ.NEK.**, No: 89837, Mekâtib-i Askeriye Şakirdanı 1312 Hicri Senesi İmtihan-ı Umûmî Cevdeli, Mekteb-i Fünun-ı Harbiyye Matbaası, İstanbul, 1312.

3	1311C (1895)	49	381 ⁵⁹⁰	82 ⁵⁹¹	463
4	1312 (1896)	50	401 ⁵⁹²	59 ⁵⁹³	460
5	1313 (1897)	51	475	72	547 ⁵⁹⁴
6	1314 (1898)	52	511 ⁵⁹⁵	72 ⁵⁹⁶	583
7	1315 (1899)	53	421	91	512 ⁵⁹⁷
8	1316 (1900)	54	485 ⁵⁹⁸	89 ⁵⁹⁹	579
9	1317 (1901)	55	459	60	519 ⁶⁰⁰
10	1318 (1902)	56	527 ⁶⁰¹	72 ⁶⁰²	599
11	1319 (1903)	57	616	58	674 ⁶⁰³
12	1320 (1904)	58	574 ⁶⁰⁴	58 ⁶⁰⁵	632
13	1321 (1905)	59	612	68	680 ⁶⁰⁶
14	1322 (1906)	60	466	76	542 ⁶⁰⁷
15	1323 (1907)	61	481 ⁶⁰⁸	58 ⁶⁰⁹	539
16	1324 (1908)	62	340	69	409 ⁶¹⁰
TOPLAM			7185	1104	8389

⁵⁹⁰ Nilüfer Hatemi, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri c.2**, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul,2002, s.928-929. Piyade mevcudunun tespitinde, Mareşal Mustafa Fevzi ÇAKMAK'ın (1311C-P.7) Diploması esas alınmıştır.

⁵⁹¹ MSÜ.KHOTA., 13 No'lu Numara Defteri,1895.

⁵⁹² MSÜ.KHOTA., Piyade Subay Neşet Defteri

⁵⁹³ MSÜ.KHOTA., Süvari Neşet Defteri -1 (1299-1314)

⁵⁹⁴ MSÜ.KHOTA., 14 No'lu Numara Defteri,1897.

⁵⁹⁵ AÜ.TİTEA., 54'üncü Dönem Harbiye Mezunu, Deraliye'li Behiç Erkin'in (1314-P.6), 4580 Numaralı Harbiye Diploması.(05 Kanunuevvel 1314)

⁵⁹⁶ MSÜ.KHOTA., 15 No'lu Numara Defteri,1898.

⁵⁹⁷ İÜ.NEK., No: M 089925, Mekâtib-i Askeriye Şakirdanı 1317 Hicri Senesi İmtihan-ı Umûmî Cevdeli, Mekteb-i Fünun-ı Harbiyye Matbaası, İstanbul,1317.

⁵⁹⁸ MSÜ.KHOTA., Piyade Subay Neşet Defteri.

⁵⁹⁹ MSÜ.KHOTA., Süvari Neşet Defteri-2.

⁶⁰⁰ MSÜ.KHOTA., 22 No'lu Numara Defteri,1901.

⁶⁰¹ MSÜ.KHOTA., Piyade Subay Neşet Defteri

⁶⁰² MSÜ.KHOTA., Süvari Neşet Defteri-2.

⁶⁰³ MSÜ.KHOTA., 28 No'lu Numara Defteri,1903.

⁶⁰⁴ MSÜ.KHOTA., Piyade Subay Neşet Defteri.

⁶⁰⁵ MSÜ.KHOTA., Süvari Neşet Defteri-2.

⁶⁰⁶ MSÜ.KHOTA., 31 No'lu Numara Defteri,1905.

⁶⁰⁷ MSÜ.KHOTA., 33 No'lu Numara Defteri, 1906.

⁶⁰⁸ MSÜ.KHOTA., Piyade Subay Neşet Defteri.

⁶⁰⁹ MSÜ.KHOTA., Süvari Neşet Defteri-3.

⁶¹⁰ İstanbul, Edirne, Manastır, Erzincan, Bağdat ve Şam Harp Okullarının Toplamıdır. İstanbul mezunları: 202 Piyade ve 16 Süvari, Toplam: 218'dir.

2.3. Erkân-ı Harp Sınıflarına Seçim

Harbiye ve Mühendishaneden mezun olan piyade, süvari ve topçu sınıfına mensup subaylardan, en başarılı olanlar, ahlaki ve disiplin durumları da göz önüne alınarak, belirli bir oranda, Erkân-ı Harp sınıflarına tefrik ediliyordu. 1899 yılına kadar uygulanan sistemde, subaylar doğrudan bu sınıfa ayrılırken, Ahmed Esad paşanın ders nazırlığı döneminde, bu uygulamadan vazgeçilerek, “Namzed Sınıflarının” kurulması kararlaştırıldı. Zira, öğrenci subaylar, bu sınıfa geçince ders çalışma azim ve istekleri azalıyor, istenen verim alınamıyordu. Bu maksatla bir namzed sınıfının kurulması, her sene alınan öğrencilerden daha fazla aday öğrenci alınarak, (mezunların en başarılı yüzde on veya onbeşi) 3 yıllık eğitim sonunda en başarılı 10 - 15 subayın erkân-ı harp naspedilmesi kararlaştırıldı. Namzedler, 1’inci senenin sonunda mülazım-ı evvel olur, okul bitince de yüzbaşı olarak mezun edilirdiler. Kontenjana giremeyenler, kendi sınıflarında istihdam edilmek üzere “Mümtaz Yüzbaşı” rütbesiyle, kıt’alarda görev alırlar, erkân-ı harp olanlar ise, piyade, topçu ve süvari sınıflarının her birinde sekiz ay olacak şekilde stajı müteakip, kolağası rütbesiyle, kurmay vazifelerinde görevlendirilmeye hak kazanırlardı. Erkân-ı Harpler Ferik rütbesine kadar bu sınıfın mensubu sayılırlardı. Bazı erkân-ı harp miralayları, terfi etmek karşılığında, sınıflarından istifa edebiliyorlardı.⁶¹¹ 1908’den sonra ise kıt’adan imtihan usulüyle seçim yapılması kararlaştırılmıştır. Bu sistem aslında Alman anlayışına yaklaşma açısından önemli bir merhale teşkil eder. Daha önce, Goltz Paşa’nın, 02 Ocak 1894’te “Seçim usulünün değişmesi” konusunda yapılan teklifi kabul görmemişti.⁶¹² Osmanlı’da “Erkân-ı Harp” seçiminde temel kriterler, en zeki, en çalışkan, en uyumlu, en fedakâr, en hırslı ve mücadeleci olanların seçilmesi esasına dayanıyordu.

2.4. Aşiret Sınıfı

II. Abdülhamid, devletin Türk olmayan unsurlarını, devlete bağlamak ve sorunlu bölgelerde asayişin temin etmek maksadıyla, göçebe bir takım aşiretlerden, bir tür milis birliklerinin kurulmasına karar vermişti. Göçebe yaşayan doğudaki aşiretler

⁶¹¹ Ahmed Muhtâr Paşa, **a.g.e.**, s.225-232.,

⁶¹² **BOA, Y.MTV.**, 88/185 (H-24-06-1311)

halkından, zorunlu askerlik hizmetinde istifade edilemiyordu. 1890'da yapılan askerî teşkilât ile bunların “Hamidiye Süvari Alayları” adı altında bir teşkilat altına alınmasına karar verilerek 20 Ekim 1890'da bu konuda yasa çıkarılmış, 4'üncü Ordu Müşiri Olan Çerkes Zeki Paşa da bu işle görevlendirilmişti.⁶¹³ Abdülhamid'in ilk teşebbüsü, 1886 yılında, Hicaz, Yemen ve Trablusgarb göçebe Araplarından 55 kişi getirilip Harbiye'de okutarak, 1889 yılında subay çıkarmak şeklinde olmuştu. Bunlara memleketlerine gönderilirken, çeşitli hediyeler verilmiş aynı zamanda “Yaveran-ı Hazret-i Şehriyari” silkine dâhil edilmiştir.⁶¹⁴ Daha sonra, Arapların Harbiye'de okutulmasından vazgeçilerek onlar için özel bir okul açılması düşünülmüş ve bu maksatla “Aşiret Mektebi” düşüncesi ortaya çıkmıştır. Aşiret Mektebi, 03 Ekim 1892'de Beşiktaş akaretlerde öğretime başlamıştır. Aşiret Mektebi ilk açılışında yalnız Arap çocuklarına tahsis olunmuş ise de sonraları doğu vilâyetlerindeki Kürtlerin ve diğer göçebelerin çocuklarının da alınmasına karar verilmiştir.⁶¹⁵ 1898 yılında, lise seviyesindeki bu okulu bitiren, öğrencilerin, bir kısmının mülkiye mekteplerine, bir kısmının da Harbiye'ye alınarak, kendi memleketlerindeki, taşra mülkiye teşkilatında ve aşiret birliklerinde istihdam edilmesine karar verilmişti.⁶¹⁶ Amaç, aşiretlerin devlete sadakatının sağlanmasının yanında, askerlik mesleğinin bu aşiret çocuklarına öğretilerek, birliklerin muharebe etkinliğinin artırılması idi. Bu maksatla, Harbiye'de bir yıl süreli bir “Aşiret Sınıfı” teşkil edilmişti.⁶¹⁷ Aşiret sınıfında öğrenim görecektir öğrenci miktarı her sene Askeri Mektepler Nazırlığı tarafından belirleniyordu.⁶¹⁸ Bir sene zarfında, hızlandırılmış program uygulanıyor, harbiye müfredatındaki 17 ders gösteriliyordu. Bunlar dersler şunlardı:

Topografya Nazariyat ve Ameliyatı, Akaîd-i Diniye, Hikmet-i Tabîyye, Kimya, Kitabet, Talim Nazariyatı ve Ameliyatı, Malumat ve Terbiye-i Askerîye, Tabiye, Harita Tersimi, Coğrafya-yı Askerî, Hidmet-i Seferiye, Dâhiliye Kanunname-i Hümayunu, Kılıç Talimi, Devlet-i Âliye Ordu Teşkilatı, Hıfz-üs-sıhha-i Asker, İstihkâmât-ı Hafife, Cezâ Kanunname-i Hümayunu.

⁶¹³ Çakın ve Orhon, **a.g.e.**, s.223.

⁶¹⁴ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.747-757.

⁶¹⁵ Osman Nuri Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi c.3-4**, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s.1180-1190.

⁶¹⁶ Yergök, **a.g.e.**, s.77.

⁶¹⁷ **BOA, İ.HUS.**, 49/127 (H:23.04.1314)

⁶¹⁸ **BOA, Y.MTV.**, 301/74 (H:12.07.1325)

Müfredatta, yabancı dil dersi bulunmuyordu. 1899 yılında ikinci dönem olarak, 5 piyade, 12 süvari subayı mezun edilmişti. 2 subay Anadolu'dan, diğerleri Araplarla meskûn vilayetlerdendi.⁶¹⁹ Bu subaylar, harbiye mezunu (mektepli) sayılmıyordu. Örneğin kendilerine, erkân-ı harp olmak hakkı tanınmamıştı. 1908'de meşrutiyetin ilanıyla birlikte bu sınıf kapatılmıştır.

2.5. Sınıf-ı Mahsusa

1889'da Paşazade ve ileri gelen ricalin çocuklarının, şehzadelerle birlikte okumaları mahzurlu görülerek bunların Mektebi Harbiye'de açılan hususî sınıflara devamları kararlaştırılmıştır. Bu maksatla, alınan ilk öğrenciler 1892 tarihinde mezun olmuşlardır. Mezun olan 5 öğrenciden, üç tanesi erkân-ı harbiye sınıflarına tefrik edilmişlerse de bitirememişlerdi. Mezun olduklarında bu öğrencilerden Gazi Osman Paşa'nın oğulları olan, Damat Nureddin Mirliya, Kemaleddin Binbaşı rütbesindeydi⁶²⁰ Başlangıçta "Zadegân Sınıfı" adı altında kurulan bu yapının adı, bilahare "Sınıf-ı Mahsusa"ya çevrilmiştir. Bu sınıflar, İdadilerde ve Harbiye'de kurulmuştur. Mühendishane'de ve Tıbbiyede bu sınıflar kurulmamıştır. Harbiye'deki sınıf-ı mahsus olarak görünen, İdadi, rüştiye ve iptidai kısımları bu incelemenin konusu değildir. Bahse konu harbiye sınıfına mensup zadegânlar, ayrı bir kısım teşkil etmiyor, derslere diğer öğrencilerle birlikte katılıyorlar, ancak normal harbiye öğrencileri ile birlikte kalmayıp "Zadegân Dairesi"nde kalıyorlardı. Dershanede, sınıf birincisinden sonra otururlardı. "Zadegân Dairesi" Okulun kuzeydoğu köşesinde, talimhaneye bakan tarafta, bir hol ve üç odadan ibaretti. Zadegâna mensup öğrenciler içinde, Miralay rütbesine kadar rütbe taşıyanlar, hünkâr çavuşları, yaverler, hassa süvari alaylarına mensup öğrenciler olduğu gibi, Behiç ERKÎN gibi, rütbesiz Harbiyeliler de vardı. Öğrenciler, iltimaslı olduklarından dolayı, şımarıklıkları had safhadaydı. Okulun disiplinini bozduklarından, Askeri Mektepler Nazırı Zeki Paşa dâhil olmak üzere, okulun tüm kadrolu öğretim görevlileri ile idare heyeti bunların aleyhinde bulunmaktaydı. Bu sınıfa seçilmenin özel bir kuralı yoktu, Kuşçubaşı Eşref örneğinde olduğu gibi, çok düşük seviyede bir saray hizmetlisinin çocuğu bu sınıfa kayıt olabilirken, Üst düzey bir paşa olan, Maiyet-i Seniye Erkânı

⁶¹⁹ İÜ.NEK., No: M 089925, 1899.

⁶²⁰ Kolağası Mehmed Esad, a.g.e., s.801-802.

Harbiye Reisi Müşir Şakir Paşa'nın oğlu Cevat Efendi (ÇOBANLI) gibi bazıları da, normal Harbiyelilerle birlikte okuyabiliyordu. Diğer Harbiyeli öğrencilere “Efendi” diye hitap edilirken, bunlar için “Bey” unvanı kullanılıyordu. Buradan mezun olan en meşhur kişi Serhafiye, Esvapçıbaşı İsmet Efendi'nin oğlu Ahmed Fehim Paşa (1310-P.185) idi.⁶²¹ Son sınıfta, hiçbir sınava girmeden, belki de okula hiç uğramadan mezun olmuştu.⁶²² Zeki Paşa, bu sınıfların idadi ve rüştiye kısımlarını kuleliye nakletmek istediye de, başarılı olamadı, ismini “Sınıf-ı Mahsus” a çevirmekle yetindi. İran gibi ülkelerden gelen, iltimaslı misafir öğrenciler de bu gruba dâhil edilmişti. Bu sınıfa mensup öğrenciler, normal öğrencilerle beraber yemek yemedikleri gibi çoğu zaman dışarıdan yemek getiriyorlar, yasak edilmiş alkollü içecekleri de bunlar içeri sokuyordu. Karabekir hatıralarında, kendi kısmındaki zadeğân öğrenciler tarafından getirilen içkiyi içtiğinden bahseder.⁶²³ Aynı şekilde, okula girmesi yasak olan her türlü gazete ve yasak yayın da bunlar vasıtasıyla girebiliyordu. Akşam okulda kalmaları mecburi olmasına rağmen, hiç birisi okulda kalmıyordu. Behiç ERKİN, zadeğân sınıfından Erkân-ı Harp Sınıfına geçen nadir öğrencilerdendir. Kendisinden başka, Serasker Rıza Paşa'nın oğlu Süreyya Paşa (1311B-P.14) ve Piyade Dairesi Reisi Cemal Paşa'nın oğlu Şevket Bey (1315-P.38) Erkân-ı Harp olmuşlardı.⁶²⁴ Galatasaray Lisesinden Harbiye'ye geçen Cevat Paşa ise öğrenciyken, Erkân-ı Harp olabilmek için hakkından feragat etmişti. Behiç ERKİN de erkân-ı harpliğe, okulda yatıp kalkmak koşuluyla kabul edilmişti. Yine de, okul yönetimi bir zadeğânın erkân-ı harp olmasına karşıydı. Özellikle ikinci nazır olan Kayserili Ali Rıza Paşa, kendisine “Zadeğândan erkân-ı harp olmaz” diyerek fikirlerini açık açık ifade etmişti. Behiç ERKİN, öğrenciliği süresince, muhtemelen ayrılması için yoğun baskıya maruz kalmış, hatta istifa etmek istediği zamanlar olmuştu.⁶²⁵

Bu öğrenciler, sadece idarenin değil, öğrencilerin de nefretini topluyordu. O dönemde Harbiye'de öğrenci olan, Mahmud Nedim Bey (KERKÜK/1312-Sv.59), hatıralarında, zadeğân sınıfını, “*Devletin sırtından geçinen, hiçbir vasfı olmayan,*

⁶²¹ Erkin, a.g.e., s.34.

⁶²² MSÜ.KHOTA., 12 No'lu Numara Defteri, 1894.

⁶²³ Karabekir, Hayatım, a.g.e., s.143.

⁶²⁴ Erkin, a.g.e., s.36.

⁶²⁵ a.g.e., s.35-50.

ahlaki olarak düşük, jurnalci asalak ve mikropolar” olarak niteler.⁶²⁶ Bu uygulama 1908’e kadar devam etmiş, ikinci meşrutiyetin ilanıyla, bunların rütbeleri geri alınarak, sınıf arkadaşlarının seviyesine indirilmiş, okuldaki “Sınıf-ı Mahsusa” da aşiret sınıflarıyla birlikte kaldırılmıştır.⁶²⁷

2.6. Taşra Mekteb-i Harbiyeleri

Ordu’nun üst kademesinde, Almanya’da eğitim görmüş subayların artması sebebiyle, Alman sisteminin taklit edilmesine yönelik talepler artıyordu. Alman sisteminin ve Goltz’un en önemli takipçilerinden birisi de Harbiye’nin Ders Nazırı olan Yanyalı Ahmed Esad Paşa (BÜLKAT) idi. Esad Paşa’nın etkisiyle, daha önce Kamphöwner gibi bazı Alman subaylarının geçmişte reddedilen bazı teklifleri tekrar gündeme getirildi. Teklifin amacı belliydi, ilk aşamada Alman örneğinde olduğu üzere, Ordu merkezlerinde birer Harbiye kurulması, bilahare, akademik eğitimin ikinci plana atılması suretiyle, okulların öğretim süresinin düşürülmesi, birer talimgâh haline dönüştürülmesi, kurmaylık eğitimine önem verilerek, ayrıcalıklı bir kitle yaratılması.

Bunun bir diğer amacı da kısa zamanda, daha çok subay yetiştirilmesi, kıt’a kaynağına önem verilerek, bir nevi alay kaynağından yetiştirmeyi, daha sistematik ve kontrollü hale getirmektir. Bu şekilde, zaman ve kaynaklardan tasarruf edilecek, sıradan vazifeler alacak, sıradan subaylara, lüzumundan fazla eğitim verilmeyecek zaman kaybedilmeyecekti.

Başta Almanya olmak üzere, Avrupa’da modern anlamdaki subaylık mesleğinin ihdas edilmesinde, aristokrasi, geçiş döneminin ihtiyaçlarını karşılamada, geleneğin yerleştirilmesinde, kolaylaştırıcı bir rol oynamıştı. Avrupa’da halk tabakaları arasında var olan hiyerarşi, meşrutiyetin sağlanmasında, itaat ve disiplinin tesisinde katkı sağlamıştır. Ancak sorun, Osmanlı toplumunda, böyle bir toplumsal tabakanın olmamasıydı. Türk toplumunda işe yarar subay kaynağı için başvurulacak tek yer, imparatorluğun değişik coğrafyalarında bulunan kentli halktı.⁶²⁸ Yahut istediğiniz niteliklere sahip birisinin baştan yaratılması, yani uzun bir eğitim

⁶²⁶ Kerkük, a.g.e., s.21-22.

⁶²⁷ Ergin, a.g.e. c.3-4, s.892-893.

⁶²⁸ Berkes, *Türkiyede Çağdaşlaşma*, s.192.

sürecinden geçmesi gerekliliğiydi. Osmanlı da yönetici konumunda olacak bir subayın kabul görmesi, otoritesinin tesisi için, eğitim vasıtasıyla bilgi ve görgü üstünlüğünün kazandırılması gerekiyordu. Yani geçerli bir diploma lazımdı.⁶²⁹ Avrupa toplumlarından en önemli fark buydu. İstenilen niteliklere sahip kişiler, orduya nadiren başvuruyor, gerekli eğitimin makul uzunlukta bir sürede, devlet tarafından verilerek, istenilen vasıflar ile saygınlığın kazandırılması gerekiyordu.

Alman ekolü taraftarı subayların etkisiyle, yapılan teklif, padişah II. Abdülhamid tarafından kabul edilerek, 16 Temmuz 1905'te bir irade ile "Taşra harp Okulları"nın açılmasına karar verildi. Okulların açılmasının gerekçeleri ve alınan kararlar şu şekilde sıralanıyordu⁶³⁰:

İstanbul'daki Harbiye'nin mevcudu arttığından dolayı, meydana gelen izdiham, eğirim ve öğretimde bazı güçlükler çıkardığı gibi sağlık açısından da sakıncalar doğurmaktadır. Almanya örneğinde olduğu gibi Taşra'da Harbiye Mektepleri kurulması disiplin ve düzeni artıracığından faydalı olacaktır.

Bu maksatla, Mektep Nazırlığı ve Umum Müfettişlik tarafından, İdadilerin bir sınıfının Rüşdiyelere verilerek, rüştiyelerin beş yıla çıkarılacak, yalnız bir sınıftan ibaret kalacak idadilere ilave üç harbiye sınıfının eklenmesiyle, müteakip yıldan itibaren öğrenime başlanacaktır.

Bu düzenlemeyle Rüşdiyelerin öğrenci mevcudunun artışı meydana geleceğinden, rüşdiyelere bir yıl süreyle öğrenci alınmayacaktır.

Harbiyedeki Baytar sınıflarının, Tıbbiyeye, Bursa'daki İdadide harbiye sınıfı açılmayacağından, okul Kütahya'ya nakledilecektir.

Mühendishane-i Berr-i Hümayun'a kendi idadisine ilave olarak taşra idadilerinden, toplam 40 öğrenci doğrudan mühendishanenin harbiye kısmına alınacaktır.

Gerçekten de o dönemde, Harbiye'de yapılan tüm kapasite genişletme çalışmalarına rağmen istenile sonuç elde edilememiş, öğrenciler çoğu zaman koşullarda yatacak yer bulamıyorlar, dershanelerde izdiham yaşıyorlardı. Taşradaki öğrencilerin İstanbul'a naklinde güçlükler yaşıyor, gerekli ödenek

⁶²⁹ Moreau, a.g.e., s.40.

⁶³⁰ ATASE Arşivi, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu Klasör Nu:782 Dosya Nu:10 Fihrist Nu:3

bulunamadığından öğrenciler, İstanbul'a geç geliyor, öğrenim aksıyordu. Bundan başka okula, Erzurum, Bağdat ve Şam gibi vilayetlerden nakledilen İstanbul'a nakledilen öğrencilerin, uzun süren yolculuklarında, disiplin bozuluyor, yerel halkla çeşitli kavgalar ve suç hadiseleri meydana geliyordu.⁶³¹ 16 Ekim 1904'te, Lloyd Kumpanyası'nın Mariya Roza vapuruyla İstanbul'dan memleketlerine izne giden harbiye öğrencileri ile vapur tayfaları arasında kavga çıkmış, İskenderun Garnizon kumandanı tarafından tahkikat yapılmış, İskenderun'daki Avusturya konsolosu Halep Konsolosluğu vasıtasıyla bu durumu rapor etmişti. İmkânsızlıklar sebebiyle, memleketi uzak olan öğrenciler tatile gönderilemiyordu. Bağdat'dan İstanbul'a yolculuk 44 gün sürüyordu.⁶³²

Bu, emir gereği, 1905'te İstanbul'dan başka Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat'ta beş tane daha Harp Okulu açılmıştır. Bu okullarda İstanbul'daki Harp Okulunun programını uygulamakta idiler. Manastır Harp Okulu iki, diğerleri birer devre subay mezun verdikten sonra 1908'de kapatılmışlardır.⁶³³

İmparatorluğun değişik bölgelerinden gelen öğrencilerin, İstanbul'da dahi kaynaştırılması güç iken, uzak coğrafyalarda aynı ideal doğrultusunda birleştirilmesi çok zordu. Bölgesel milliyetçilik akımlarının güçlendirilmesinden başka bir işe yaramıyordu.⁶³⁴ Her şeyden önce yeterince, öğretmen ve subay bulunamıyor, vasıflı öğretim görevlisi olmadığından, akademik açıdan, Erzincan, Şam, Bağdat Harbiyeleri diğerlerine nazaran geride kalıyorlardı. Edirne'de dahi üzerine bina edilen Askeri İdadinin tesisleri yeterli gelmediğinden, öğrenciler, başka kışlaların eğitim tesislerinden istifade etmek zorunda kalıyorlardı.⁶³⁵

Erzincan, Şam ve Bağdat'ta bulunan okullar, meşrutiyetten önce kapatılmıştı. 31 Mart Vakasından sonra, Hareket ordusu 1909'da, İstanbul'da kontrolü sağladıktan sonra, Hareket Ordusu Komutanlığınca, "Mekâtibi Askerîye Nezareti" ile Edirne ve Manastır Harbiyelerinin kapatılması "Yüksek Askeri Şura"ya teklif edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, Mekatib-i Askeriye Nezareti'nin lağvıyla tüm askeri okullar ve küçük zabıt okullarının bağlanacağı, fırka kumandanlığı salâhiyetini haiz

⁶³¹ Yergök, **a.g.e.**, s.64-71.

⁶³² Cafer el-Askeri, **a.g.e.**, s.4-5.

⁶³³ Çakın - Orhon, **a.g.e.**, s.368.

⁶³⁴ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Haz: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2020,s.18-21.

⁶³⁵ **BOA, Y.PRK.ASK.**, 246/16 (H:16.03.1325)

olarak “Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Mufettiş-i Umumiliği” ihdas ve tesisi tensip olunmuş, Edirne ve Manastır harbiye mekteplerinin Dersaadet’e nakliyle “Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Mufettiş-i Umumiliği” vazifesine Edirne kale kumandanı ferik Zeki Paşa’nın tayini uygun görülmüştür.⁶³⁶ Bu şekilde taşra Harbiyeleri fikri de son bulmuştur.

Tablo 4: Taşra Harbiyelerinin Mezun Verdiği Yıllar ve Mezun Miktarları

Dönem	Okul	Rumi	Mezun Mevcudu			Tarih
			P.	Sv.	Top.	
62	İSTANBUL	1324	202	16	218 ⁶³⁷	02 Eylül 1908
	EDİRNE	1324	20	7	27 ⁶³⁸	21 Eylül 1908
	MANASTIR	1324	44	11	55 ⁶³⁹	19 Ekim 1908
	ERZİNCAN	1324	29	9	38 ⁶⁴⁰	16 Kasım 1908
	BAĞDAT	1324	30	10	40 ⁶⁴¹	09 Aralık 1908
	ŞAM	1324	15	3	18 ⁶⁴²	09 Kasım 1908
63	İSTANBUL	1325	248	44	292 ⁶⁴³	26 Ağustos 1909
	EDİRNE	1325	37	9	46 ⁶⁴⁴	07 Ekim 1909
	MANASTIR	1325	41	16	57 ⁶⁴⁵	18 Eylül 1909

2.7. Disiplin

Askeri okullarda, disiplini tesis etmek, öğrencilerin askerlik mesleğinin değerlerini benimseyerek, istenilen vasıflarda yetişmesini temin etmek ve olgunluk seviyelerinin artırılmasına katkı sağlamak maksadıyla, 1878 yılında her öğrenciye

⁶³⁶ BOA, I.A.S., 88/12 (H:02.07.1327)

⁶³⁷ BOA, BEO., 3387/253985 (H:05.08.1326)

⁶³⁸ BOA, BEO., 3403/255178 (H:27.08.1326)

⁶³⁹ BOA, BEO., 3417/256203 (H:23.09.1326)

⁶⁴⁰ BOA, BEO., 3434/257507 (H:21.10.1326)

⁶⁴¹ BOA, BEO., 3451/258759 (H:15.11.1326)

⁶⁴² BOA, BEO., 3429/257172 (H:14.10.1326)

⁶⁴³ BOA, BEO., 3624/271795 (H:09.08.1327)

⁶⁴⁴ BOA, I.A.S., 92/24 (H:22.09.1327)

⁶⁴⁵ BOA, I.A.S., 90/40 (H:03.09.1327)

“Hüsn-i Ahlâk Numarası” (Disiplin Puanı) verilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁴⁶ Yapılan düzenleme ile 28 Ekim 1878’de “Mekteb-i Fünun-ı Harbiye ve Mekatib-i İdadiye Şakirdanına Mahsus Tavr ve Hareket Nizamnamesi” kabul edilmiştir.⁶⁴⁷ Bu nizamname gereği, okula girdiğinde, her öğrenciye, 50 disiplin puanı verilmesi kararlaştırılarak, hangi cezaların ne şekilde verileceği ve nasıl infaz edileceği karara bağlanmıştır. Bu nizamname, değişen ihtiyaçlara binaen, 13 Şubat 1900’te küçük değişikliklerle güncellenerek, yeniden yayımlanmıştır.⁶⁴⁸

Talimat gereğince, askeri okullara girişte, her öğrenci için bir “Sicill-i Ahlak Defteri” tutulacak, her yıl için 50 disiplin puanı verilecekti. Öğrenciler, işledikleri kesinleşen suç ve kabahatin derecesine göre ceza alıyorlardı. Bunlar, izinsizlik, darp ve hapis cezası idi. Hapis cezaları da kendi içinde, adi hapis, münferit hapis ve prangabentlik olarak üç türe ayrılıyordu. Öğrencilerin disiplin puanının kırılması cezaların türüne farklılık arz ediyordu. Hafta sonu izninden men cezasının karşılığı her hafta için 1 puan, darp cezası için, vurulan değnek sayısının yarısı kadar puan, kırılıyordu. Adi hapis için her 2 güne 1 puan, Münferit hapiste her 1 gün için 1 puan, Prangabentlikde ise her 1 gün için 2 puan kırılıyordu. Derslerine çalışmadığı için izinsiz bırakılan öğrencilerin disiplin puanı eksiltilmiyordu. Suç işleyerek, darp ve hapis cezası aldığı takdirde, disiplinsizlikten vazgeçmeyerek, benzeri suçları işleyen öğrencilerin, disiplin puanları artırılarak kırılıyordu. Okulda, öğrenim gören subaylar için de benzer uygulama tatbik ediliyordu. Sicill-i Ahlâk Defterleri, dâhiliye subayları tarafından tutuluyor, öğrencilerin işlemiş olduğu suç, aldığı ceza ve kalan disiplin puanı (Tavr ve Hareket Puanı) belirtiliyordu. Öğrenciler, okuldan mezun olduklarında, sahip oldukları disiplin puanının karşılığı olarak, diplomalarına gerekli ibare yazılıyordu. Buna göre, disiplin puanı hiç kırılmayanlar için “Aliyy-ül-a'lâ”, 5 puan kaybetmiş olanlar için “A'lâ”, 10 puan kaybedenler için, “Kârib-i A'lâ”, 20 puan kaybedenler için, “Vasât”, 20 puandan düşük olanlar için “Kârib-i Vasât” dereceleri takdir ediliyordu.

⁶⁴⁶ Kolağası Mehmed Esad, **a.g.e.**, s.100-101.

⁶⁴⁷ **İÜ.NEK.**, No: M 079543, Mekteb-i Fünun-i Harbiye ve Mekatib-i İdadiye Şakirdanına Mahsus Tavr ve Hareket Nizamnamesi, 1878, Mekâtib-i Askeriyeye Mahsus Talimatnameler,

⁶⁴⁸ **İÜ.NEK.**, No: M 089910, Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Şakirdanına Mahsus Tavr ve Hareket Talimatnamesi 1315, Mekteb-i Harbiye-i Şahane Umumi İmtihanlarının Suret-i İcrasına Dair Talimatlar

Bu talimat da, II. Meşrutiyetin ilanından sonra, 1912’de tekrar güncellenmiştir. Harbiye’de, Çarşamba günleri emirlerin okunması, önemli istekler ve cezaların bildirilmesi günüydü. O gün izinsizlik, hapis ve değnek yeme cezaları tebliğ edilir, bu cezalar hafta sonunda uygulanırdı. Darp cezası alan öğrenciler, önce doktor muayenesinden geçirilir, dayanıklı olduğuna karar verilenlere, ceza uygulanır, dayanıksız olanların cezası orantılı olacak şekilde hapis cezasına tahvil edilirdi. Darp cezası infaz edilecek öğrenci, toplu içtima esnasında, bir kilim üzerine yatırılır, el ve ayakları iki er tarafından tutulur, iki subay da karşılıklı durarak cezada yazıldığı sayıda değneği Öğrencinin kaba etine vururlardı. Dayak işleminden sonra "Padişahım çok yaşa!" diye bağırılırdı.⁶⁴⁹

Okulda, siyasi olaylara karışanların artması, bunun sonucunda meydana gelen yurt dışına firar hadiseleri sebebiyle, tedbir alınma zorunluluğu ortaya çıkmıştı. 08 Ekim 1904 tarihinde, Teftiş-i Askeri Komisyonu tarafından yapılan bir teklifle, bu suçlar için ağır cezalar getirilmişti.⁶⁵⁰ Bu, kapsamda, yabancı ülkeye firar edip de yakalanan, öğrenciler 3 yıl prangabentlik (Ağır hapis), ile 5 yıldan 10 yıla kadar zabıta nezareti altında bulundurulma, Yabancı ülkeye firar ederken yakalananlar, 2 yıl prangabentlik, askerlikten tard, 3 yıldan 5 yıla kadar zabıta nezareti altında bulundurulma, Yabancı ülkeye firar ederek, kendiliğinden dönenler, 3 aydan 6 aya kadar prangabentlik, askerlikten tard, 3 yıldan az olmamak üzere zabıta nezareti altında bulundurulma ile cezalandırılması kararlaştırılmıştı. Bu öğrencilerin, firar dışında işledikleri suçlar varsa, ilaveten bu suçlardan da sorumlu oldukları gibi, hapis cezaları da, sivil cezaevlerinde infaz ediliyordu. Bu gibi kişilerin hapis cezasından sonra nefer olarak orduya gönderilmeleri, gittikleri yerlerdeki askerleri kötü etkileyebilecekleri düşüncesiyle mahzurlu görülmüş, belirlenen yerlerde zorunlu ikamet ve gözetim altında bulundurulmasına hükmedilmişti.

2.8. Okulda Günlük Yaşam ve Sosyal Faaliyetler

Harbiye’de uygulanan “Günlük Faaliyet Programı”na ilişkin arşivlerde herhangi bilgi ve belge bulunmamaktadır. Ancak o dönemde öğrenci olan subayların

⁶⁴⁹ Yergök, a.g.e., s.74.

⁶⁵⁰ BOA, Y.PRK.KOM., 13/73 (H-28-07-1322)

yazmış oldukları hatıralardan, günlük yaşama ilişkin bir takım ipuçları elde etmemiz mümkündür. Eğitim ve öğretim, Cumartesi günü başlıyor Perşembe öğleye kadar devam ediyordu. Öğrenciler, Perşembe günü öğleden sonra ile Cuma günü izinli bulunuyorlardı. Evcil olmayanlar her gün okula dönmek mecburiyetindeydiler.

Günlük Faaliyet, hamam borusunun çalınmasıyla başlıyordu. İhtiyacı olan öğrencilerin istifadesi için ihdas edilmişti. Kalk borusuyla, sabah namazına gidiliyordu. Kahvaltı saatinde, yemekhane kapasitesinin az olması sebebiyle, 3'üncü sınıflardan başlamak üzere sırayla giriliyordu. Bundan sonra 1 saatlik paydos süresinde öğrenciler derse hazırlık yapıyor, viziteye çıkanlar okul hastanesinde muayene oluyordu. Öğleden önce 3 ders vardı. Ders süresi 50 dakika, teneffüs süresi 10 dakikaydı. Daha sonra, bir buçuk saatlik öğle arası veriliyordu. Bu süre zarfında önce yemeğe giriliyor, müteakiben namaz borusu çalınıyor, içtima yapıldıktan sonra dâhiliye subayları nezaretinde öğle namazına gidiliyordu. Süre kısıtlaması ve imkânsızlıklar sebebiyle öğrencilerin çoğu abdestsiz namaz kılmak zorunda kalıyorlardı. Öğleden sonraki 2 dersin yapılmasını müteakip, öğrenciler, talim için hazırlık yaparak, 1,5 saatlik talime çıkıyorlardı. Talim genelde okulun sınırları içinde bulunan talimhanede yapılıyordu. Talimden döner dönmez, ikindi namazı kılınıyor ve bir süre istirahat ediliyordu. Akşam yemeğinden sonra namaza gidiliyor, müteakiben her sınıf kendi teneffüşhanesinde istirahat ediyordu. Akşam yoklaması, iç bahçede havuz başında yapılıyor, öğrenciler tarafından "Padişahım Çok Yaşa" diye bağırılıyordu. Akşam yoklamasından sonra 1,5 saatlik bir zorunlu müzakere ve etüt zamanı vardı. Bu süre içinde ders çalışılıyor, yatsı namazı ve yatma hazırlıkları yapılıyordu. Çalışma bitiminde paydos borusu ile abdest borusu çalınıyor topluca camiye gidilerek yatsı namazı kılınıyordu. Cami dönüşü koğuşlara çıkılarak, yat borusu ile yatılıyordu.⁶⁵¹

Öğrenciler 3 sınıfa bölünmüştü. Her sınıf da kısımlardan oluşuyordu. 1'inci sınıfların kısım sayısı, mevcuduna göre 8'e kadar ulaşabiliyorsa da 2'nci sınıfta devre kaybedenler, okuldan ayrılmak sorunda kalanlar sebebiyle 6'ya kadar düşebiliyordu. Piyade ve süvariler genelde ayrı kısımda bulunuyorlardı. Her kısma 1 derslane tahsis edilmişti. Her sınıfın ortalama 800 ile 1000 arasında mevcudu bulunmaktaydı. Sınıflar da 80 - 120 kişilik kısımlara ayrılmıştı. Dershanelerde sıralar

⁶⁵¹ Yergök, a.g.e., s.70-74.

at nalı şeklinde, iç içe üç sıradan müteşekkil, amfi düzenindeydi.⁶⁵² Dershaneler ve koğuşlar kışın sac sobalarla ısıtılan, aydınlatması havagazı ile sağlanan, rutubetli, karanlık ve havasız yerlerdi. Bu dershanelerin bazılarında haşerat eksik olmazdı. Dershanelerin içinde geride musluklu küpler bulunuyor, bütün öğrenciler suyu aynı çinko bardaktan içiyorlardı.⁶⁵³ Öğrencilerin bir üst sınıfa geçmesiyle, kısımların da yerleri değişiyordu. 1'inci sınıflara tahsis edilen kısımlar alt katta, rutubetli ve güneş almayan yerlerdeydi.⁶⁵⁴ Atatürk'ün de 1'inci sınıfta okuduğu, cephesi Nişantaşı'na bakan kısma, bu yüzden "Karanlık Dershane" adı verilmişti.⁶⁵⁵ 2'nci ve 3'üncü sınıfların kısımları boğaz ile yıldız bakan taraftaydı.⁶⁵⁶

Koğuşlar, üst katta Boğaza bakan cephenin ortasında idi. Okulun öğrenci mevcudunun artmasına ve buna karşılık yapılan tüm tadilatlarla rağmen kapasite artırımı yapılamadığından, bazı öğrenciler koridorlarda yer yataklarında yatıyorlardı. Aynı şekilde hamam da yetersizdi, tüm öğrenciler için, okulun güney tarafında, 15 kurnalı, 5 tuvaletli bir hamamı vardı. 150 öğrenciye bir kurna düşüyordu. Hamam sırası sebebiyle öğrenciler arasında sık sık kavgalar oluyordu.⁶⁵⁷

Okulun bodrum katında, iç içe 3 teneffüshane bulunuyordu. Öndeki 1'inci sınıflara, ortadaki 2'nci sınıflara, sonuncu da 3'üncü sınıflara tahsis edilmişti. Üçü de karanlık, basık tavanlı, zemin taş döşemeli ve sedirlerle tefriş edilmiş yerlerdi. Kışın genelde buralar kullanılıyor, yazın iç bahçede istirahat ediliyordu. Çay ocakları da burada bulunmaktaydı. İç bahçede de sınıflara ayrılmış bölgeler vardı. 1'inci sınıf öğrencileri, üst sınıf teneffüshanelerine davetsiz gidemiyordu. İç bahçede havuz başı 3'üncü sınıflar tarafından kullanılıyor olması sebebiyle, diğer sınıfların öğrencileri, yalnız başlarına bu bölüme giremezlerdi.⁶⁵⁸

Ramazan ayında, Padişah II. Abdülhamid her akşam Üst düzey devlet ricaline, devlet memurlarına, İstanbul'da bulunan askeri birliklere ve askeri okul öğrencilerine iftar yemekleri veriyordu. Bu yemeklerden sonra topluca dua

⁶⁵² Karabekir, **Hayatım**, s.94., Haluk Yusuf Şehsuvaroğlu, **Tarihi Odalar**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1954, s.94

⁶⁵³ Apak, **a.g.e.**, s.11.,

⁶⁵⁴ Karabekir, **Hayatım**, s.141.

⁶⁵⁵ Cebesoy, **a.g.e.**, s.141.

⁶⁵⁶ Karabekir, **Hayatım**, s.148.

⁶⁵⁷ Yergök, **a.g.e.**, s.75.

⁶⁵⁸ Kuran, **Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi**, **a.g.e.**, s.46.

yapılmasını müteakip, katılanlara, "diş kirası" tabir edilen bir meblağ dağıtılıyordu. Askerlere birer çeyrek altın, Harbiye öğrencilerine de tam altın veriliyordu.⁶⁵⁹ Harbiye'den, genelde İstanbul'da ikamet edenler, memleketi uzak olması sebebiyle izne gitmemiş olanlar ile izinden erken dönen öğrenciler, subayların nezaretinde iştirak ediyorlardı. Bu iftar yemeklerine bazen padişah da katılıyordu.⁶⁶⁰

İstanbul'da her yıl 5-6 Mayıs'ta Hıdrellez kutlanması yapmak bir gelenek haline gelmişti. O dönemde, İstanbul halkı, Kağıthane, Sadabad ve Çağlayan köşkleri bölgelerinde, kıra giderek eğlenirdi. Harbiye öğrencileri de, başta Mektep Nazırı Zeki Paşa olmak üzere, subaylarının gözetiminde topluca, Kağıthane bölgesine giderek eğleniyorlardı. İftar yemekleri gibi bu kır eğlenceleri de tüm okullar tarafından sırayla yapılıyordu.⁶⁶¹ Kır yemeği sırasında, öğrencilere kuzu dolması veriliyor, müteakiben, spor müsabakaları ve çeşitli eğlenceler düzenleniyordu. Kır yemeğinin sonunda topluca dua ediliyor, "Padişahım Çok Yaşa" levhasının önünde fotoğraf çektirilerek, padişaha gönderiliyordu.⁶⁶² 1895 yılında, bir öğrencinin derede boğulması sebebiyle eğlencelere son verilmiş, bu tarihten sonra, kutlamalar okula alınmış, geleneksel kuzu dolması, okulda, yemekte çıkarılmaya başlanmıştı. Günümüzde Deniz Harp Okulu'nda yaşatılan bu gelenek, Kara Harp Okulunda artık unutulmuştur.

Öğrenciler, hafta sonu izinlerini, genelde İstanbul'un Fatih, Eyüp, Sirkeci gibi mütevazı semtlerinde, yakın arkadaşlarıyla birlikte geçiriyorlardı.⁶⁶³ Yazın da vapurla Boğaziçi çevresine ve Büyükdada'ya gidiliyordu. Öğrenciler, 1'inci sınıfta 25, 2'nci sınıfta 50, 3'üncü sınıfta 60 kuruş maaş alıyorlardı.⁶⁶⁴ Öğrencilerin çoğunun maddi imkânları kısıtlıydı, aldıkları öğrenci maaşı yeterli gelmediği gibi ders kitapları ve çizim malzemeleri için de maaşlarından kesintiler yapılıyordu. Kalan kısımları da düzenli verilmediği için yarısı birikiyordu ve diploma aldıklarında topluca ödeniyordu. Böylelikle yeni mezunların ellerine 40-50 lira tutarında bir

⁶⁵⁹ BOA, Y.PRK.ASK., 188/38 (H:19.09.1320)

⁶⁶⁰ Karabekir, *Hayatım*, s.149-150.

⁶⁶¹ İÜ.NEK., No: NEKYA90834, 1308 senesinde Kağıthane'de mekteplere verilen ziyafetler : Kağıthane Mesiresinde Mekteb-i Harbiyeye verilen ziyafet, II.Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, 1893.

⁶⁶² İÜ.NEK., No: NEKYA90835/4, 1309 senesinde Kağıthane'de mekteplere verilen ziyafetler : Mekteb-i Harbiye-i Şahane, II.Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, 1894.

⁶⁶³ Özalp, *a.g.e.*, s.1-5,

⁶⁶⁴ Ahmed Muhtâr Paşa, *a.g.e.*, s.239.

miktar toplu para geçiyordu. Mezuniyet sonrası ilk ihtiyaçlar bunlarla karşılanıyordu.⁶⁶⁵ Subaylar için istihkak kavramı tam oluşmadığından, kılıçları dâhil olmak üzere, tüm üniformalarını ve teferruatını piyasadan temin etmek zorundaydılar.

⁶⁶⁵ İnönü, **a.g.e.**, s.29.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYETİN İLANINDAN BİRİNCİ DÜNYA HARBİNE KADAR HARBİYE'DE EĞİTİM VE ÖĞRETİM (1908-1914)

3.1. II. Meşrutiyetin İlanı ve Ordu

Makedonya sorununun uluslararası bir hal alması sebebiyle, Osmanlı İmparatorluğunda, siyasi fikir hareketleri ciddi şekilde gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştı. 1908 yılının mayıs ayında, Balkanlardaki teşkilatlanmasını tamamlayan, İttihat ve Terakki Cemiyeti, çalışmalarını gizlilik içinde sürdürmekten vazgeçerek, Makedonya'da durma hâkim olmak maksadıyla, açık eylemlere girişmeye karar vermişti.⁶⁶⁶

Avrupa Basınında, şark meselesinin halledilmesi yönünde çıkan haberler ve Türkler aleyhine yapılan yayınlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenlerini endişeye sevk ederek, tedbir alma ihtiyacı hissettirmişti. Selanik'te yapılan toplantıda Avrupa'nın Büyük Devletlerine yönelik olarak, Cemiyet'in varlığı ve etkisini hissettirecek şekilde, bir eylem yapılması kararı alındı. Bu maksatla, bir muhtıra hazırlanarak, Rusya hariç olmak üzere tüm büyük devletlerin elçilikleri ile Selanik, Manastır ve Üsküp'teki konsolosluklarına, 28 Mayıs 1908'de verilmesi kararlaştırıldı. Özetle, Balkanlardaki karışıklıkların sebebinin, istibdat idaresi olduğu, milletin ittihat ve terakki cemiyeti öncülüğünde meşruti idareyi kurarak bu yönetime son vereceği, bunun için Rusya'nın müdahalesinin engellenmesi talep ediliyordu.⁶⁶⁷ Büyük devletler elbette ki buna cevap vermediler. İttihatçıların başta sivil kanadı olmak üzere, birçok sivil ve askeri üyeleri, artık bekleme taraftarı değillerdi. Onlara göre, II. Abdülhamid yönetimi ancak şiddet yoluyla devrilebilirdi. Birçok müzakereden sonra artık harekete geçilmesinde mutabık kalındı. Cemiyetin kararlılığı, Temmuz 1908'de başlayacak olan hareketi yönetecek bir seviyeye gelmiş olmasından anlaşıldı. Bütün ihtiyatlı ve planlı hareketlere rağmen, hareket

⁶⁶⁶ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, çev: Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.16.

⁶⁶⁷ Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, s.181.

beklenmedik bir zamanda başlatılmak zorunda kalındı.⁶⁶⁸ Abdülhamid, İttihat ve Terakki'nin Makedonya'daki faaliyetlerini, kurmuş olduğu istihbarat teşkilatı vasıtasıyla fark etmiş ve izlemeye başlamıştı. İttihat ve Terakkinin, üye sayısının artması ve tanınmaya başlaması, aynı zamanda gizlilik ihlalini de beraberinde getirmişti. Bu dönemde Yaveran-ı Hazreti Şehriyariden, Selanik Merkez Komutanı Yarbey Nazım Bey, Cemiyet hakkında oldukça fazla bilgiye sahip olmuştu. Cemiyetin, Makedonya'da da çökertilmesi an meselesiydi. Merkezi Umumi, bir karar alarak, Enver Bey'in eniştesi olan Nazım Bey'in bir suikast düzenlenerek ortadan kaldırılmasına karar verdi. 29 Nisan 1908 'de Mülazım İsmail Canbolat ve Mülazım Mustafa Necip, tarafından yapılan eylem başarısızlıkla sonuçlandı. Nazım Bey hafif bir yara ile kurtularak, ertesi gün İstanbul'a hareket etti. Bu eylemin sonucunda, Enver Bey de şüpheliler arasında görülmekteydi. Padişah'ın bu olaya karşı tepkisi çok sert oldu. Selanik ve Manastır'daki üst rütbeli subaylardan 38'ini İstanbul'a getirterek, muhakeme ettirerek hapsedtirdi. II.Abdülhamid, müteakiben, aldığı bilgiler ışığında, olağanüstü yetkilerle donattığı bir müfettiş heyetini Selanik'e gönderdi. Paniğe kapılan İttihatçılar, heyetin çalışmasını engellemek için, ihtilal teşebbüsünü öne almak zorunda kaldı. Sorunun belki de bu aşamada kontrol altına alınması mümkün iken, meydana gelen bir dış gelişme, olayların akışını hızlandırıcı bir etki yaptı. Rus Çarı II. Nikola ile İngiliz Kralı VII. Edward arasında 09-10 Haziran 1908 tarihleri arasında Reval'de gerçekleşen görüşmeler basına yansıdı. İngiltere, İsvolski-Harding Projesi'ni kabul ederek Rusya'ya Makedonya'da geniş bir hareket imkânı vermişti.⁶⁶⁹ Son anda ortaya çıkan, bu olay, Makedonya'da bulunan 3'üncü Orduya mensup subayları ve halkı daha da endişelendirdi. Cemiyet, harekete geçmeye karar verdi. Resne'de bulunan Kolağası Niyazi Bey, 03 Temmuz 1908 de, yanına aldığı gönüllülerle dağa çıkarak hareketi başlattı. Niyazi Bey'den sonra Ohri Millî Taburu Kumandanı Kolağası Eyüp Sabri (AKGÖL), Yüzbaşı Grebeneli Bekir Fikri (1319-P.330) ve daha bazı genç subaylar, birlikleriyle dağa çıkarak Abdülhamid idaresine cephe almalarından sonra Selanik'teki durum birdenbire ciddiyet arz etmeye başlamıştı. Bu arada Binbaşı Enver de biraz geç kalmış olmasına rağmen, tutuklanacağı yönündeki endişeler ve cemiyetin de yönlendirmesiyle, bir kısım subaylarla beraber, hat boyundaki askerleri ayaklandırmak üzere Selanik'i terk

⁶⁶⁸ Uyar - Erickson, **a.g.e.**, s.437.

⁶⁶⁹ **a.g.e.**, s.438.

etmişti.⁶⁷⁰ Binbaşı Enver Bey, hem cemiyetin önemli bilgilere sahip bir yöneticisi ilaveten, harekete katılmayı özendirecek iyi bir rol modeldi. Faaliyetlerini, Meşrutiyetin ilanına kadar, Tikveş Bölgesinde sürdürdü.⁶⁷¹

Niyazi Bey'in ayaklanması, büyük bir hareketin başlamasına yol açtı. İttihad ve Terakki üyesi subaylar, silah depolarını açıp halka silah dağıtmaya başladılar. Olayların idare merkezi olarak Manastır şehri seçilmişti. Abdülhamid, ayaklanmayı bastırması için, kendi adamlarından Şemsi Paşa'yı Manastır'a yolladı. Şemsi Paşa, 07 Temmuz 1908 günü, Manastır'da Cemiyetin fedailerinden, Mülazım Atıf tarafından Manastır telgrafhanesinden çıkarken öldürüldü. Abdülhamid, Şemsi Paşa'nın yerine, Müşir Tatar Osman Paşayı İzmir bölgesinden görevlendirdiği taburlarla beraber bölgeye gönderdi. Niyazi Bey ise, 22-23 Temmuz 1908 gecesi, sivil ve askerden meydana gelen 2 bin kişilik bir kuvvetle Manastır'ı kuşatarak, Tatar Osman Paşa'yı kaçırmak için rehlin aldı. Bu arada, Selanik'e Anadolu'dan sevk edilen askerin büyük bir kısmı, önceden Dr. Nazım Bey tarafından, cemiyet lehine kazanılmıştı. Bu yüzden, büyük kısmı emre itaat etmeyerek, Manastır'a gitmediği gibi, gidenler de İttihat ve Terakki mensuplarına karşı bir harekete girişmedi. Subaylar, bölge halkını da etkileyerek, ihtilal hareketine dâhil etmişlerdi. Bir taraftan geniş katılımlı protesto gösterileri düzenlerken, diğer taraftan da bütün önemli merkezlerden İstanbul'a telgraf çekmeye başladılar. Rumeli'de kontrol kaybedilmiş, Padişah baskı altındaydı. İttihad ve Terakki, 05 Temmuz 1908 sabahı Manastır şehir merkezinde, sokaklara beyannameler asarak, mevcut idareyi "Gayri Meşru" ilan etti ve anayasanın yürürlüğe konulmasını istedi. İttihad ve Terakki'nin genel merkezi de 21 Temmuz gecesi Selanik'te yaptığı toplantıda, 23 Temmuz günü Meşrutiyet'in ilan edilmesi kararını aldı. Sonunda II. Abdülhamid, ordunun ve halkın taleplerini kabul ederek, 24 Temmuz 1908 günü, 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konulduğu ilan etti.⁶⁷² Böylelikle Meşrutiyet dönemi başlamış oldu.

II. Meşrutiyet'in ilanı büyük ölçüde, mektepli genç subayların eseri idi.⁶⁷³ Meşrutiyet sonrası, kendilerinin dahi beklemediği ölçüde, birdenbire önemli bir

⁶⁷⁰ Cebesoy, a.g.e., s.133.

⁶⁷¹ Enver Paşa, a.g.e., s.90-103.

⁶⁷² Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s.601-603.

⁶⁷³ Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, a.g.e., s.307.

siyasi güç haline gelmişlerdi. Ülkede, kurumsal bir siyaset anlayışının oluşmaması sebebiyle, siyasi iktidarı hedefleyen her grubun, ele geçirmek ve kullanmak istediği bir kitle haline geldiler. Subayların bu şekilde siyasi yapının içine çekilmesi, kısa süre içinde, subay sınıfı içindeki birlik, beraberlik ve dayanışma duygusunu yok ederek, mesleki profesyonelliği ortadan kaldırdı. Rakip siyasi cereyanların, genç subayların, çeşitli hassasiyetlerini ve memnuniyetsizliklerini istismar ederek, onları parçalara bölmeye, Balkan Harbinin sonuna kadar uzanacak olan felaketlerin de habercisiydi. Bu ihtiraslı siyasi akımların, subay kitlesini kontrol altına almalarının ilk aşaması da Harbiye’de faaliyet göstermekten geçiyordu. Bu sebeple, Harbiye siyasi cereyanların öncelikle ele geçirmek istediği, kritik bir kurum haline gelmişti. Meşrutiyet öncesinden beri, okula yönelik başlayan bu faaliyetler, eğitim ve öğretimin kalitesini düşürmekle kalmamış, nispeten, disiplin ve düzenin sağlanacağı 1912 yılına kadar sürecek, bir yıpranmaya da yol açmıştı.

3.2. Harbiye’de meydana gelen karışıklıklar ve değişim süreci

24 Temmuz 1908’de Meşrutiyetin ilanı sebebiyle, Rumeli’nin birçok şehrinde, şenlikler ve kutlamalar yapılırken, İstanbul’da bir sessizlik hâkimdi. İttihat ve Terakki Cemiyetinin, İstanbul için herhangi bir hazırlığı yoktu. İstanbul halkı üzerindeki ataleti, ancak, Said Paşa’nın Bab-ı âliye giderek, orada toplanan halka yönelik bir konuşma yapması sayesinde atabildi. Halk Meşrutiyetin İlanını ve Kanun-ı Esasi’nin tekrar yürürlüğe konulduğunu, resmi olarak Sadrazamın bizzat kendisinden öğrenmiştir. İlk defa olarak, günlük gazeteler sansürden geçmeden yayımlanmıştır. Bu sırada, İttihat ve Terakki Cemiyeti de İstanbul’daki üyeleri vasıtasıyla, kutlamaları organize etmeye ve halkı sokağa çıkarmaya çalışmaktaydı. Eğer bu yapılmadığı takdirde heyecanın söneceği, Abdülhamid’in ilk fırsatta baskıyı artırarak, Meşrutiyet uğrunda yapılan tüm bu gayretleri boşa çıkararak, tekrar istibdat idaresine döneceğinden korkuluyordu. İttihat ve Terakki’nin düzenlemiş olduğu ilk miting, Harbiye Nezareti meydanında yapıldı. Cemiyetin hatiplerinden İstihkâm Yüzbaşısı Selim Sırrı Bey (TARCAN), halka hitap ederek, hürriyet heyecanının artmasını sağladı. Cemiyetin hatipleri belirli merkezlerde toplanan halkı etkilemek ve kutlamaları yönlendirmek için, büyük gayret sarf ediyorlardı. 26 Temmuz Pazar

günü, kutlamalar artarak devam etti. Cemiyet, Beyazıt meydanında 100.000 kişiye yakın bir kalabalığı toplamayı başarmıştı. Bu kalabalığın içinde her yaştan vatandaşla birlikte, ilk defa subaylar ve askerler de yer almıştı. Yönlendirmeler sonucunda, kalabalık halk kitlesi öğleden sonra yıldız'a ulaşarak, padişaha Kanun-ı Esasiye olan bağlılığını bildirdi.⁶⁷⁴ Kutlamalara, İstanbul'daki askeri okullardan planlı ve organize bir katılım olmamıştır. Bu eksikliğin hissedilmesiyle, Dr. Rıza Nur, derhal tıbbiye'ye giderek öğrencileri ertesi gün yapılması düşünülen miting için gerekli planlamayı yaptı. Askeri ve sivil tıbbiye ile baytar okulunun askeri öğrencileri, Binbaşı Dr. Rıza Bey liderliğinde sloganlar atarak sokaklarda gösteriler yapmak suretiyle halkın katılımını artırmaya çalıştılar.⁶⁷⁵ Rıza Nur'un esas maksadı, gösterilere Harbiye öğrencilerini dâhil etmektir. Askeri Mektepler Nazırlığının olayı önceden haber alması ve iki taburla okulun etrafını kuşatarak, göstericileri yaklaştırmaması sonucunda, Harbiyelilerin gösterilere dâhil edilmesi planı gerçekleşmedi. Rıza Nur'un ısrarlarına karşın devreye giren Göz Hekimi Esad Paşa tarafından, olay yatıştırıldı ve göstericiler, Harbiye'nin etrafından uzaklaştırıldı.⁶⁷⁶ Ahmed Bedevi Kuran, Harbiye'nin, gösterilere iştirak edemeyişini, o dönemde Harbiye'nin, yılsonu sınavlarının oluşuna bağlamıştır.⁶⁷⁷ 1908 yılında Harbiye'de öğretmen olarak bulunan Kazım Karabekir, hatıralarında, *"Harbiyelilerin, ilk günden sokağa çıkarılmasının mümkün olduğunu, fakat bunların, Padişahım çok yaşa! sloganlarıyla, sokaklarda bağırarak zorunda kalmalarının arzu edilmediğini, meşrutiyetin ilanının herkesçe malum olması sebebiyle, Harbiyelilerin de gösterilere katılması için bir sebep olmadığını, fakat daha sonra, Seraskerlikçe izin verilmesi sebebiyle, Tıbbiyelilerin müteakip günlerde gelip, Harbiyelileri de gösterilere kattığını, ancak Harbiyelilerin gösterilerde askere yakışır tarzda hareket ettiğini"* söyler.⁶⁷⁸

Mekatib-i Askeriye Nazırı, Zeki Paşa, aldığı tedbirlerde haklıydı. Askeri öğrencilerin, niteliği ne olursa olsun siyasi içerikli gösterilerde yer alması doğru bir şey değildi. İlerleyen dönemde bu daha iyi anlaşılacaktı. Okul içten içe kaynıyordu.

⁶⁷⁴ Coşar, **a.g.e.,c.2**, s.14-17.

⁶⁷⁵ Derviş Kuntman, **Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları**, Haz: Metin Özata, ATASE, Ankara, 2009, s.10-12.

⁶⁷⁶ Rıza Nur, **a.g.e.**, s.248.

⁶⁷⁷ Kuran, **İnkılâp Hareketleri**, **a.g.e.**, s.506.

⁶⁷⁸ Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, s.207.

Öğrenciler, Zeki Paşayı protesto etmekten, daha önce yapılan bir soruşturma nedeniyle tutuklu bulunan arkadaşlarının serbest bırakılması taleplerine kadar, çeşitli isteklerle okul yönetimini zorlamaya başlamışlardı. Aynı gün, Abdülhamid'in askeri okulları gözetim altına almakta kullandığı iki önemli isim, Mekatib-i Askeriye Müfettişi İsmail Paşa ile Mekteb-i Tıbbiye ders Nazırı Miralay Esat Bey azledilmiştir.⁶⁷⁹ Meşrutiyetin ilanıyla, Taşkışla'da muhakemesi devam eden öğrenciler, okula iade edilmişlerdi. Bu aslında kritik bir hataydı, bu öğrenciler militan karakteri ön plana çıkmış kişilerdi. Kısa süre sonra, öğrenciler arasında Ahrar Fırkasının propagandasını yapmak suretiyle, provokasyona başlayacaklar, okulda onarılması güç disiplin zafiyetine sebep olacaklardı.⁶⁸⁰

İttihat ve Terakki Cemiyeti, teşkil ettiği heyetler ve münferiden görevlendirdiği kişiler ile askeri okullara ziyaretler düzenlemeye başladı. Amaç askeri öğrencileri, 1908 İnkılabı hakkında bilinçlendirmek ve cemiyet lehine kazanmaktı. Harbiye'ye Erkân-ı Harp Kaymakamı, Osman Senai Bey (ERDEMGİL) gönderilmişti. Osman Senai Bey'in bilinçli hareketleri, öğrenciler tarafından takdir edilmişti.⁶⁸¹ Ancak, daha ilk günlerde başlanılan bu propaganda hareketi, her yerde aynı neticeyi vermedi. Edirne'ye 3'üncü Ordudan Erkân-ı Harp Yüzbaşı Giritli Hasan Ruşeni Bey (BARKIN), başkanlığında bir heyet görevlendirilmişti. Hasan Ruşeni, yapılan karşılama töreninden sonra, taşkın hareketler yaparak, Padişah'a hakaret edince, halk ve asker üzerindeki etkisi, arzu edilenin aksine çok olumsuz oldu.⁶⁸²

Edirne halkı bu kadar tahriki kaldıracabilecek durumda değildi. Benzer şeyler, İzmir'de ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde de meydana geliyordu. Edirne'de, ilk olumsuz tepkiler 01 Ağustos 1908'te asker arasında görüldü. Kim tarafından organize edildiği bilinmeyen kıt'alar, çeşitli sloganlar atarak kışlalarını terk etmişler, İstanbul'a gidip, padişahı görmek istiyorlardı. Subaylar, kıtalarına hâkim olamadılar. Çarıklı lakabıyla anılan Alaylı bir Kolağası tarafından idare ediliyorlardı.⁶⁸³ İnkılâba karşı ilk karşı hareket meydana gelmişti. Askerlerin, İstanbul'a gidip gelmesinin

⁶⁷⁹ Faik Reşit Unat, **II. Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi, Ali Cevat Bey'in Fezlekesi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1985, s.161

⁶⁸⁰ Kuran, **Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi**, a.g.e., s.99-102..99-102.

⁶⁸¹ Nazım, "*Harbiye'de Unutulmaz Bir Gece*", **Asker Mecmuası**, sayı: 1, 21 Ağustos 1324, s. 44.

⁶⁸² Apak, **a.g.e.**, s.31.

⁶⁸³ İnönü, **a.g.e.**, s.48-49.

önüne geçilemedi ancak, Çarıklı Kolağası Ömer ve beraberindeki elebaşıları tutuklanarak askeri mahkeme kararıyla Edirne meydanlarında asıldı.⁶⁸⁴ O dönemde, mevcut olan Edirne Harbiye'sinde de propaganda yapılmıştı. Bilinçsiz ve sebepsiz bir özgüvene sahip kişilerin yaptığı bu eylemler, öğrencilerin üzerinde de olumsuz etkiler bırakmıştı. Edirne Askeri Rüştîyesi öğrencisi olan, Selahattin YURTOĞLU hatıralarında bu olaya şöyle yer verir⁶⁸⁵:

“Kollarımıza birer kurdele bağlandı. Üstünde, Hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet yazılıydı. Her yerde konferans meraklıları bir kürsünün üstüne çıkıyor, avaz avaz bu kelimelerin manasını halka anlatmaya uğraşıyordu. Biz de şunu anlıyorduk: Bağıracağız, çağıracağız, çalışmayacağız, fakat kimse bize bir şey yapmayacak. Yemeklerimiz, elbiselerimiz eskisi gibi fena olmayacak.”

29 Temmuz 1908 Çarşamba, Zeki Paşa, okula geldiğinde, öğrenciler tarafından protesto edilerek, okula sokulmadı. Halk tarafından da tepkiyle karşılanan, Zeki Paşa, ertesi gün de tüm görevlerinden azledildi.⁶⁸⁶ Sınavları sona eren öğrenciler, bir an önce izine gönderildi.⁶⁸⁷ Son sınıf öğrencilerinin diploma töreni, 01 Eylül 1908'de yapılarak, Mülazım-ı sanilik rütbesiyle mezun edildiler.⁶⁸⁸

3.2.1. Harbiye'ye Sancak Verilmesi

Harbiye Nezaretinin, Sadaret Makamına yazdığı 10 Ağustos 1908 tarihli bir tezkire ile resmi yemin törenlerinde ve Padişahın okula geldiği zamanlarda kullanılmak maksadıyla, Hazine-i Hassa tarafından, Harbiye için, bir sancak imal edilmesi istenmişti.⁶⁸⁹ Sadaret tarafından uygun görülerek imal edilen sancak, 23 Ağustos 1908 tarihinde, Harbiye Nezareti Yaveri, Kaymakam Mustafa Bey tarafından, okula getirilmiş, Ders nazırı muavini Miralay Abdülatif Naci Eldeniz ve Talim Muallimi Kaymakam Fazıl Bey tarafından karşılanarak teslim alınan sancak, Mektep Nazırı odasında muhafaza altına alınmış, resmi tören için, talimhane

⁶⁸⁴ Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, s.225.

⁶⁸⁵ Selahattin Yurtoğlu, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı c.1**, Haz: İlhan Selçuk, Remzi Kitabevi, İstanbul,1976, s.32.

⁶⁸⁶ Coşar, **a.g.e. c.2**, s.22.

⁶⁸⁷ Kuran, **İnkılâp Hareketleri, a.g.e.**, s.506.

⁶⁸⁸ Ali Rıza ÜLGENALP (1324 - Sv.23) biyografisi, Betül Turan - Nurcan Aslan - Zafer Erzan, **Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri, c.2**, ATASE, Ankara, 2010. s.487.

⁶⁸⁹ BOA, **İ.HUS.**, 168/106 (H:20.07.1326).

meydanı belirlenmiştir. Tören, Mektep Nazır Vekili Ferik Osman Nizami Paşa'nın idaresinde, tüm öğrencilerin katılımıyla, icra edilmiştir. Son sınıf öğrencisi, Trabluslu Fazıl Efendi, sancaktarlık vazifesini üstlenerek, sağ ve solunda namzed sınıfından iki kılıklı Harbiyeli, piyade bölüğünden iki tüfekli muhafız, süvari bölüğünden iki kılıklı muhafız olduğu halde, talimhane meydanına getirilmiş, Osman Efendi, Rıza ve Pertev Paşalar ile okulun üst rütbeli subayları tarafından karşılanmıştır. Sancak Nazır vekili tarafından teslim alınarak, törene katılanlara hitaben, sancağın kutsiyet ve ulviyetine dair bir konuşma yapılmıştır. Bandonun, selam işaretini vermesiyle, tüm katılımcılar, "Padişahım Çok Yaşa" diye bağırılmışlar, müteakiben, Hamidiye Marşı çalınmış, Talim muallimi Fazıl Bey tarafından verilen komutla, Harbiye öğrencileri ve askerler geçit töreni icra etmişlerdir. Törenin bitimini müteakip, muhafaza için Mektep Nazır odasına götürülmüştür.⁶⁹⁰ Daha sonra, Mühendishane ve Bahriye Mektebi'ne de sancak verilmiştir.⁶⁹¹ Bu sancak, Harbiye'ye tarihinde verilen ilk sancaktı. Alaylara verilen bu sancağın, Harbiye'ye de verilmiş olması, okula verilen önemin bir göstergesi olmasının yanında, muhtemelen, kısa bir zaman sonra, alay kuruluşuna geçilmesinin planlanmasından kaynaklanmış olabilir.

3.2.2.İsmail Fazıl Paşa'nın Mektep Nazırlığı

30 Ağustos 1908'de, Tophane Müşirliğine Meclis-i Vükelâya dâhil olmamak kaydıyla Birinci Ferik Topçu Ali Rıza Paşa, Mekteb-i Harbiye Nazırlığına da Ferikliğe terfian İsmail Fazıl Paşa tayin edildi.⁶⁹²

Harbiye'nin Komutanlığı için, İsmail Fazıl Paşa hiç de uygun olmayan bir seçimdi. Asker kişiliğinden ziyade, siyasi kişiliği ön plandaydı. Geçmişte siyasi faaliyetleri sebebiyle, Yaverlik unvanı alınarak, 1884 yılında Erzincan'da sürgün edilmiş, 1901 yılına kadar burada görev yapmıştı.⁶⁹³ Harbiye'den sonra, 26 Mart 1909'da İzmir 14'üncü Redif Fırkası komutanlığına atanmıştır.⁶⁹⁴ Bu görevde iken, belediye seçimlerine müdahale etmiş, vilayet işlerine fazlasıyla karıştığından⁶⁹⁵, hükümet tarafından ikaz edilmiş, bölgeden uzaklaştırılarak, Adana Divan-ı Harb-i

⁶⁹⁰ **İkdam Gazetesi, Sayı: 5118**, 11 Ağustos 1324. (24 Ağustos 1908)

⁶⁹¹ **BOA, BEO.**, 3735/280111 (H:08.04.1328)

⁶⁹² **BOA, I.AS.**, 73/56 (H:07.08.1326)

⁶⁹³ **Cebesoy, a.g.e.**, s.17-18.

⁶⁹⁴ İsmet Türkmen, **İsmail Fâzıl Paşa – Askerî, Siyasî Hayatı ve Fikirleri (1856-1921)**, Altınpost Yayınları, Ankara, 2015, s.13.

⁶⁹⁵ **BOA, DH.MKT.**, 2870/53 (H:19.06.1327)

Örfi Riyaseti'ne gönderilmiştir.⁶⁹⁶ Bilahare Şam Valiliğine tayin edilmiş, ancak burada da muhalif tavırlarını devam ettirerek, Mısır'da yayınlanan el-Muazzam gazetesine, hükümetin, Havran'daki ıslahat ve icraatları aleyhinde bir mülakat vermiştir. Bu sebeple divan-ı harbe verilmiştir.⁶⁹⁷ 10 Nisan 1911'de Erzurum komutanlığına⁶⁹⁸, 25 Kasım 1911'de İzmir Mürettep Kolordu Komutanlığına, tayin edilmiştir.⁶⁹⁹ İsmail Fazıl Paşa, görevli olarak bulunduğu her yerde, sıkıntılar yaşamış, siyasi olaylara karışmıştır.

1909 Eğitim yılı başladığında, öğretmen ve dâhiliye subayları arasında değişiklikler yapılmış, ders içeriklerinde değişiklikler yapılarak, bazı yeni dersler ilave edilmişti.⁷⁰⁰ Eski ders kitapları, II. Abdülhamid dönemine ait olduğu gerekçesiyle yok edilmiş, henüz yenileri de basılmadığından, büyük eksikliklerle yeni döneme girilmişti.⁷⁰¹ Okulda büyük bir onarım faaliyeti de devam etmekteydi. Bu yüzden öğrencilerin çoğu okul dışında vakit geçiriyor, yat saatine kadar okula uğramıyorlardı. Tamamen bir otorite boşluğu oluşmuştu. Dersler yapılamadığından, okul idaresinin düzenlediği bazı konferanslarla yetiniliyordu.

İsmail Fazıl Paşa, Almanya'daki Harp Okullarındakine benzer şekilde, öğrencilerden oluşturulacak bir "Onur Kurulu" teşkil edilmesini emretti. Bu kurulun, hem idare heyetine yardımcı olacağını, hem de öğrencilerin ahlaki açıdan gelişimine katkı sağlayacağını düşünüyordu. Ancak, böyle bir dönemde yapılması gereken şey askeri disiplini tesis etmek olduğu halde, otoriteyi sarsacak, disiplini zaafa uğratacak teşkilatı kendi eliyle kurmuş oldu. Onur teşkilatı, kısa sürede, muhalif disiplinsiz öğrencilerin eline geçerek, sendika gibi çalışmaya başladı. Bundan sonra bozgunculuğun önü alınamadı.⁷⁰²

Öğretmen atamalarında da, ciddi bir basiretsizliğin olduğu kesindir. Okuldaki öğrencilerin disiplinsizliği yetmiyormuş gibi, Erkân-ı Harp Miralayı Ferid Cemal (MERSİNLİ/1311B-P.12), Erkân-ı Harp Kaymakamı Yusuf Rasih (ŞAHİNBAŞ

⁶⁹⁶ BOA, BEO., 3597/269745 (H:25.06.1327)

⁶⁹⁷ BOA, BEO., 3865/289830 (H:04.03.1329)

⁶⁹⁸ BOA, BEO., 3879/290870 (H:10.04.1329)

⁶⁹⁹ BOA, BEO., 3967/297490 (H:03.12.1329)

⁷⁰⁰ Tahsin Ünal, a.g.e., s.85.

⁷⁰¹ Kuran, *Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi*, s.113.

⁷⁰² Aynı yer.

/1311C-P.3) gibi Ahrar fırkasına yakınlığı bilinen subaylarla⁷⁰³, Piyade Yüzbaşı İsmail Canbolat gibi müfrit İttihatçılar, okulda öğretmen olarak bulunuyorlardı.⁷⁰⁴ Birinci Dünya Harbi döneminde, Levazımat-ı Umumiye-i Askeriye Reisi olan Mirliya Topal İsmail Hakkı Paşa da, o sırada, Kaymakam rütbesiyle Dâhiliye Müdürlüğü vazifesini yürütüyordu.⁷⁰⁵

II. Abdülhamid, baştan beri, yüksek okul öğrencilerine, bilhassa Harbiye'ye karşı şüphe ve güvensizlik hissediyordu. Karşılıklı güvenin tesis edilmesi maksadıyla, 1'inci Ordu Komutanı Mahmud Muhtar Paşa ve saray ileri gelenlerinin önerisiyle, Harbiye'nin bundan sonra Cuma selamlığına katılması planlandı. Harbiyelilerden bir tören bölüğü oluşturularak, tören için hazırlık yapıldı. Tören birliğinde yer alan Harbiyeliler, okul içindeki, provakatör öğrenciler tarafından yapılan telkinlere maruz kalmaktaydı. İkram edilen yiyeceklerin kabul edilmemesi, padişaha yönelik yapılacak iyi dilek temennilerine iştirak edilmemesi konusunda ikaz edilmişlerdi. İcra edilen ilk törende askerlerin alkışına iştirak etmeyerek, "Padişahım Çok Yaşa" şeklindeki tezahürata da katılmadılar. Bu konuda okul idaresi vasıtasıyla ikaz edildiler.⁷⁰⁶ 04 Aralık 1908'de ki Cuma selamlığı, Kurban Bayramına tesadüf etmişti. Harbiye tören bölüğü, Yıldız Sarayı Mabeyn Dairesinin karşısında yerlerini almıştı. Havanın soğuk olması münasebetiyle, tören birliklerine saray tarafından çay ve bisküvi verilmesi emredilmişti. Öğrenciler önceden yapılan telkinlerin etkisiyle, kendilerine yapılan ikramı reddettiler.⁷⁰⁷ Tören esnasında, yine tezahürata katılmayarak, saygısız tavırlar sergilediler. Bu tür protest hareketlerden rahatsız olan Abdülhamid, Harbiye'nin artık selamlık törenlerine katılmaması için emir verdi. İsmail Fazıl Paşa, Baş Kâtip Ali Cevat Bey vasıtasıyla, okulun harap durumda olmasına binaen, tamirat ve mefruşat ihtiyaçlarını karşılamak için, Abdülhamid'den 10.000 lira tutarında bir yardım talebinde bulunmuştu. Abdülhamid, "Hazineye bu kadar para bulunmadığını" söyleyerek ve teklifi reddetmiştir.⁷⁰⁸

Meydana gelen olay üzerine, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye 2'nci Reisi Ferik Salih Hulusi Paşa (KEZRAK/1301-P.1), okula gelerek incelemelerde bulundu.

⁷⁰³ a.g.e., s.114.

⁷⁰⁴ BOA, DH.MKT., 213/35 (H:12.08.1327)

⁷⁰⁵ Salnâme-i Askerî, Defa 14, s.1010.

⁷⁰⁶ Kuran, Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi, s.119.

⁷⁰⁷ "İsmail Baykal'dan Bir Hatıra", Kandemir, a.g.e. c.4, s.118.

⁷⁰⁸ Unat, a.g.e., s.20-24.

Öğrencilere ikazlarda bulunarak, askeri disiplini ve itaati bozacak her türlü davranışın şiddetle cezalandırılacağını bildirdi.⁷⁰⁹ Öğrencilerin tavırlarından, rahatsız olan sadece Abdülhamid değildi. Ordunun üst komuta kademesi ile İttihat ve Terakki Cemiyeti de, artık kuşkulanmaya başlamıştı.⁷¹⁰

Elebaşı durumundaki öğrenciler, çoğunlukla geçmişte siyasi faaliyetleri sebebiyle takibata uğramış olanlardı. Grup içi normları, provakasyon maksadıyla kullanarak, öğrencileri yönlendiriyorlardı. Öğrencilerin çoğunun, neye alet oldukları konusunda hiçbir fikirleri yoktu. Bu dönemde, Erzurum, Bağdat ve Şam Harbiyeleri kapatıldığından, bu okulların 1'inci ve 2'nci sınıf öğrencileri İstanbul'a nakledilmişti. Bu durum kargaşayı bir kat daha artırmıştı.

Bu olaydan sonra, iyice cüretkâr davranışlar göstermeye başlayan öğrenciler, ders müfredatında değişiklik yapılması, yabancı dil öğretimine önem verilmesi, sınavsız üst sınıfa geçiş hakkı tanınması ve bazı idarecilerle öğretmenlerin değiştirilmesi talepleriyle 25 Ocak 1909'da Harbiye Nezaretine iki temsilci gönderdiler. Usulsüz müracaat ve isteklerde bulunan öğrenciler, derhal tutuklanarak Bekirağa bölüğüne hapsedildiler. Ertesi günü bir grup öğrenci, Mektep Nazırı İsmail Fazıl Paşa'ya çıkarak, iki arkadaşlarının serbest bırakılmalarını istediler. Okul içinde ayaklanma başlayarak, dersler boykot edildi.⁷¹¹ Arkadaşlarının serbest bırakılması maksadıyla, Harbiye Nezaretine gönderilen öğrenciler de tutuklandı. Ahmed Bedevi Kuran, yaptıkları eylemin sebeplerini, *“Eski dönemden kalan birkaç öğretmenin değiştirilmesi, öğretmen kadrolarının tamamlanması ve kitap eksikliklerinin giderilmesi”* gibi masum gerekçelere dayandırarak, sanki meşruymuş gibi göstermek istese de, aslında olayın makul görülebilecek hiçbir tarafı yoktu.⁷¹²

27 Ocak'ta öğrenciler, şikâyetlerini ve arabuluculuk isteklerini içerecek şekilde toplu bir dilekçe hazırlayarak, Meclî-i Mebusan Reisi Ahmed Rıza Bey'e başvurmaya karar verdiler. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye 2'nci Reisi Ferik Salih Hulusi Paşa (KEZRAK), beraberinde, Taşkışla Komutanı Miralay Esad Bey olduğu halde, tahkikat için okula geldi. Avcı Taburlarına da okulun etrafını kuşatma görevi verilmişti. Öğrencilere, *“Ordunun ruhunun, emirler ve kanunlara itaat olduğu, tahsil*

⁷⁰⁹ Kuran, **Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi.**, s.121.

⁷¹⁰ **a.g.e.**, s.120.

⁷¹¹ Coşar, **a.g.e. c.2**, s.145.

⁷¹² Kuran, **Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi**, s.122-124.

sebebiyle burada oldukları, ders programları ve okulun idaresiyle ilgili hususlarda yorum yapamayacakları, isteyenin okuldan çıkıp gidebileceği” söylendikten sonra, kendilerine düşünmeleri için Cuma akşamına kadar süre verildi. 28 Ocak perşembe günü öğrenciler izne çıkmaya hazırlanırken, Dâhiliye müdürü Topal İsmail Hakkı Bey, üst araması yapmak istedi. Amaç, meclise verilecek dilekçe ve yasak evrakların ortaya çıkarılmasıydı. Öğrencilerin üst aramasına izin vermeyerek karşı koyması neticesinde, karışıklık başladı ve idare silah kullanmak mecburiyetinde kaldı. Öğrenciler Mektep Nazırı ile bazı öğretmenlerin istifasını talep ediyorlardı. Okul boşaltılarak öğrenciler izne çıkarıldı. Aynı akşam iki öğrenci, Meclis-i Mebusan’a giderek Ahmed Rıza Bey’e isteklerini içeren dilekçeyi verdiler. Ahmet Bedevi Kuran, hatıralarında bu öğrencilerin, kendisi ve İsmet Darende, olduğunu yazmaktadır.

29 Ocak 1909 Cuma günü, İzin dönüşünde, 3’üncü Avcı Taburu Komutanı Erkân-ı Harp Binbaşısı Mehmed Remzi Bey’i (AVCI/1313-P.11) karşılarında buldular. Remzi Bey tarafından, kendilerine verilen sürenin dolduğu bildirilerek, “*İki gün önce okunan emir metnine uygun hareket edip etmeyecekleri*” soruldu. Olumlu cevap verenler, okul imamı önünde “Komutanlarına ve okul nizamnamelerine kayıtsız şartsız itaat edeceklerine” dair yemin ettirilerek okula alındı. Reddeden ve elebaşı oldukları değerlendirilen 60 kişi tutuklandı. Okula dönmeyen 100 öğrencinin de okuldan ilişkileri kesildi.⁷¹³ Tutuklanarak, Bekirağa Bölüğüne götürülen öğrencilerin, Divan-ı Harpte bir ay süren muhakemeleri sonucunda, öğrencilerin büyük bir kısmının, mahkûm edilerek, sürgüne gönderilmelerine karar verildi.⁷¹⁴ Ahmed Bedevi Kuran, her ne kadar kendisini liderlerden biri olarak göstermeye çalışsa da, beraat ederek okula iade edilenlerden birisidir. İsyanın gerçek elebaşları, Darendeli İsmet ve Gazze’li Cemal idi. Bu öğrenciler, Fizan’a sürülmüşler, Trablusgarp harbi sırasında, vazife alarak fedakârlıkları görüldüğünden, harp zamanı subay olarak istihdamları uygun bulunarak, affedilmişlerdir.⁷¹⁵ Darendeli İsmet, Cumhuriyet döneminde de siyasi suçlara karıştığından, Şeyh Sait Ayaklanması

⁷¹³ Unat, a.g.e., s.177.

⁷¹⁴ BOA, İ.AS., 89/7 (H:24.07.1327)

⁷¹⁵ BOA, İ.HB., 115/40 (H:23.06.1330)

sonrası kurulan İstiklal mahkemesince yargılandı, “Vatana İhanet” suçundan idama mahkûm edilerek, 16.08.1925 tarihinde asıldı.⁷¹⁶

3.2.3. Orduda Subaylar Arasında Bölünmeler

II. Meşrutiyetten sonra, Osmanlı ordusunun subayları arasında, birlik ve beraberlik sağlanamamış, birçok açıdan bölünmüşlerdi. Mekteplilik veya alaylılık, etnik açıdan farklılık, yurt dışı eğitim durumu ile siyasi görüş farklılıkları bunlardan bazılarıydı.⁷¹⁷

Kara ve Deniz Kuvvetleri’ndeki subayların büyük bir kısmı kıtadan ve erlikten yetişme subaylardı. Bunların birçoğu okuryazar değildi. Değerleri, kıtadaki cari işlerdeki tecrübeleri ile erlikten yetişme olduklarından, efradın psikolojilerini iyi bilmelerinden kaynaklanıyordu. Ancak, alaylı subayların tamamı da böyle değildi. Herhangi bir yüksek okuldan mezun olmak da mektepli sayılmak için kâfi değildi. Aralarında mülkiye ve yurt dışındaki harp okullarından mezun olanlar dahi vardı. Mektepli olmanın en önemli ayırt edici niteliği, yurt içinde askeri meslek eğitimi veren bir okuldan mezun olma şartıydı. Bu konu “Tavsiye-i Rütbe” kanunuyla çok açık bir şekilde ortaya konulmuştu. Bunu açıklamak için verilebilecek en iyi örnek, Gazi Ahmed Muhtar Paşa’nın oğlu olan Mahmud Muhtar Paşa’nın durumudur. Kendisi Galatasaray Lisesinden, Alman Harp Okulundan ve Harp Akademisinden mezun olmuş, bir erkân-ı harp subayıydı. 1909’da Türk Harp Akademisinden mezun olmadığı gerekçesiyle, “Erkân-ı Harplik Unvanı” geri alınarak, rütbesi, Feriklikten, Miralaylığa düşürülmüştü.⁷¹⁸

Gerek kültür ve gerekse de kuşak bakımından birbirine tamamıyla zıt olan iki grup arasındaki gizli rekabet ve geçimsizlik, daha meşrutiyetten çok önce başlamış, meşrutiyetten sonra da anlaşmazlık derinleşerek devam etmiş, nihayet açık bir şekilde hissedilir hale gelmişti. Alaylılar, mekteplileri kendi mevkilerini gasp eden geleceklerini karartacak rakipler olarak görüyorlardı. Mektepliler, alaylıların mesleki yetersizliklerinden, enerjik olmamalarından, yeniliklere karşı muhalefetlerinden, şikâyetçiydiler.

⁷¹⁶ Aydemir, a.g.e., s.372.

⁷¹⁷ Moreau, a.g.e., s.204.

⁷¹⁸ Emine Fuat Togay, **Bir Aile Üç Asır**, Çev: Şeniz Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015,s.92-93.

“Harbiye’den yetişen subaylar, kültürel ve teorik bakımdan, alaylı subaylar ise pratikte kuvvetliyidiler” yargısı, çoğu zaman yanlış anlaşılmış, sıkça tekrarlanan klişe bir ifadedir.⁷¹⁹ Alaylıların, kıt’adaki meslek yaşamlarında taktiğe dair esasları, mevzuatı iyi takip ederek, kendi kendilerini mesleki alanda yetiştirdikleri, mükemmelen bir birliğe komuta edebilecekleri sonucu çıkarılmamalıdır. “Kuvvetli yanları” olarak vurgu yapılan alanların, birliklerin taktik sevk ve idaresini, mesleki bilgi birikimini kapsamadığı bir gerçektir. Bunlar her devlet kurumunda benzerlik gösteren cari işlerdir. Karşılama, uğurlama, ağırlama, kışanın tertip düzeni gibi, bir muharebenin sevk ve idaresinde hiçbir anlam ifade etmeyen teferruattan ibarettir. Tüm bunlara “Entrika, gayri resmi yapılara dâhil olma, göz boyama, iltimas, çıkar ilişkileri kurma, dini duyguları istismar edebilme” gibi yetenekleri de ilave etmek gerekir. Askeri okullarda bu tür kavramların öğretilmesi mümkün olmayacağı gibi, yozlaşmayı ifade eden değerlerinin yokluğu da bir kayıp değildir.

Subayların kendi aralarındaki çatışmaları erlere de yansıyor, özellikle alaylılar, onları kendilerine destek olacak bir taban olarak gördüklerinden, propaganda onlara da yöneliyordu. Bu ordunun temel değerlerinden birisi olan silah arkadaşlığını, birlik ve beraberliği imkânsız hale getiriyordu. Bu çekişme, 31 Mart olayında zirveye çıkacak, alaylıların tavsiyesiyle çözüme kavuşacaktır.

Bir diğer husumet ve çekişme konusu da “Erkân-ı Harplik” idi. Bunlar, hem mektepli sınıf subayları, hem de alaylılar tarafından sevilmiyorlardı.⁷²⁰ Beraber mezun oldukları sınıf arkadaşlarından, en az iki rütbe öne geçmiş, kıt’a tecrübesi olmadan idareci konumuna gelen, çabuk terfi eden erkân- harpler tenkide uğruyorlardı. Okuldan yüzbaşı rütbesiyle mezun olarak çıkarak, çoğunlukla karargâhlarda istihdam edilmeleri, kıt’a hayatı ile ilgili bilgilerinin yetersiz kalmasına ve askerin halet-i ruhiyesini tanımada eksikliğe yol açıyordu.⁷²¹ Bu tepkiler üzerine, 1909’da yılında erkân-ı harp seçim usulü değiştirilerek, yeni kurulan “Harp Akademisi”ne kıt’adan sınavla öğrenci alınmaya başlanmıştır. Bu geçiş,

⁷¹⁹ Çakın - Orhon, a.g.e., s.262.

⁷²⁰ Selâhattin Karatamu, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihî, III. Cilt, 6’ncı Kısım, (1908 - 1920)**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1996. S.105.

⁷²¹ Hurşid Paşa, **31 Mart İhtilali’nin Tarihçesi**, Haz: Hakan Özdemir, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019, s.60.

birçok subay tarafından “Terakki” olarak algılanmıştı.⁷²² Bunun yanında, Erkân-ı Harbiye sınıflarından mezun olup, ancak kontenjana giremeyerek, erkân-ı harp olamamış, “mümtaz subaylar” ile “Erkân-ı Harpler” arasında da bir çekişme mevcuttu. Meşrutiyetin ilanından sonra, 3’üncü Orduda bu gruplar arasında, basın yayın organları üzerinden bir polemik yaşanmaktaydı. Erkân-ı Harplerin her rütbede, bir kıt’a komuta etmeleri konusunda alınan karar, mümtazları kendi terfilerine engel olması ihtimaline binaen rahatsız etmişti. K1’ta subaylarının öne sürdükleri itirazlar, Meclis-i Mebusana kadar intikal etmişse de zararlı bir sonuca neden olmadan kendiliğinden kapanmıştır.⁷²³

Almanya’da eğitim gören subaylar da kendi aralarında bir grup teşkil etmişlerdi. Kendilerini diğer subaylardan üstün görüyorlar, Almanlarla olan ilişkileri ve kendi aralarındaki dayanışmaları sebebiyle, imtiyazlı bir grup haline gelmişlerdi. Almanya’da eğitim görmek, mesleki gelişim için ciddi bir üstünlük sağlamaktaydı. Bu her şeyden önce, sürekli İstanbul’da kalarak, yurt dışı irtibatının devamını sağlıyor, daha iyi maddi imkânlar elde ediyorlardı. Yabancı dil bilmeleri sayesinde, karargâhlarda ve okullarda görev alıyorlar, hızlı terfi ediyorlardı. Harbiye Nezaretinde ve Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisliğinde, tüm kritik görevleri ellerinde tutuyorlar dolayısıyla, rütbeleriyle uyumlu olmayan bir güce sahip bulunuyorlardı. Meşrutiyetin ilanından sonra, tepki çeken bu konular açıkça tartışılmaya başlanmıştı. Bu konuda 3’üncü Orduda yeni kurulan “Subay Kulüpleri” başı çekiyordu. Tepki öylesine büyüktü ki, Üsküp’teki subay kulübünde, bazı kararlar alınmıştı. Almanya’da eğitim gören subaylar hakkında, ortak bir kanaat oluşmuştu. “*Bunlar, imtiyazlı durumlarının bilincinde olarak, süratle terfi edeceklerini bildiklerinden, yurt dışında başka işlerle uğraşmışlar ve kendilerini tamamiyle askeri eğitime vermemişlerdir. Bilgisizlikleri memleket için tehlike arz etmektedir.*” 3’üncü Ordunun subaylarına göre, mevcut şartlar içinde dış ülkelere eğitim için subay gönderilmesi de bir mecburiyetti. Bu sebeple de Avrupa askeri okullarına, subay gönderilirken, fırsat eşitliğine ve adalete dikkat edilmeliydi. Gönderilenler devlet hesabına okumalı, kendi nam ve hesabına, ücretini karşılayarak tahsil görmek isteyenlere de kolaylık sağlanmalıydı. Daha, önce yurt dışında eğitim görerek haksız terfi edenlerin de

⁷²² İnönü, **a.g.e.**, s.28-31.

⁷²³ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s.69.

rütbeleri geri alınmalıydı. Bu ayrıcalıklı kitlenin, Meşrutiyetin ilanında hiçbir görev almadıkları da özellikle vurgulanıyordu.⁷²⁴

Ordu içinde, hangi sınıftan olursa olsun, ayrıca bir de kuşak çatışması vardı. Ordunun binbaşidan yukarı kademesi, genç subaylar tarafından beğenilmiyor, çoğunlukla eleştirilere konu oluyorlardı. İsmet İnönü, hatıralarında, maiyetinde görev yaptığı Nazım Paşa'dan bahsederken şöyle der:⁷²⁵

“O zaman kaç yaşında olduğunu tahmin edemem. Ancak biz genç hayalimizde bütün istibdat devri generalleri ve devlet adamlarını vakti geçmiş, pek yaşlı insanlar zannederdik. Hayat faaliyeti işareti olarak ifrat ile beslenmenin arızaları ile Sultan Hamit ricali ekseriyetle çok yıpranmış görünürlerdi. Bugünkü tahminlere göre çoğunun 60 yaşında bile olmadıklarını zannediyorum.”

Genç subayların büyük çoğunluğu aynı düşünceleri paylaşıyordu. Atatürk de aynı fikirdeydi. 1908 yılında Selanik'teki Askeri Kulüpte, Binbaşı Cemil Bey tarafından, subaylara verilen bir konferans sonrasında, İnkılâbı ikmal etmenin gerekliliğini vurguladıktan sonra, binbaşı ve üst rütbedeki tüm subayların emekliye sevk edilmesi gerektiğini söylemişti.⁷²⁶ İttihat ve Terakkiye mensup subayların, idaredeki tecrübesizlikleri sebebiyle uzun süre bu fikirler eylem safhasına konulamamıştı. Enver Paşa'nın harbiye nazırı olmasından sonra, Balkan Harbi'nin yarattığı etkilerden de faydalanılarak, 1914'e kadar bu tavsiye kademe kademe gerçekleştirilmiştir. Enver Paşa, tavsiye hareketinin gerekçesini, Meclis-i Mebusan'da, 1330 Yılı Harbiye Nezareti Bütçesi tartışılırken şu şekilde açıklamıştı.⁷²⁷

“Efendiler, Ordumuzun son uğradığı felaketi hepimiz biliyoruz, bu felaketten bir müddet geçtikten sonra vazifeyi deruhte ettim. Maksat Orduyu, bir daha böyle bir hale uğratmamak için, tanzim etmek ve bir de geçirdiği bu kara günlerin acısını çıkarmaktı. İşte bu vazife ile muvazzaif olarak yapılmış olan icraatı gazetelerde takip etmişsinizdir. Bazı arkadaşları tabii istemeyerek de ordudan çıkarmaya mecbur oldum. Çünkü otuz kırk sene evvel mektepten çıkmış ve bu müddet zarfında sırf devri

⁷²⁴ Coşar, a.g.e., s.148.

⁷²⁵ İnönü, a.g.e., s.61.

⁷²⁶ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, İş Bankası Yayınları, İstanbul,2009,s.97-98.

⁷²⁷ **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (İçtima-ı Fevkalâde) 35'inci İnikad**, Devre: 3, C: 2 İçtima Senesi: 1, 03 Temmuz 1330.

sabıkını seyyiatı idaresi neticesi olarak bir şey öğrenmemeye mahkûm olmuş yani çalışmamış olan arkadaşlara yeniden Kolordu ve fırka kumandanlığı vazifesini öğretmek hiç kimsenin iktidarı dâhilinde değildir. Onun için onları ordudan çıkarmaya ve yerlerine her halde çalışmaya sevk edilince çalışıp bir şey öğrenebilecek arkadaşları ikame etmeye mecburiyet hâsıl olmuştur.”

Meşrutiyetin ilânını sağlamakta az veya çok gayreti ve emeği görülmüş olan genç subaylar, kendilerini birdenbire politika içine yuvarlanmış buldular. Politik faaliyetler, üst ve ast arasında orduyu ayakta tutan geleneksel saygıyı ve silah arkadaşlığını yok etmiş, askerî disiplini bozmuştu. Meşrutiyetin daha ilk günlerinden başlayarak, astlarla üstler arasında derin bir uçurum oluşmuştu. Birçok yerlerde üstlere ve amirlere karşı yapılan çirkin ve yakışsız davranışlar, silâhlı kuvvetlerin yapısını sarsmıştı. Bir Ferik’in bir kolağası tarafından rütbelerinin sökülmesi, bir ordu komutanına subaylar topluluğu tarafından yemin ettirilmesi gibi olaylar, kamuoyu nezdinde ordunun itibarını sarsmıştı. Subayların siyasetle uğraşmaya başlamaları, ülke için büyük bir tehlike olmuştu. Bu tehlikede, Türk Ordusu’nda bulunan muhtelif ırk ve milletlerden olan subayların da aykırı hareketleri söz konusu idi. Bu subayların amaçları, yalnız siyasî partilere girip memlekette bir iş görmek değil, daha ziyade bu partileri kalkan yaparak, kendi millî davalarını gerçekleştirmekti. Özellikle Arnavut kökenlilerin, Ahrar Fırkasının da desteğiyle, “Halaskar Zabitan” adı altında birlik olarak, Kosova’da Arnavutluk ayaklanmasını başlatmaları, Balkan Harbi öncesinde, devletin bekası açısından, ciddi bir tehlike oluşturmuştu.⁷²⁸ Arap kökenli subaylar arasındaki, milliyetçilik hareketi de bu dönemde gelişmeye başlamıştı.⁷²⁹ Artık, ne İttihat ve Terakki Cemiyeti subaylara, ne de subaylar, Cemiyet’e söz geçirebiliyordu.⁷³⁰

Askeri disiplin, iki kez kodlanmış bir disiplindir. Askerlerin sadece kanuni mevzuata ve komutanların emirlerine itaat etmeleri yetmez. Çünkü askeri birliğin sağlamlığını ve muharebeye hazır olmasını sağlamak için, arkadaşlık grupları içinde

⁷²⁸ Karatamu, **a.g.e.**, s.102.

⁷²⁹ Rıfai Yücel, **a.g.e.**, s.55-90.

⁷³⁰ Cebesoy, **a.g.e.**, s.134.

de olumlu sosyal denetimin sürdürülmesi ve askerler arasında etkili silah arkadaşlığı bağının kurulması ve birlik ruhunun yaratılması şarttır.⁷³¹

3.3. 31 Mart Vakası Okula Yansımaları

31 Mart olayı öncesinde, çeşitli gruplar arasındaki gerilim doruğa tırmanmıştı. Alaylı subayların, emekli edilerek, kadro haricine çıkarılacağı konusundaki dedikodular sebebiyle, Alaylı subaylar tarafından, toplu eylemler yapılmaya başlanmış, gazeteler vasıtasıyla da, polemikler gelişmeye başlamıştı. Yeni rejime muhalif olan herkes, gelişecek bir hareketi kendi lehine kullanmaya çalışıyor, orduda subaylar aleyhine yazılar yayımlanıyordu. Bu faaliyetler, muhalif Ahrar fırkası lideri, Prens Sabahattin tarafından destekleniyordu. Bu sıralarda ortaya çıkan Derviş Vahdeti, “*Askerin ve onların haklarının tek savunucusunun kendisi*” olduğunu iddia ederek, Volkan Gazetesi aracılığıyla, İttihat ve Terakki ile mektepli subaylar aleyhine propagandaya başlamıştı. Derviş Vahdeti, program ile nizamnamesini bu esaslar üzerine bina ettiği “İttihadi Muhammedi Cemiyeti”ni kurmuştu. İkdam gazetesi de muhalif bir tavır takınarak, yeni rejime ve orduya yönelik yıkıcı propagandaya aracılık ediyordu. Bu propagandalar, yavaş yavaş etkisini göstermeye başlamış, efrad (erbaş ve erler ile astsubaylar) arasında kıpırdanmalar meydana gelmeye başlamıştı. İlk hareket 29 Mart 1909’da Yıldız’daki Sarıklı Zuhaf Taburunun askerleri arasında meydana gelmişti. Bu birliğin erlerinin başka birliklere dağıtılması, yerlerine Türk erlerinden oluşan birliklerin getirilmesi planlanmıştı. Bu birliğin hareketine, Fesli Arnavut Zuhaf Taburu da katılmıştı. Kalkışmanın hemen sonrasında kışla isyancılar tarafından ele geçirilmiş, subaylar uzaklaştırılmıştı. İsyan girişimi, aynı günün akşamı, 2’nci Tüm.K. Cevat Paşa (ÇOBANLI) tarafından, çeşitli nasihatlerle yatıştırılmıştı. Sonrasında hareketlerin bastırılması, Makedonya’dan getirilen Avcı taburları vasıtasıyla olmuştu. Aynı dönemde donanma erleri arasında da itaatsizlik eylemleri görülmeye başlanmıştı. Volkan gazetesi, sürekli şikayet ve bozgunculuk içeren asker mektuplarını yayınlıyor, itaat ve disiplini bozucu yayınlarına devam ediyor, özellikle kışlalara ulaşmaya çalışıyordu. Bu dönemde, İttihat ve Terakki’nin dışında kalmış olan bazı eski siyasi kişilikler de,

⁷³¹ Bröckling, a.g.e., s.25.

“Fedakâran-ı Millet Cemiyeti”ni kurmuşlar muhalefet etmek adına, askerleri kışkırtmaktan geri kalmıyorlardı. Alaylı subaylar ve efrad, çeşitli gruplar tarafından kullanılmak istenen birer kukla haline gelmişlerdi. Bu isyan hareketi, kaos ortamı yaratmak için her muhalif grup tarafından desteklenmekteydi.⁷³² Orduda, Meşrutiyetin ilanının heyecanıyla, subaylar siyasi işlerle meşgul olduğundan, kışlalarda eğitime ve erlerin terbiyesine önem verilmiyor, genç subaylar kışlalara uğramıyorlardı. Erler başıboş bırakılmış, kışlalara giren çıkan siviller askeri kışkırtıyorlardı. Subayların siyasetle uğraşması sonucunda, askerlerin komutası çavuşların yönetimine terk edilmiş, kışlalarda, disiplin tamamen ortadan kalkmıştı.⁷³³

6 Nisan 1909’da Serbesti Gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey’in öldürülmesi gerilimi son haddine getirmişti. Muhalifler, mağdur olduklarından bahisle cesaretlerini oldukça artırmışlardı. Cenaze töreni, siyasal bir gösteriye dönüşmüştü.

13 Nisan 1909 günü, Pazartesiye salıya bağlayan gecenin yarısında, Taşkışla’da bulunan 4’üncü Avcı taburuna mensup askerlerin ayaklanmasıyla, 31 Mart kalkışması fiilen başlamıştı. Uzun süredir devam etmekle olan tahrik ve teşvikler hedefe ulaşılmıştı. Ayaklananlar, ittihat ve Terakki’nin çok güvendiği ve bunun için Selanik’ten özellikle getirttiği askerlerdi.⁷³⁴ Avcı taburları, Balkanlarda komitacı takiplerine katılmış, meşrutiyetin ilanı sürecinde dağa çıkmış, çatışma tecrübesine sahip, siyasi olaylara da bulaşmış birliklerdi. Hareketin görünürdeki lideri olan, 4’üncü Avcı Taburu, 1’inci Bölük Başçavuşu Erzurumlu Hamdi⁷³⁵, 1908’de Kolağası Niyazi Bey’le dağa çıkanlardan birisiydi.⁷³⁶ İsyân, önce donanma askerine, kısa sürede de İstanbul’daki tüm kışlalara sirayet etmişti. Subayların emir-komutası ortadan kalkmış, kontrolü ele geçiren isyancılar, sokaklarda ittihatçı ve mektepli subay avına başlamışlardı. Hurşid Paşa komuta heyetinin zafiyetini şöyle yorumlar:⁷³⁷

⁷³² Coşar, **a.g.e. c.2.**, s.205-236.

⁷³³ Hurşid Paşa, **a.g.e.**, s.132-133.

⁷³⁴ Coşar, **a.g.e. c.2.**, s.240.

⁷³⁵ Mahir Said Pekmen, **31 Mart Hatıraları (İsyân Günlerinde Bir Muhalif)**, Haz: Hasan Babacan, Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013. s.108.

⁷³⁶ Kuran, **Harbiye Mektebi’nde Hürriyet Mücadelesi**, s.145.

⁷³⁷ Hurşid Paşa, **a.g.e.**, s.60.

“Askerin isyan zamanında, erkân, ümerâ ve bilhassa zabîtânın umumu birden sakat oldu. Kıt’aat-ı Askeriyyenin cümlesi birden, emirsiz zabitsiz kalarak ihtilalin yayılmasına sebebiyet verildi. O sırada bir alayı oluşturabilecek zabit vardı.”

31 Mart olayı ortaya çıktığında, Harbiye’de, öğrenciler imtihanlara hazırlanmaktaydılar. Olayların başlaması üzerine eğitim ve öğretim durdurularak, derslere ara verilmiş, emniyetin sağlanması ön plana geçmişti. Asi askerlerin okulu basarak ele geçirmeleri ihtimaline karşı emniyet sistemi takviye edilmiş, öğrencilere silah dağıtılmış, nöbet yerleri askerlerden alınarak öğrencilere verilmişti. Ancak, Ahrar Fırkasının öğrenciler üzerindeki etkisi, daha önce yaşanan olaylardan bilinmekteydi. Yönetim kademesi, öğrencilerin isyancılar lehinde harekete dâhil olmalarından endişe ediyordu. Bu endişe, 1’nci Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa tarafından da hissedilmiş olmalı ki, ikinci gün Abdülkadir isminde bir yüzbaşı okula gönderilmiş, *“Harbiye’nin isyanı bastırmaya taraftar olup olmadığı”* sorulmuştur. Mektep Nazırının *“Harbiye talebesi emir bekler”* diye cevap vermesine rağmen, okul hakkında şüphenin devam ettiği bellidir. İsyanın üçüncü gününde Mahmud Muhtar Paşa, *“Hareket ordusu geliyor. Artık bizim tedbirimize lüzum kalmadı”* diye haber göndermiştir.⁷³⁸ Ahmed Bedevi Kuran hatıralarında, Celal (Preveze), Abdullah (Basra) adlı arkadaşlarıyla, ertesi gün geceleyin gizlice, dışarı çıkarak isyancılarla irtibat kurduklarını yazar. Kuran, döneme ilişkin rolünü abartmak, liderlerden biri olduğunu ısrarla vurgulamak eğilimindeyse de, öğrencilerin isyancılarla irtibat kurma teşebbüsünde bulundukları konusunda şüphe yoktur. Ahmed Bedevi Kuran, bu irtibat teşebbüsünün maksadının, olaylar hakkında bilgi sahibi olarak, daha sağlıklı tedbirler almak olduğunu söylese de inandırıcılığı zayıftır. Sonraki günlerde de, öğrenciler, Mizancı Murad ve Muhalif Serbesti Gazetesi sahibi Mevlanzade Rifat Bey gibi isyanın müşevvikleri ile görüşmüşlerdi. Bu arada, isyancı askerlerin liderlerinden Hamdi Çavuş da öğrencilerle irtibat kurdu. Bizzat okula gelmek suretiyle, öğrencilerin hareketlerine katılmasını istedi.⁷³⁹ Katı taassubun etkisinde, mektepli subay düşmanlığı yapan bir grubun liderinin, kolayca okula girmesi ve görüşmesi elbette olağan bir durum değildir. Okula ne gibi bir saikle gelmiş olursa olsun, okuldaki potansiyeli fark etmiş olmalıdır. Ahmed Bedevi

⁷³⁸ Tahsin Ünal, a.g.e., s.85-86.

⁷³⁹ Kuran, **Harbiye Mektebi’nde Hürriyet Mücadelesi**, s.137-142.

Kuran’a göre, Hamdi Çavuş, “*Vaktiyle Taşkışla’daki askerler tarafından mektebin kuşatılmış olmasını, hükümet aleyhine harekete geçilmesi*” için bir vesile kabul ediyordu.

3’üncü ve 2’nci Ordulardan teşkil edilen Hareket Ordusu, intikale başlayarak, Çatalca’ya kadar gelmişti. Kısa bir hazırlıktan sonra, 24 Nisan 1909’da İstanbul’da kontrolü sağlamak ve isyanı bastırmak maksadıyla harekete geçildi. İstanbul’da asayişin temin etmek için görev bölümü yapılmış, çeşitli müfrezeler teşkil edilmişti. Edirne’deki 2’nci Ordudan teşkil edilen Mirliya Şevket Turgut Paşa komutasındaki mürettep tümenin görevi, Şişli karakolundan geçecek şekilde, Silahtarağa’dan hareketle, Darülaceze, Şişli ve Harbiye bölgesini isyancılardan temizlemek, sefaret ve konsoloslukların emniyetini almayı müteakip, Yıldız Sarayını ele geçirmektir.⁷⁴⁰

Erkân-ı Harbiye Reisliğini, Kazım Karabekir’in üstlendiği mürettep tümen, Taşkışla’yı çatışarak ele geçirdikten sonra, Harbiye’de karargâhını tesis etti. Harbiyelilerin bir kısmı, yabancı elçiliklerin emniyeti için Beyoğlu bölgesinde görevlendirildi. Bu bölüklerden birisi, Taksim Meydanında bulunan topçu kışlasının yanından geçerken asi asker tarafından esir alındılar. Hareket Ordusunun kontrolü tesis ederek ayaklanmayı bastıracağına anlaşılmaması sebebiyle isyancılar ümitsizliğe düşerek, elim bir hadise meydana gelmeden Harbiyelileri serbest bıraktılar.⁷⁴¹ 26 Nisan 1909’da Yıldız’a yapılan harekâta, Harbiye öğrencilerinden oluşturulan tabur da katıldı. Harbiye binası bir müddet, yakalanan asi askerler ile kışkırtıcıların, tutuklu bulundurulması maksadıyla kullanıldı.⁷⁴²

İsyanın bastırılmasından sonra, Harbiye öğrencileri, bir müddet daha merkezi noktalarda emniyeti sağlamak, elçilikleri, bankaları ve diğer önemli ofisleri korumakla görevlendirilmişti. Görevlerini layıkıyla yerine getirerek, halk nezdinde büyük beğeni toplamışlardı. Sonrasında yapılan kutlamalarda, askeri birlikler tören geçişi yapmış, Harbiyelilerin oluşturduğu tören kıt’ası, halktan büyük ilgi ve sevgi görmüştü.⁷⁴³

⁷⁴⁰ Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, s.270-271.

⁷⁴¹ Kuran, *Harbiye Mektebi’nde Hürriyet Mücadelesi*, s.143.

⁷⁴² Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, s.275-276.

⁷⁴³ W.M. Ramsay, *İsyan Günlerinde İstanbul*, Haz: Selim Ahmetoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019, s. 144-149.

Ancak, durum görüldüğü gibi değildi, isyan hadisesi esnasında, bir kısım öğrencilerin şüpheli hareketler sergilemeleri sebebiyle, okulda geniş çaplı soruşturma başlatıldı. Ahmed Bedevi Kuran'ın da aralarında bulunduğu 15 kişi tutuklanarak, Bekirağa Bölüğüne hapsedildi. Muhakeme neticesinde 5 kişi, sürgüne gönderilmiş, diğerleri de neferlikle alaya çıkarılmıştır.⁷⁴⁴

Siyasi oluşumların müdahale ve kışkırtma gerekçelerini bir kenara bırakırsak, 31 Mart isyan girişimi, dünya tarihinde, çeşitli yerlerde meydana gelen tüm asker isyanlarının genel karakterini taşıyordu. Ulrich Bröckling'in 18. yüzyılda Almanya'da meydana gelen bir asker isyanını tanımlarken kullandığı tüm özellikler, bunun için de geçerliydi.⁷⁴⁵

“... Bu isyana, başıbozukluk ve anarşi hâkimdi. Askerleri yönlendiren motifler, en sıradan, en kaba motiflerdi. Subaylara duyulan nefret, komuta edilme yerine, kendi kendinin efendisi olma biçimindeki abartılı arzu, daha az nöbet tutmak, buna rağmen daha fazla maaş ve izin koparmak, tozluk takmamak ve bundan böyle o kadar çok talim yapmamak işte bunlar mayıs isyanının kaotik görüntüleri arasında işitilebilecek şekilde kulağa çarpan taleplerdi.”

3.4. Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettiş-i Umumiliği'nin Kurulması

20 Temmuz 1909'a kadar “Mekâtibi Askerîye Nezareti” tarafından idare edilen Askeri okullarda, siyasi faaliyetler yoğunlaşmış, disiplin ve askeri atmosfer ortadan kalkmıştı. Komuta kademesinde, okulların iyi idare edilemediği düşüncesi oluşmuştu. Askeri okullar, bütün iyi niyet ve gayretlere rağmen modern orduların ihtiyacı olan askerî bilgileri verebilecek yeterlikte değillerdi. Emsallerine nazaran geri kalmış oldukları görüldüğünden, bunların da düzeltilmeleri, Meşrutiyet devresinde önemle ele alınmıştı. Özellikle 31 Mart Vakası ile II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra, Hareket Ordusu Komutanlığı, askerî okulların düzeltilmesi konusunda Harbiye Nezareti'ne bazı tekliflerde bulunmuştu. Askerî Şura tarafından incelenen bu teklifler uygun görülüş, Mekâtib-i Askeriye Nezareti kapatılmış ve yerine “Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettiş-i Umumiliği” adı

⁷⁴⁴ Kuran, **Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi**, s.146-153.

⁷⁴⁵ Bröckling, **a.g.e.**, s.201.

altında bir makamın ve teşkilâtının oluşturulması konusunda padişahın iradesi alınmıştı. Umum Mekatib-i Askeriye ve Küçük Zabitan mektepleri için fırka kumandanlığı salâhiyetini haiz olarak ihdas ve teşkil edilen müfettişliğin, kadrosu tespit edilmiş, Edirne Kale Kumandanı Ferik Halepli Zeki Paşa, bu göreve tayin edilmişti. Bu kararlar gereğince, Edirne ile Manastır'da bulunan Taşra Harbiyeleri, sınavların yapılmasını ve son sınıflarının mezun etmelerini müteakip kapatılarak, kalan öğrencilerinin İstanbul Harbiyesi'ne nakledilmeleri kararlaştırılmıştır.⁷⁴⁶ Ferik Halepli Zeki Paşa, 04 Kasım 1909'da 1'nci Ordu, 2'nci Fırka Komutanlığına tayin edildi.⁷⁴⁷ Yerine, 19 Aralık 1909'da Askeri okullarda büyük tecrübesi olan, Erkân-ı Harbiye Feriki Fatihli Mehmed Tevfik Paşa atandı.⁷⁴⁸

3.5. Binbaşı Vehip Bey'in Okul Komutanlığı Dönemi (1909-1912)

Hareket Ordusu, İstanbul'da asayişin yeniden sağladıktan sonra, Harbiye'de bozulan disiplini tesis ederek, tekrar bir askeri okul kimliğini kazandırmak gerekliliğini hissetmişti. İttihat ve Terakki Hükümetinin, Harbiye Nazırı olan, Mahmud Şevket Paşa, bu görev için dirayetli bir subay arıyordu. Bu görev için önerilen, Vehip Bey (KAÇİ) ile önceden bir mülakat yaparak, kendisini Okul Komutanlığına atamak istediğini söyledi. Vehip Bey, II. Meşrutiyet'in ilanı öncesinde, Manastır Harbiye'sinin Müdürlüğünü yapmıştı. Eğitim ve öğretim konusunda tecrübeliydi. Disiplinli ve kararlı kişiliği ile tanındığı gibi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkin bir üyesiydi. Meşrutiyetten sonra, Erzincan Harbiyesi'nde meydana gelen olayları da başarıyla bastırması sebebiyle, idarede kendisi hakkında çok olumlu bir kanaat oluşmuştu. Vehip Bey kuvvetli bir siyasi desteğe sahip olmasına rağmen, idarece istenen tedbirleri alabilmek için, Mahmud Şevket Paşa'dan, "*Kendisine geniş yetkiler tanınmasını ve Harbiye Nazırı ile doğrudan muhabere yapabilme ayrıcalığının verilmesini*" talep etti. Mahmud Şevket

⁷⁴⁶ BOA, İ.AS., 88/12 (H:02.07.1327)

⁷⁴⁷ BOA, İ.AS., 95/47 (H:20.10.1327)

⁷⁴⁸ BOA, BEO., 3679/275873 (H: 07.12.1327)

Paşa bu teklifleri kabul ederek, Vehip Beyi, 16 Ağustos 1909'da Mektep Müdürlüğüne tayin ettirmiştir.⁷⁴⁹

Vehip Bey'in Mektep Müdürlüğü döneminin başlangıcında, öncelikle teşkilat değişikliği yapılarak, alay teşkilatlanmasına geçildi. Okul 3 yıl olduğundan, her sınıf bir tabur olacak şekilde, 3 taburdan oluşan bir öğrenci alayı oluşturuldu. Alay komutanlığını bizzat kendisi üstlendi. Vehip Bey subay atamalarına bizzat müdahil olarak, yakından tanıdığı güvendiği subayları, takım, bölük ve tabur komutanı olarak alaya tayin ettirdi.⁷⁵⁰ Her taburda, 8 piyade, 2 Süvari bölüğü kurulmuştu. Her Bölük 4 kısımdan oluşuyordu. Bölükler yaklaşık 40 öğrenciden oluşuyordu.⁷⁵¹ Bölük sayısı standart bir kadroya bağlanmamıştı. Devre mevcuduna göre değişebiliyordu. 1327 Devresi, 7 Piyade 2 Süvari Bölüğünden oluşuyordu.⁷⁵² İdarî teşkilât kadroları hariç olmak üzere yalnız alay teşkilâtı için sağlanan subayların adedi, 35 piyade ve 10 süvari subayı idi.⁷⁵³

Okulda kısa zamanda, sıkı bir disiplin tesis edildi. Öğrenciler arasında, disiplinsizlik yapanlar, derslerine çalışmayanlar, okuldan uzaklaştırılarak, diğerleri üzerinde kötü örnek teşkil etmesi önlendi.⁷⁵⁴ Öğrencilerin, hafta sonu izinleri de kısaltılarak, evci öğrenciler de dâhil tüm öğrencilerin cuma akşamı okula dönmeleri kuralı getirildi. İki defa okula gelemeyen öğrenciler derhal okuldan çıkarılıyordu.⁷⁵⁵ Uzun bir süredir okulda öğrencilerin yemekleri kötü çıkıyordu. Öğrenciler tek bir karavanadan yemek yiyor, kargaşa hâkim oluyordu. Yemekhane ve mutfaklarda gerekli düzenleme yapılarak, öğrencilerin için masa, masa örtüsü, tabak, kaşık, çatal ve bardak gibi yemekhane malzemeleri temin edildi. Vehip Bey, Okulda havagazı ile olan aydınlatmanın yeterli olmadığını görmüş, elektrik tesisatı yaptırmış, sobaları kaldırarak kaloriferle ısınma düzenini sağlamış, okulları kışla hüviyetinden uzaklaştırarak, subaylara yaraşacak bir duruma getirmişti.⁷⁵⁶

⁷⁴⁹ İhsan İlgar, “Birinci Dünya Savaşı'nın Ünlü Komutanlarından: Vehib Paşa”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı:5 Haziran 1972, s.14.

⁷⁵⁰ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.88-90.

⁷⁵¹ **KHOTA.**, 40 No'lu Numara Defteri. (1326)

⁷⁵² **KHOTA.**, 1327 Devresine ait Fotoğraf Albümü.

⁷⁵³ Karatamu, **a.g.e.**, s. 254-255.

⁷⁵⁴ İhsan İlgar, **a.g.e.**, s.15.

⁷⁵⁵ Yurtoğlu, **a.g.e. c.1.**, s.41.

⁷⁵⁶ İhsan İlgar, **a.g.e.**, s.14.

Vehip Paşa'nın girişimleriyle, öğrencilere dağıtılan giyecek istihkaklarının kalitesi artırılarak, adaletli bir şekilde dağıtımı sağlandı. Öğrencilerin üniformaları değiştirilerek, yeni kabul edilen lacivert üniformalar dağıtıldı.⁷⁵⁷ Daha önce, mezun olacak öğrencilere teçhizat bedeli verilmiyor, kılıçları da dâhil olmak üzere tüm ihtiyaçlarını kendileri karşılıyorlardı. Yeni çıkarılan kanunla “Teçhizat Bedeli” verilmesi kararlaştırılarak, öğrencilerin özlük hakları konusunda nispi bir iyileşme sağlandı.⁷⁵⁸

Alman etkisinin giderek artması neticesinde, 24 Eylül 1910 tarihinde başlayan eğitim ve öğretim yılında, Harbiye'nin eğitim süresi, 2 yıla düşürüldü. 3'üncü sınıf dersleri 1'inci ve 2'nci sınıflara dağıtılmak ve bazı dersler kaldırılmak suretiyle, program yeniden düzenlendi. Bu yüzden, 1912 yılında 2 devre mezun edildi. (1328B ve 1328C), 66'ncı Dönem olarak Harbiye'de okuyarak, 09 Ağustos 1912'de mezun olan 1328C devresi, Harbiye'nin ilk iki yıllık mezunları oldular.⁷⁵⁹

Vehip Bey okulda, siyasi akımların öğrenciler üzerindeki etkisini tam olarak önleyemedi. Okulda yalnız milli siyasi akımlar değil, yıkıcı etnik milliyetçi akımlar da bir kısım öğrenciler üzerinde etkili oluyordu. Harbiye'de, Osmanlı topluluğundan olan öğrenciler içinde, Araplar, Arnavutlar, Bulgarlar, Ermeniler, Yahudiler, ayrı ayrı siyasi cereyanların etkisi altında, birbirine düşman birer topluluk halinde idiler. Çoğu zaman gruplar arasında kavgalara varan anlaşmazlıklar meydana gelmekteydi. Bursa'daki Askeri Rüştiyede bir arama esnasında, Bulgar kökenli öğrenci Dimçiyef'in dolabında, Sultan Mehmed Reşat'ın fotoğrafı, gözlerine iğne sokulmuş olarak bulunmuş ve öğrenci okuldan atılmıştı. Ermeni ve Yahudi kökenli öğrenciler de kendi etnik milli idealler doğrultusunda görüşlere sahiptiler.⁷⁶⁰ Harbiye'den 1912'de mezun bir subay olan, Erzincanlı Kalusd Sürmenyan, hatıralarında, okula giriş amacının “*Ermenilerin haklarını korumak, askerlik mesleğini ve silah kullanmayı öğrenmek*” olduğunu yazar.⁷⁶¹ Bu siyasi oluşumlar, bir taraftan da Türk milli bilincinin uyanmasına katkı sağlayarak, öğrenciler arasında, Türkçü bir grubun

⁷⁵⁷ Cemil Filmer, **Hatıralar -Türk Sinemasında 65 Yıl**, İstanbul,1984,s.26-27.

⁷⁵⁸ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.88-90.

⁷⁵⁹ Akkılıç, **a.g.e.**, s.33.

⁷⁶⁰ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.87.

⁷⁶¹ Kalusd Sürmenyan, **Harbiyeli Bir Osmanlı Ermenisi Mülâzım-ı Sâni Sürmenyan'ın Savaş ve Tehcir Anıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015,s.40-43.

oluşmasına katkı sağlamıştı. 1328C Devresine mensup, Selahattin YURTOĞLU, hatıralarında dönemindeki siyasi olayları anlatırken, şu ifadeleri kullanır:⁷⁶²

“Ben mektepte Türkçülük akımının başıydım. Harbiye’de Türklük, Araplık, Arnavutluk, Kürtlük almış yürümüştü. Öğrenciler millî gruplara ayrılmışlardı. Ben, Türk grubunun önderiydim. Okul kumandanlığı bu grupları ayırıyor ve akımları yürütenleri ezmek istiyordu. Çünkü Osmanlılık anlayışının istediği buydu. Birkaç yoklamada benden Türkçülük kitapları çıkmış ve dikkat çekerek mimlenmişim.”

Öğrencilerde askerlik mesleğine olan motivasyonu artırmak ve komutanlık vasıflarını geliştirmek maksadıyla, Ünlü komutanlar okula davet edilerek, konferans vermeleri sağlanmıştı. “Kahramanlık Günleri” olarak tabir edilen bu konferanslarda, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, altı hafta süreyle, 1877 - 1878 Osmanlı - Rus Harbini, Ali Rıza Paşa, iki hafta süreyle, 1897 Osmanlı-Yunan Harbini, anlatmışlardı.⁷⁶³

Haziran 1911’de bir Avrupa gezisinden sonra ülkesine dönerken İstanbul’a uğrayan Japon Mareşali Nogi Marasuke, okula davet edilerek, Rus - Japon Harbi hakkında öğrencilere bir konferans vermesi sağlanmıştı.⁷⁶⁴

Vehip Bey hem mesleki eğitim hem de disiplinin tesisi kapsamında, uygulamalı eğitimlere özel bir önem verdi. Her gün öğleden sonra çıkılan, eğitimlere bizzat kendisi nezaret etti. İcra edilen yılsonu tatbikatlarında, öğrencilere, bölük, tabur ve alay komutanlığı görevleri vererek, komutanlık vasıflarının gelişmesi için gayret gösterdi. Üst sınıflar önceki yıllarda olduğu gibi, ast sınıfların eğitiminde yardımcı öğretmen olarak istihdam edildiler. Tatbikatlarda başarı gösteren öğrencilerin sol koluna sarı bir şerit, derslerde başarı gösterenlerin kırmızı bir şerit takılması uygulamasını başlatarak, başarılı öğrencileri teşvik etti.⁷⁶⁵

12 Mart 1911’de Harbiye tarihinde ilk defa olmak üzere, Vehip Bey’in girişimleriyle, Harbiye’nin 75’nci kuruluş yıldönümü kutlamaları yapıldı. Geniş çaplı bir kutlama arzu edildiğinden, Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriyye Müfettişi Umumisi Ferik Fatihli Mehmet Tevfik Paşa tarafından, Sadrazam’a davetiye gönderildi.⁷⁶⁶

⁷⁶² Yurtoğlu, a.g.e., s.42.

⁷⁶³ İlgar, a.g.e., s.15.

⁷⁶⁴ **Resimli Kitab, Sayı: 31**, Haziran 1327,s. 562-565.

⁷⁶⁵ Tahsin Ünal, a.g.e., s.90.

⁷⁶⁶ İBB.A.K.S.A, Belge No: Mtf 049046

Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa törene katılamadı. Törene üst düzey zevattan, o dönemde öğrenci olan şehzadeler, Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa ve yaşayan en kıdemli mezun kabul edilen, Topçu Feriki Hacı Hüseyin Paşa'ya vekâleten, Gazi Ahmed Muhtar Paşa Katıldı. Yabancı askeri ataşelerle, İstanbul'daki üst subaylar da davetliler arasındaydı. Tören dualarla başladı, günün anlam ve önemini belirten konuşmaları müteakip, öğrenciler tarafından tören geçişi icra edildi. En son olarak da, davetliler tarafından, 14 Aralık 1908'de ilk defa ihdas edilen okul müzesi gezilerek tören sona erdi.⁷⁶⁷

75'inci yıl kutlamaları, subay camiasında son derece ilgi toplamış, hatta çeşitli polemiklere de sebep olmuştur. 10'uncu Dönem mezunu, Abdülkerim Paşa, "İbretimiz Bir Hatıra-i Tarihiye" adlı bir kitapçık yazarak, kendisinin Harbiye'nin yaşayan en eski mezunu olduğunu iddia etmiş, Kolağası Mehmed Esad'ın Mirat-ı Mekteb-i Harbiye adlı eserini kaynak göstererek, 282'nci sayfasında kendi isminin bulunduğunu vurgulamış, Harbiye'nin en eski mezunu kabul edilen, Topçu Dairesi Reisi, Ferik Hüseyin Rıfkı Paşa'nın, tahsilini Viyana'da yaptığını, kendisinin hasta olması sebebiyle, 12'inci Dönem Mezunu Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın en kıdemli mezun sıfatıyla (Doyen), tören katılmasının son derece çirkin olduğunu yazmıştır. Son olarak da, kendisine yapılan bu haksızlığın, kendi silah arkadaşları ve hatta bizzat okula kendi yazdırdığı kişiler tarafından yapılmasından dolayı üzüntüsünü dile getirir.⁷⁶⁸

29 Eylül'de İngiliz ve Fransız hükümetlerinin desteğini de arkasına alan İtalya, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan ederek, Trablusgarp'a asker çıkardı. Ülkenin çeşitli yerlerinde ayaklanmalar, çatışmalar devam ediyordu. Bu yüzden Harbiye'de görevli subay ve öğretmenlerin çeşitli yerlerdeki birliklere tayini çıkıyor aniden okuldan ayrılmak zorunda kalıyorlar, bu da okulda ciddi sıkıntılara sebebiyet veriyordu.⁷⁶⁹

Subay kadrosu, siyasetle uğraşmaktan hiçbir şekilde uzaklaştırılamamıştı. Bazı subayların askerî hizmetten çok siyasete olan ilgisi, partizanlık ve çıkar temini üzerine yoğunlaşıyordu. Bu subaylar, askerî vazife ve sorumluluklarını iyi bir şekilde

⁷⁶⁷ **Resimli Kitab, Sayı: 28**, Mart 1327, s. 268-274.

⁷⁶⁸ Mehmed Zeki Pakalın, **Sicill-i Osmani Zeyli c.9**, Haz: Ali Aktan, Türk tarih Kurumu, Ankara, 2008, S.126.

⁷⁶⁹ Yurtoğlu, **a.g.e.**, s.40.

yerine getirerek değil, siyasi bağlantılarını kullanmak suretiyle daha emin ve çabuk yükseleceklerini düşünüyorlardı. Geçmiş rejimin kusurlarının ve yakın dönemdeki değişimin getirdiği şartların bir sonucu olarak, bazı düşük rütbeli subaylar özgürlüğün anlamını yanlış kavramışlardı. Bu şiddetle cezalandırılması gereken durum karşısında komutanlar, tereddüt ve kararsızlık göstermişti. Bu ise otoriteyi zaafa uğrattırıyor, anarşiyi artırıyordu.⁷⁷⁰

31 Marttan sonra alınan tedbirlerle, kısmen kendini toparlayan ordu, siyaset dışına çıkmak için, bir takım gayretlere girişmişse de bu kez siyasal partiler subayların peşini bırakmamışlardı. Kısacası, siyaset ordunun içine girmek ve bir araç olarak kullanmak istiyordu. 1911 yılına gelindiğinde, Subaylar “Halâskâr” ve “İttihatçı” gibi çeşitli hiziplere bölünerek, kendi siyasi görüşünün ilkelerini takip eder hale gelmişti. Karşıt görüşlere sahip subaylar yavaş yavaş birbirlerine düşman gözü ile bakmaya başlamışlardı. Bu teşebbüslerde o derece ileri gidilmişti ki, siyasi çekişmeler, Harbiye’nin genç subay adaylarına kadar sirayet ettirilmişti. Siyasi mücadelelere alet edilen askerler de kendilerini bir çıkmazdan kurtaramamışlardı. 21/22 Haziran 1912’de, muhalif Hürriyet ve İtilâf Partisi’ne giren Halaskar grubuna dâhil, bazı subaylar ve bunlara katılan bir kısım kandırılmış erler, hükümeti devirmek için Manastır’da silâhlı olarak dağa da çıkmışlardı. Bir süre sonra, Kosova vilayetindeki bazı subaylar, hükümete karşı ayaklanmış bulunan Arnavutlarla, birleşmişlerdi. Böylece Balkanlar, harp öncesinde ciddi ölçüde karışmış, güvenlik zafiyeti oluşmuştu.⁷⁷¹

Halâskâr Zabitan Grubu’nun ülkenin değişik yerlerindeki askeri birliklerde ciddi ölçüde etkinlik kazanmaları, İttihat ve Terakki iktidarını ürkütmüştü. İttihat ve Terakki hükümeti, bir askerî ihtilâl hareketinden çekinerek, 16 Temmuz 1912’de, görevini muhalefete bırakmıştı. Bundan sonra Padişah, bütün orduya yayınlanan bir iradesini Hurşit Paşa’ya okutmuştu. Padişah Londra Büyükelçiliği’nde bulunan Tevfik Paşa’yı sadrazam yapmak istemesine rağmen, Halaskar subaylar, İttihat Terakki’ye muhalif bir sadrazam istiyorlardı. Bunun için, bir geçiş hükümeti kurmak gereği hissedilmiş, özellikle herkesin güvenini kazanmış bir kişi olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın hükümeti kurması uygun görülmüştü. Kabinenin belli bir siyasi

⁷⁷⁰ Moreau, **a.g.e.**, s.188-189.

⁷⁷¹ Karatamu, **a.g.e.**, s.102-103.

tabanının ve gücünün olmayışı, devlet işlerine Halâskârların hâkim olması sonucunu doğurmuştu. Bu askerî cunta, ilk iş olarak meclisten kurtulmayı planlıyordu. Bu amaçla eylemlerini, sertleştiriyorlardı. Hükümet, askerlerin siyasetle bu derece uğraşmalarını memleket için tehlikeli görmeye başladığından, askerlerin siyasetle uğraşmalarını yasaklayan 08 Ekim 1912 (25 Eylül 1328) tarihli bir geçici kanun çıkarmıştı. Bu kanuna göre siyasetle uğraşan subaylar ordudan çıkarılacak, aynı zamanda ağır cezalara da çarptırılacaklardı.⁷⁷² Bu kanun gereğince, 1912 yılına kadar oy verme hakkına sahip olan, Muvazzaf subay, erbaş ve erlerin bu hakkı kaldırılmıştır. Ayrıca, “Askerlik Yemini” tekrar düzenlenerek, Harbiye Nezareti tarafından bir direktif olarak yayımlanmıştır. Emir gereğince, subaylardan “yazılı ve imzalı bir yemin senedi” de alınmıştır. Padişah’ın iradesi üzerine tüm asker kişilere tekrar yemin ettirilmiştir.⁷⁷³ Yeniden belirlenen yemin metni şu şekildeydi:

"Her hal ve mekanda Padişahıma ve vatanıma Kanun-ı Esasi ahkâmı dairesinde sadakatle ifâ-yı vazife edeceğime ve kavânin ve nizamât-ı mevzua-i devlete ve mafevklerimin evamirine itaat ve riayet eyleyeceğime ve hizmet-i askeriyede bulunduğum müddetçe fırka ve cemiyet-i siyasiden hiçbirine intisap ve dehaleten ve Devlet-i Osmaniye'nin dahili ve harici umur-i siyasiyesine vechen minelvücu kat'iyyen müdahale etmeyeceğime. Muhammediler (Müslümanlar) Kuran-ı Azimüşşan Hakkı için, iseviler (Hristiyanlar) İncil-i Şerif Hakkı için, Museviler (Yahudiler) Tevrat-ı Şerif Hakkı için (valiahi billahi)."

Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Vehip'in başarısının tek sebebi, bizzat kendisinin çok azimli, çalışkan, disiplinli bir subay olması ile geniş yetkilerle bu göreve atanmasıydı. Binbaşı Vehip, Harbiye Müdürlüğünde çok başarılı olmasına rağmen, İttihat ve Terakki Partisinin önemli üyelerinden biriydi. Halaskar grubunun sebep olduğu iktidar değişikliği sonrasında, 12 Ağustos 1912'de Harp Okulu Müdürlüğü'nden alınarak, Yanya Müstahkem Mevki Erkân-ı Harbiye Reisliğine tayin edilmişti. 27 Kasım 1912'de rütbesi kaymakamlığa terfi ettirilmişti. Yerine, Halaskar Subaylar Grubuna yakınlığı ile bilinen İşkodra Kalesi Komutanı Miralay Ali Kemal (SARIAY/1310-P.7) 21 Ağustos 1912'de Harp Okul Müdürlüğü'ne

⁷⁷² a.g.e., s.49-51.

⁷⁷³ Tarık zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler c.3*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989,s.257.

atanmıştı. Yeni müdürün göreve başlamasından ve 1912 öğrenim yılına girilmesinden çok kısa süre sonra Balkan Harbi çıkmıştı. Bu sebeple okulun eğitim heyetinden birçok subay ve hatta Okul Müdürü de cepheye atanmışlardı. Bu durum derslerin düzenli bir şekilde yürütülmesine engel olmuş, öğrenciler daha çok uygulamalı askeri eğitime alınmışlardı.⁷⁷⁴

3.6. Balkan Harbi (1912-1913)

Miralay Ali Kemal Bey, Çatalca muharebesi esnasında 3'üncü Kolordu Erkân-ı Harp Reisi iken Kor. K. Mahmud Muhtar Paşa ile birlikte 19 Kasım 1912'de yaralanmış ve tekrar okula dönmüştü. Balkan Harbinin yarattığı sıkıntılar, eğitim ve öğretimi de etkilemişti. İstanbul'da meydana gelen asayiş problemleri ve kıt'aların tamamen cepheye sevk edilmiş olması sebebiyle, Harbiye öğrencileri, Beyoğlu - Şişli bölgelerinde emniyet sağlamak için görevlendirilmişlerdi.⁷⁷⁵

Balkan Harbinde, Trakya'daki Şark Ordusunun uğradığı bozgun neticesinde çekilmesi ve muharebenin Çatalca Hattına intikal etmesi üzerine, Başkomutanlıkça Çatalca ile İstanbul arasında ikinci bir savunma hattının kurularak tahkim edilmesi planlandığından, bu tahkimatta subay görevlerinde istihdam edilmek üzere harbiye 2'nci sınıf öğrencilerine de görev verilerek, tahkimat bölgesine gönderilmişlerdi. 1'inci sınıf öğrencileri de eskisi gibi güvenliğin teminine çalışıyorlardı. Çatalca gerisinde yapılan tahkimatta, 2'nci sınıf öğrencileri çoğunlukla posta komutanı olarak çalıştırıldılar. Öğrencilerin "Posta Komutanı" olarak yaptırıldıkları mevziler, Kuzeyden güneye doğru Belgrat ormanlarından, Abraham Paşa Çiftliği'ne kadar uzanıyordu. Posta kumandanlığı için cepheye gelmiş olan birçok öğrenci, tamamen milli bir his ve heyecanla ileri hatlara kadar giderek, takım komutanlığı görevlerini de üstlenmişlerdir. Okul, bir müddet sonra hastane haline dönüştürülerek, Hollanda Kızılhaçı tarafından, cepheden gelen yararlı ve hastaların tedavisi yapılmaya başlanmıştı. Balkan Harbi seferberliği ilan olunduktan kısa bir süre sonra Harbiye Mektebine, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Mümtaz Bey'in idaresinde, hızlandırılmış şekilde subay ve acemi ikmal erleri yetiştirmek görevleri de verilmişti. Bu vazifenin

⁷⁷⁴ Karatamu, **a.g.e.**, s.255.

⁷⁷⁵ "Emekli Orgeneral Vedat Garan'dan Hatıralar", Kandemir, **a.g.e. c.4, sayı:43**, s.107.

başarılması için, Alaydan başka görevlere gönderilmiş bazı subaylar geri çağırılmış, teorik kısmı az, uygulamalı eğitimleri fazla olacak şekilde bir program hazırlanarak, eğitim ve öğretime başlanmıştı. Acemi ikmal erleri yetiştirmek için de 25 Şubat 1913 tarihinde müstakil 2 Depo Taburu (Er Eğitim Taburu) teşkil edilmişti. Bu 2 taburun takım komutanları ile astsubay kadrosu. Harbiye son sınıf öğrencilerinden seçilmek suretiyle kurulmuştu. Harbiye'ye verilen iki vazifeden birincisi olan hızlandırılmış eğitimle subay yetiştirme vazifesi, sonradan ortaya çıkan ve daha acil olduğu değerlendirilen bazı ihtiyaçları karşılamak için son sınıf öğrencilerinden bazılarının Harbiye Nezareti kendi emrine alınması ve çeşitli vazifelerle dağıtılmış olması sebebiyle, gerçekleştirilemedi. İkinci vazife ise, birçok acemi er yetiştirilerek Harbiye Nezareti emrine verilmek suretiyle, gerçekleştirildi.⁷⁷⁶

Balkan Harbi mütarekesi sırasında, Bab-ı Ali Baskını gerçekleşmiş, İttihat ve Terakki Partisi tekrar iktidara gelmişti. Bunun orduya yansıması, Halaskar destekçisi subayların görevden alınması şeklinde oldu. Harbiye Mektebi Müdürü Miralay Ali Kemal Bey de okuldan tayin edilerek, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi emrine gönderilmişti. Yerine, 10 Şubat 1913'de Okul Müdürlüğü ve Alay Komutanlığını üstlenecek şekilde, Erkân-ı Harbiye Binbaşı Vasıf Bey (Kara Vasıf / 1316-P.13) tayin olunmuştu. Binbaşı Vasıf Bey, okulun bozulmuş olan insicamını tekrar tesis etmiş, 2'nci sınıfları Çatalca tahkimatından getirtmiş, eğitim heyetini düzenlemiş ve yeni bir programla, hızla eğitime başlamıştı. Müfredat, daha az teorik ve daha çok uygulamalı askeri dersleri içeriyordu. Fakat 1912-1913 ders yılı geçmiş, ders yapılamamıştı. 2'nci sınıflar mezun olmadığı gibi 1'inci sınıflar da ikiye geçememişlerdi. Sonunda, 1913-1914 ders yılının beklenmesine karar verildi. Teorik dersler yapılamıyor, fakat talim ve tatbikat gibi uygulamalı dersler, talim öğretmeni olarak tayin edilen Alman Rabe Bey komutasında yapılabilirdi. Bu arada ders programları da tekrar düzenlendi. 15 Mayıs 1913'te Okul Müdürlüğüne Erkân-ı Harbiye Miralayı Celalettin Bey (MENGİLİBÖRÜ/1311C-P.5) atanmış, fakat Vasıf Bey Alay Komutanı olarak okulda görevine devam etmişti. Yine talimlere devam edilmiş ise de ders yapılamamıştı.⁷⁷⁷

⁷⁷⁶ Harp Okulu Tarihçesi, s.35-38.

⁷⁷⁷ Tahsin Ünal, a.g.e., s.92.

3.7. Balkan Harbi Sonrası Harbiye'nin Yeniden Teşkilatlanması (1913-1914)

Balkan Harbi başladığında, 68'inci Dönem, (1330B Devresi) 1'inci sınıftan 2'nci sınıfa geçmiş, 69'uncu Dönem (1330C Devresi) 1912 yılı Martından itibaren, Askeri İdadilerden gelerek, Harbiye'ye katılmışlardı. Harp sebebiyle, 1912-1913 ders yılı geçmiş ancak dersler yapılamamış, her iki sınıf da ders görmemişlerdi. Bu sebeple, 1913'te mezun olması gereken, 2'inci sınıflar (68'inci Dönem) 2'inci sınıfı okuyamadığından, sınavları da yapılamamış, mezun olamamışlardı. 69'uncu Dönem de (1330C Devresi) 1'nci sınıfı bitirerek, 2'nci sınıfa geçememişti. Balkan Harbiyle kesintiye uğrayan eğitim ve öğretimin, düzenli bir akademik eğitime dönüşmesinde büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. 69'uncu dönem 1'inci sınıflardan, Topçu ve istihkâm sınıflarına öğrenci ayrılmamıştı. Askeri İdadiler, normal eğitimlerine devam ettiklerinden, 1913 yılında yeni öğrenciler de (70'inci Dönem-1331 Devresi) okula katılmışlardı. 1913-1914 Eğitim ve öğretim yılı, 14 Ekim 1913'te tarihinde başladı.⁷⁷⁸ Okulda, birisi okulun eski 1'inci sınıflarından, diğeri askeri idadilerden mezun olarak Harbiye'ye gelen yeni 1'inci sınıflardan olmak üzere, iki tane 1'inci sınıf meydana gelmişti.⁷⁷⁹ Bu durum 69'uncu Dönem kıdemli 1'inci sınıf öğrencilerinin hoşuna gitmemişti. Kıdemli 1'inci sınıflar, ilerideki kıdem durumlarını öne sürerek, mağduriyetlerinin giderilmesini ve bazı hakların verilmesini talep ettiler.⁷⁸⁰ Ancak, kısa zamanda bu duruma bir çözüm bulunamadı.

1913 yılı sonunda, orduda yapılması planlanan reformlar için bir askeri Alman Askeri Islah Heyeti getirilmişti. Heyeti çağırma kararı, Balkan Harbinde yaşanan hezimetin neticesinde, Başkomutan Enver Paşa'nın etkisiyle alınmıştı. Alman Islah Heyeti ordunun yeniden teşkilatlanmasına başlayınca, askeri eğitim ve öğretimde de bazı değişiklikler yapıldı. Kara Vasıf Bey, 27 Kasım 1913'de Alay Komutanlığından ayrılarak, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği emrine tayin oldu. Okul Müdürü, Miralay Celaleddin Bey de 8 Ocak 1914'te 9'uncu Kolordu Kurmay Başkanlığına atandı.⁷⁸¹ Miralay Celâleddin Bey'in yerine Alman Miralay Bach von ERLİCH Okul Müdürlüğüne getirildi. 01 Mart 1914'de, "Terbiye ve Tedrisat-ı

⁷⁷⁸ Hasan Remzi Fertan, **Harp Hatıraları**, Haz: Lokman Erdemir, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.31-32.

⁷⁷⁹ **Harp Okulu Tarihçesi**, s.36.

⁷⁸⁰ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.93.

⁷⁸¹ **Harp Okulu Tarihçesi**, s.36.

Askeriye Mufettiş-i Umumiliği” lağvedilerek, “Mekatib-i Askeriye Müdür-i Umumiliği” kurulması üzerine, Umum Müdürlük görevi de Miralay Back von ERLİCH’e verilmiştir. Kaymakam Abdülatif Naci Bey de (ELDENİZ) Alay Komutanlığına atanmıştır.⁷⁸² Miralay Back von ERLİCH, 04 Kasım 1914’te Mirlivalığa terfi ettirilmiştir.⁷⁸³ “Mekatib-i Askeriye Müdür-i Umumiliği” doğrudan Alman Askeri Islah Heyeti’nin emrine verilmişti.

Okulda, eski 1’inci sınıf öğrencilerinin şikâyetleri devam ediyordu. Okul yönetimi, bu durumu çözüme kavuşturmak maksadıyla bazı tedbirler aldı. 69’uncu Döneme, 3 ay süresince 1’inci sınıf derslerini gösterilerek, birinci özel imtihanlardan sonra, kendilerine kıdemli 1’inci sınıf unvanı verilmiş, 2’nci sınıf derslerine başlamışlardır. 70’inci Dönemlere de (1331 Mezunları) kıdemsiz 1’inci sınıf denilerek, kendilerine, 1’inci sınıf müfredatı uygulanmıştır.⁷⁸⁴ Kıdemli 1’inci sınıf için düzenlenen müstacel program sonrasında, sene sonunda, subay rütbelerine yeni ilave edilen “Zabit Vekilliği” (Asteğmen) rütbesiyle, subay çıkarılması karar altına alındı. Harbiye Nezaretince, Harpten dolayı 1913 Yılı Haziranı’nda sınıf bitirme imtihanları yapılamayan, Harbiye 2’nci sınıf ve 1’inci sınıf kıdemli öğrencilerine subay naspedildikleri zaman, 50 ay kıdem verilmesiyle ilgili, geçici kanunun uygulanmasına karar verildi.⁷⁸⁵

Alman Askeri Islah Heyetinin de etkisiyle, eğitim ve öğretimde tamamen “Alman Sistemi”ne geçilerek, askeri idadileri, bitiren öğrencilerin de doğrudan Harbiye’ye gelmeyip “Zabit Namzedi” (subay adayı) adı altında 6 ay kış’alarda nefer talim ve terbiyesi görmeleri karara bağlandı. Askerî İdadilerden mezun öğrenciler 6 aylık birlik eğitimlerini, ordu mufettişlikleri içinde bulunan numune alaylarında yapacaklardı. Askerî İdadileri başarı ile tamamlayan fakat birlik stajlarına gidemeyecek derecede vücutça zayıf ve yaşça küçük bulunan öğrenciler birliklere gönderilmeyerek, oluşturulan bir 4’üncü sınıfta bırakılacaklardı. Bu gibi öğrencilerin tamamının İstanbul’daki Kuleli Askeri Lisesi’nde toplanması öngörülmüştü. Bunlardan vücutça gelişenler, yılsonunda staj için birliklerine sevk edilecekler, vücutça gelişmeyenler ve zayıf kalanlar, bir yıl daha Kuleli Askeri Lisesi’nde 5’inci

⁷⁸² Avcı, a.g.e., s.33-34.

⁷⁸³ BOA, İHB., 162/66 (H:15.12.1332)

⁷⁸⁴ KHOTA., 42 No’lu Numara Defteri (1914)

⁷⁸⁵ BOA, İMMS., 180/16 (H:09.04.1332)

sınıf olarak bırakılacaklardı. 2 yıl içinde sağlık durumları düzelmeyen öğrenciler, okuldan çıkarılacaktı. Bu öğrencilere, sivil okullara giriş hakkı verilmişti. Birliklerde 6-7 aylık hizmetlerini tamamlayan ve yetişen Zabit Namzedleri, her yılın nisan ayı başında öğrenime başlamak üzere Harbiye'ye alınacaklardı. Bu öğrencilerin, öğrenim süreleri 11 ay olarak belirlenmişti. Bu süre sonunda başarı ile sınavları geçenler “Zabit Vekili” rütbesiyle ve subay görevlerinde kullanılmak üzere Harbiye Nezareti'nce alaylara atanacaklardı. Alaylarda da 6-7 ay daha hizmet yapan zabit vekillerinden, hizmet ahlâk ve yetenek gösterenlerin subaylığa alınmaları alay komutanlıklarınca önerilebilecekti. Tümen ve kolordu komutanları ise, subaylığa terfi etmeye hak kazanan zabit vekillerinin isim listelerini Harbiye Müdürlüğüne gönderecek, Harbiye inha edilen bu isimleri, Harbiye Nezareti'ne sunarak subay naspedilmelerini sağlayacaktı.⁷⁸⁶

Mühendishanede de 1'inci sınıf için aynı hızlandırılmış program uygulandı. Fakat bu okulda bulunan topçu ve istihkâm öğrencileri ordu ihtiyacına yeter bir sayıda olmadığından Pangaltı Harp Okulundaki piyade ve süvari sınıflarında bulunan öğrencilerin bir miktarının bu sınıflara geçirilmesi düşünüldü. Her iki sınıfın süvari öğrencilerinden sahra topçu sınıfına, piyade öğrencilerinden de ağır topçu ve istihkâm sınıflarına öğrenci seçildi. Bunlar kısa bir kurs görerek, subay çıktıktan sonra bu sınıflara verildi. İstihkâm sınıfı için ayrılan öğrencilerden daha sonra muhabere ve demiryolu sınıflarına da subay verildi.⁷⁸⁷

1913-1914 yılı sonunda, aslında 1913 yılında mezun olması gereken 2'nci sınıf öğrencileri (68'inci Dönem, 1330B Devresi), eğitim ve öğretimlerini tamamlayarak, 30 Temmuz 1914'te, Mülazım-ı sanilik rütbesiyle diplomalarını almışlardır. Aynı gün kıdemli 1'inci sınıfa da diploma verilmiş ve daha önce alınmış olan karar üzerine bunlar “Zabit Vekili” (Asteğmen) rütbesiyle mezun edilmişlerdir. Bu devrenin, öğrenimini tam olarak tamamlamadığı gerekçesiyle, diplomalarına dönem numarası yazılmamış, bu sınıfa “Sınıf 1” denilmiştir.⁷⁸⁸ Bu sırada Birinci Dünya Harbi başlamış, Osmanlı İmparatorluğu seferberlik ilan etmişti. Subay

⁷⁸⁶ Karatamu, **a.g.e.**, s.253-254.

⁷⁸⁷ Tahsin Ünal, **a.g.e.**, s.94.

⁷⁸⁸ Ahmet Hilmi Erbuğ, **Kayıbolan Yıllar (Mülazım Ahmet Hilmi'nin Sarıkamış - Sibirya - Afganistan Hatıraları ve Hayatı)**, Haz: Merih Baran Erbuğ, Vadi yayınları, Ankara,2007,s.190-192.

ihtiyacını karşılayabilmek üzere Harbiye'nin 1'inci sınıfını bitirmiş olan kıdemsiz 1'inci sınıfın da okuldan çıkarılması ve zabıt vekili olarak görevlendirilmeleri karara bağlandı. Bu subayların büyük bir kısmı çeşitli cephelere sevk edilmiş, bunlardan seçilen 40-50 Zabıt Vekili, 09 Ağustos 1914'de kurulan, İstanbul ihtiyat zabıt namzetleri talimgâhına öğretmen olarak verilmiştir.⁷⁸⁹

Harbiye, arka arkaya, 3 devreyi mezun ettikten sonra 04 Ağustos 1914'de kapatılmış ve eğitim ve öğretime son verilmiştir.⁷⁹⁰ Cumhuriyetin ilanından sonra, 1330C devresinden başlamak üzere, Harbiye'deki eğitimlerini tamamlayamayan subaylar için, "İkmal-i Tahsil" kursları açılmış, 1931 yılına kadar bu uygulama devam etmiştir.⁷⁹¹

3.8. II. Meşrutiyet Döneminde, Eğitim ve Öğretimde Yeni Yaklaşımlar ve Reform Çabaları

20'nci Yüzyıl başlarındaki, Osmanlı askeri eğitim sistemini, Meşrutiyet öncesi ve Meşrutiyetin ilanından Birinci Dünya Harbine kadara olan dönem olacak şekilde, iki kısımda incelemek mümkündür. Meşrutiyetten önceki eğitim sistemi, çok verimli olmamakla birlikte, kademeli ve hiyerarşik olarak uyumlu, oturmuş bir sistemdi. Genelde, Fransız askeri sistemi örnek alınarak, oluşturulmuş olmakla birlikte, ülkenin gerçeklerine ve ihtiyaçlarına göre şekillenmiş bir yapı mevcuttu.

Giderek, artan Alman etkisi, neticesinde yapılan yenilikler, ülkenin ve ordunun ihtiyaçları dikkate alınmadan, tam bir taklitçi anlayışla gerçekleştiriliyordu. 1905 Yılında kurulan Taşra Harbiyeleri, beklentilere cevap vermediği için kapatılmış, bununla birlikte üzerine bina edildiği Askeri İdadileri de tahrip etmiş, eğitim süreleri kısaltılarak, 2 sınıfı rüştiyelere devredilmiş eğitim sisteminin bütünlüğü bozulmaya başlamıştı. Bu uygulamaya geçilmesiyle, başlangıçta, Bursa Askeri İdadisi kapatılmış, daha sonra Erzurum, Şam ve Bağdat Harbiyelerinin lağvedilmesiyle, idadi kısımları da kendiliğinden kapanmıştı. Böylelikle, Harbiye'nin öğrenci kaynağı olarak, Kuleli, Manastır ve Edirne Askeri İdadileri kalmıştı. Balkan

⁷⁸⁹ Harp Okulu Tarihçesi, s.37-38.

⁷⁹⁰ Tahsin Ünal, a.g.e., s.95.

⁷⁹¹ Harp Okulu Tarihçesi, s.48.

Harbinden sonra Manastır ve Edirne de kapanınca, Harbiye'nin tek öğrenci kaynağı olarak, Kuleli Askeri İdadisi kalmıştı.⁷⁹²

Genel olarak, Meşrutiyet idaresinin devraldığı askeri eğitim teşkilâtında büyük bir heyecanla ve bilinçsizce yeniliklere başlanılmıştı. İlk iş olarak hazırlayıcı askerî okullar azaltılmış, Askeri Rüşdiyelerin Maarif Nezaretine devri ile bazı askeri İdadilerin kapatılması kararı alınmıştı.⁷⁹³ Bu arada Tıbbiye Askeri İdadisi ile Mühendishane'ye öğrenci yetiştiren Mühendishane Askeri İdadisi de kaldırılmış ve birçok yerde kapatılan okulların binaları Maarif Nezaretine devredilmişti. 1910'da Mühendishanenin, "Mümtaz Sınıfları"nın da kapatılması, seçkin subaylar yetiştiren bir eğitim kurumunun ortadan kalkmasına sebebiyet verdiği gibi, ordunun çok ihtiyacı olan askerî mühendislik sınıfının da yok olmasına sebebiyet vermişti. Osmanlı dönemindeki, İmalât-ı Harbiye (askerî fabrikalar) ve bakım sistemi, bu sınıftan yetişen mümtaz subayların sayesinde kurulmuştu. Ülke savunması için gerekli araç, gereç ve silâhları hazırlayan ve her türlü cephane ile patlayıcı maddeleri üreten, tedarikini sağlayanlar bunlardı. Meşrutiyet döneminde bilinçsizce yok edilen bu kurumların, yerine bir teşkilat ihdas edilemediğinden ilerleyen dönemde nitelikli teknik personel ihtiyacı karşılanamamıştı. Askerî Fabrikaların, sanayi alayları nam ve hesabına usta okulu öğrencilerinden bir kısmının Almanya ve Avusturya - Macaristan gibi ülkelerin askeri fabrikalarına gönderilmeleri ve oralarda yetiştirilmeleri gibi basit önlemler ihtiyacı karşılamamıştır. İttihat ve Terakki Partisinin sivil kanadının, askeri okulların kapatılmasında ve maarife devredilmesindeki etkisi büyük olmuştur. Gerekçeleri ise, "Ülkedeki eğitim kurumlarının, yarısından fazlasının, ordunun kontrolünde olması, maarife devredildiğinde, ülkenin tüm gençlerinin bundan istifadesinin sağlanarak, eğitim seviyesinin yükseleceği" düşüncesi idi. Ayrıca bütçede yapılan tasarruflar da bu okulların kapatılmasında bir etken olmuştu.⁷⁹⁴ Maarif Nazırlığına devredilen bu okullar, aynı zamanda, askeri yüksek okullara, öğrenci kaynağı olmaya da devam edecekti. Hâlbuki bu hiçbir zaman gerçekleşmeyecek, askeri yüksek okullara kaliteli öğrenci bulunması mümkün olmayacaktı. 1912 yılında Kuleliden gelen öğrencilerle kontenjan doldurulamadığından, ilk defa geniş ölçüde sivil idadilerden öğrenci

⁷⁹² Bursa Askeri Lisesi, **1931-1932 Hatırası**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1932, s.17.

⁷⁹³ **BOA, MF.MKT.**, 1147/2 (H: 19.01.1328)

⁷⁹⁴ Karatamu, **a.g.e.**, s.239.

alınmıştı. İdadileri bitirerek, Harbiye'ye girmek isteyen adayların sınav sonuçları öylesine düşüktü ki, O yıl, Harbiye'ye dörtte bir oranında daha az öğrenci alınmak zorunda kalınmıştı.⁷⁹⁵ Askeri okullar Maarif Nezaretine verilirken, okulların öğretmen ihtiyacının karşılanması maksadıyla, subay öğretmenler de, emekliye sevk edilerek, maarif nezaretine devredilmişlerdi. Sonrasında, askeri okullarda öğrencileri yetiştirmek için Alman Askeri Islâh Heyeti de dâhil olduğu halde yeterli sayıda subay öğretmen bulmakta güçlüklerle karşılaşmıştı.⁷⁹⁶

23 Şubat 1909'da, Gülhane Askerî Tıbbiye Mektebi için alınan bir karar neticesinde, Askeri Tıbbiye lağvedilmiş, Sivil Tıp Fakültesi'ne bağlanmıştı. Okul sivilleştirilirken, birleştirilen okulun idaresinin Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'ne verilmesi de garip bir uygulama olmuştu. Bu yeni yapılanma ile Balkan ve I.Dünya harbi öncesi, askeri tababet sistemi büyük bir yıkıma uğramıştı.⁷⁹⁷

Askeri rüşdiyelerin kapatılarak, İdadilerin sayısının azaltılması sonucunda, öğrenci kaynağında meydana gelen azalma ve kalite düşüklüğüne çare olarak, öğrenim süresinin düşürülerek, hızlandırılmış eğitim ile çare bulunmaya çalışıldı. Harbiye ve Mühendishanenin öğrenim sürelerinin önce iki yıla sonra bir buçuk yıla düşürülmesi, beklenen verimi temin etmedi. Eğitim ve öğretimdeki noksanlıklar, hizmet içi kurslarla giderilmeye çalışıldı.

3.8.1. Endaht Mekteplerinin Kurulması

Meşrutiyet döneminde, orta ve yüksek öğrenim veren askeri okullara gereken önem verilmeyerek, çoğunun kapatılmasına karşın, askeri meslek öğretimi yapan “Endaht ve Tatbikat Mekteplerinin” açılması konusunda büyük gayret sarf edilmiş, her bakımdan geliştirilmesine büyük önem verilmiştir.

Kıt'alarda görev yapan subayların teorik ve pratik bilgilerini geliştirmek amacıyla açılan meslek okullarının ilki “Piyade Endâht ve Tatbikat Mektebi” (Piyade Atış ve Tatbikat Okulu) idi. Bu okul 12 Şubat 1909'da yayımlanan bir nizamname ile İstanbul Maltepe'de Rıza Paşa Köşkü'nde resmen açılmıştı. Piyade Atış Okulu'na piyade ve süvari subayları eğitim görecekti. Adı okul olsa da, meslek öğrenimi veren bir talimghâhtan ibaretti. Okul bünyesinde, süresi bir yıla kadar uzayabilen çeşitli

⁷⁹⁵ Moreau, a.g.e., s.236.

⁷⁹⁶ BOA, MF.İBT., 508/10 (H:19.08.1332)

⁷⁹⁷ Karatamu, a.g.e., s.261.

kurslar veriliyordu. Piyade Endaht mektebinden sonra, 1910 yılında, Metris’de Sahra ve Ağır Topçu Atış Okulları, 1911’de Bakırköy’de Süvari ve Binicilik Okulu, 1912’de Levazım mektebi kurulmuştu. Bu tür okullar, önemli bir ihtiyacı karşılasalar da, akademik bir eğitimin ikamesi olmadıkları gibi, akademik eğitim eksikliklerini gidermeleri de mümkün değildi.⁷⁹⁸

3.8.2. Erkân-ı Harpliğe Seçim Usulünün Değiştirilmesi

Meşrutiyet’e kadar, her sene Harbiye’yi bitiren subaylardan en başarılı yüzde onu, erkân-ı Harb Namzedi olarak erkân-ı harbiye sınıflarına ayrılıyor, 3 yıllık öğrenimden sonra, belirlenen kontenjana girebilen ilk on veya onbeşi erkân-ı Harp sınıfına geçiyor, diğerleri mümtaz sınıf subayı olarak ordularda görev alıyorlardı. Erkân-ı Harp olanlar, tayin edildikleri orduların, piyade, topçu ve süvari sınıflarına mensup birliklerde yaklaşık 2 yıl staj görüyorlardı. Ancak bu usul, son dönemlerde fazlaca tepki çekiyordu. Erkân-ı Harplerin, yeterli kıt’a tecrübeleri olmadan, komutanlık vazifelerine atanmaları eleştirilmeye başlanmıştı. Bu usule göre, Erkân-ı Harp sınıflarına seçim, en son 1324 devresinde olmuştu.

Meşrutiyetten sonra, bu usul tamamen değiştirildi. Erkân-ı Harbiye sınıfları, Harbiye’nin kuruluşundan çıkarılarak, doğrudan Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisliğine bağlı olacak şekilde, Yıldız Sarayında ayrı bir okulun kurulması kararlaştırıldı. Okula “Erkân-ı harbiye Mektebi” adı verilerek, 03 Kasım 1909’da üst düzey devlet ricalinin ve komutanların hazır bulunduğu bir törenle açıldı. Okulun komutanlığına, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Cevat Bey (ÇOBANLI) atandı.⁷⁹⁹

Erkân-ı Harbiye Mektebine girmek için Mülazım-ı sani veya Mülazım-ı evvel olmak şartı konmuştu. Ancak açıldığı yıl için bir defaya mahsus olmak üzere Erkân-ı harp ihtiyacının karşılanması için 35 yaşına kadar olan yüzbaşılardan da sınavlara girmelerine izin verilmişti. Bu düşüncede hâkim olan ana fikir, belirli bir kıt’â tecrübesi edinerek, Erkân-ı Harp olan subayların, komutanlık görevleri alınincaya kadar karargâh ve kıt’a komutanlığı görevlerinin her kademesinde yetişmeleri idi. Yeni kurulan Erkân-ı Harbiye Mektebi, Birinci Dünya Harbine kadar, 1912 ve 1914

⁷⁹⁸ a.g.e., s.247.

⁷⁹⁹ Ergin, a.g.e. c.3-4, s.1383.

yıllarında, iki dönem mezun vermiştir. Okul 1914 yılının sonlarına doğru, I.Dünya Savaşının çıkmasıyla birlikte kapatılmıştır.⁸⁰⁰

3.8.3. Gayri Müslimlerin Askeri Okullara Alınması

Meşrutiyetin ilanından sonra, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının da askeri okullara kabul edilmesine karar verilmişti. Bu yıldan itibaren, rüştiye, idadi ve askeri yüksek okullara öğrenci alınmaya başlandı. Gayrimüslimler, bu duruma önceleri çekinceyle yaklaşımlarına rağmen, askeri okullara ilgi oldukça fazlaydı. Fakat Türk Okullarında okumamış olanların fazla bir şansı yoktu. Birçoğu, askeri okula girişte, Türkçe, Arapça ve Farsça sınavlarından geçer not alamadılar.⁸⁰¹ Bu kapsamda, 1909 yılında, Harbiye'ye alınan ilk gayrimüslim öğrenciler, 27 Mart 1912'de mezun oldular. (66'ıncı Dönem, 1328B Devresi) Mezun olan 405 subaydan, 3'ü Rum, 4'ü Ermeni, biri de Yahudi idi.⁸⁰² Gedikpaşalı bir Rum olan, Piyade Mülazım-ı sani Anesti Efendi, piyade sınıfı içinde, 6'ncı olduğundan, Padişah V. Mehmed Reşad tarafından altın saat ile ödüllendirildi.⁸⁰³ 10 Ağustos 1912'de mezun olan, 67'inci Dönem (1328C Devresi) Harbiye mezunu subaylar içinde de, 1'i Rum, 5'i Ermeni olmak üzere, toplam 6 gayrimüslim bulunuyordu.⁸⁰⁴

3.9. 1908- 1914 Arası Dönemde Harbiye'de Eğitim ve Öğretim

Meşrutiyetin ilanından, 1909 yılına kadar Harbiye'nin eğitim ve öğretim sisteminde büyük değişiklikler yapılmamıştı. 1908 (1324) ve 1909 (1325) mezunları, eski sisteme göre düzenlenen ders müfredatını takip etmişlerdi. Okulda meydana gelen disiplinsizlik hadiseleri ve 31 Mart isyanı sonrasında, "Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettiş-i Umumiliği" kurularak, eğitim sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerde, Alman sistemine geçiş ile ilgili düşünceler olduğu gibi, Meşrutiyet ilanı sonrasında canlanan milli his ve heyecanların da etkisi olmuştur. Bu değişiklikler, iyi düşünmeden plansızca yapıldığından, arzu edilen sonuçlar alınamamıştır.

⁸⁰⁰ Karatamu, a.g.e., s.264.

⁸⁰¹ Sürmenyan, a.g.e., s.41.

⁸⁰² BOA, I.HB., 109/23 (R:06.01.1328), Mehmed Oğlu, Bağdatlı Hüseyin Efendi'nin, 10817 Nolu Harbiye Diploması, Zafer mecmuası, Sayı:6, 05 Nisan 1328, s. 65.

⁸⁰³ Moreau, a.g.e., s.49-50.

⁸⁰⁴ MSÜ.KHOTA., Piyade Subay Neşet Defteri.

3.9.1. Dersler ve Sınavlar

1909 yılında yeniden düzenlenen müfredat programıyla, Aka'id-i Diniye, İlm-i Ahlâk, Hikmet-i Tabîiyye, Kimya ve İnşaat-ı Askeriye dersleri kaldırılmıştır.⁸⁰⁵ Böylelikle, temel fen dersleri tamamen kaldırılmış oluyordu. Bunların yerlerine, 1'inci sınıflar için, "Tarih-i Osmani", 3'üncü sınıflar için de "Tarih-i Harp" dersleri konulmuştur. Daha önce 2 ve 3'üncü sınıf dersleri arasında yer alan, Hidemât-ı Seferiye, Dâhiliye ve Cezâ Kanunname-i Hümayunu dersleri, "Kavânîn" adı altında birleştirilerek, 2'nci sınıfa alınmıştır. 3'üncü sınıfın önemli uygulamalı askeri derslerinden biri olan "İstikşâfât-ı Askerî" dersi de kaldırılarak, bu derste görülen konular, "Talim Ameliyâtı" dersinin içine ithal edilmiştir. Bazı derslerin de konu içeriklerine ilaveler yapılarak, kapsamı genişletilmiştir. 3 sınıfta da gösterilen, askeri yazışma kaidelerinin öğretildiği, "Kitâbet-i Askeriye" olarak isimlendirilen dersin adı, "Edebiyât-ı Osmâniye" olarak değiştirilerek, ders içeriğine dilbilgisi konuları da ilave edilmiştir. Balkan Harbinden sonra, 2'nci sınıftaki "Meç ve Kılıç Talimî" dersinin içeriğine, Süngüleşme konuları ilave edilerek, dersin adı "Kılıç ve Süngü ile Usul-i Mübareze" olarak değiştirilmiştir. 1913'te "Malumat ve Terbiye-i Askerî" isimli uygulamalı dersin adı "Sınıfa Ait Talimnemeleri ve Endaht" şeklinde değiştirilerek, atış ağırlıklı olacak şekilde, uygulanmaya başlanmıştır. 1908'de konuları, uygulamalı eğitimlerin içine dâhil edilerek kaldırılan, "Furûsiyet ve Baytariyat" dersi, 1911-1912 Eğitim yılından itibaren tekrar konulmuştur.⁸⁰⁶

1910 yılındaki son sınıfların not kayıt defterleri incelendiğinde, başarılı olan 377 öğrenciden, 20'sinin vasat not aldığı, geri kalanının çok yüksek notlar almak suretiyle, üstün başarılı olarak değerlendirildiği görülecektir. Bu seviyede bir başarının elde edilmesi çok gerçekçi değildir. Aslında bu verilerden, okulda verilen eğitimin kalitesinin son derece düşük seviyede olduğu ve sınavların ayırt ediciliğinin olmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür.⁸⁰⁷

1910-1911 Eğitim ve öğretim yılında, öğrenim süresinin 2 yıla düşürülmesiyle, 3'üncü sınıfta görülen dersler 1 ve 2'nci sınıfa dağıtılmış, ders süreleri azaltılarak, konu kapsamı yeniden düzenlenmiştir. Balkan Harbi esnasında

⁸⁰⁵ MSÜ.KHOTA: 38 No'lu Numara Defteri. (1919)

⁸⁰⁶ MSÜ.KHOTA: 39 No'lu Numara Defteri. (1910)

⁸⁰⁷ MSÜ.KHOTA: 40 No'lu Numara Defteri. (1911)

ders yapılamadığından, bir an önce öğrencileri mezun edilmesi maksadıyla, her sınıf için hızlandırılmış program uygulanmıştır. Bu yüzden öğrenciler, bir eğitim yılı içinde, belirlenen dönemler içinde farklı sınıfların derslerini görmüşlerdir.⁸⁰⁸

Derslerin ve konu içeriklerinin değişmesine rağmen, günlük ders programlarında büyük değişiklikler yapılmamıştır. Meşrutiyet öncesinde olduğu gibi, eğitim ve öğretim yılı, tek devreli olacak şekilde, 36 haftadan ibaretti. Sömestr tatili yoktu. Haftada, toplam 23 saat ders görülüyordu. Öğrencilerin başarı durumunu tespit maksadıyla, bir eğitim yılında, 2 defa özel sınav 1 defa da yılsonu bitirme sınavları icra ediliyordu. Daha önceleri, özel sınavlar bitirme notunun belirlenmesinde etkili değilken, 1912 yılında, öğrencileri çalışmaya teşvik etmek maksadıyla, her 3 sınavın ortalamasının alınarak bitirme notunun belirlenmesi usulüne geçilmiştir.⁸⁰⁹ Sınavlar, Harbiye Nezareti tarafından, görevlendirilen müfettiş ve mümeyyizler nezaretinde, yazılı ve sözlü olacak şekilde icra ediliyordu. Askeri olmayan derslerin sınavları, “Ta’biye Ameliyatı” olarak adlandırılan yılsonu uygulamalı arazi tatbikatından önce yapılmaktaydı.⁸¹⁰

Derslerin bitimini müteakip, uygulamalı askeri eğitim ve tatbikatlar için, Mayıs başlarında, Maslak-Ayazağa bölgesine çadırli ordugâha çıkılıyordu. Yaklaşık 45 gün süreyle ordugâhta kalınarak, yıl içinde teorik olarak görülen askeri derslerin arazide uygulamalı eğitimleri yapılıyor, arazi eğitimi safhası, yılsonu tatbikatının icrasıyla sona eriyordu. Okula dönülmesini müteakiben, bitirme sınavları icra edilerek, öğrenciler izine gönderiliyordu.⁸¹¹

3.9.2. 1908 -1914 Yılları Arasında Mezun Olan Öğrenci Durumu

Harbiye’nin öğrenci kaynağını teşkil eden Askeri İdadilerde eğitim ve öğretim, Harbiye ile birbirini tamamlayacak şekilde yürütülüyordu. Farklı yerlerde bulunmuş olmaları, onların müstakil okullar olduğu anlamına gelmiyordu. Aynı çatı altında birleştirilmiş olmaları sebebiyle, Harbiye’de yapılan reformlar, idadilere de uygulanıyordu. Bu sebepten, 1880 yılında itibaren askeri idadilerde diploma

⁸⁰⁸ MSÜ.KHOTA., 42 No’lu Numara Defteri. (1914)

⁸⁰⁹ Akkılıç, a.g.e., s.37.

⁸¹⁰ Yurtoğlu, a.g.e., s.44.

⁸¹¹ Akkılıç, a.g.e., s.38.

verilmemiş, görülen dersler, Harbiye diplomasında gösterilmiştir.⁸¹² İdadiler, öğrencileri Harbiye'deki eğitime hazırlıyor, sivil okullardan farklı olarak askeri dersler de gösteriliyordu. Bunun sonucunda, askerlik mesleğine motive edilmiş, bilinçli öğrenciler yetiştiriliyordu. Ülkenin çeşitli bölgelerinde yer almaları sebebiyle de, okuma imkânı olmayan çok sayıda zeki öğrenciyi, askerlik mesleğine kazandırmak mümkün olabiliyordu. Meşrutiyetin ilanından itibaren, hazırlayıcı askeri okulların kapanmasıyla, öğrenci kaynağında ciddi bir azalma meydana gelmişti. Balkan Harbi'nden sonra, Harbiye'ye öğrenci sağlayan sadece Kuleli Askeri İdadisi kalmıştı. Dönemin istikrarsız ortamı da, askeri okullara ilgiyi azaltmıştır.⁸¹³

Tablo 5: 1909-1914 Yılları Arasında Harbiye'den Mezun Olan Öğrenci Sayıları

Sıra	Neşet Tarihi	Dönem	Piyade	Süvari	Toplam
1	1325 (1909) İst.	63	248	44	292 ⁸¹⁴
	1325 (1909) Edirne		37	9	46 ⁸¹⁵
	1325 (1909) Manastır		41	16	57 ⁸¹⁶
2	1326 (1910)	64	310	67	377 ⁸¹⁷
3	1327 (1911)	65	299	44	343 ⁸¹⁸
4	1328B (1912)	66	363 ⁸¹⁹	39 ⁸²⁰	405
5	1328C (1912)	67	417 ⁸²¹	30 ⁸²²	446
6	1330B (1914)	68	247 ⁸²³	16 ⁸²⁴	263
7	1330C (1914) Kıdemli 1'inci Sınıf	69	243	48	291 ⁸²⁵
TOPLAM			2205	313	2518

⁸¹² Kolağası Mehmed Esad, **ag.e.**, s. 78-79.

⁸¹³ Cemil Filmer, **ag.e.**, s. s.32-34.

⁸¹⁴ BOA, BEO., 3624/ 271795 (H:09.08.1327)

⁸¹⁵ BOA: I.AS., 92/24 (H:22.09.1327)

⁸¹⁶ BOA: I.AS., 90/40 (H:03.09.1327)

⁸¹⁷ KHOTA., 40 Sayılı Numara Defteri. (1326)

⁸¹⁸ BOA., İHB., 88/38 (R:21 Nisan 1327)

⁸¹⁹ BOA., I.HB., 109/23 (1330R-007)

⁸²⁰ BOA, IHB., 109/23 (H:04.04.1330)

⁸²¹ MSÜ.KHOTA., Piyade Subay Neşet Defteri

⁸²² BOA, BEO., 4072/ 305390 (H:29.08.1330)

⁸²³ MSÜ.KHOTA., Piyade Subay Neşet Defteri

⁸²⁴ MSÜ.KHOTA., Süvari Neşet Defteri-3.

⁸²⁵ MSÜ.KHOTA., 42 No'lu Numara Defteri. (1914)

Kara Harp Okulu'nun arşiv kayıtlarının bir kısmı, mütareke döneminde kaybolduğundan, bazı devrelerin kayıtlarında eksiklik mevcuttur.⁸²⁶ Zabit namzedi ve zabit vekili olarak kıt'alara gönderilen öğrencilerden bir kısmı da muharebelerde şehit olduğundan, sağlıklı bir sonuca ulaşmakta güçlüklerle karşılaşmaktadır. 1909-1914 yılları arasında, okuldan mezun olan subay sayısında, yıllara göre belirgin bir azalma görülmektedir. Bu durumun oluşmasında, öğrenci kaynağını sağlayan, okulların kapanmasının etkisi olduğu kadar, siyasi olaylar sebebiyle öğrencilerin okuldan çıkarılmasının da etkisi vardır. Harbiye'den mezun olan subay mevcudu, arşiv kayıtları ve döneme ait diplomalar incelenmek suretiyle, tespit edilmiştir.

⁸²⁶ Cumhuriyet Gazetesi, Sayı: 3706, 30 Ağustos 1934.

SONUÇ

Harbiye, 19. yüzyılın başlarında, Osmanlı Devletinin oldukça zor bir döneminde, büyük ümitlerle kurulmuştu. Kalıcılığı ve işlevselliği sebebiyle, kendisinden önce yapılan askeri reformlardan oldukça farklıydı. Kuruluş aşamasında, devletin ileri gelen yöneticileri arasında tam bir mutabakat sağlanmış, milli imkânlarla tesis edilmişti. İlk defa eğitimin önemi fark edilmiş, temelden, oldukça uzun süreli, kurumsal bir çözüm yöntemi seçilmişti. Niyazi Berkes'in deyimiyle, "Harbiye'nin kuruluşu, çağdaşlaşma tarihinin belki en önemli olayı" olmuştur. Harbiye'nin kurulması, reformcu düşüncenin güçlenmesini sağlayarak, gelişime yönelik gayretleri desteklemiştir.

Harbiye, Osmanlı İmparatorluğunun tarihinde yer alan, en önemli askeri reform projesi olduğu kadar, kendisinden önce yapılan diğer askeri reformların aksine, liyakatli askerlerin girişimleriyle hayata geçmiş, gerçekçi ve mesleğin ihtiyaçlarını iyi bilen rehberler sayesinde, günümüze kadar gelebilmiştir. Gerek III. Selim, gerekse de II. Mahmud döneminde, kâtip ve bürokrasi sınıfından, yönlendirilen askeri reformlar, kurumsal olarak kalıcı olmamıştır. Başlangıçta bir askeri reform düşüncesinin ürünü olmasına rağmen, toplumsal hayatı tüm yönleriyle etkilemiş, eğitim ve öğretim alanında yapılan reformların en başarılı örneği teşkil etmiştir.

Harbiye'nin gerçek anlamıyla modern bir askerî eğitim kurumu durumuna gelmesi için, zorluklarla dolu, oldukça uzun bir sürecin yaşanması gerekmiştir. Azimle bu güçlüklerin üstesinden gelerek, her zaman kendini yenilemeyi başarabilen Harbiye, kurumsallığı, kalıcılığı ve kalitesiyle, emsalleri arasında, her zaman ön planda olmuştur.

Okul, kurulduğu tarihten itibaren, sürekli bir değişim içinde olmuştur. Başlangıçta, Fransız örneğine uygun olarak, tamamen askerliğe yönelik, teorik ağırlıklı, teknik bir eğitim veren Fransız harp okulu L'Ecole Speciale Militaire de Saint-Cyr'i örnek alınmışken, 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbinden sonra, Alman modeli örnek teşkil etmiştir. Bu etki, siyasi ve mesleki zorunlulukların sonucunda meydana gelmişti. Reformların öncüsü olan, Colmar von der Goltz, Osmanlı İmparatorluğunda görev yaptığı dönemde bu etkiyi tam manasıyla tesis edemese de,

yetiştirdiği öğrenciler sayesinde, ilerleyen dönemde yetişecek genç subaylar üzerinde derin izler bırakmıştır.

20. yüzyılın başlarında, Alman etkisinin gittikçe artmasına rağmen, okul bilimsel ve akademik karakterini muhafaza etti. Modern bilimlerle yetişmek Harbiyelilerin dünyayı algılamalarında değişime yol açtı. Mesleğin tabiatında bulunan, gurur duygusu, kazanma hırısı, vatanseverlik bilinci, öğrencileri, ülkenin sorunlarıyla yakından ilgilenmeye, batının üstünlük sebeplerini araştırmaya ve devletin kşn durdurmaya yönelik çareler üretmeye yöneltti. Yabancı dillerin öğretilmesi, bilimsel literatüre hâkimiyeti de beraberinde getirdi. Bilinçli ve zgr bireylerin yaratılması, Ortadoğu tipi geleneksel aidiyet biçimlerini zayıflattı. Halkın içinden gelen öğrenciler, çocukluklarından itibaren aldıkları eğitimin sonucunda, Devleti ve milleti ön plana alan bir aidiyet duygusu geliştirdiler. İmparatorluğun her tarafına dağılan bu subaylar, ağdaşlaşma süreci ile halk arasında bir köprü vazifesi stelendiler. Harbiye, aynı zamanda yurtseverlik düşüncesinin de merkezini teşkil ediyordu. Modernitenin ve Türk milliyetçiliğinin savunucuları da eğitimi ve aydın Harbiyeliler içinden ıktı.

II. Meşrutiyetin ilanından, I. Dünya Harbine kadar olan süreç, Harbiye'nin tarihindeki belki de en yıpratıcı dönem olmuştur. Dönemin siyasi olayları, okula da yansıyorak, uzun süreli bir kargaşa süreci yaşanmasına yol açmış, istikrarın tekrar sağlanması için olağanüstü tedbirler alınmak zorunda kalınmıştır. İttihat ve Terakki yönetiminin tecrübesizliği sonucunda, reform adına yapılan bazı uygulamalar, askeri eğitim sisteminin, ülkenin kendi ihtiyaçlarına göre şekillenen, özgün ve gerçekçi karakterini yok etmiştir. Bilinçsizce, Alman örneğinin taklit edilmeye çalışılması sonucunda, Harbiye, bir yüksek okul statüsünden çıkarak, bir talimgha dnşmştir. Nitelikli, ğrenci kaynağını sağlayan okullar kapatılması, teknik ve bilimsel eğitimi ortadan kaldırmış, meydana gelen tahribat, ancak cumhuriyet döneminde dzeltilebilmiştir.

Sonuç olarak, incelemiş olduğumuz dönem, Cumhuriyetimizin kurucularının da yetiştiği, belki de okulun en önemli dönemidir. Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde, kazanmış olmakla, övündüğümüz tüm zaferler, bu neslin eseridir. Vatan ve Millet sevgisiyle yetişen, mesleki profesyonelliğin bilincindeki Harbiyeliler,

devletin bekasının tehlikeye girdiği her coğrafyada, her tehdide karşı azimle mücadele etmişlerdir. Bu yüzden okulun tarihi ile ülkenin tarihi tam manasıyla birbiriyle örtüşür bir niteliktedir.

Günümüzde, Milli Savunma Üniversitesine bağlı olarak, Kara Harp Okulu adı altında, eğitim ve öğretimine devam eden Harbiye, Türk Ordusunun nitelikli ve eğitimli subay ihtiyacını sağlamaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

ARŞİVLERLER VE KÜTÜPHANELER

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Kara Harp Okulu Tarihî Arşivi

ATASE Arşivi

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi

RESMÎ YAYINLAR

TBMM Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

Salnâme-i Askerî, Defa 8,9,13,14

KİTAPLAR

Adivar, Abdülhak Adnan; **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul,1982.

Agoston, Gábor; **Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç**, çev: M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

Ahmad, Feroz; **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, çev: Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

Ahmed Muhtar Paşa, **Avrupa'da Erkân-ı Harblik**, İstanbul, 1319.

Akkılıç, Abdülhalim; **Askerin Romanı, E.Sv.Alb. Abdülhalim Akkılıç'ın Savaş ve Barış Anıları**, Haz: Yılmaz Akkılıç, Körfez Ofset Yayınları, Gemlik,1994.

Aksan, Virginia; **Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi 1700-1783**, çev. Ö.Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

Alangu, Tahir; **Ömer Seyfettin, Ülkücü Bir Yazarın Romanı**, May Yayınları, İstanbul,1963.

Altınay, Ahmed Refik; **İnkılab-ı Azim**, Haz: Hatem Türk, Salkım söğüt Yayınları, İstanbul, 2008.

Apak, Rahmi; **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.

Archer, Christon I. – Ferris, John R. – Herwig, Holger H. - Traves, Timothy E.; **Dünya Savaş Tarihi**, çev: Cem Demirkan, Tüzm zamanlar, İstanbul, 2006.

Atatürk, Mustafa Kemal; **Subay ve Komutan ile Konuşmalar**, ATASE, Ankara, 2007.

Avcı, Alâettin; **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet devrine kadar)**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1963.

Aydemir, Şevket Süreyya; **Suyu Arayan Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Barnard, Henry; **Military Schools and Courses of Instruction in the Science and Art of War**, New York, 1872.

Berkes, Niyazi; **Türkiye İktisat Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

_____ ; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Beydilli, Kemal; **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Bröckling, Ulrich; **Disiplin (Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi)**, çev: Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.

Bursa Askeri Lisesi, **1931-1932 Hatırası**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1932

Cebesoy, Ali Fuat; **Sınıf Arkadaşım Atatürk Okul ve Genç S.baylık Hâtıraları**, İnkılap ve AkaYayınları, İstanbul, 1967.

Clemente, Steven E.; **For King And Kaiser, The Making of the Prussian Army Officer, 1860-1914**, First published, Greenwood Press, New York , 1992.

Çakın, Naci - Orhon Nafiz; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III. Cilt, 5'inci Kısım, (1793-1908)**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1978.

Çambel, Hasan Cemil; **Makaleler Hatıralar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara,1987.

Danışman, Zuhuri; **Koçi Bey Risalesi**, MEB.Yayınları, İstanbul, 1997.

El-Askeri, Cafer; **İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli: Cafer el-Askeri**, çev: Halit Özkan, Klasik yayınlar, İstanbul,2008.

Enver Paşa; **Enver Paşa'nın Anıları (1881-1908)**, Haz: Halil Erdoğan Cengiz, İletişim Yayınları, İstanbul,1991.

Erbuğ, Ahmet Hilmi; **Kaybolan Yıllar (Mülazım Ahmet Hilmi'nin Sarıkamış - Sibirya - Afganistan Hatıraları ve Hayatı)**, Haz: Merih Baran Erbuğ, Vadi yayınları, Ankara, 2007.

Ergin, Osman Nuri; **Türkiye Maarif Tarihi c.1-2**, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.

_____; **Türkiye Maarif Tarihi c.3-4**, Eser Matbaası, İstanbul,1977.

Erkin, Behiç; **Hatırat (1876-1958)**, Haz: Ali Birinci, Türk Tarih Kurumu, Ankara,2010.

Fahmy, Khaled; **Paşa'nın Adamları (Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır)**, çev: Deniz Zarakolu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Fertan, Hasan Remzi; **Harp Hatıraları**, Haz: Lokman Erdemir, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul,2016.

Filmer, Cemil; **Hatıralar -Türk Sinemasında 65 Yıl**, İstanbul,1984

Finkel, Caroline; **Rüyadan İmparatorluğa (Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300-1923)**, çev. Zülal Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul,2007.

Furgaç, Ahmet İzzet Paşa; **Feryadım c.1**, Haz: Süheyl İzzet Furgaç, Yüksel Kanar, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.

Gazi Ahmed Muhtar; **Anılar: Sergüzeşt-i Hayatımın Cildi Evveli**, (ed.) Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1996.

Georgeon, François; **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, Yusuf Akçura (1876-1935)**, çev: Alev Er, Yurt Yayınevi, Ankara, Ocak, 1986.

Greene, Francis Vinton; **93 Harbi Tüm Cepheleriyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı**, çev: Sebahattin Şenol, İz Yayıncılık, İstanbul,2018.

Hanioğlu, M.Şükrü; **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902) c.1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Harp Okulu, **Harp Okulu Tarihçesi (1834-1945)**, Harp Okulu Matbaası, Ankara,1945.

Hatemi, Nilüfer; **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri c.2**, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul,2002.

Hulusi bin Aziz, Kolağası; **İlm-i Kimya-yı Askeri,c1 ve c2**, İstanbul,1321.

Hurşid Paşa, **31 Mart İhtilali'nin Tarihçesi**, Haz: Hakan Özdemir, Yeditepe Yayınevi, İstanbul,2019.

Huntington, Samuel P.; **Asker ve Devlet Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası**, çev: K. Uğur Kızılaslan, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2004.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal; **Son Sadrazamlar c.4**, Dergâh Yayınları, İstanbul,1982.

İnan, Afet; **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

İnönü, İsmet; **Hatıralar**, Haz: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2020.

İskora, Muharrem Mazlum; **Harp Akademileri Tarihçesi c.1**, Gnkur. Basımevi, Ankara,1966.

Karabekir, Kâzım; **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

_____;**Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, Emre Yayınları, İstanbul, 2001.

_____;**Hayatım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011,

Karal, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi, c.5- Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.

_____; **Selim III'ün Hat-tı Hümayunları (Nizam-ı Cedit 1789-1807)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1946.

Karatamu, Selâhattin; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihî, III. Cilt, 6'ncı Kısım, (1908-1920)**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1996.

Kerkük, Mahmud Nedim; **Hatıratım 1334 (1918)**, Haz: Ali Birinci, Altınküre Yayınları, Ankara, 2002.

Kennedy, Paul; **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askerî Çatışmalar**, çev: Birtane Karanakçı, Türkiye Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

Kış, Salih; **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü, von der Goltz Paşa (1883-1895)**, Palet Yayınları, Konya, 2017.

Kolağası Mehmed Esad; **Mirat-ı Mekteb-i Harbiye**, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1310.

Kressenstein, Friedrich Freiherr Kress von; **Son Haçlı Seferi, Kuma Gömülen İmparatorluk**, çev: Tahir Balaban, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008.

Kuntman, Derviş; **Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları**, Haz: Metin Özata, ATASE, Ankara, 2009.

Kuran, Ahmet Bedevi; **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

_____; **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak yayınları, İstanbul, 2000.

_____; **Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Leskovikli Mehmet Rauf; **İttihat ve Terakki Ne İdi**, Haz: Bülent Demirbaş, Arba Yayınları, İstanbul, 1991.

Mahmud Şevket Paşa; **Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafetleri c.2**, Haz: Muhlis Özmen, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Yayınları, İstanbul, 1986.

Mardin, Şerif; **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Marmont, Auguste Frédérique Louis Viesse de; **The Present State of the Turkish Empire**, çev. Frederic Smith, Londra, 1839

Moltke, Helmuth von; **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.

Moreau, Odile; **Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu Askeri (Yeni Düzen'in İnsanları ve Fikirleri: 1826-1914)**, çev. Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Mustafa Fazıl, Piyade Kaymakamı - Osman Senai, Erkân-ı Harp Kolağası; **Kitabet-i Askeriye**, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1315.

Müteferrika, İbrahim; **Milletlerin Düzeninde İlmi Usuller**, Haz: Ömer Okutan, MEB, İstanbul 1990.

Ökse, Necati - Baycan, Nusret - Sakaryalı, Salih; **Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri**, ATASE, Ankara, 1989.

Özalp, Kazım - Özalp, Teoman; **Atatürk'ten Anılar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.

Pâkalın, Mehmed Zeki; **Son Sadrâzamlar ve Başvekiller, c.2**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1942.

Pardoe, Julia; **Sultanlar Şehri İstanbul**, çev. M. Banu Büyükkal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Parker, Geoffrey; **Askeri Devrim, Batının Yükselişinde Askeri Yenilikler (1500-1800)**, çev. Tuncay Zorlu, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.

Pekmen, Mahir Sait; **Fizan Hatıraları**, Haz: Hasan Babacan, Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.

_____; **31 Mart Hatıraları (İsyân Günlerinde Bir Muhalif)**, Haz: Hasan Babacan, Servet Avşar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.

Perk, Haluk - Paksoy, İsmail Günay; **Eğitim Tarihimizde (1840-1950) Diplomalar - Dağhan Olcay Perk Koleksiyonu**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Ramsay, W.M., **İsyân Günlerinde İstanbul**, Haz: Selim Ahmetoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019.

Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım c.1**, Altındağ Yayınevi, İstanbul, 1967.

Sabis, Ali İhsan; **Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi c.1**, Nehir Yayınları, İstanbul, 1990.

Sanders, Liman von; **Türkiye’de Beş Sene**, Haz: Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.

Süleyman Hüsnü Paşa, **Hiss-i İnkılab yahud sultan Abdülaziz’in Hal’i ve Sultan Murad-ı Hamis’in Cülusu**, Tanin matbaası, İstanbul, 1327.

Süleyman Paşazâde Sami; **Süleyman Paşa’nın Muhakemesi 1293 Osmanlı-Rus Muharebesi’nden**, Matbaa-yı Ebu’z-ziya, Kontantiniyye, 1328.

Sürmenyan, Kalusd; **Harbiyeli Bir Osmanlı Ermenisi Mülâzım-ı Sâni Sürmenyan’ın Savaş ve Tehcir Anıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015.

Şahingiray, Özer; **Atatürk’ün Nöbet Defteri (1931-1938)**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1955.

Şehsuvaroğlu, Haluk Yusuf; **Tarihi Odalar**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1954.

Togay, Emine Fuat; **Bir Aile Üç Asır**, Çev: Şeniz Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Toker, Hülya - Aslan, Nurcan; **Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri c.1**, ATASE, Ankara, 2009.

Toker, Hülya - Fidan, Nurcan – Barlas, Gülhan; **Balkan Savaşı’na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)**, ATASE, Ankara, 2004.

Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasal Partiler c.3**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

Turan, Betül – Aslan, Nurcan – Erzan, Zafer, **Türk İstiklal Harbi’ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri, c.2**, ATASE, Ankara, 2010.

Türkmen, İsmet; **İsmail Fâzıl Paşa – Askerî, Siyasî Hayatı ve Fikirleri (1856-1921)**, Altınpost Yayınları, Ankara,2015.

Uçman, Abdullah; **Koca Sekbanbaşı Risalesi (Hulâsat-Ül Kelam Fi Redd-İl Avam)**, Tercüman yayınları, İstanbul, 1976.

Unat, Faik Reşit; **II. Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi, Ali Cevat Bey'in Fezlekesi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1985.

Upton, Emory, **The Armies of Asia and Europe (Official Reports)**, New York, 1878.

Uyar Mesut- Erickson Edward J.; **Osmanlı Askeri Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; **Osmanlı Tarihi, c.5**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1978,

Ünal, Tahsin; **Harp Okulu Tarihi**, Haz: Ali Güler-Suat Akgül, Berikan Yayınları, Ankara, 2001.

Ünal, Uğur; **Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)**, ATASE, Ankara, 2008.

Yalman, Ahmed Emin; **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1888-1922) c.1**, İstanbul,1997.

Yeğena, Ali Münif; **Ali Münif Bey'in Hâtıraları**, Haz: Taha Toros, İsis Yayınları, İstanbul,1996.

Yergök, Ziya; **Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları Harbiye'den Dersim'e (1890-1914)**, Haz: Sami Önal, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.

Yeşil, Fatih; **Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Katibi Ebubekir Ratib Efendi (1750-1799)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

Yücel, Mehmet Lütfi Rıfai; **Hatıralarım**, Haz: Arif Suavi Okay, Gerçek Sanat Yayınları, İstanbul,2006.

Wallach, Jehuda L.; **Bir Askerî Yardımın Anatomisi**, çev. F. Çeliker, Gnkur. Basımevi, Ankara,1977.

War Department, Military Information Division, **The Military Schools of Europe**
Doc: 10, Government Printing Office, Washington, 1896.

MAKALELER

Akcan, Erol; “*Colmar Von Der Goltz Paşa’nın Osmanlı Ordusu Ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi*” **Atatürk Dergisi**, c.4, s.1, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2015.

Agoston, Gabor; “*Avrupa’da Osmanlı Savaşları (1453-1826)*”, **Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815**, (ed.) Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

Akşin, Sina; “*1839’da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devletinin Uluslararası Durumu*”, **Tanzimat**, (ed.) Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006.

Bailey, Frank Edgar; “*Palmerston ve Osmanlı Reformu 1834- 1839*”, çev: Yasemin Avcı, **Tanzimat**, (ed.) Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara.

Erkan, Davut; “*II. Abdülhamid’in İlk Mâbeyn Feriki Eğinli (İngiliz) Said Paşa, Hayatı ve Hatıratı*”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi (The Journal of Ottoman Studies)**, Sayı 35, 2010

Kayalı, Kurtuluş; “*Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi c.5**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Levy, Avigdor; “*The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army 1826-1839*”, **International Journal of Middle East Studies**, c.2, 1971.

SÜRELİ YAYINLAR

A- Dergiler

Asker Mecmuası

Hayat Tarih Mecmuası

Servet-i Fünun,

Resimli Kitab

Yeni İnci Dergisi

B- Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi

İkdam Gazetesi

Takvim-i Vekayi

Vakit Gazetesi,

ANSİKLOPEDİ VE SÖZLÜK

Akbayar, Nuri; **Osmanlı Yer Adları sözlüğü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

Devellioğlu, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Doğu Matbaası, Ankara, 1982.

Coşar, Ömer Sami; **Atatürk Ansiklopedisi c.1. 1881-1909**, Doğan Kardeş matbaacılık, İstanbul, Ekim 1973.

_____; **Atatürk Ansiklopedisi c.2**, Doğan Kardeş matbaacılık, İstanbul, 1974.

Gövsä, İbrahim Alâettin; **Türk meşhurları ansiklopedisi**, Yedigün Neşriyatı, İstanbul, 1945.

Pakalın, Mehmed Zeki; **Sicill-i Osmani Zeyli c.9**, Haz: Ali Aktan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008.

Süreyya, Mehmed; **Sicill-i Osmani c.5**, Haz: Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

TEZLER

Eser, Gülşah; **Mekteb-i Harbiye'nin Türkiye'de Modern Bilimlerin Gelişmesindeki Yeri (1834-1876)**, İstanbul, 2005, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Hayta, Necdet; **Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkar Gazetesi (1862-1869)**, Ankara,1990, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi.

Gök, Hayrullah; **Arşiv Belgelerinin Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883)**, Ankara 2005, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, basılmamış doktora tezi.

Güler, Zeynep; **Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinde von Der Goltz Paşa'nın Rolü**, Mersin, 2012, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi.

EKLER

- Ek 1 :** Mekteb-i Harbiye'de okutulan derslerin Avrupa mektepleri programına uygun olarak verilmesi.
- Ek 2 :** Mekteb-i Harbiye koğuşlarının ilaveten inşası.
- Ek 3 :** Harbiye Mektebi ders programı ve Erkan-ı Harp sınıfına zabıt seçilmesi hakkındaki cari usulün kaldırılması.
- Ek 4 :** Harbiye Mektebi ders programlarında bazı tadilat icrası.
- Ek 5 :** Harbiye Mektebi'ndeki programın ağırlığından dolayı tadilinin gerektiği.
- Ek 6 :** Mekteb-i Harbiye'nin derslerinden bazılarının ilgası hususundaki mütalaa.
- Ek 7 :** Rûmi 1317 Yılı 55'inci dönem mezunlarının imtihan-ı umumi cetveli
- Ek 8 :** Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'deki muhtelif sınıf öğrencilerinin 1319 Senesi kararlaştırılan umumi imtihanlarına ait şema.
- Ek 9 :** Taşra Harbiye'lerinin kurulması
- Ek 10 :** Aşiret Mektebi'nden yetişenlerin Mekteb-i Harbiye'ye alınması.
- Ek 11 :** Mekteb-i Harbiye için sancak yaptırılması.
- Ek 12 :** Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettiş-i Umumiliği" kurulması.
- Ek 13 :** Mekteb-i Harbiye Nezareti'ne İsmail Fazıl Paşa'nın Tayini.
- Ek 14 :** Mekteb-i Harbiye'den mezun olacıklara mülazım-ı sânilik rütbesi tevcihi.
- Ek 15 :** Mekteb-i Harbiye'de yapılan diploma töreninde subayların siyasetle uğraşmamasına dair yapılan bir konuşma.
- Ek 16 :** Umum Mekatib-i Askeriye Nezareti (1894-1908)
- Ek 17 :** 1894- 1909 Yılları arasında eğitimi verilen dersler.
- Ek 18 :** 1909 -1914 yılları arasında eğitimi verilen dersler.
- Ek 19 :** Harbiye'nin Komuta Heyeti (1894-1914)
- Ek 20 :** Öğrenci Üniformaları. (1834-1914)
- Ek 21 :** 1309 Senesinde Kağıthane'de mekteplere verilen ziyafetler.

۱۰۵۴. ۶۳۰ / 48181

247

İ. DH. 690/48181

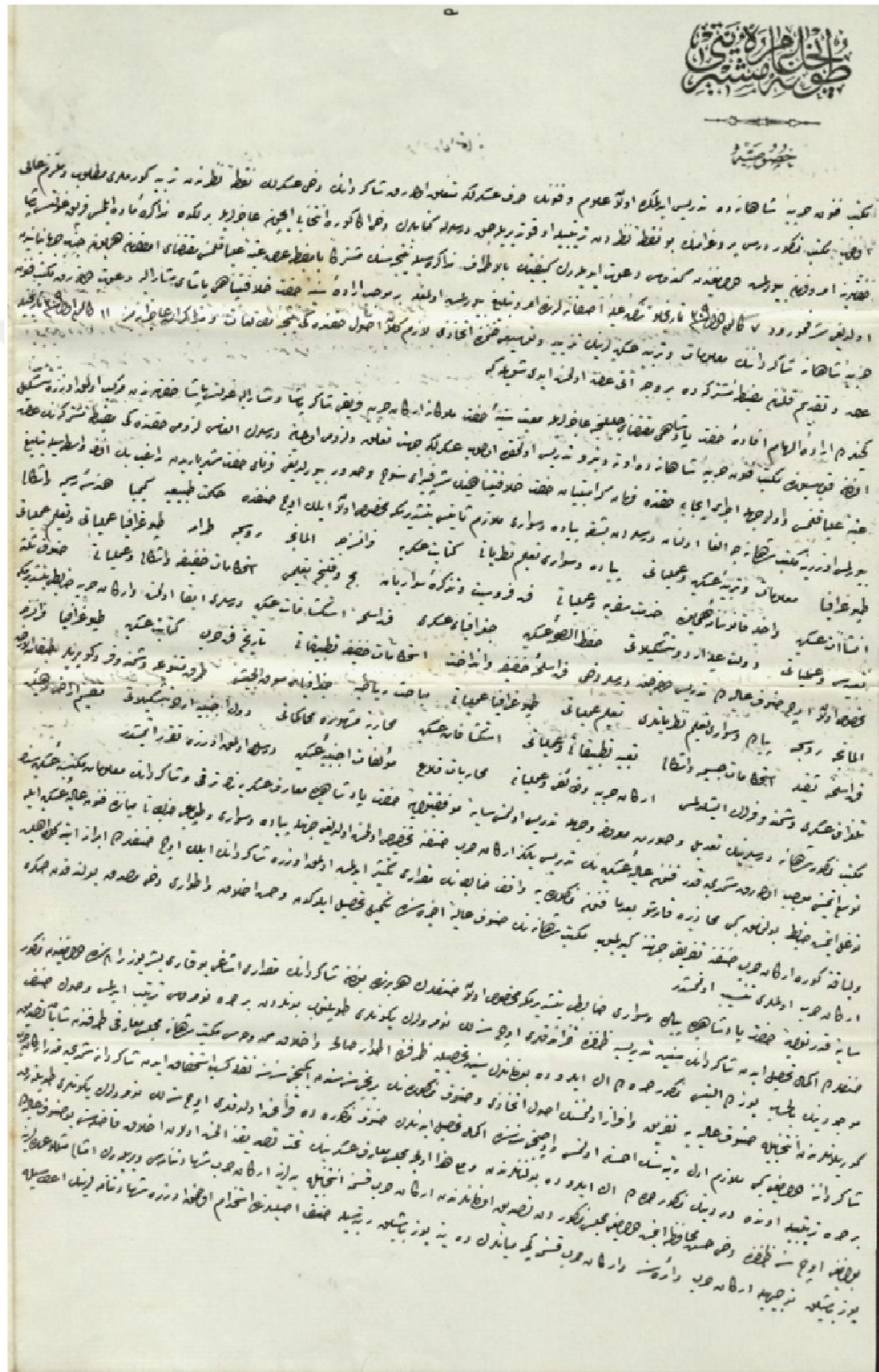
Mekteb-i fûnun-ı harbiye-i şahanede tedris olunagelen fûnun-ı mütenevvianın bilcümle avrupa düvel-i muazzama mekatib-i harbiyesiyle mekteb-i mezkur programları beyinde bir dereceye kadar Bulunduğundan anların programlarına mümkün mertebe tatbik medar olmak ve daha ziyade istifade kılınmak üzere mekteb-i harbiyede tedris olunan hikmet ve kimya ve hendese-i resmiye derslerinin cihet-i umumiyesinin ve mebanî'l-inşa ve tarih-i umumi derslerinin sülüsünün mekatib-i idadiyeye nakledilmesi ve şu kadar ki taşra mekatib-i idadiyesinin bu dersler için hoca ve alelhusus hikmet ve kimya için alet ve edevat tedariki müşkül olduğundan şimdilik harbiyeye nakl edecek taşra idadi dördüncü sene şakirdanının dersaadet idadisine celb ile cümlesinden mürekkebi bir sınıf bi't-teşkil hikmet ve kimya ve hendese-i resmiye derslerinin sınıf-ı mezkurda kıraat ettirilmesi ve talim-i fenn-i seyahatin (?) mekatib-i askeriye şakirdanına tedrisi mukteza-yı nizamdan olduğu ve kuleli kışlasının dahi münasebet-i mahalliyesi bulunduğu cihetle bu dersin işbu sınıfta dahi bu seneden itibaren irae kılınması ve yalnız mekteb-i fûnun-ı harbiyede on ders hikmet-i askeriye ve on beş kimya-yı askeri ve yedi hendese-i askeriyeden ibaret olmak ve mecmu otuz iki dersi havi bulunmak üzere mekteb-i harbiye birinci senesinde haftada bir ders gösterilmesi hususlarına karar verildiği gibi derslerin mufassal programları dahi bittatbik lüzumu mertebesinde tadil ve ıslah edildiği ve erkan-ı harbiye şakirdanı şimdiye kadar mekteb-i fûnun-ı harbiye dördüncü senesinden tefrik olunagelmekte ise de şakirdan-ı merkumeye çend seneden beri şeref-taallük eden irade-i seniyye mucib-i alisince tamamı ve ve hendese-i hilye ve anlara tatbiken fûnun-ı aliye irae kılınageldiğinden ve fûnun-ı mezkurenin riyaaziye derslerine taallük-i tâmmı olup usul-i hazıra hükmünce şakirdan dört seneden sonra metruk olan riyaziyeye bittekrar ibtida edegeldiklerinden ve bu ise emr-i tedrisi tasib eylediğinden fûnun-ı riyaaziye bila inkıta tedris ve dersler yekdiğerini bir silsile-i tabiiyye ile takip için erkan-ı harbiye şakirdanının birinci sene derslere bedeinden evvel tefrikiyle cedvel-i mahsus mucibince tedrisi ve yine bazı dersleri sunuf-ı saire ile beraber talim eylemeleri ve ileride sunuf-ı saire-i ihtiyatiye ile birlikte ilka kılınmak üzere dersaadet mekteb-i idadi birinci senesinin dahi Hasköy'de vaki mahrec-i mekatib-i askeriyede tedkiki mekteb-i mezkur meclis-i maarifi tarafından tanzim olunan mazbata mekatib-i askeriye nezaretinin tezkiresiyle beraber dar-ı şura-yı askeriye lede'l-havale keyfiyet lazım gelenler dahi hazır olduğu halde tetkik ve müzakere olundukta suret-i maruzanın kabulü mekatib-i mezkur şakirdanın emr-i tahsilatınca bir derece daha husul-i terakkiyatı ve masrafça tasarrufatı mucib olacağı tahakkuk ederek mucibince icrası tensib kılınmış olduğundan badehu iktiza-yı hal ifa olunmak üzere keyfiyetin canib-i sinni'l-cevanib-i hazret-i vekalet-penahilerinden istizanı harbiye dairesinden ifade olunmuş olmağla ol halde emr ü ferman hazreti menlehulemrindir. 14 Şaban 1291 ve 03 Eylül 1290 (M: 26 Eylül 1874)

Yıldız Saray-ı Hümayunu Başkitabet Dairesi

Mekteb-i harbiye-i şahane şakirdanının günden güne tezayüd etmesinden naşı koğuşlar şakirdan istiab edememekte olduğundan bu hal mevasim-i hârada tifo ve saire gibi emraz-ı müstevliyenin zuhuruna sebep olabileceği etibba tarafından defaatle beyan edilmesiyle mekteb-i mezburun vaktiyle her nasılsa bir kat üzerine bırakılmış olan cenahının Sultani (?) gibi iki kata iblağ edilerek hasıl olan izdihamın defiyle emraz-ı müstevliye zuhuru gibi mehaziri meydan verilmemesi hususu geçen sene makam-ı vala-yı seraskeriye istifsar edilmiş ve keyfiyet oraca da tasdik olunarak hakpay-ı hümayun-ı mülukaneden lede'l-istizan ol vechle icra-yı icabı hususuna irade-i seniyye-i cenab-ı padişahi şeref-sudur buyrulmuş olmasıyla mesarifinin nıfısı 308 ve nısf-ı diğeri 309 bütçelerine bi'l-idhal inşaata ibtidar olunmak üzere mektebin o ciheti tahliye kılınmış olduğu halde bu defa Babıalide teşekkül eden bütçe komisyonunca işbu inşaata karşılık bütçeden tayy ve halbuki şerefsadır olan irade-i seniyye-i hazret-i padişahi üzerine bab-ı vala-yı seraskeriden evvelce verilen emir üzerine malzeme tedariki için inşaat dairesince müteahhidlerle kontratoya girilmiş olmasına nazaran inşaatdan bu suretle sarf-ı nazar edilmesi mehazir-i adideyi mucib olacağı arz u beyanına daire-i tophane-i amire müşiriye-i celilesinin 22 ramazan 1309 tarihli tezkire-i hususiyesi lede'l-arz manzur-ı ali-i hazret-i padişahi olmuş ve inşaat-ı mezkure hıfz-ı sıhhat nokta-i nazarından eşzem görüldüğünden ve karşılığının bütçeden tayy edilmiş olması sebebi bilinmediğinden Babıalice müzakere-i keyfiyetle neticesinin arz-ı atebe-i aliyye kılınması şerefsadır olan irade-i seniyye-i cenab-ı hialfetpenahi iktiza-yı celilesinden bulunmuş olmağla ol babda emrû ferman hazret-i menlehul emrindir. 20 Ramazan 1309 ve 15 Nisan 1308 (M: 18 Nisan 1892)

Ser-katib-i Hazret-i Şehriyari

Ek-3 : Tophane-i Amire Müşiliğinin, Harbiye Mektebi ders programı ve Erkan-ı Harp sınıfına zabıt seçilmesi hakkındaki cari usulün kaldırılması konusundaki yazısı.

Tophane-i Âmire Müşiriyeti / Hususiye

Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahanede tadrîs edilmekte olan ulûm ve fünûnun sırf askerliğe müteallik olarak şâkirdânın dahi askerlik nokta-i nazarından terbiye görmeleri matlûb ve mültezem-i âlî olup mekteb-i mezkûr ders programının bu nokta-i nazardan tertibiyle okutturulacak derslerle kitapların dahi ona göre intihâbı için âcizleriyle birlikte müzakere-i madde eylemesi Ferik Goltz Paşa hazretlerine emr ü ferman buyurulmuş olduğundan kendisi davet edilerek keyfiyetin bi'l-etraf müzakeresiyle neticesinin müştereken bâ-mazbata arz-ı atebe-i aliyye kılınması muktezâ-yı emr ü ferman-ı hümayun-ı cenab-ı cihan-bâniden olduğu şeref-mevrûd 7 Kânunuevvel 309 tarihli tezkire-i aliyye-i âsafânelerinde emr ve tebliğ buyurulmuş olmağla ber-mûcib-i irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penâhî paşa-yı müşârun-ileyh davet olunarak Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahane şâkirdânının malumat ve terbiye-i askeriyelerinin tezyîd ve tevsî'î zımında ittihâzı lazım gelen usul hakkındaki netice-i mütalaât ve müzakerât-i âcizanemiz 11 Kânunuevvel 1309 tarihiyle arz ve takdim kılınan mazbata-i müşterekede ber-vech-i âtî arz olunmuş idi şöyle ki

Geçenlerde irade-i ilham ifade-i hazret-i padişahî mukteza-yı celîlince âcizleriyle maiyet-i seniye-i hazret-i mülûkâne erkân-ı harbiye feriki Şakir Paşa ve müşârun-ileyh Goltz Paşa hazretlerinden mürekkep olmak üzere teşkil olunan komisyonda Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahanede ötedenberi tadrîs olunmakta olup askerliğe cihet-i ta'allûk ve lüzumu olmayan derslerin ilgası lüzumu hakkındaki mazbata-i müşterekenin arz-ı atebe-i ülyâ kılınması ve ol vechle icra-yı icabı hakkında ferman-ı keramet-beyan-ı hazret-i hilafet-penâhînin şeref-pirâ-yı sünûh ve sudûr buyurulduğu kurenâ-yı hazret-i şehriyârîden Ragıp Bey Efendi vasıtasıyla tebliğ buyurulması üzerine Mekteb-i Şahanece ilga olunan derslerden başka piyade ve süvari mülazım-ı sânisî yetiştirmeye mahsus olan ilk üç sınıfta hikmet-i tabî'yye kimya hendese-i resmiye ve eşkal-i topografya malumat ve terbiye-i askeriye ve ameliyatı piyade ve süvari talim nazariyatı kitabet-i askeriye Fransızca Almanca Rusça drama topografya ameliyatı ve talim ameliyatı inşaat-ı askeriye dahiliye

kanunname-i hümayunu hizmet-i seferiye ve ameliyatı fenn-i fûrûsiyyet ve tezkire-i süvariân mec ve kılıç talimi istihkâmât-ı hafife ve eşkali ve ameliyatı sunûf-ı selâse tabiyesi ve ameliyatı Devlet-i Aliyye ordu teşkilatı hıfzıssıhha-ı askeriye coğrafya-yı askerî fenn-i esliha istikşâfât-ı askeriye dersleri ibkâ olunmuş ve erkân-ı harbiye zabiti yetiştirmeye mahsus olan üç sunûf-ı âliyyede tadrîs olunacak dersler dahi fenn-i esliha-i hafife ve endaht istihkâmât-ı hafife tatbikatı tarih-i fenn-i harp kitabet-i askeriye topografya Fransızca Almanca Rusça piyade ve süvari talim nazariyatları talim ameliyatı topografya ameliyatı mebâhis-i riyaziye coğrafya-yı sevkülceyş turuk-ı mütenevvia ve şimendüfer ve köprüler tabakatü'l-arz fenn-i esliha-i sekîle istihkâmât-ı cesîme eşkali tabiye tatbikatı ve ameliyatı istikşâfât-ı askeriye muharebe-i meşhure muhakemâtı düvel-i ecnebiye ordu teşkilatı taksim-i arazi ve heyet telgraf-ı askerî ve şimendüferlerin işletilmesi erkân-ı harbiye vezâ'if ve ameliyatı muharebât-ı kılâ' mü'ellefât-ı ecnebiye-i askeriye dersleri olmak üzere takarrür etmiştir.

Mekteb-i mezkûr-ı şahane derslerinin tadil ve suret-i maruza vechle tadrîs olunması sâye-i muvaffakiyet-vâye-i hazret-i padişahîde maarif-i askeriyede terakkî ve şâkirdânın malumat-ı müktesebe-i askeriyesinin tevessü' etmesini mucip olarak şimdiye kadar fûnûn-ı âliye-i askeriyenin tadrîsi yalnız erkân-ı harp sınıfına tahsis olunmuş olduğu cihetle piyade ve süvari ve topçu zabitanı miyanında fûnûn-ı âliye-i askeriye ile teveggül etmiş zabıt bulunmak gibi mehâzire karşı ba'demâ fûnûn-ı mezkûreye vâkıf zabitanın miktarı teksîr edilmiş olmak üzere şâkirdânın ilk üç sınıflarda ibraz ettikleri ehliyet ve liyakata göre erkân-ı harp sınıfına tefrîki cihetine gidilmeyip Mekteb-i Şahanenin sunûf-ı âliye-i ahîresinde tekmil-i tahsil eyledikten ve hüsn-i ahlak ve etvârı dahi musaddak bulunduktan sonra erkân-ı harp olmaları tensip olunmuştur.

Sâye-i kudret-vâye-i hazret-i padişahîde piyade ve süvari zabiti yetiştirmeye mahsus olan sınıfların her birinde bulunan şâkirdânın miktarı aşağı yukarı beşer yüz raddesinde olduğundan mezkûr sınıflarda ikmal-i tahsil eden şâkridânın sinîn-i tadrîsiye zarfında kazandıkları üç senelik numaraların yekunları toplanıp bunlardan bir sıra numarası tertip edilmesi ve son sınıf mevcudunun bi'l-hesab yüzde altısı mezkûr sırada en ileride bulunanların sinîn-i tahsiliye zarfında etvâr-ı sâliha ve ahlak-ı memdûhası Mekteb-i Şahane Meclisi-i Maarifi tarafından şayan-ı tasdik

görülenlerden intihâbıyla sunûf-ı âliyye tefrîk ve ifrâz olunmasının usul-i ittihâzı ve sunûf-ı mezkûrenin birinci senesine nakle kesb-i istihkak eden şâkirdâna şimdiye kadar erkân-ı harp şâkirdânına olacağı gibi mülazım-ı evvel rütbesinin ihsan olunması ve üçüncü senesinde ikmal-i tahsil edenlerin sunûf-ı mezkûrede kazanmış oldukları üç senelik numaraların yekunları toplanarak bir sıra tertibiyle onda dördünün mezkûr sırada en ileride bulunanlarından ve ma'a-haza evvelce Meclis-i Maarif-i Askerînin taht-ı tasdikine alınmış olan ahlak-ı fâzılasına bu sunûf-ı âliyye bulunduğu üç sene zarfında dahi hüsn-i muhafaza etmiş olacağı meclis-i mezkûrdan tasdik olunanlardan erkân-ı harp kısmına intihâbıyla yedlerine erkân-ı harp şهادetnamesi verilerek emsali misillü uhdelerine yüzbaşılık tevcihiyle erkân-ı harp dairesine ve erkân-ı harp kısmına geçemeyenlerin de yine yüzbaşılık rütbesiyle sınıf-ı aslîlerinde istihdam olunmak üzere şهادetnamelerinin itasıyla ordu-yı hümayunlara izam olunması ve sunûf-ı mezkûrdaki derslerin üss-i mizânı ile usul-i imtihaniyesinin sâbikan erkân-ı harbiye sınıflarında cari olan nizamât-ı seniyyeye tabi olması miyâne-i âcizanemizde tensip olunmuş ve el-yevm mevki-i tadrîsiyede bulunan kitaplarla beraber mazbata-i mezkûre atebe-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâneye arz olunmak üzere huzur-ı âli-i âsafânelerine takdim kılınmış idi.

İşbu mazbata-i müştereke-i âcizanemiz lede'l-arz manzûr-ı âlî buyurularak maruzat-ı vâkia-i âcizanemin ta'attüfen mazhar-ı tensib-i hümayun-ı keramet-meşhûn-ı hilafet-penâhî buyurulup şu kadar ki itikadât-ı mukaddese-i diniyenin her cihetle halelden vikâyesi lazımeden ve en ziyade itina edilecek mevâdd-ı mühimmeden olmasına ve hususiyle mutekid olmayan bir askerin meydan-ı muharebede ibraz-ı fedakârî etmeyeceği derkâr ve hatta bundan dolayı Mekteb-i Harbiyede vaktiyle Siyerü'n-nebi aleyhisselam tadrîs edilmiş olduğu dahi malum bulunmasına mebnî şâkirdânın itikadât-ı diniyelerini takviye için kendilerine Siyerü'n-nebi aleyhisselam kıraat ettirilmesi ve siyer-i mezkûrenin mufassal olarak tadrîsinde müşkilat görüldüğü hâlde akaid derslerine ilavesiyle kıraatten şâkirdânın hisse-bân ve talebe-i mûmâ-ileyhüme li-ecli't-tadrîs ilmihal ve fikh-ı şerife dair münasip kitaplar dahi intihâb edilmesi esbâbının düşünülmesi ve bir de mektepten neş'et edecek zabıtânın bi-hakk ifa-yı hidemâta vakf-ı vücûd eylemeleri için cedlerinin ne vechle feth-i memâlik ve buldân ile ibkâ-yı şân ve şöhret ve Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin a'lâ-yı şanına ne suretle hizmet eylemiş olduklarını ve

binaenaleyh mektepten çıkıncaya kadar Tarih-i Osmanî tederrüs eylemeleri muktezî olacağından mevcut olan Tarih-i Osmanî kitapları içinde en münekkah ve en doğrusu Hayrullah Efendi merhumun eseri olup mezkûr tarihin müntehâsı olan zamandan istenilen bir vakte kadar güzerân eden müddetin tarihi de yazdırılacağından burasının dahi te'emmül ve tezekkürüyle ittihaz edilecek kararın bi't-tekrar arz ve inbâ edilmesi mukteza-yı irade-i seniyye-i cenâb-ı hilafet-penâhîleri olacağı şeref-mevrûd 13 Kânunuevvel 1309 tarihli tezkire-i aliyye-i âsafânelerinde emr ve tebliğ buyurulmuştur.

Şeref-sünûh buyurulan emr ü ferman-ı isabet-beyan-ı hazret-i hilafet-penâhî muhikk-i keramet ve ayn-ı isabet olup ileride de ordu-yı hümayunlarda hizmet-i mukaddese-i padişahîde bulunacak şâkirdânın vücutlarından istifade olunmak için mutekidât-ı diniyesinin müspet ve müstahkem olması lazımeden olup şâkirdânın itikadât-ı mukaddese-i diniyelerinin tahkimi zımnında mekâtib-i rüşdiye-i askeriyede ilmihal ve akaîd dersleri tadrîs olunmakta ise de mektâtib-i mezkûrda almış oldukları fikr-i diyaneti daha takviye ve tenvîr için mekâtib-i idadiye-i şahanede dahi ilmihal ve fikh-ı şerife dair mesâ'il-i diniyenin okutturulması ve Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahanede dahi Siyerü'n-nebi aleyhisselamın fevâ'id-i nâfi'asından şâkirdânın hisse-bân olmaları zımnında akaîd sırasında tadrîs olunması ve tarih-i Osmanîyi şâkirdân mekâtib-i idadiye-i şahanede tederrüs etmekte ise de ecdad-ı ubûdiyyet i'tiyâdlarının devlet-i ebed-müddet-i Osmaniye'nin a'lâ-yı şanı yolunda mesbûk olan hidemât-ı fâhiresi sahihen akl ve idraklarında ebediyyen menkûs olarak aldıkları ders-i terbiye ile saltanat-ı muazzama-i Osmaniye ve hilafet-i kübra-yı mukaddeseye sadıkâne ve fedakârâne ibkâ-yı hizmete çalışabilmeleri için mektepten çıkıncaya kadar vekâyî'-i tarihiyeyi tadrîs etmeleri elzem olacağından ferman buyrulduğu vechle Hayrullah Efendi merhumun tarihinin de mekteb-i fünûn-ı harbiye-i şahanede okutturulması lüzumu derkâr bulunmuş olmağla ol vechle icra-yı icabına ferman buyrulduğu surette Mekteb-i Şahanece iktizası ifa olunmak üzere keyfiyetin emr ve tebliği ve tarih-i mezkûr mâba'dının yazdırılması her kime ferman buyurulacak ise emr ü ferman buyrulması babında emr ü ferman hazret-i menlehu'l-emrindir. 24 Cemaziyelahir 1311 ve 20 Kânunuevvel 1309. (M: 25 Aralık 1892)

Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârîden Tophane-i Âmire Müşiri ve Umum Mektâtib-i Askeriye-i Şahane Nâzırı (imza)

[illegible]

Y. MTV. 79/102-1-1

Makâm-ı Seraskeri

Mekteb-i fûnunu harbiye-i şahane ders programları hakkında bazı tadilat icrası lüzumuna dair meclis-i maarif-i askeriyeden tanzim ve ita olunan mazbatanın leffîyle iktiza-yı halin ifası hususunu mutazammın mekatib-i askeriye nezaret-i celilesinden mevrud 10 Mayıs 309 tarih ve üçyüzelliüç numarolu tezkire ve melfufu mazbatada fûnunun tenevvü ve tekessürü cihetle emr-i tahsilde görülen müşkilat ders porgramlarının tadiline mecburiyet hasıl eylemiş olduğundan meclis-i mezkurca lede't-tetkik program dahilinde bulunan köprücülük ve inşaat ve tesviye-i turuk sırf askerlikle ve piyade ve süvari zabitanına ait olmadığı gibi tahsilatın derecesi ebniye ve köprü inşasına kifayet edecek mertebede olmayıp bir dereceye kadar askerlikle taalluk ederek köprücülük fenninde piyade ve süvari zabitanının tahsilat-ı müktebesi mertebe-i kifayede olsa dahi inşaat ve ameliyat matluba mutlaka istihkam efradı gibi fûnun-ı mezkurede cihet-i ameliyesinde rûsuh eylemiş muallim efrad ve amelenin vücuduna mütevakkıf olduğuna ve bu hale nazara zabitan-ı mumailayhümün taht-ı idarelerindeki efrad ile malumat-ı ilmiyelerinin tatbikatına girişemeyecekleri bedihi bulunduğuna binaen fûnun-ı mezkurenin tahsili yolunda sarf olunan mesainin bilahare semere-bahş-ı muvaffakiyet olamayacağı aşıkâr ve saye-i maarifvaye-i hazret-i padişahide köprücülük fenninin kaffe-i usul ve kavaid-i mahsusası mühendishane-i berri-i hümayunda istihkam zabitanına ber suret-i mükemmelede tedris olunmakta ve ordu-yı hümayunlar istihkam taburlarıçün mütefennin ve muktedir zabitan yetiştiren piyade ve süvari zabitanının fenn-i mezkure dair malumat-ı mücmelerinin icra-yı tatbikatına hacet kalmamakta olduğu ve fenn-i inşaat dahi mekteb-i mezkurda mükemmelen tedris edilmekte bulunduğu cihetle fûnun-ı mezkurenin istihkamat-ı hafife ve topografya tatbikatı ve istihkam inşaatı miyanında gösterilen mübahatı kafi addile ayrıca ders olark irae ve tedrisine lüzum olmadığı ve program dahilinde bulunan hikmet ve kimya tatbikatı esasen topçuluğa ait olup bu da hendesehane-i şahanede topçu zabitanına suret-i mükemmelede tedris olunmakta olduğundan piyade ve süvari şakirdanına ayruca ders olarak tedrisine hacet olmamakla bunun hikmet ve kimya dersleri miyanında

gösterilmesi ve hendese-i resmiyyenin tatbikatından ibaret olan sath-ı râkımın dahi hendese-i resmiyye miyanında tedris edilmesi ve manazırve gölge bahisleri zaten mekatib-i idadiyede ameli bir surette görüldüğünden mertebe-i kifayede addedilerek ayrıca tedris edilmemesi beyan olunuyor bu babda evvelce nezaret-i müşarun-ileyhadan gelen diğer tezkire üzerine harbiye üçüncü şakirdanından sene-i tahsiliye nihayetinde erkan-ı harbiye sınıfına tefrik olunan şakirdanın kısm-ı askeri ve kısm-ı fenni namlarıyla erkan-ı harbiye birinci senesinde iki kısma taksim olunmasından kısm-ı askeriden yalnız harbiye sınıfında görmüş olduğu köprücülük ve inşaat ve tesviye-i turuk derslerinden maada inşaat-ı askeriyyeye dair erkan-ı harbiye sınıflarında başkaca ders görmedikleri ve her iki kısımdan yetişen erkan-ı harbiye zabitanının ordu-yı humayunlarda bila tefrik inşaat ve köprücülük ve tesviye-i turuk işlerinde istiham olundukları cihetle bu derslerin ihracı halinde inşaat işlerinde inde'l-icab bu fenlerde behre ve malumatları olmayan erkan-ı harbiye zabitanına tahmil olunmak mahzuriyeti tevlit edecei cihetle erkan-ı harbiye sınıflarında kısm-ı fennisinde tedris olunmakta bulunduğu misillü kısm-ı askerisinde dahi fûnunu-ı mezkure tedris edildiği halde mahzur-ı mezkur bertaraf edilmiş olacağından erkan-ı harbiye sınıfına tefrik olunanlardan kısm-ı askeri dahi kısm-ı fenni misillü fûnun-ı mezkura irae ve tedris edilmek üzere meclis-i maarif-i askeriyyenin mazbatasında beyan bulunduğu veçhile mekteb-i harbiye-i şahane piyade ve süvari şakirdanına fûnun-ı mezkurenin istihkamat-ı hafife ve topoğrafya tatbikatı ve istihkâm inşaatı miyanında gösterilen mübahasi kafi addedilerek ayrıca irae ve tedris ettirilmemesi ve hikmet ve kimya tatbikatıyla sath-ı râkımın hikmet ve kimya ve hendese-i resmiyye dersleri miyanından tedris edilmesi ve manazır ve gölge bahislerinin dahi mekatib-i idaditede ameli bir surette görülmesiyle iktifa olunması hususları erkan-ı harbiye-i umumiye dairesince münasib görülerek keyfiyet 28 ramazan 1310 tarihinde bi't-tezkire-i samiye-i çakeri arz ve istizan olunmuş idi ol babda emr ü ferman-ı hümayun-ı cenab-ı hilafet-penahi ne merkezde şeref-efza-yı sünuh ve sudur buyurulur ise mantuk-ı celili infaz olacağı beyanıyla istizan ibtidar kılındı ol babda emr ü ferman hazret-i menlehu'l-emrindir. 18 Zilhicce 1310 ve 20 Haziran 1309

(M: 03 Temmuz 1893)

Serasker Rıza

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱

Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahanede program dâhilinde olarak tadrîs olunmakta bulunan ulûm ve fünûnun kesret ve tenevvü'ünden dolayı mükemmelen tahsil heman tavk-ı beşer hâricinde olduğundan şâkirdân ulûm-ı mezkûrenin tahsilinde fevkalade müşkilat çekmekte ve tahsilin bu derece-i fevkaladesi ise sıhhatlerince sû-i te'sir-i küllîyi mucip olarak her sene içlerinden on beş yirmi neferinin tevrîm edip genç yaşında diyar-ı ademe gitmelerini ve yirmi otuz neferinin dahi iade-i sıhhat için tebdil-i havaya mecbur olmalarını mucip olmaktadır. Tahsilin bu kadar mütenevvi ve çok olması ileride ordu-yı hümayunlarda hidmet-i mukaddese-i padişahîde bulunacak zâbitlerin sıhhat-i tâmmeye mazhariyet nimetinden mahrumiyetleriyle beraber okudukları fünûnun bazısında bi'l-zarûre rûsûh peyda edememelerine müncer olacağından fünûn-ı mezkûreden sırf askerliğe ve piyade ve süvari zabitânına pek de cihet-i ta'allük ve münasebeti olmayan veya tahsilinde bir fayda ve lüzum-ı hakikî hissedilmeyen bazı fenlerin tadiline mecburiyet görülerek keyfiyet evvelce makam-ı celîl-i askerîye arz ve iş'âr kılınmış idi. Bu bâbda makam-ı vâlâ-yı müşârûn-ileyhâda henüz bir gûnâ tebligat vuku bulmayıp fünûn-ı mezkûrenin şimdiki program dâhilinde ve bâ-husus şöyle bir mevsimde tahsilinde devam edilip gidilmesi mahzurât-ı maruziyeyi teşyîd ve tezyîd edeceği müstağnî-i arz ve beyan olup zaten tadili arz olunan fünûndan köprücülük ve inşaat ve tesviye-i turuk fenlerinin Mekteb-i Şahanede tadrîs olunan derecesi mertebe-i kifâyede olmamakla beraber piyade ve süvari efrad-ı asâkir-i şahanesinin ameliyat-ı inşaiyede rûsûhları olmadığından piyade ve süvari zabitânı malumat-ı müktesebelerinin ileride tatbikatına girişemeyecekleri ve Mühendishâne-i Berrî-i Hümayunda istihkâm zabitânına fünûn-ı mezkûrenin kâffe-i usul ve kavâ'id-i mahsusası suret-i mükemmelede tadrîs olunduğu cihetle fünûn-ı mezkûrenin istihkâmât-ı hafîfe ve topografya tatbikatı ve istihkâm inşaatı miyânında gösterilen mebâhisi kâfi addiyle ayrıca ders olarak irâ'e ve tadrîs edilmemesi ve program dâhilinde bulunan hikmet ve kimya tatbikatı esasen topçuluğa ait olup mühendishâne-i mezkûrede mükemmelen tadrîs olunmakta bulunduğuna binaen ayrıca ders olarak tadrîsine hâcet olmamağla bunun hikmet ve kimya dersleri miyânında gösterilmesi ve sath-ı rakımın dahi hendese-i resmiye miyânında tadrîs

edilmesi ve manâzır ve gölge bahisleri zaten mekâtib-i idadiyede ameli bir surette görüldüğünden mertebe-i kifâyede addiyle ayrıca tadrîs edilmemesi hakkında Meclis-i Maarif-i Askerîden tanzim olunan mazbata leffen takdim-i pişgâh-ı âli-i âsafâneleri kılınmış olmağla fûnûn-ı mezkûrenin müteallik oldukları fenler miyânında gösterilmek üzere ders sırasından çıkarılması hususuna irade-i merâhim-i mu'tâde-i hazret-i hilafet-penahînin istihsâliyle keyfiyetin makam-ı vâlâ-yı seraskerîye emr ve tebliği hususuna himem-i aliyye-i âsafâneleri şayan buyurulup bâbında emr ü ferman hazret-i menlehu'l-emrindir.

24 Safer 1311 ve 24 Ağustos 1309 (M:06 Eylül 1893)

Yâverân-ı Hazret-i Şehriyarîden
Tophane-i Amireleri ve Umum
Mekâtib-i Askeriye-i Şahane Nâzırı

Zeki

Kontratı tecdîd edilecek olan Ferik Goltz Paşa dahi hazır bulunmak üzere bir komisyon teşkiliyle mezkûr programın icabı vechle tadil ettirilerek yenisiyle beraber takdimi hakkında ifa-yı tebligat edilmiştir.

25 Safer 1311

[illegible]

Supply ASK

94/50

2uck
(1shf 605)

BOA: Y.PRK.ASK 94/50

Şeref-pirâ-yı sudûr buyurulan emr ü ferman-ı ilham-beyan-ı cihan-bânîleri mantûk-ı münîfine tevîkan Mekteb-i Harbiye-i Şahaneleri derslerinden bazılarının ilgası ve mekteb-i mezbûrda li-ecli't-tedris şâkirdâna tevzi edilecek kitaplar hakkında icra olunacak muayene ve teftişin suret-i icrası hakkında Goltz Paşa kulları tarafından li't-takdim meşmûl-i nigâh-i me'âli iktinâh-ı hazret-i hilafet-penâhîleri buyurulan arîza ber-mantûk-ı emr ü ferman-ı hümayun-ı hazret-i zıllullahîleri miyâne-i abîdânemizde mütalaa ve tetkik edilerek bu bâbdaki mütalaât-i acz-i gâyât-ı mülûkânemizin ber-vech-i zîr arzına mücâseret kılındı şöyle ki

Mekteb-i Harbiye-i Şahaneleri programları Almanya ders programlarına muvafık olup ancak ordu-yı hümayunları olarak hususîyesine ve memâlik-i mahrûsa-i şahaneleri icâbâtına göre tadil edilmiş ve sâye-i mükemmeliyet-vâye-i hazret-i hilafet-penâhîlerinde Avrupa zabitânına muadil zabıt yetiştirilmekte bulunmuştur.

El-yevm mekteb-i mezkûrda tedris edilmekte olup müşarun-ileyh kulları tarafından ilgası lüzumu arz edilen erkân-ı harbiye sınıflarının makine-i âliye ilm-i servet hesab-ı temâmî ve tefâzuli ve hendese-i resmîye tatbikatı dersleriyle ilgası lüzumu miyâne-i abîdânemizde tensip olunan mimar-i âliye dersinin ve müşarun-ileyh kulları tarafından ilgası arz olunan piyade ve süvari sınıflarının köprücülük tesviye-i turuk menâzır ve gölge dersleriyle sunûf-ı mezkûre şâkirdânına tedris olunmakta bulunup ilgası lüzumu miyâne-i ahkârânemizde tensip olunan hikmet-i kimya tatbikatı ile sath-ı rakım dersleri mekteb-i mezkûr programına evvelce idhâl kılınmış ve ol vakit mezkûr derslerin tedrisi taht-ı vücûbda bulunmuş idi. Çünkü mezkûr derslerin programa idhâli zamanlarında bu gibi fûnûn-ı âliyenin tahsili yalnız Mekteb-i Harbiye-i Şahanelerine mahsus olup mekâtib-i âliye-i saire tesis ve küşâd edilmediği cihetle bu tahsil ve vezâ'ifinin dahi erkân-ı harbiye zabitânına tahmîli bir mecburiyet tahtında görülmüş ve şu mecburiyete binaen erkân-ı harbiye sınıfı fennî ve askerî namıyla ahîren iki kısma dahi tefrik edilerek işbu dersler fennî kısmına tahsis kılınmış idi.

Ancak cûlûs-ı miyâmin-i me'nûs-ı hazret-i zıllullahînin yevm-i mukaddesinden beri her bir fûnûnun bi-hakk tahsili için birçok mekâtib-i âliye tesis ve küşâd buyurulduğu gibi erkân-ı harbiye zabitânına fazla olarak tedris olunan

bâlâda muharrer dersler daha mükemmel tadrîs olunmak üzere Mühendishâne-i Berrî-i Hümayunlarına merbût olarak bir de hendesehâne-i mülkiye-i şahane tesis ve küşâd olunmuş ve işbu mektepten mühendis yetişmeye başlamış olduğundan ve binâberîn hükûmet-i seniyye-i hilafet-penâhîlerinde bu yüzden olan ihtiyacı dahi sâye-i şahanelerinde bertaraf edildiğinden ba'demâ erkân-ı harbiye sınıflarına tadrîs olunan makine-i âliye ilm-i servet hesab-ı temâmi ve tefâzuli ve hendese-i resmiye tatbikatı ve mimari-i âliye derslerinin erkân-ı harbiye zabitanına tadrîsine mahal kalmayıp zabitan-ı mûmâ-ileyhumayı vazife-i aslîlerinde daha ileri getirmek için askerlik dersleriyle meşgul eylemek ve binaenaleyh bâlâda tadrîsine lüzum görülmeyen derslerden gayrisinin bütün sınıf şâkirdânına birlikte tadrîsi tabbii bulunduğu cihetle fennî ve askerî kısımları namlarını dahi ilga eylemek en ziyade matlûba muvafık bulunmuştur.

Piyade ve süvari sınıflarında ilgası arz olunan köprücülük tesviye-i turuk menâzır ve gölge hikmet-i kimya tatbikatı sath-ı rakım dersleri dahi zaten istihkâm zabitanıyla hendesehâne-i hümayunlarından neş'et edecek zabitanın cümle-i vezâ'ifinden olduğuna ve bunlar mezkûr dersleri daha mükemmel ve mufassal olarak tahsil eylemekte bulunduklarına binaen bu derslerin dahi ilgası hem şâkirdânın beyhude iştigâlden tahlislerine ve hem de asıl askerlik vazifelerini bi-hakk tahsile medâr olacağı derkâr ve şu kadar ki esnâ-yı seferde ve müteferrik bir mahalde köprü inşası icap ederse piyade ve süvari zabitanını büsbütün behresiz kalmamalarıçün istihkâm derslerine zeyl olarak köprücülüğün bu gibi mevâddının tadrîsi mucib-i fâ'ide olacağı vâreste-i kayd ve tezkâdır.

Mekteb-i mezkûrda tadrîs olunacak kitaplar için icra edilecek usul-i teftişe gelince işbu kitaplar tahsile münhasır olup makâlâtı ve şâkirdânı teşvik edecek mevâddı muhtevî olması velhasıl bu kitapların bir taraftan tahsile ve bir taraftan dahi tehzip-i ahlaka hâdim bulunması taht-ı elzemiyette olduğundan bunların bir teftiş-i muntazama altından bulunması lüzumu vâreste-i kayd ve izahtır.

Binaenaleyh Goltz Paşa kullarının arz ve teklîfi vechle mekteb-i mezbûrda tadrîs edilecek bilcümle kitapların mekteb-i mezbûr ders nâzırının taht-i riyasetinde olmak ve mektep muallimîninden mürekkep bulunmak üzere teşkil olunacak bir komisyon marifetiyle ve kemal-i itina ile nazar-ı tetkik ve teftişten geçirildikten ve

matlûba muvafık olduğu tebeyyün ettikten sonra işbu komisyonunu tanzim edeceği mütalaanâmesini Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şahane nezaretine ita etmesi ve nezaret tarafından dahi tasdik olunması münasip görölmektedir.

Bir kitabın bazı aksamı işbu komisyonca gayr-ı muvafık olduğu göröldüğu hâlde işbu gayr-ı muvafık mahaller müellif veya mütercimleri dahi beraber olarak tayy edilecek ve o hâlde kitabın kabul veya adem-i kabulü için nezarete müracaat olunacak ve büsbütün kabule şayan görölmeyen kitapların esbâb-ı gayr-ı kabulü dahi bâ-mazbata nezarete bildirilecektir.

Binâberîn ba‘demâ gerek hariçten mübayaa edilecek ve gerek mektep matbaasında tab‘ olunarak şâkirdâna tevzi olunacak olan kitapların mahzurdan sâlim oldukları hey‘et-i tetkikiye tarafından tasdik ve temehhür olunduktan sonra nezaret tarafından temehhür edilecektir.

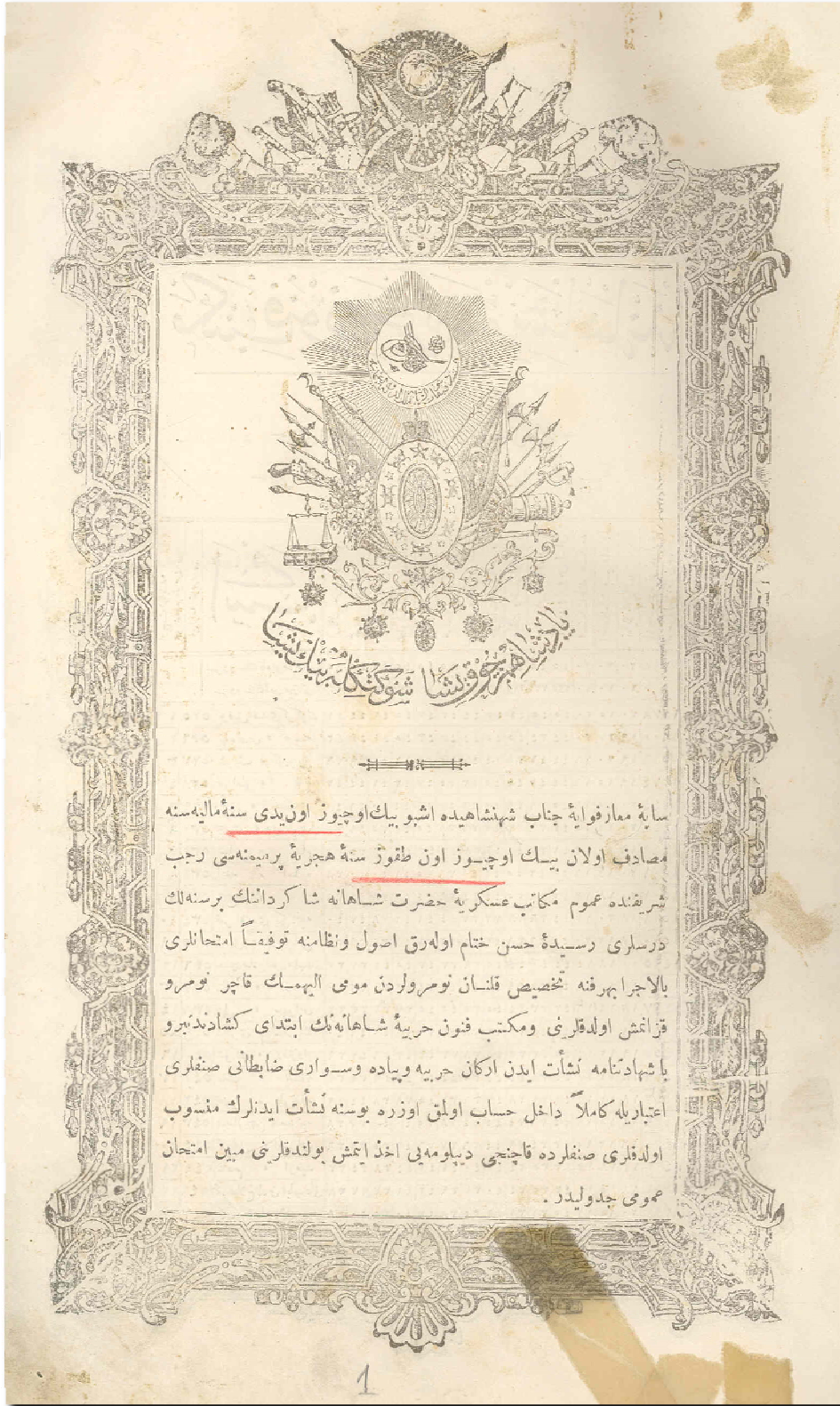
İmdi ba‘demâ tab‘ ve tevzi edilecek bi‘l-cümle kitaplar hakkında usul-i mezkûre mer‘ıyyü‘l-icra olacağı gibi el-yevm mekâtib-i askeriye-i şahane şâkirdânı yedlerinde bulunan kitapların dahi matlûba muvafık olup olmadıkları muayene ve tetkik edilerek cümlesi ol vechle temehhür kılınacaktır.

İşte gerek mekteb-i harbiye-i şahanenin derslerinin tadili ve gerek kitapların muayene ve teftişi hakkında Goltz Paşa kullarının bâlâdaki maruzatı nefsu‘l-emre muvafık görölerek mektebin terakkiyatı ve emr-i tadrîsin intizamı nokta-i nazarıyla mucib-i fevâ‘id-i külliye bulunmuş ise de emr ü ferman-ı keramet-beyan-ı hazret-i şehriyârîleri her ne merkezde sâha-pirâ-yı sudûr ve sünûh buyurulur ise isabet-âde olacağı âşıkâr bulunmağla ol babda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü ferman menlehu‘l-emr ve‘l-ihsan efendimiz hazretlerininidir. 07 Rebi-ül-evvel 1311 ve 06 Eylül 1309

(M: 18 Eylül 1893)

Kulları	Kulları	Kulları
Maiyyet-i Seniyye-i Mülûkâneleri Erkân-ı Harp Feriki Mehmed Şakir	Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârîlerinden Tophane-i Amire-i Mülûkâneleri ve Umûm Mekâtib-i Askeriye-i Şahaneleri Nâzırı Mustafa Zeki	Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârîlerinden ve Erkân-ı Harb-i Umûmî Reis-i Sânîsi Goltz

Ek 7: Rûmi 1317 Yılı 55'inci Dönem Mezunlarının İmtihan-ı Umumi Cetveli

اسمها											
مرد	زن	اسم	اسم	اسم	اسم	اسم	اسم	اسم	اسم	اسم	اسم
۵	۵	بقی	افندی	چهارکبر	۲۸	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۶	۶	تورالین	شرفیان	۲۸	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۷	۷	عمر	قسطمونی	۲۸	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۸	۸	بکر	فرجه احد	۲۸	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۹	۹	باقی	صوفیلر	۲۸	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۱۰	۱۰	حسی	الطای	۲۸	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۱۱	۱۱	حسین	آصفوفه	۲۸	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۱۲	۱۲	رفعت	دگرلی	۲۸	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۱۳	۱۳	شوک	قوسری	۲۸	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۱۴	۱۴	توفیق	اشکطاش	۲۸	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۱۵	۱۵	عمر	اکر قیو	۲۸	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۱۶	۱۶	جیل	حاب	۲۸	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
بسم الله الرحمن الرحیم یادہ الی بنشچی یادہ صنفی یادہ اوچچی سنہ شاکردانی											
اسمها											
مرد	زن	اسم	اسم	اسم	اسم	اسم	اسم	اسم	اسم	اسم	اسم
۱	۱	احمد	توفیق	الندی	سلاطین	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۲	۲	افاتی	اسپارته	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۳	۳	احمد	مشتاق	مر وانی	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۴	۴	اخیری	داود باشا	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۵	۵	اعلی	شوک	اسکوب	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۶	۶	احمد	جیل	سلیمانیه	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۷	۷	اسماعیل	شرکین	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۸	۸	مصطفی	کال	سلاطین	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۹	۹	احمد	مغیر	مقر شهور	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۱۰	۱۰	خلیل	طار	زبون	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰

مطابق و متضاد										مطابق و متضاد										مطابق و متضاد										مطابق و متضاد									
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۵	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹	۴۰
۴۱	۴۲	۴۳	۴۴	۴۵	۴۶	۴۷	۴۸	۴۹	۵۰	۵۱	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	۶۰	۶۱	۶۲	۶۳	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲	۷۳	۷۴	۷۵	۷۶	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰
۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹	۱۰۰	۱۰۱	۱۰۲	۱۰۳	۱۰۴	۱۰۵	۱۰۶	۱۰۷	۱۰۸	۱۰۹	۱۱۰	۱۱۱	۱۱۲	۱۱۳	۱۱۴	۱۱۵	۱۱۶	۱۱۷	۱۱۸	۱۱۹	۱۲۰
۱۲۱	۱۲۲	۱۲۳	۱۲۴	۱۲۵	۱۲۶	۱۲۷	۱۲۸	۱۲۹	۱۳۰	۱۳۱	۱۳۲	۱۳۳	۱۳۴	۱۳۵	۱۳۶	۱۳۷	۱۳۸	۱۳۹	۱۴۰	۱۴۱	۱۴۲	۱۴۳	۱۴۴	۱۴۵	۱۴۶	۱۴۷	۱۴۸	۱۴۹	۱۵۰	۱۵۱	۱۵۲	۱۵۳	۱۵۴	۱۵۵	۱۵۶	۱۵۷	۱۵۸	۱۵۹	۱۶۰
۱۶۱	۱۶۲	۱۶۳	۱۶۴	۱۶۵	۱۶۶	۱۶۷	۱۶۸	۱۶۹	۱۷۰	۱۷۱	۱۷۲	۱۷۳	۱۷۴	۱۷۵	۱۷۶	۱۷۷	۱۷۸	۱۷۹	۱۸۰	۱۸۱	۱۸۲	۱۸۳	۱۸۴	۱۸۵	۱۸۶	۱۸۷	۱۸۸	۱۸۹	۱۹۰	۱۹۱	۱۹۲	۱۹۳	۱۹۴	۱۹۵	۱۹۶	۱۹۷	۱۹۸	۱۹۹	۲۰۰
۲۰۱	۲۰۲	۲۰۳	۲۰۴	۲۰۵	۲۰۶	۲۰۷	۲۰۸	۲۰۹	۲۱۰	۲۱۱	۲۱۲	۲۱۳	۲۱۴	۲۱۵	۲۱۶	۲۱۷	۲۱۸	۲۱۹	۲۲۰	۲۲۱	۲۲۲	۲۲۳	۲۲۴	۲۲۵	۲۲۶	۲۲۷	۲۲۸	۲۲۹	۲۳۰	۲۳۱	۲۳۲	۲۳۳	۲۳۴	۲۳۵	۲۳۶	۲۳۷	۲۳۸	۲۳۹	۲۴۰
۲۴۱	۲۴۲	۲۴۳	۲۴۴	۲۴۵	۲۴۶	۲۴۷	۲۴۸	۲۴۹	۲۵۰	۲۵۱	۲۵۲	۲۵۳	۲۵۴	۲۵۵	۲۵۶	۲۵۷	۲۵۸	۲۵۹	۲۶۰	۲۶۱	۲۶۲	۲۶۳	۲۶۴	۲۶۵	۲۶۶	۲۶۷	۲۶۸	۲۶۹	۲۷۰	۲۷۱	۲۷۲	۲۷۳	۲۷۴	۲۷۵	۲۷۶	۲۷۷	۲۷۸	۲۷۹	۲۸۰
۲۸۱	۲۸۲	۲۸۳	۲۸۴	۲۸۵	۲۸۶	۲۸۷	۲۸۸	۲۸۹	۲۹۰	۲۹۱	۲۹۲	۲۹۳	۲۹۴	۲۹۵	۲۹۶	۲۹۷	۲۹۸	۲۹۹	۳۰۰	۳۰۱	۳۰۲	۳۰۳	۳۰۴	۳۰۵	۳۰۶	۳۰۷	۳۰۸	۳۰۹	۳۱۰	۳۱۱	۳۱۲	۳۱۳	۳۱۴	۳۱۵	۳۱۶	۳۱۷	۳۱۸	۳۱۹	۳۲۰
۳۲۱	۳۲۲	۳۲۳	۳۲۴	۳۲۵	۳۲۶	۳۲۷	۳۲۸	۳۲۹	۳۳۰	۳۳۱	۳۳۲	۳۳۳	۳۳۴	۳۳۵	۳۳۶	۳۳۷	۳۳۸	۳۳۹	۳۴۰	۳۴۱	۳۴۲	۳۴۳	۳۴۴	۳۴۵	۳۴۶	۳۴۷	۳۴۸	۳۴۹	۳۵										

ATASE Barış Faaliyetleri Koleksiyonu Klasör No:782 Dosya No:10 Fihrist No:3

Mâ-beyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûk-âne Başkitâbet-i Celîlesinden Mevrûd

Tezkire-i Husûsiyye Sûretidir

Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne mevcûdunun ziyâdeliğinden dolayı hâsıl olan izdihâm bi't-tab' tedrîs ve ta'lîmde ve hıfz-ı sıhhat mâddesinde te'sîrâtından hâlî olamamasına ve sâir bazı devletlerde ve Almanya'da olduğu misüllü taşradaki mekâtîb-i idâdiyyede ikmâl-i tahsîl eden talebeye mahallerinde fûnûn-ı harbiyye tedrîs etdirilmesi bir kat daha intizâmı müeddî olduğuna binâen nezâret ve tefîşî Mekâtîb-i Askeriyye Nezâretince îfâ olunmak üzere el-yevm ikişer sınıftan ibâret olan mekâtîb-i idâdînin birinci seneleri rüşdiye bi't-tahvîl mekâtîb-i rüşdiye-i askeriyyenin beşinci senesi i'tibâr olunarak bu sûretle yalnız birer sınıftan ibâret kalacak olan Edirne ve Manastır ve Erzurum ve Şam ve Bağdad idâdîlerinin bir kısmının Harbiyye ittihâzıyla yümnehü'l-kerîm önümüzdeki sene cedîde-i tedrîsiyye ibtidâsından i'tibâren oralarda mekâtîb-i harbiyye derslerinin okutdurulmasına mübâşeret edilmesi ve Dersaadet'deki mekâtîb-i idâdiyyenin birinci senelerinin de keزالık rüşdiye tahvîliyle bu yüzden Dersaadet'de mekâtîb-i rüşdiyede artacak birer sınıftan dolayı izdihâm vukua getirilmemek üzere işbu mekâtîb-i rüşdiyenin ulûm-ı ibtidâiyye-i tedrîs olunan birinci senelerine ba'de-mâ talebe kayd ve kabûl olunmaması ve ba'de-mâ yalnız birer sınıftan ibâret kalacak olan mekâtîb-i idâdiyyenin beherine kayd olunacak talebenin yüz ve baytar idâdîsi birinci senesine kayd edileceklerin yirmiden fazla olmaması Dersaadet Mekteb-i Harbiyyesinde bulunan baytar sınıflarının dahi Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâneye nakl edilmesi ve Bursa şehri dâire-i vilâyetin merkezinde olmaması hasebiyle vilâyet-i mezkûre etfâli orada bulunan mekteb-i idâdîden pek ziyâde müşkilât ile istifâde etmekde olduklarından el-yevm mevcûd olan iki sınıf talebesi ikmâl-i tahsîl ettikten sonra mezkûr mektebin nisbeten dâire-i vilâyetin merkezinde olmakla berâber Kütahya'ya nakl edilmesi ve Mühendis-hâne-i Berrî-i Hümâyûn için kendi idâdîsinden yetişenlere ilâveten öteden beri taşra idâdîlerinden Mekteb-i Harbiyyeye gelen talebeden her sene tefrîk edilmekde olan kırk talebenin kemâ-kân taşra idâdîleri tahsîlâtını bi'l-ikmâl Harbiyye kısmına nakl edeceklerinden tefrîk olunarak

Mühendis-hâne-i Berrî-i Hümâyûn Harbiyye kısmına getirilmesi şeref-südûr buyurulan irâde-i seniyye-i Cenâb-ı Hilâfet-penâhî îcâb-ı âlisinden olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

13 Cemâziye'l-evvel 1323 ve 3 Temmuz 1321 (M:16 temmuz 1905)

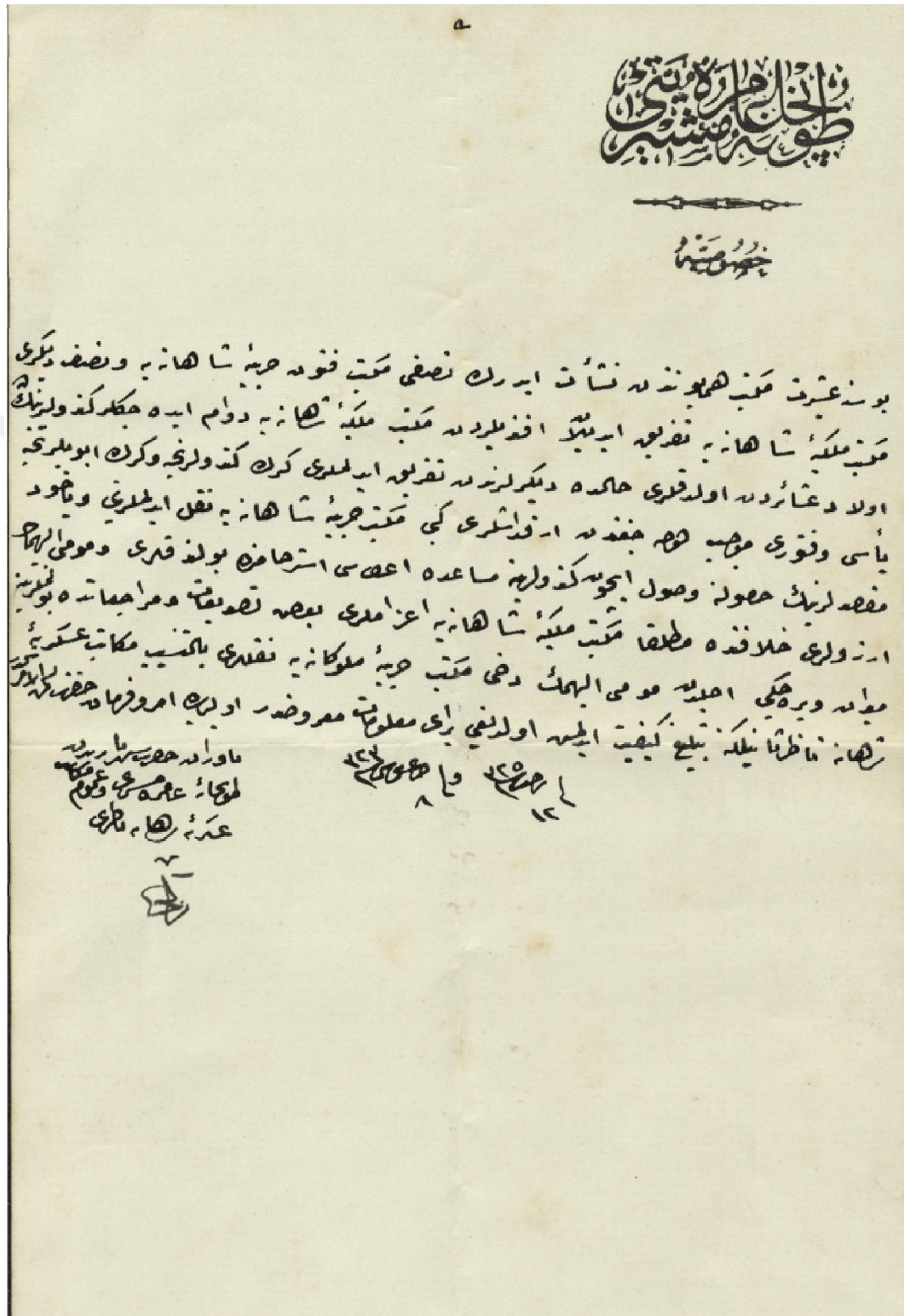
Ser-kâtib Çâvûş Yâveri

(...)

Aslına mutâbıktır.

Ek 10 : Aşiret Mektebi'nden yetişenlerin Mekteb-i Harbiye'ye alınması.

Kaynak: BOA., Y.MTV. 301/74

Tophane-i Amire Müşirliği

Bu sene aşiret mekteb-i hümayunundan neşet ederek nısfı mekteb-i fûnun-ı harbiye-i şahaneye ve nısfı diğer mekteb-i mülkiye-i şahaneye tefrik edilen efendilerden mekteb-i şahaneye devam edecekler kendilerinin olan ve aşairden oldukları halde diğerlerinden tefrik edilmeleri gerek kendilerince ve gerek ebeveynlerince ye's ve fütûru mucip olacağından arkadaşları gibi mekteb-i harbiye-i şahaneye nakledilmeleri veyahut maksadlarının husulüne vusul için kendilerine müsaade itası istirhamında bulundukları ve mumaileyümanın arzuları hilafında mutlaka mekteb-i mülkiye-i şahaneye izamları bazı tasdiat ve müracaatda bulumalarına meydan vereceği eelden mumaileyhümün dahi mekteb-i harbiye-i mülukaneye nakilleri bittensib mekatib-i askeriye-i şahane nazırı-ı saniliğine tebliğ-i keyfiyet edilmiş olduğu bera-yı malumat maruzdur. Ol babda emr ü ferman hazret-i menlehu'l-emrindir. 12 Receb 1325 ve 08 Ağustos 1323 (M:21 Ağustos 1907)

Yaveran-ı Hazret-i Şehriyariden
Tophane-i Amire Müşiri ve Umum
Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nazırı

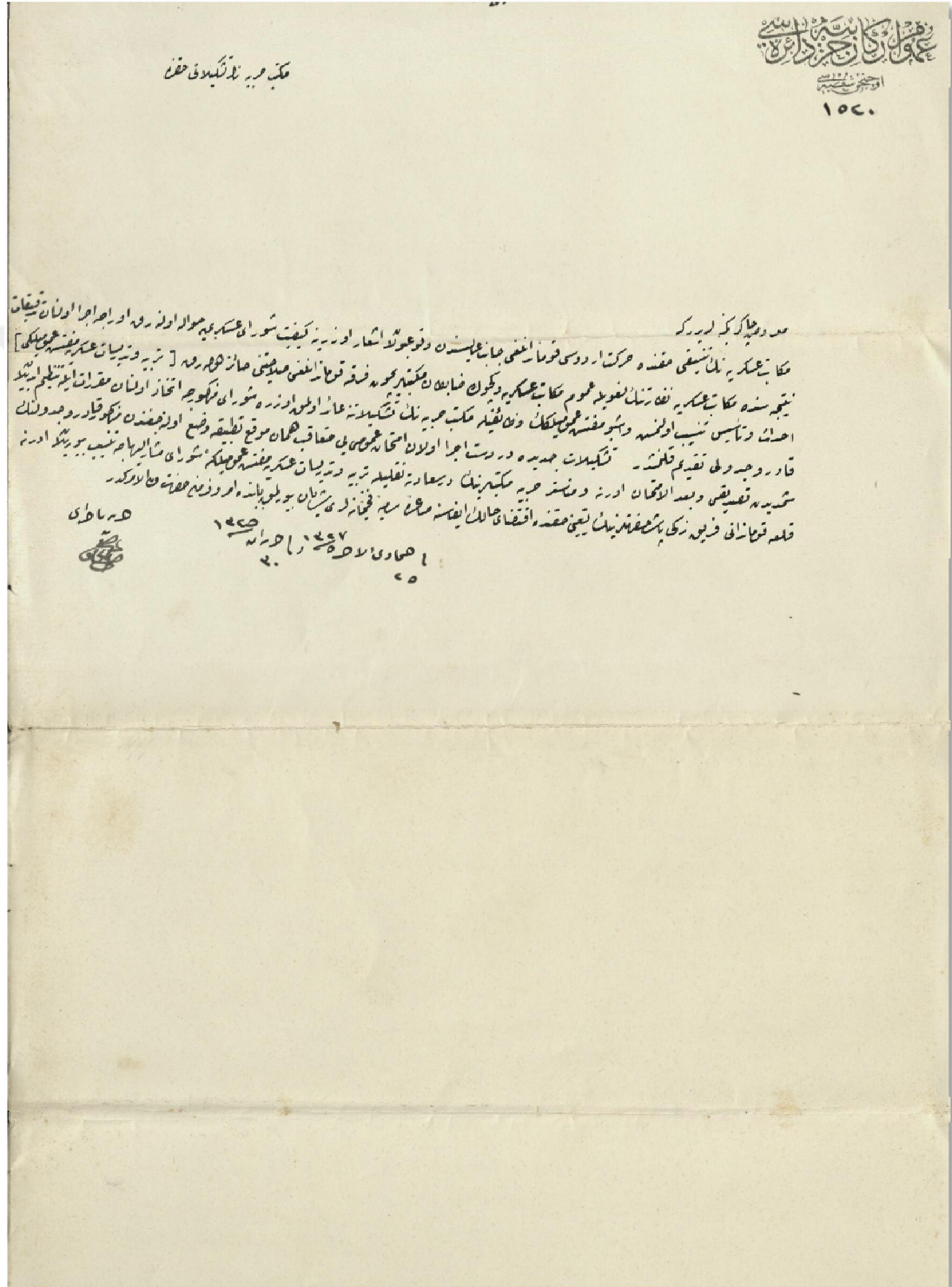
Zeki

Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne şâkirdânının resm-i tahlîsi icra olunmak üzere Hazine-i Hassa-i Şâhânece bir sancak imal ettirilmesi Harbiye Nezareti makamından 12 Receb 1326 tarihinde arz ve iş'âr kılınmasıyla ber-mantûk-ı emr ü ferman-ı hümâyûn-ı mülûkâne Hazine-i müşârûn-ileyhâca imal ettirilen sancak Daire-i Askeriyeye gönderilmek üzere şeref-sâdır olan irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penâhi mantûk-ı âlîsine tevfikân ve Yaver Bey'e tevdian irsâl-i savb-ı sâmi-i sadaret-penâhileri kılınmış olmağla ol bâbda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

20 Receb 1326 ve 5 Ağustos1324 (M:18 Ağustos 1908)

Ser-kâtibi Hazret-i Şehriârî

Ek 12: Mekatib-i Askeriye Nezareti'nin lağvedilerek "Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettiş-i Umumiliği" kurulması ve mezkur memuriyete Edirne Kale Kumandanı Zeki Paşa'nın tayini.

Kaynak: BOA., I.AS. 88/12

Mekteb-i Harbiye'nin Teşkilatı Hakkında

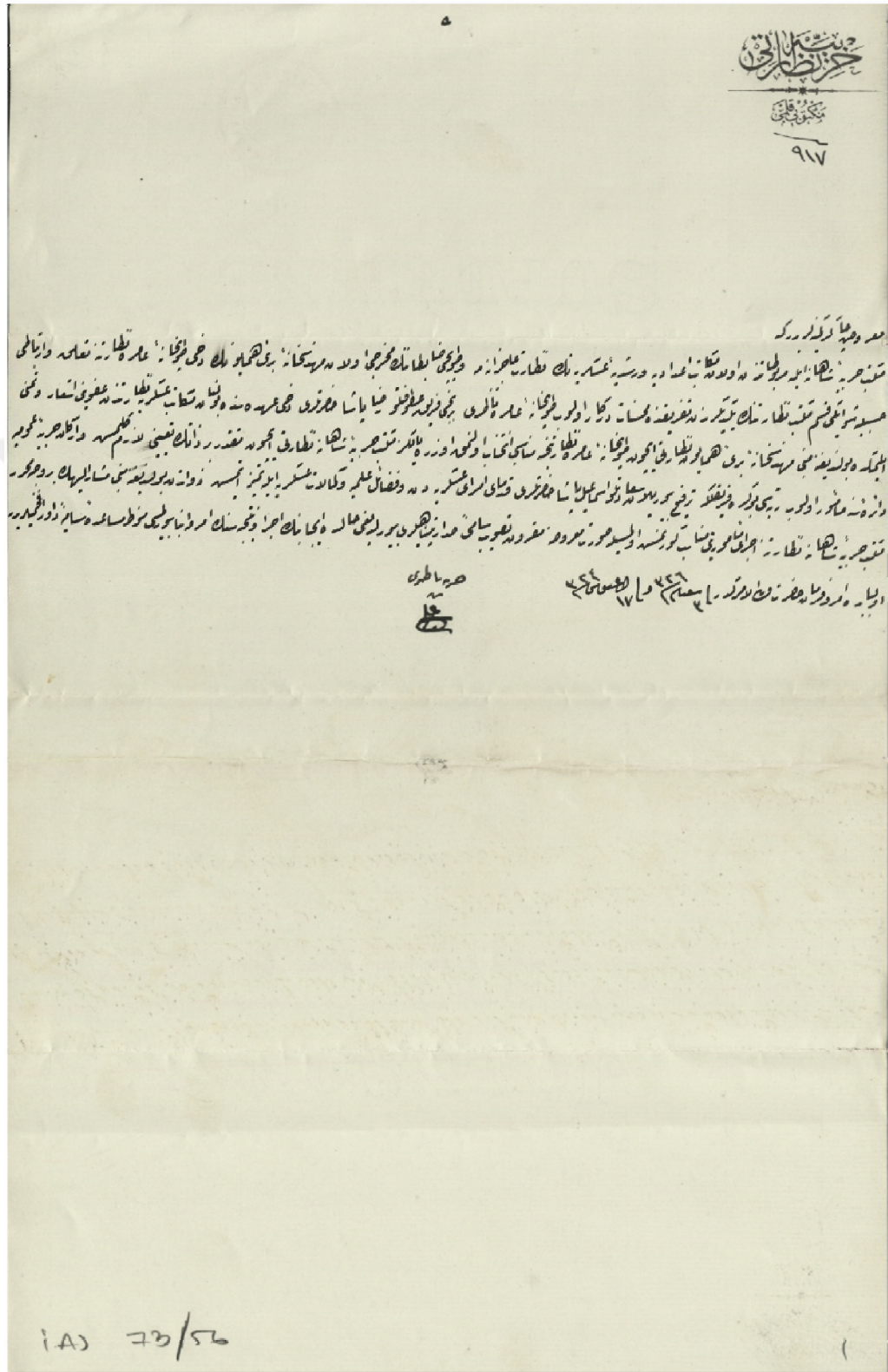
Maruz-ı Çaker-i Kemineleridir ki

Mekatib-i Askeriyenin tensiki hakkında Hareket Ordusu Kumandanlığı canib-i alisinden vuku bulan üzerine keyfiyet Şura-yı Askeriye havale olunarak oraca icra olunan tedkikat neticesinde Mekatib-i Askeriye Nezaretî'nin lağvıyla umum mekatib-i Askeriye ve küçük zabitan mektepleri için fırka kumandanlığı salâhiyetini haiz olarak [Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettiş-i Umumiliği] ihdas ve tesisi tensip olunmuş. Ve işbu müfettiş-i umumiliğin vezâifle mekteb-i Harbiye'nin teşkiline aid olmak üzere şura-yı mezkûrece ittihaz olunan mukarrerat ile tanzim edilen kadro cedveli takdim kılınmıştır. Teşkilat-ı cedide derdest icra olan imtihan-ı umumiye müteakip hemen mevki-i tatbîke vaz' olunacağından mezkûr kadro cedvelinin şimdiden tasdiki ve bade'l-imtihan Edirne ve Manastır harbiye mekteplerinin Dersaadet'e nakliyle Terbiye ve Tedrisat-ı Askeriye Müfettiş-i Umumiliğiyle şura-yı müşarûnileyhimaca tensip buyrulan Edirne kale kumandanı ferik Zeki Paşa hazretlerinin tayini hakkında iktiza-yı halin ifasına müsaade-i samiye-i fehim-aneleri şayan buyrulmak babında emr ü ferman hazret-i veliü'l-emrindir.

Fi 25 Cemâzi-yel-âhir sene 1327 ve fi 30 Haziran sene 1325 (M:14 Temmuz 1909)

Harbiye Nazırı

Ek 13 : Mekteb-i Harbiye Nezareti'ne İsmail Fazıl Paşa'nın tayini.

Kaynak: BOA., İ.AS 73 / 56

Ma' rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne ile merbûtânından olan mekâtib-i idâdiye ve rüşdiye-i askariyenin nezâret-i âcizâneme ve topçu zâbitânının mahreci olan Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûnun dahi Tophâne-i Âmire Nezaretine ta'alluk ve irtibatı hasebiyle şu iki kısım mekteb nezâretinin yek-diğerine tefrîkinde muhassehat der-kâr olup Tophane-i Âmire Nazırı Birinci Ferik atûfetlü Rıza Paşa hazretleri dahi uhdesinde bulunan Mekâtib-i Askeriye nezâretinden affını iş'âr ve temenni eylemekte bulunduğuna mebnî Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn Nezareti için Tophane-i Âmire Nezaretince münasibi intihap olunmak üzere yalnız Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Nezareti için mukarrer bir zâtın tayini lazım gelmiş ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye dairesine memur olup rütbesi bu kere ferikliğe terfi buyurulan Saadetlü İsmail Paşa hazretleri kudemâ-yı ümerâ-yı askeriyeden ve fezâ'il-i ilmiye ve kemâlât-ı askeriye ile temeyyüz etmiş zevâtan bulunduğuna mebnî müşârûn-ileyhin ber-vech-i muharrer Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Nezaretine icrâ-yı memuriyeti münasip görünmüş olmasıyla suret-i ma'rûza makrûn-ı sâmi-i sadaret-penâhîleri buyrulduğu hâlde icabının icra ve neticesinin emr ü inbâ buyrulması menûat-ı müsaade-i sâye-i dâver-i fehîmeleridir ol bâbda emr ü ferman hazret-i men-lehu'l-emrindir.

03 Şaban 1326 ve 17 Ağustos 1324 (M:31.08.1909)

Harbiye Nâzırı

[illegible]

282

Mekteb-i Harbiye-i Şâhânenin bu kere imtihan-ı umûmîsine bede' ve mübâşeret olan müntehâ sınıfından üç yüz altmış üç efendinin piyade ve otuz dokuz efendinin süvari mülâzım-ı sânilîğine neş'et edecekleri cihetle mûmâ-ileyhümden zâbit olmaya kesb-i istihkâk ettikleri netice-i imtihanda tebeyyün edecek olanların 11 Mart 1328 tarihinden itibaren uhdelerine mülâzım-ı sânilik rütbesinin tevcihi hususunun atebe-i ulyâ-yı hazret-i padişahîye arz ve istizanı zımnında keyfiyyetin Babialî'ye iş'âr buyrulması ma'rûzdur.

29 Rabiulevvel 1330 ve 16 Mart 1328 (M: 24 Şubat 1912)

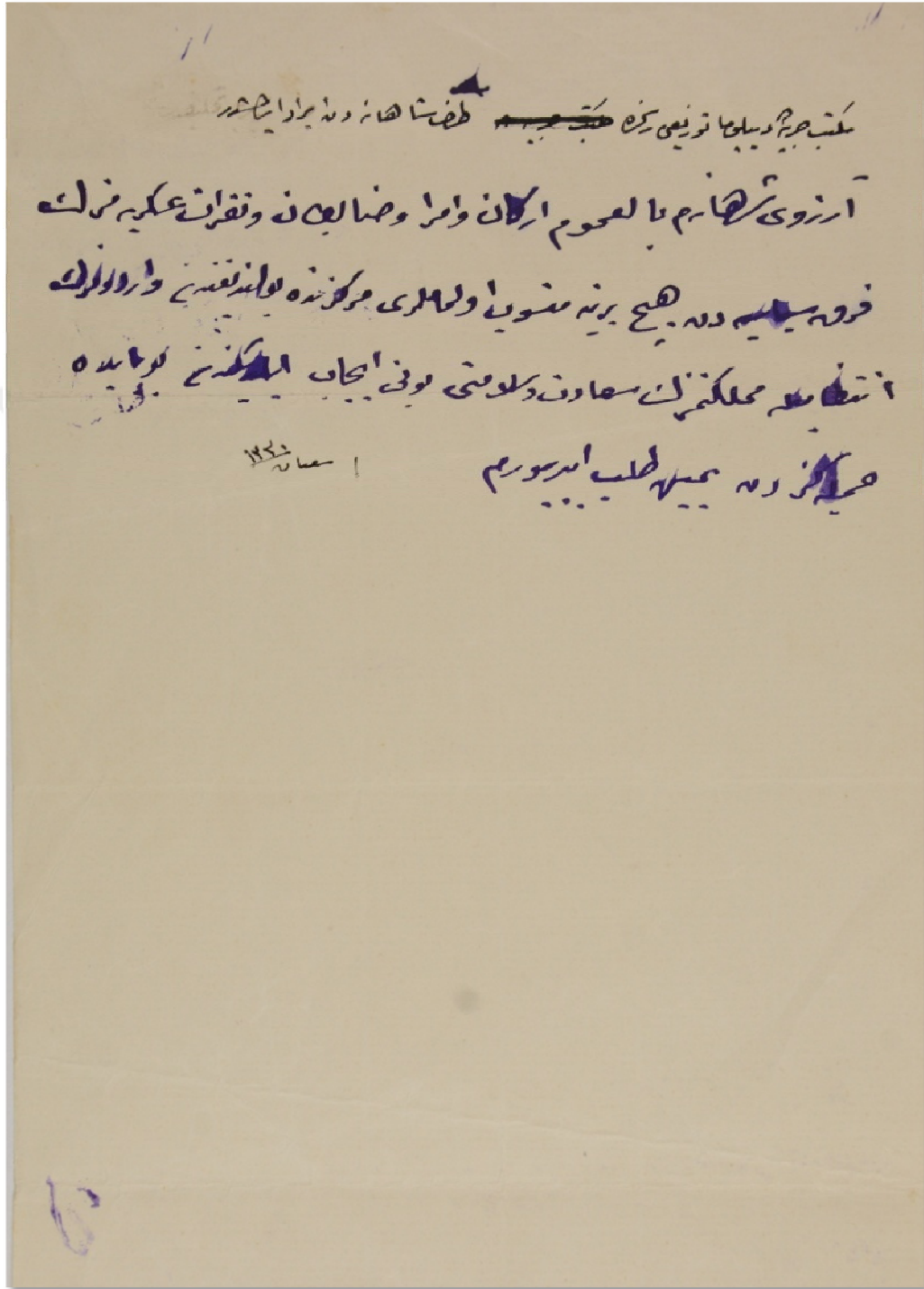
Harbiye
Nâzırı

Piyade Kısmina
Memur
Kaymakam

Muavin-i Erkân-ı
Harbiye
Kaymakamı

Muamelat-ı
Zatiye Müdürü
Ferik

Ek 15: Mekteb-i Harbiye'de yapılan diploma töreninde subayların siyasetle uğraşmamasına dair yapılan bir konuşma.

Kaynak :BOA., HSD.AFT 5/63

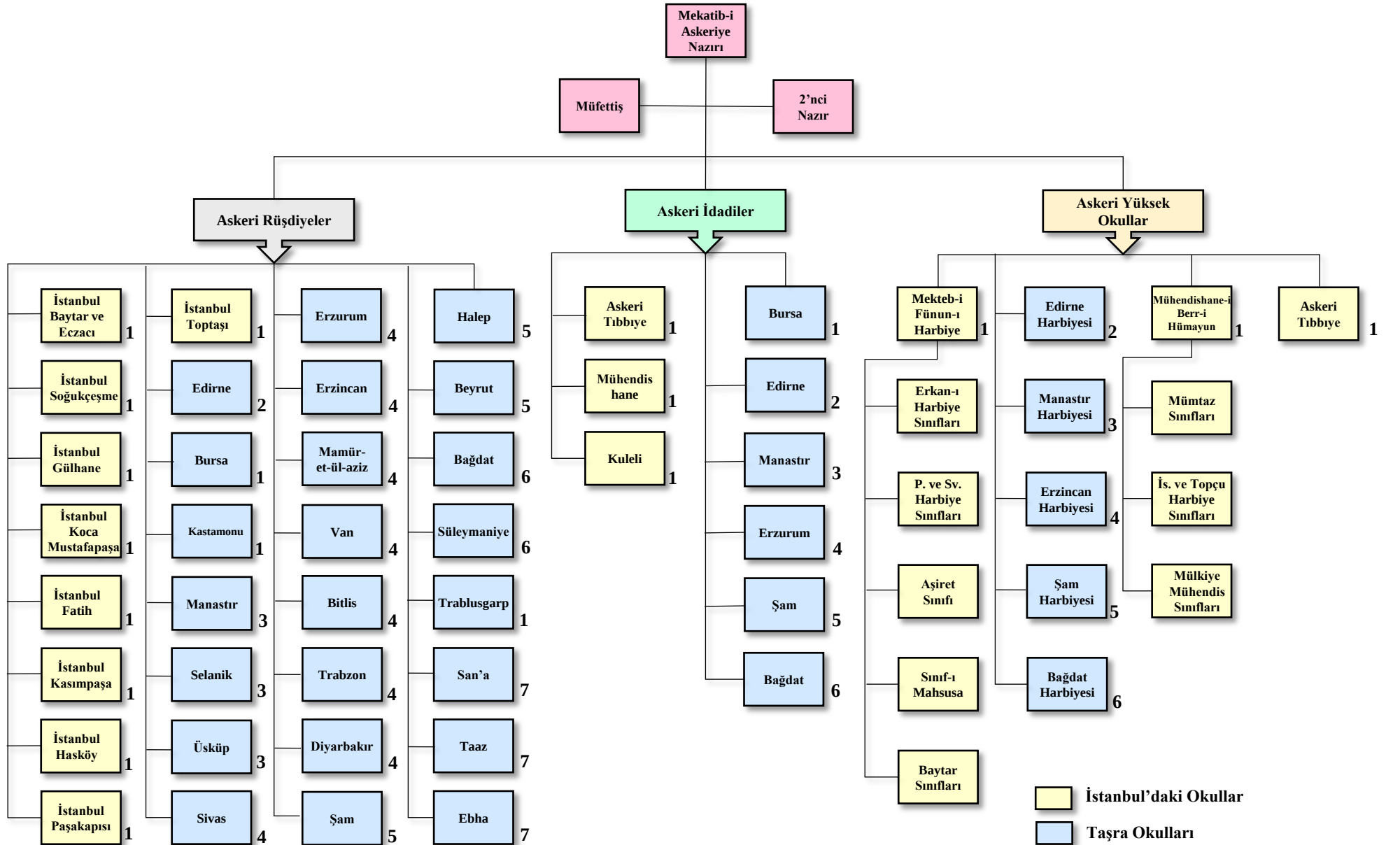
HSD-AFT-5/63-1

Mekteb-i harbiye diploma tevzii resminde taraf-ı şahaneden irad edilmiştir.

Arzu-yı şahanem bilumum erkan ve ümera ve zabitin ve neferat-ı askeriyemizin fırak-ı siyasiyeden hiçbirine mensup olmamaları merkezinde bulunduğundan ve ordumuzun intizamiyla memleketimizin mesadet ve selameti bunu icap eylediğinden bu babda hepinizden yemin talep ediyorum. 01 Şaban 1330 (M: 16 Temmuz 1912)

Ek 16 : Umum Mekatib-i Askeriyye Nezareti (1894-1908)

İstanbul'daki Okullar

Taşra Okulları

Kutucukların Sağındaki Numaralar Okulların Bulundukları Ordu Bölgelerini Göstermektedir.

Ek 17: 1894- 1909 Yılları Arasında Eğitimi Verilen Dersler

SIRA	DERS İSİMLERİ	Dersin Tam Notu	Üss-i Mizanı	47D 1310	48D 1311 B	49D 1311 C	50D 1312	51D 1313	52D 1314	53D 1315	54D 1316	55D 1317	56D 1318	57D 1319	58D 1320	59D 1321	60D 1322	61D 1323	62D 1324	63D 1325
1	Piyâde ve Süvârî Ta'lim Nazariyatı	45	22,5	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1
2	Piyade ve Süvari Talim Ameliyatı	20	13,5	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1
3	İstihkâmât-ı Hafife	45	22,5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	İstihkâm Eşkali	20	13,5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
5	Fransızca	45	22,5	3,2,1	3,2,1	3,2	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1
6	Alman ve Rus Lisanı	45	0	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1
7	Coğrâfyâ-yı Askerî	45	22,5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
8	Fenn-i Eslihâ	45	22,5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	2	2
9	Malumat ve Terbiye-i Askeriyye	45	22,5	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	3,2,1	2,1	2,1
10	Devlet-i Âliye Ordu Teşkilâtı	45	22,5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3		3	3
11	Hıfz-üs-sıhha-i Askerî	45	22,5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	1	1	1	1	1
12	İstikşâfât-ı Askeriyye	20	13,5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	3	3	3	3		3	3
13	Sünûf-ı Selâse Tabiye Nazariyatı	45	22,5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3

14	Tabiye Ameliyâtı	20	13,5	-	-	-	-	-	-	-	3	3	3	3	3	3	3		3	3
15	Hidemât-ı Seferiye	45	22,5	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
16	Hidemât-ı Seferiye Ameliyyâtı	20	13,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2
17	Dâhiliye Kânûnnâme-i Hümayunu	45	22,5	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3		3	-
18	Cezâ Kanunname-i Hümayûnû	45	0	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	1	1		1	1
19	Kavânin	45	22,5	-	-	-		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
20	Fenn-i Mimarî / İnşaat	45	22,5	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
21	Harita Tersimi / Tarama	20	13,5	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2	1	2,1
22	Fenn-i Fûrûsiyyet Nazariyyâtı veya Tezkire-i Sûvâriyân	45	22,5	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
23	Topografya Nazariyâtı	45	22,5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
24	Topoğrafyâ Ameliyatı	20	13,5	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	1	1	2	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1
25	Meç ve Kılıç Talimi	20	13,5	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3,2	3,2	3,2	3,2
26	Hendese-i Resmiye	45	22,5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-
27	Hendese-i Resmiye Eşkali	20	13,5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-
28	Sath-ı Râkım ve Menâzır	45	22,5	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

29	Kimya	45	22,5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
30	Hikmet-i Tabîyye	45	22,5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
31	Kitabet	45	22,5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
32	Akaid-i Diniye	45	22,5	-	-	-	-	-	-	-	2	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1
33	İlm-i Ahlâk	45	22,5	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2

Kaynak: Çizelge, KHOTA: 11-38 Sayılı numara defterleri ile mezuniyet diplomalarından istifade edilerek hazırlanmıştır.

Not: Çizelgedeki, rakamlar, dersin görüldüğü yılı ifade etmektedir.

Ek 18: 1909 -1914 Yılları Arasında Eğitimi Verilen Dersler

SIRA	DERS İSİMLERİ	Dersin Tam Notu	Üss-i Mizânı	ÜÇ YILLIK			İKİ YILLIK		
				64D 1326	65D 1327	66D 1328 B	67D 1328 C	68D 1330 B	69D 1330 C
1	Piyâde ve Süvârî Talim Nazariyâtı	45	22,5	3,1	3,2	2,1	2,1	2,1	1
2	Piyâde ve Süvârî Talim Ameliyâtı	20	10	3,1	3,2	2,1	2,1	2,1	1
3	İstihkâmât-ı Hafife	45	22,5	3	3	3	2	2	1
4	Fransızca	45	15	3,2,1	3,2,1	3,2,1	2,1	2,1	1
5	Alman ve Rus Lisanı	45	15	3,2,1	3,2,1	3,2,1	2,1	2,1	1
6	Coğrafya-yı Askerî	45	15	3	3	3	2	2	-
7	Tarih-i Harb	45	15	3	3	3	2	2	-
8	Edebiyât-ı Osmâniyye (Kitabet-i Askeriye)	45	22,5	3,2,1	3,2,1	3,2,1	2,1	2,1	1
9	Tarih-i Osmâni	45	15	-	1	1	-	-	-
10	Fenn-i Eslihâ	45	22,5	2	2	2	1	1	1
11	Ma'lûmât ve Terbiye-i Askerîyye (Sınıfına Ait Talimnemeleri ve Endaht)	45	22,5	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	1
12	Devlet-i Âliye Ordu Teşkilâtı	45	22,5	3	3	3	1	1	1
13	Hıfz-üs-sıhha-i Askerî	45	22,5	1	1	1	1	1	-
14	İstikşâfât-ı Askerîyye	20	13,5	3	-	-	-	-	-
15	Sünuf-ı Selase Ta'biye Nazariyâtı	45	22,5	3,2	3,2	3,2	2	2	1
16	Tabiye Ameliyyâtı	20	10	3,2	3,2	3,2	2	2	1
17	Cezâ Kânûnnâme-i Hümayûnû	20	13,5	1	-	-	-	-	-

18	Kavânin	45	22,5	3	3,2	3,2	1	1	1
19	İnşâât-ı Askerîyye	45	22,5	2	2	-	-	-	-
20	Harita Tersimi ve Tarâma	20	13,5	1	2	2,1	1	1	1
21	Fenn-i Fûrûsiyyet ve Baytarî	45	22,5	-	1	1	2	2	1
22	Topoğrâfyâ Nazariyyâtı	45	22,5	1	1	1	1	1	1
23	Topoğrâfyâ Ameliyyâtı	20	13,5	2,1	2,2	2,1	1	1	1
24	Kılınçla Usûl-i Mübâreze	20	13,5	2	2	2,1	2	2	1
25	Kimyâ	45	22,5	1	-	-	-	-	-
26	Hikmet-i Tabîiyye	45	22,5	1	-	-	-	-	-
27	Aka'id-i Diniyye	45	22,5	1	-	-	-	-	-

Kaynak: KHOTA: 38,39,40,41,43 Sayılı numara defterleri ile mezuniyet diplomalarından istifade edilerek hazırlanmıştır.

Not: Çizelgedeki, rakamlar, dersin görüldüğü yılı ifade etmektedir.

Ek 19 : Harbiye'nin Komuta Heyeti (1894-1914)

Müşir Mustafa Zeki Paşa

Ferik Zülflü İsmail Fuad Paşa

Ferik Kayserili Ali Rıza Paşa

Ferik Servet Paşa

EK-19

Ferik Mehmed Tevfik Paşa

Ferik Halepli Zeki Paşa

Ferik İsmail Fazıl Paşa

Erkân-ı Harp Binbaşısı Vehip Bey

Kaynak: Servet-i Fünun Dergisi, Sayı 117, Donanma Mecmuası Sayı, Sayı 25

Ek 20 : Öğrenci Üniformaları (1834-1914)

**II. Mahmud Dönemi
Harbiyeli Kıyafeti**

**Abdülaziz Dönemi
Harbiyeli Kıyafeti**

**II. Abdülhamid Dönemi
Süvari Harbiyeli Kıyafeti**

**II. Abdülhamid Dönemi
Piyade Harbiyeli Kıyafeti**

II. Abdülhamid Dönemi
Piyade Harbiyeli Kıyafeti
Mustafa Kemal Efendi Selanik

II. Abdülhamid Dönemi
Piyade Harbiyeli Kıyafeti
(Askeri Müze)

V.Mehmed Reşad Dönemi
Piyade Harbiyeli Kıyafeti
Hasan Tahsin Efendi Bağdat

V.Mehmed Reşad Dönemi
Süvari Harbiyeli Kıyafeti
Bilal Efendi Çırpan

Kaynak: Mahmud Şevket Paşa; Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafetleri c.2, Haz: Muhlis Özmen, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Yayınları, İstanbul,1986. , KHOT.A Öğrenci Albümleri

Ek 21 : 1309 senesinde Kağıthane'de mekteplere verilen ziyafetler : Mekteb-i Harbiye-i Şahane talebesi

Kaynak : İÜ NEK., 90837-0015, 90837-0016,

ÖZGEÇMİŞ

1991 yılında Kara Harp Okulu'ndan Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur.

1992 yılında, Piyade okulunu bitirmeyi müteakip, Kara Kuvvetleri Komutanlığının, çeşitli kademelerinde kıt'a komutanlığı ve karargâh subaylığı görevlerinde bulunmuştur. Halen Albay rütbesiyle, alay komutanı olarak görevine devam etmektedir.

Evli ve bir çocuk babası olan Fatih GÜRSES, İngilizce bilmektedir.